J. V. Voltz

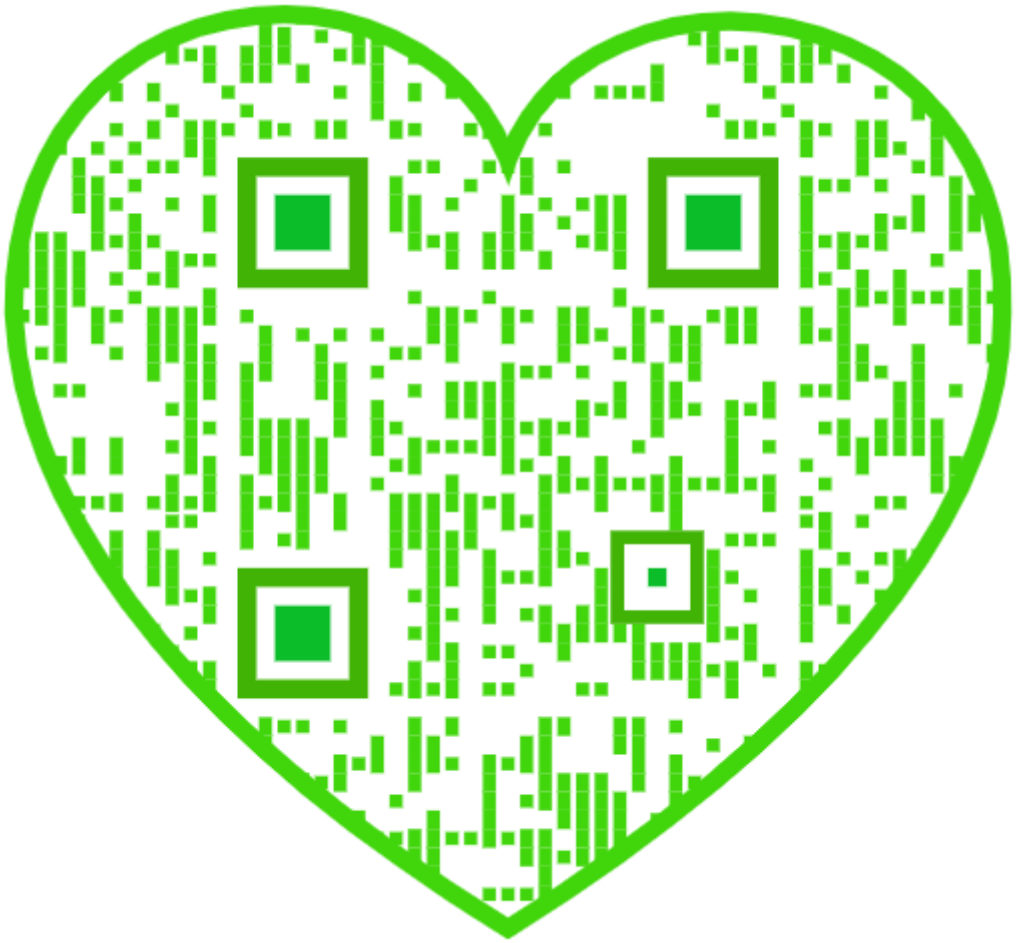

Vs.: 1913—1915.

DE WERKEN VAN VONDEL

Ingeleid en van aanteekeningen voorzien

door

R. BLIJSTRA EN H. BRUCH

LUCIFER

N. V. VAN DITMAR

AMSTERDAM ANTWERPEN

INLEIDING TOT LUCIFER.

In het jaar 1653 voltooide Vondel zijn treurspel Lucifer, volgens zijn gewoonte zoo genoemd naar den hoofdpersoon Lucifer, die opstond uit „staatszucht" tegen zijn eigen heer en schepper. De handeling is ontleend aan den Bijbel, aan de Kerkvaders en aan latere schrijvers. Wij komen hierop nader terug. De loop van het drama is als volgt: in het eerste bedrijf geven de drie duivelen Belzebub, Belial en Apollion een uiteenzetting van den toestand. Zij vertellen hoe in het paradijs de menschen, nl. Adam en Eva, gelukkig leven en hoe dit de Engelen, wier opperheer Lucifer is, in hun heerschappij moet treffen: tot nog toe waren de Engelen Gods eenige schepselen geweest. Gabriël deelt vervolgens mee, hoe God den mensch heeft geschapen om hem onbeperkte heerschappij op aarde te geven (zoodat de Engelen alleen in den Hemel de hoogste plaats bekleeden), en hem ten slotte ook boven de Engelen te verheffen, nl. doordat God de Zoon op aarde zal komen in menschelijke gedaante. Gabriël noodigt alle Engelen uit om den Mensch hulde te betoonen. Lucifer, Gods Stedehouder, die zich van de aardsche heerschappij door een mededinger verdreven ziet en zich tevens door de aankondiging van Gabriël in zijn hemelsche macht bedreigd voelt, besluit op aandringen van Belzebub zich hiertegen te verzetten. Tevergeefs tracht Gabriël hem dit heillooze plan uit het hoofd te praten, maar Apollion weet Lucifer, die er meermalen aan twijfelt of hij wel juist zou handelen, in zijn plan te stijven. Het derde bedrijf begint met een woordenstrijd tusschen de Luciferisten en den Rey van (trouwe) Engelen, hetwelk herhaald

wordt in een gesprek tusschen Belzebub en Michael. Merkwaardig is het dat Belzebub doortastender optreedt dan Lucifer. In zekeren zin zou men de eerste als den kwaden genius van den laatste kunnen beschouwen. Lucifer blijft in het geheele drama een betrekkelijk edele figuur, die, had hij slechts betere raadgevers gehad, misschien gered had kunnen worden. Door hem een zekere distinctie te verleenen heeft Vondel de dramatische ontknooping krachtiger gemaakt. Immers, zou hij reeds van te voren èn mentaal èn wat zijn macht betreft verre achtergestaan hebben bij de minste der engelen, zou hij geschilderd zijn als een typische oproerkraaier, dan zou de omvang en verhevenheid van het conflict daardoor ten zeerste geleden hebben. Bovendien is nu de val van den door misplaatste eerzucht verblinden Stedehouder des te verschrikkelijker. In het vierde bedrijf tracht Rafaël nog voor de laatste maal Lucifer te vermurwen, maar deze, die zich nu tegenover zijn aanhangers moet verantwoorden, is genoodzaakt hem af te wijzen. Het ligt natuurlijk geenszins in Vondels bedoeling de houding van Lucifer ook maar in de verste verte te verdedigen. Dat hij echter in dit bedrijf de afvallige Engelen als stuwkracht op laat treden, die de handelingen van Lucifer bepalen, maken van dezen een diep tragische figuur, waardoor het drama aan innerlijke kracht wint. Vondel bewijst hiermede dat ook reeds de gedachte aan opstand tegen het wettige gezag noodlottige gevolgen kan hebben en dat op een zeker oogenblik een weifelende houding moet ontaarden tot verzet. Nu rukt het leger der trouwe Engelen onder aanvoering van Michaël de afvalligen tegemoet. De strijd zelf vindt plaats in het laatste bedrijf. Het leger van Michaël, in den vorm van een kruis geschaard, verslaat de Luciferisten die in een halve maan gerangschikt optrekken. Lucifer wordt verslagen en ten val gebracht. Tijdens de triomphgezangen over dezen gelukkigen afloop komt plotseling Gabriël met een

ongelukstijding: de in de hel geslingerde afvallige Engelen hebben zich gewroken door Adam te verleiden, maar het treurspel eindigt met de voorspelling van de komst van den Verlosser.

Volgens de voorschriften der toenmalige dramatiek, ontleend aan Aristoteles, was een treurspel gebonden aan drie eenheden: de eenheid van tijd, van plaats en van handeling. De eenheid van tijd stelde tot eisch dat het geheele drama binnen vierentwintig uur afliep; dit brengt mee de gewoonte om al wat er vroeger gebeurd is, in den aanvang van het eerste bedrijf te vermelden (de zgn. expositie), en vaak kwam er aan het eind van het vijfde bedrijf een voorspelling. De eenheid van plaats verplichtte den schrijver de gansche handeling te doen geschieden op dezelfde plaats, hieraan heeft Vondel zich altijd vrij nauwkeurig gehouden (in de Gijsbrecht niet). De eenheid van handeling wordt ook thans nog als eisch aan een drama gesteld. Er zijn wel is waar pogingen gedaan om hierin verandering te brengen, maar tot nu toe zijn deze niet in voldoende mate geslaagd om hier van een succes te kunnen spreken. Vooral bij het tooneel met zijn in laatste instantie toch nog beperkte middelen is het moeilijk op juiste wijze tot een combinatie voor twee of meerdere gegevens te komen. Wel hebben reeds de oudere schrijvers met succes verschillende dramatische conflicten, die parallel liepen of althans op dezelfde personen betrekking hadden met elkaar in verbinding gebracht tot één drama, waarbij dus het voornaamste conflict als het ware bijgestaan wordt door andere. Het spel behoeft hierdoor niet aan eenheid te verliezen en men verkrijgt het voordeel dat op oogenblikken van rust in het hoofdgegeven de secundaire gegevens den loop van het drama vervolgen. Nu is de eenheid van handeling in Lucifer een zaak, waarover men het niet geheel en al eens is. Lucifer, de hoofdpersoon, verzet zich in zijn hoovaardigheid tegen God, met zijn ondergang als gevolg. Ziedaar de handeling. Dan volgt een tweede

poging aan het slot, waarin hij Adam ten val brengt met als resultaat een tweede nederlaag: nl. de voorspelling van de komst van Christus. Men heeft de opmerking gemaakt, dat aan het slot van een drama, na den val van den hoofdpersoon, een „vertroosting" pleegt te komen, die bij een ramp den mensch tot heil kan strekken, maar dat een dergelijke vertroosting bij Lucifer natuurlijk niet op haar plaats zou zijn. Dit is op zichzelf juist, maar ontzenuwt niet het bezwaar, dat in het slot van het drama een tweede handeling plaats grijpt, niet noodzakelijk voortvloeiende uit den gang van het drama, dat met de woorden van de Rey rg. 2018—2019:

Zoo moet het gaen, die Godt, en zijnen stoel
bestrijden,
Den mensch, naer 't hemelsch beelt geschapen,
't licht benyden.

als geëindigd kan worden beschouwd. In verband hiermede is de uitlating van Jean Cohen (1781—1848), die een Fransche uitgave in 1822 verzorgde van belang: „La pièce est evidemment finie avec le quatrième acte. La chute d'Adam, qui fait le sujet du cinquième, n'a rien de commun avec le commencement de la tragédie, et, pour comble d'inconvéniens, donne à la victoire de Dieu toute l'apparence l'une défaite, puisqu'en définitive Lucifer triomphe dans sa chûte." Vondel zelf heeft later dezen tweeden aanval van Lucifer, niet meer op God zelf, maar nu op Gods schepsel, den Mensch, tot het onderwerp van een ander drama gemaakt: Adam in Ballingschap. In den *Inhoudt* evenwel neemt Vondel den aanval op Adam als een vervolg van zijn aanval op God en redt daarmee in zekeren zin de eenheid van handeling. Hoe dit ook zij, voor een modern beschouwer heeft Vondels opvatting inderdaad het bezwaar, dat door dit „naspel" de handeling aan dramatische kracht verliest en het geheel daardoor in sterkere mate episch wordt.

Lr. B. H. Molkenboer zegt hieromtrent: „Als het prachtige drama één grove fout toont, dan in de laatste honderd-en-zestig verzen, die als samengeperst aanhangsel den *Adam* aankondigen. Dat geforceerde in den vorm is maar 'n gevolg; de grootste vergissing steekt in 't feit zelf, dat de dichter ons na zijn drama in de wolken ineens naar de aarde trekt, om er uit Gabriëls mond lange vertoogen van Lucifer-de-slang met zich zelf en Eva te laten hooren, nadat hij 't slotakkoord van Michaëls overwinningsjubel, waarmee 't spel dramatisch en artistiek toch *uit* was, moedwillig verstoorde door nieuw getreur, uit den mond van een der overwinnaars dubbel verwarrend.

Vondel heeft zich bij het schrijven van dit slottooneel niet weten te bedwingen. Hij voelde de droeve paradijsgeschiedenis als een weerwraak en tweeden aanslag van de overwonnen Lucifer zoowel op 's menschen geluk als Gods majesteit, — nieuwe uiting dus van zijn nijd en staatszucht! — maar 't stond hem niet klaar voor den geest, dat hij hiermee aan een heel nieuw konflikt en tweede treurspel raakte. Zelf voldeed hem zoo'n summiere behandeling van wat hij als der treurspelen treurspel begreep op den duur evenmin en daarom schreef hij, tien jaren later, zijn *Adam in Ballingschap*. Bij de voltooiing van dit drama, toen toch blijkbaar door den dichter als een vervolg op den *Lucifer* gedacht, verzuimde hij echter twee voorname zaken; ten eerste het aangeplakte slot van 't engelendrama af te knippen en ten tweede zijn troosteloos eindigende *Adam* te besluiten met de belofteverzen 2176—2183, die nu 't laatste woord zijn van den *Lucifer*.

Dit inzicht mag ik steunen met de meening van den uitnemenden Godgeleerde en Vondelkenner J. Salsmans S. J., die een korte bespreking van deze kwestie aldus besloot: „Tot meer letterkundige eenheid was het wellicht beter Adams val in een afzonderlijk treurspel ten tooneele te voeren, en dat heeft Vondel in zijn

„Adam" gedaan (1664); maar wellicht dacht hij daar nog niet aan wanneer hij „Lucifer" dichtte (1654). Wat daar ook van zij, die twee stukken zijn zoo innig verwant, dat ze nooit heelemaal van elkander mogen gescheiden worden. *Ik zou ze op twee achtereenvolgende dagen doen opvoeren; „Lucifer" zou den eersten dag eindiben met Michaels triomf; den tweeden dag zou „Adam in Ballingschap" heel natuurlijk volgen, met als slot de acht laatste verzen van „Lucifer" door den Rei, nadat Adam en Eva uit het Paradijs verdreven zijn, plechtig op te zeggen.*

Verlosser, die de slang het hoofd verpletten zult, enz.

Zoo ware de eindindruk van „Adam" verlicht en opgehelderd door den hoopstraal der waarheid, beter dan door de vluchtige aankondiging in Uriëls woorden, vs. 1660 vgl."

De inhoud van het drama is, zooals wij reeds zagen de opstand en de val van Lucifer. Het lot van Lucifer wordt hier tevens gegeven als het lot van den opstandeling in het algemeen. Het is daarom niet vreemd als we in het drama tallooze toespelingen zien op historische opstanden en opstandelingen, die Vondel kan hebben gezien als incarnatiën van Lucifer. Het is zeker dat Cromwell's opstand tegen koning Karel I hem voortdurend voor den geest stond. Zoo zegt hij naar aanleiding van den moord op Karel I het volgende.

Vermomde Lucifer had door zijn Parlement
Den Heer het Swaert ontrukt, de Kerk en 't Hof geschent,
En dat gesalfde Hooft, na' 'et bloedigh t' zamenrotten,
Gekocht van Judas bloet, den droessem van de Schotten,
Als hij de moortbyl klonk door 's Koninghs Hals en Kroon;
Soo bouwt het Helsche Heir in 't Engelsch Rijk zijn troon.

De woordspeling „Engelsch" voor van Engeland en van de Engelen gebruikt Vondel meermalen o.a. in Maria Stuart. Men ziet, Cromwell is bijna de personificatie van Lucifer. Zinspelend op zijn naam, zegt Vondel b.v.:

Daer oly in het vier en 't Crom wel is,
Raet of 't daer niet een gruwelycke hel is.

In sommige hekeldichten noemt hij Cromwell: „Lucifer, die naer zijn Scheppers scepter stont" (Morgenwekker der Sabbatisten). Maar tevens heeft hij gedacht aan den opstand van Willem van Oranje tegen Philips II. Als men nl. in het vierde bedrijf hoort, hoe de Luciferisten zweren bij God (dien zij in werkelijkheid bestrijden) en zijn (reeds afgezetten) Stedehouder Lucifer, dan denkt men onwillekeurig aan de fictie, die de Nederlanders tot aan de afzwering van Philips volhielden: zij streden voor den (misleiden en verkeerd ingelichten) koning en zijn wettigen (hoewel reeds afgezetten) stadhouder. Tevens speelt door het drama de aanval van de Turken op de Christenheid, weergegeven in de slagorde der legers: halve maan tegen kruis. Het is mogelijk, dat Vondel ook aan den opstand van Wallenstein heeft gedacht, en wellicht ook aan den aanval van stadhouder Willem II op Amsterdam, hoewel hiervan de sporen niet duidelijk zijn aan te wijzen. Men heeft Lucifer als een politieke allegorie willen opvatten en het verhaal van Lucifer dus als den uiterlijken vorm, waarmee Vondel een werkelijke politieke gebeurtenis heeft omkleed. Van Lennep en onafhankelijk van hem (van Lennep erkent dit zelf) W. J. A. Jonckbloet hebben de ontwijfelbare beïnvloeding, die Vondel heeft ondergaan van de hierboven reeds even aangeduiden opstand van Willem van Oranje tegen Philips II, gemaakt tot den geheelen inhoud van het drama. Ziehier wat Van Lennep er van zegt: „Het is een iegelijk bekend, hoe Karel V schier bij uitsluiting aan de Nederlanders zijn ver-

trouwen geschonken, en hen niet slechts hier te lande, maar in Spanje zelfs met hooge bedieningen had bekleed, tot groote ergernis der Spanjaarts. Onder Filips ontstond de reaktie, en het was niet te verwonderen, dat de voormalige gunstelingen des vaders zich niet dan met spijt en misnoegen door den zoon zagen teruggezet en Spanjaarts met die eereambten voorzien, waarop zij vermeenden uitsluitend gerechtigd te zijn.

Wat nu wekt in het treurspel de ontevredenheid op van Lucifer en de overige Vorsten? Het is de meerdere gunst, aan den mensch bewezen: de eerste rang, vroeger aan de Engelen, thans aan hem toegekend:

De mensch is machtigh dus ons boven t' hoofd
te wasschen
Zijn wasdom zal ons haest verschricken en verrassen,

Ons slaverny gaet in: — gaet heene, viert en dient
En eert dit nieu geslacht als onderdaene knaepen.

Onze erfenis komt hun toe, als uitverkoren
zonen enz."

Is deze vergelijking al vrij gewild, de volgende heeft nog minder bewijskracht: „Zoo de begunstiging der Spaansche Edelen boven de Nederlandsche aan deze laatsten vooral een doorn in 't vleesch was, daarbij kwamen, om niet slechts hen, maar ook de gemeente in 't harnas te jagen, de plakkaten. Wij vinden evenzeer in den „Lucifer" de aankondiging van Gabriël door Belzebub zelfs een plackaet genoemd:

De Stedehouder hoort waer dit plackaet opdraeit.

Ten slotte is Van Lennep's lust om de allegorie te bewijzen zoo groot, dat hij tot zuivere speculatie vervalt: „Hervat niet Lucifer, tot driewerf toe, den slag, gelijk Oranje drie malen in de Nederlanden viel? Kan men het er niet voor houden, dat de Leeuw en de

(Zee)draak, die voor Lucifers wagen zijn gespannen, op Holland en Zeeland zinspelen, die twee Gewesten, die, voornamelijk en voortdurend 's Prinsen zijde steunden, en zich door zijne hand lieten besturen? Zou bij 't verhaal der misschepping van Lucifer in zeven dieren onder één ook gedacht zijn geweest aan de Unie der zeven Provinciën? En kan men in die godgetrouwe Reien, die twee derden van de Engelen uitmaken, de Spaansche Nederlanden ook herkennen, wier bevolking met die der afgescheiden Gewesten ongeveer stond als 3 tot 2? 't Is waar, het treurspel eindigt met de nederlaag van Lucifer en zijn Engelen, terwijl het aan Oranje en zijn zonen, hoezeer dan ook na vele tegenspoeden, gelukte, de onafhankelijkheid van den vrijgevochten Staat te verkrijgen. Maar toch, zoowel Lucifer als Oranje verbeuren de gunst van hun Opperheer en de hooge waardigheden, vroeger door hen bekleed: — en zoo de een als de ander bekomt hierin zijn wil, dat Adam buiten het Paradijs, en de Spanjaarts buiten het grondgebied van den bevrijden Staat worden gebannen." Het ligt eenigszins voor de hand, dat Van Lennep deze veronderstelling maakte (hoewel hij er natuurlijk niet zoo ver op door had hoeven gaan) want reeds vroeger (in 1625) had Vondel met Palamedes een dusdanige allegorie gegeven en onmiddellijk na het verschijnen van Lucifer heeft Joachim Oudaen hierop ook gezinspeeld. Maar geheel ten onrechte. Want een politieke allegorie eischt, dat iedere persoon, die in het drama voorkomt een bepaald historisch persoon voorstelt, en dit is bij Lucifer zeer zeker niet het geval. Vondel zelf heeft meermalen ontkend, dat bij hem van een dusdanige bedoeling sprake is geweest, en hij was er de man niet naar om de houding van de belaagde onschuld aan te nemen, als het zijn bedoeling was geweest een allegorie te geven. De vergelijking met Palamedes toont juist dit groote verschil. Vondel zelf heeft aangewezen wie precies in dit drama met de allegorische figuren bedoeld zijn, terwijl een dergelijke

aanwijzing bij Lucifer ten eenenmale ontbreekt. Palamedes is het drama van Oldenbarneveldt, maar Lucifer is het drama van Lucifer, en niet van Cromwell, niet van Willem van Oranje noch van iemand anders. Ook gegeven het feit, dat Vondel oprecht geloovige was, spreekt al tegen de meening, dat hij hier het bovenaardsche zoo innig met het aardsche zou verbinden.

In een veel bewogen tijd zal een groot dichter in zijn werk onwillekeurig (meestal ten goede) beïnvloed worden door de gebeurtenissen om zich heen. Het is dan ook niet onmogelijk, dat in de uitwerking Vondel nu eens aan deze dan aan gene episode in de geschiedenis gedacht heeft, een opzettelijk en consequent verallegoriseeren van bepaalde toestanden is echter uitgesloten. Vondel behandelt in Lucifer één zijner mentaliteitsprincipes, d.w.z. één der vaste waarheden, die zoozeer met zijn innerlijk wezen verbonden zijn, dat ze als het hoofdmotief in een symphonie steeds weer in zijn werken in één of anderen vorm herhaald wordt.

Dr. B. H. Molkenboer O.P. drukt dit als volgt uit in de inleiding van zijn Luciferuitgave: „De opstand van Lucifer — het was een gegeven niet enkel Vondel waardig, maar ook volkomen in zijn lijn. Wat hem, wien de gezagsbehoefte tot in 't merg van zijn ziel zat, bij zijn christelijke bespiegelingen van 't wentelend „radt van avonturen" altijd opnieuw verbaasde en met stijgende ergernis vervulde, was wel, dat de politieke rampen in het leven der volkeren gewoonlijk uit dezelfde kiem, een persoonlijke zonde van hoovaardij te verklaren vielen. „Oude en jonge historiën" hadden hem geleerd, hoe bijna iedere eeuw haar weerspannige geweldenaars had geteeld, die, baloorig over hun rang, listig en schijnvroom naar zelfverheffing en machtsuitbreiding hadden gestreefd. Even koninklijk van geest als hoog van karakter aanvaardde Vondel het Gezag als van goddelijken oorsprong. Vorsten huldigde

hij als „aardsche goden"; „Godts stoel- en stedehouders," ja het „eigen beelt van Godt." In zijn heele werk bewaart hij tegenover de „Keyzeren, Koningen en allen Geweldigen op aarden" de deemoedige houding van een dienaar en onderdaan." En verder: „Door zijn geniaal synthetischen blik herkende Vondel in de markantste opstand-typen van mythe en geschiedenis dien algemeen-menschelijken hoogmoed: spiegelbeelden in Salmoneus en Faëton, voor-beelden in Adam en Adonias, maar aan den drempel van 't heele wereldgebeuren, het oerbeeld aller opstandigheid in Lucifer. Als in de eerste en voornaamste vertegenwoordiger van de soort zag hij in 't verzet van den Opperengel tegen God niet enkel het sterkste rijkst geschakeerde type, maar ook de haard en dus de verklaring aller volgende rebelliën: van vorsten tegen God, van burgers tegen vorsten, van iederen trotschaard, die zwol van zucht naar staat en eer."

Terecht wijst Molkenboer op het feit, dat Simons in „Vondels Dramatiek" het begrip „staetzucht" te eng neemt door er enkel politieke eerzucht onder te verstaan. „Staetzucht" is te vergelijken met wat Hebbel later op breeder basis noemde „die starre Ausdehnung des Ichs", voor hem de oorzaak van het dramatisch conflict, of wil men het meer psychologisch beschouwen „een algemeene wil tot macht".

We komen nu tot de vraag: waaruit heeft Vondel de geschiedenis van Lucifer geput en waaraan heeft hij zijn voorstelling van den hemel ontleend? Voor de geschiedenis van Lucifer geeft hij zelf de bronnen op is zijn Aenleidinge: de Bijbel, vele Kerkvaders, onder welke vooral Cyprianus, Gregorius en Bernard van Clairvaux. Gregorius geeft ons als moraal van Lucifers opstand en val: Ex angeli casu discat homo non superbire (Uit der Engelen val leere de mensch niet overmoedig te zijn), en dezelfde gedachte zien wij in Lucifer. Van latere theologen is vooral de Jezuiet Suarez van invloed op Vondel geweest, met name wat

betreft zijn voorstelling van menschwording en zondenval. Op te merken is, dat Vondel bewust afwijkt van het door Thomas van Aquino geleerde, dat Lucifer eerst door hoogmoed zondigde en als consequentie daarvan door afgunst, terwijl in Vondel's eerste bedrijf de drijfveeren van Lucifer zich juist in omgekeerde volgorde vertoonen. Het past wellicht ook beter in de psychologie van het drama, die een ontwikkeling van afgunst tot hoogmoed en daarna tot wanhoop geeft. Vondel, die de leer der Kerk nauwgezet volgde, week hier van Thomas af in het belang van zijn drama, in de wetenschap, dat juist deze kwestie een vrije kwestie voor de godgeleerden is, en de Kerk zich hier niet voor of tegen de opvatting van Thomas had uitgesproken. De hierarchie der Engelen heeft Vondel kunnen ontleenen aan Gregorius, die 9 orden onderscheidt, weer gegroepeerd in 3 koren of reien. Vondel gebruikt Nederlandsche benamingen, die met de Latijnsche van Gregorius als volgt overeenkomen:

1.	Seraphini	— Seraphijnen
	Cherubini	— Cherubijnen
	Throni	— Thronen
2.	Dominationes	— Heerschappijen
	Virtutes	— Krachten
	Potestates	— Machten
3.	Principatus	— Vorstenheden
	Angeli	— Engelen
	Archangeli	— Aartsengelen.

Een even nauwkeurige rangschikking van de duivelen heeft Vondel niet. Dat ligt ook wel voor de hand, immers, in den aanvang van het drama zijn de duivelen nog engelen.

Men heeft, vooral in Engeland, een paralel willen trekken tusschen Vondel's Lucifer en Milton's Paradise Lost. Aangezien het laatste na het eerste verscheen zou Milton dus onder Vondel's invloed zijn beroemd epos geschreven hebben. Sedert de Engelschman

Beddoes in 1825 afhankelijkheid van Paradise Lost van Lucifer vermoedde en Rev. Fishel die bevestigde, heeft een aantal schrijvers zich met het onderzoek beziggehouden. De voornaamste hiervan zijn G. Edmundson en Dr. Moolhuizen. De laatste heeft vrijwel afdoende de bewijzen tegen Milton ontzenuwd, zoodat men mag veronderstellen, dat de invloed van Vondel op den dichter van Paradise Lost alleen bestaan heeft in den geest van enkele te ijverige zij het dan ook niet onbekwame tekstcritici. Edmundson heeft in zijn boek de verschillende plaatsen, waar hij overeenkomst opmerkt, naast elkaar geschreven, terwijl hij Vondel's Alexandrijnen in rijmlooze vijfvoetige jamben heeft vertaald. Dr. Moolhuizen zet naast de origineele Paradise Lost-tekst de Van Lennep Unger editie van Vondels werken.

Bij elke „treffende" overeenkomst geeft Dr. Moolhuizen zijn commentaar. Zoo bv. als Belial en Belzebub uitzien naar den terugkeer van Apollion, die door Lucifer uitgezonden is om de onlangs geschapen aarde eens in oogenschouw te nemen.

Belial zegt tot Belzebub:

„Heer Belzebub, ghy Raet van 's hemels Stedehouder
Hij steigert steil, van kreits in kreits op ons gezicht.
Hij streeft den wint voorbij, en laet een spoor van licht
En glanssen achter zich, waar zijn gezwinde wieken
De wolcken breecken. Hij begint ons lucht te riecken
In eenen andren dagh en schooner zonneschijn,
Daer 't licht zich spiegelt in het blauwe kristalyn.
De hemelklooten zien met hun gezicht, van onder,
Terwijl hy ryst, hem na, een ieder in 't byzonder,
Verwondert om dien vaert en goddelycken zwier,
Die hun geen Engel schijnt, maer eer een vliegend vier.
Geen star verschiet zoo snel.

Naast deze plaats uit Vondel haalt Edmundson Paradise Lost V, 266—272 aan:

„Down thither prone in flight
He speeds, and through the vast ethereal sky
Sails between worlds and worlds with steady wings;
Now in the polar winds; then with quick fan
Winnows the buxom air, till, within soar
Of towering eagles, to all the fowls he seems
A phoenix, gazed by all as that sole bird."

Dr. Moolhuizen merkt op: „Milton beschrijft daar de nederdaling van Raphael naar het Paradijs. Edmundson wijst hier op „the actual similiarities of language" en zegt dat „the ideas involved in these two passages are almost identical."

Als we nu in aanmerking nemen, dat op beide plaatsen de tocht van een engel wordt beschreven, die zijne reis snel volbrengt, dan is het dit en niets meer, waarin beide passages overeenstemmen. Milton heeft niet de hemelkreitsen, niet dat de engel een spoor van licht achter zich laat, niet de bewondering der hemellichamen, niet het beeld van een vliegend vier.

En als Miltons engel van den kouden pool in een meer zuidelijk klimaat komt, in een meer liefelijk klimaat, dan zal dit toch wel niet ontleend zijn aan Vondels engel, die van de lagere luchtlagen in de hoogere, in de meer goddelijke zich verheft, „in eenen andren dag en schooner zonneschyn."

Wat nu Vondels beeld aangaat van „een vliegend vier," Edmundson vindt dit bij Milton op een andere plaats, nl. Paradise Lost, II, 1012:

(*Satan*)
Springs upward, like a pyramid of fire,
Into the wild expanse.

Of liever, dit is nog niet juist, wat Vondel zegt; maar daar is raad op. Als Satan zich verheft als een vuurpyramide, dan ziet natuurlijk degene, die hem ziet opstijgen, hem als „een vliegend vuur". De vergelijking is inderdaad nogal gezocht. Trouwens zoowel op deze als volgende past uitstekend de treffende op-

merking van Dr. Moolhuizen omtrent Edmundson's methode: „We wenschen hier tevens iets te zeggen over Edmundsons wijze van vergelijken. Om parallellen te vinden bij één plaats van Vondel wordt de geheele Milton doorzocht. Zoo haalt de schrijver bij Lucifer 427—445;

Ghy vat het recht: het past rechtschape heerschappyen
Geensins haer wettigheit zoo los te laten glyen:
Want d'oppermaght is d'eerste aen hare wet verplicht;
Verandren voeght haer minst, ben ick een zoon van 't licht,
Een heerscher over 't licht, ick zal myn Recht bewaren:
Ick zwicht voor geen gewelt, noch aertsgeweldenaeren.
Laet zwichten al wat wil: ick wijck niet eenen voet
Hier is mijn Vaderlant. noch ramp, noch tegenspoet,
Noch vloeken zullen ons vervaren, noch betoomen.
Wy zullen sneven, of dien hoeck te boven komen.
Is 't noodlot dat ick vall', van eere en staet berooft:
Laet vallen, als ick vall' met deze kroone op 't hooft,
Dien scepter in de vuist, dien eersleip van vertrouden,
En zoo veel duizenden als onze zijde houden.
Dat vallen streckt tot eer, en onverwelckbren lof
En liever d'eerste Vorst in eenigh lager hof,
Dan in 't gezalight licht de tweede, of noch een minder.

uit Milton zeven verschillende plaatsen aan, plaatsen, waar dikwijls de onderwerpen zeer verschillen. Doorloopend verband schijnt er dus niet te zijn, terwijl in de

aangehaalde plaatsen haast altijd versregels moeten worden weggelaten. Dat dit kunstmiddel moet worden toegepast om bij (gelijk wij aantoonden) zeer voor de hand liggende uitdrukkingen min of meer gelijkluidende aanhalingen te vinden, ontneemt zeker wel eenige kracht aan zijne beweringen." Over de opvoering van Lucifer meldt G. Brandt, de bekende biograaf van Vondel (en eveneens van P. C. Hooft en Michiel Andriaensz. de Ruyter) het volgende: In 't volgende jaar van MDCLIV bracht hy zyn treurspel van Lucifer te voorschijn. Dit werk was, ten aanzien van de kunst, niet het minste zyner treurspelen, maar ten opzicht van de stoffe en 't uitwerken veel opspraaks onderworpen. Sommige Predikanten bestraften opentlijk op stoel, dat men zulke bijbelstof, en den hemel met d'Engelen, op het tooneel bracht: dat men 't heilige vermengde met menschelijke vonden, en daar een spel van maakte. *In dit spel* zeiden ze, *waren onheilige onkuische, afgodische, valsche en gansch stoute dingen te spitsvondig uit menschelijke harssenen gezoogen, begreepen.* Hun prediken en verzoek hadt zoo veel krachts, dat men Lucifer, naa twee reizen speelens, van 't tooneel weerde. Doch dat tegenstreven verwekte te grooter nieuwsgierigheid om te leezen 't geen men verboodt te speelen; de gansche druk van duizendt boeken werdt in acht dagen tijdts uitverkocht: zoo dat de Boekverkooper het treurspel weêr van nieuws op de pers bracht. Onder de Predikanten, die meest hier in ijverden, was Petrus Wittewrongel, een Zeeuw van geboorte, wel de voornaamste, die daaghelijks den Schouburg met de tooneelspeelen in zyne predikatien overhaalde; die noemende *schoolen der ydelheit, zondige hooghsten; overblijfsels van 't Heidendom, aanleidingen tot zonden, godloosheit, onreinigheit, lichtvaardigheit en tijdtspillinge.*

Vondel, met zulke sterke tegenstrevers te doen hebbende, liet den moed niet vallen: maar paste dit op Wittewrongel:

Trompetter van de Zeeuwen
Gy terght een nest vol spreeuwen.

Hij stelde een *Tooneelschildt* of *pleirede voor het tooneelrecht*, in prose, daar hij de Predikanten niet in spaarde, maar hen beschreef, met veel bitse en bittere woorden, als oordeellooze gezellen, kerkuilen en bedilallen, bijbrengende tot zijne verdediging, *dat het ooghmerk der treurspeelen is den verwilderden aardt in te toomen, en zeden in te scherpen, en dat het blyspel de zwaarmoedige geesten verlicht: en indien men om der dingen misbruik altydt het recht gebruik most verwerpen, dat er ter werelt niet onomgewroet en in zyn geheel zou blijven.* Aangaande de bijbelstof, die de Predikanten aller meest van het tooneel wilden houden, heeft hij elders[1]) zich beroepen op de voorbeelden en toestemminge van heilige en geleerde mannen; zeggende, *dat de Propheet Ezechiël*[2]) *een treurspel van den uittoght der twaalef stammen uit Egypten hadt naagelaaten: dat d'oude Kerkenleeraar Gregorius Nazianzener*[3]) *zelf den gekruisten Christus tot stof van een Grieksch treurspel hadt gebruikt, en Hugo de Groot*[4]) *zyn voorbeeldt in 't Latyn gevolght, die ook zynen Joseph ten tooneele voerde: dat Buchanaan*[5]) *treurspelen van Jephta en Joannes den Dooper hadt naagelaaten: dat zelf Theodoor Beza*[6]), *Kalvyns amptgenoot, een treurspel van Abrahams offerhande hadt gedicht, de Raadtsheer van den Homert*[7])

[1]) Berecht van Salmoneus.

[2]) Een fout van Brandt. Vondel bedoelt de Joodsche tooneeldichter Ezechiel.

[3]) Gregorius Nazianzenus schreef in de 4e eeuw na Christus een treurspel in het Grieksch, de lijdende Christus.

[4]) Christus patiens (1608).

[5]) Buchanan (1506—1582), Schotsch dichter en historicus, schreef Jepthes en Baptistes Tragoediae (Latijn)

[6]) Theodorus Beza (1519—1605) schrijver van Poëmata Juvenilia, welke niet bepaald ingetogen genoemd kunnen worden, later (1588) medewerker van Calvijn in Genève. Bedoeld is hier zijn treurspel Abraham sacrificans.

[7]) Rochus van den Honert (1572—1638), lid van den Hoogen Raad, schreef o.a. Moses Nomoclastes en Thamara.

de treurspeelen van Moses den taafelbreeker en Thamar, en Daniël Heinsius[1]) *den kindermoordt van Herodes: dat ook Blondel*[2]), *die geleerde Theologant onder de Gereformeerden, naamaals Professor der kerkelijke Historien t'Amsterdam, met alle de Predikanten van het Synode te Chastres in Languedoc, in het schouperk het spel der Latijnsche schoolieren quam zien en hooren.* Op deeze redenen zou veel te zeggen vallen, indien men die gezint waare t'ontzenuwen. Maar dit 's hier ons werk noch ooghmerk niet; terwijl wij hier alleen toeleggen om des Dichters leven, aardt, en bedryf te melden."

Niettegenstaande Brandt er zich afmaakt met de laatste opmerking, die door zijn onvolledigheid niet geheel en al rechtvaardig is, krijgt de objectieve beschouwer den indruk dat de bezwaren die Amsterdamsche predikanten zich even sterk tegen den Katholieken dichter kantten dan tegen het feit als zoodanig „dat op een vleesselijke manier de hooghe matery van de diepten Godes met veele ergerlijcke en ongheregelde verdichtselen wort voorgestelt. . ."

Vondels verdediging is vrij kalm, geheel anders dan wij in den tijd toen hij Palamedes schreef van hem verwacht zouden hebben; zijn *Toneelschilt of Pleitrede voor het tooneelrecht* is wel is waar fel, maar hier gaat het er om het goed recht der dramatiek te bepleiten. Zien wij in Lucifer zelf de dichter, die de overtuiging heeft, dat „staetzucht" ten verderve voert, wij leeren hier een anderen kant van zijn persoonlijkheid kennen: als geen ander is hij de martelaar der dramatiek in de 17e eeuw. Van het standpunt van den modernen lezer is het bijna niet te gelooven dat een Vondel, zich tegen allerlei aantijgingen schrap moest zetten, alleen omdat men al van te voren principieel tegen het tooneel was! Slechts op ironischen toon bespreekt hij de persoonlijke aanvallen. Zoo herinnert

[1]) Daniël Heinsius schreef o.a. Herodes Infanticida.

[2]) David Blondel, Katholiek priester, die naar de Protestanten overging, en in 1650 hoogleeraar te Amsterdam werd.

hij zich in het Berecht van Salmoneus een paar jaar later 't verhaal van Hooft: „De ridder en drost Hooft, loflijcker gedachtenisse, verhaelde mij, veele jaeren geleden, hoe een fluitenist in het dolhuis op zijn Duitsche fluit begon te blazen, waerop terstont elck krankzinnigh hooft eenen byzonderen toon en grimmas zette, naer den ongelijcken temper en inbeeldinge der ontstelde herssenen; d'een begon te lachen, d'ander te schrijen, te zitten, te klauteren, te springen, te zingen, de handen te wringen, te kermen, te schermen, men hoorde en zagh den haenekray, geblaet van schapen, greepen van aepen, gebas van honden, gehuil van weerwolven, en het loejen van stieren; men hoorde aexters, papagaejen, en kraejen, uilen, zeemeeuwen en spreeuwen, en wiltzangk, een oubollige muzijck van dolle muzikanten, zonder maet, onder een gemengt, en zoo menigh dolhuis, zoo menigen weêrgalm. Toen nu mijn leerachtigh treurspel van Lucifer zoo veel spels maeckte, docht my het verhael van den Heere Drossaert hier niet qualijck op te sluiten, en dat ick mede onder diergelijck gezelschap vervallen was. Indien wij den tooneeltoon op bybelstof zetten; men schreeuwt dat Godts naem gelastert, het heilighdom des Heiligen Geests ontheilight wort. Speelen wij Heidensche fabelen, en kloecke verzieringen, men beschuldight ons van ydelheit en lichtvaerdigheit. Brengt men zinnespelen te voorschijn, om goede zeden te planten, dat waenen zommigen[1]) hun alleen aenbesteet zijn: waerom de gemelde Heere Drost wel magh zeggen:

't Is quaat iet aan te slaan met naugezette lien.
Een rijmer van den ouden tijt vraeght:
Wie kan 't maken, zeght het mij,
Dat alle man te passe zij?
Waerop in rijm van outs geantwoort wert:
Hij kan 't passen, die het koren laet wassen?

[1]) nl. de Predikanten.

Met een zekere berusting besluit Vondel dan: „Maer de Grieksche poët Theognis zeght hier tegen, dat Jupiter zelf een iegelijck niet behaeght, het zy dat het regene, of de zon schijne. Het is dan geen wonder dat de zonneschijn der tooneelen en speelen een iegelijck niet behaeght."

Tijdens het leven van Vondel zijn acht drukken van zijn Lucifer verschenen. In de 18e eeuw werd het werk niet herdrukt. In 1904 telde Dr. H. C. Diferee tweeendertig uitgaven: nl. 7 in de 17e eeuw (acht, daar Unger in zijn Bibliographie volgens Dr. N. Cramer de eigenlijke tweede druk in 1654 over het hoofd zag), en in de negentiende eeuw 14 in Noord-Nederland, 6 in Zuid-Nederland, 5 vertalingen, nl. drie Duitsche (1868 te Aken en Münster en 1869 te Leipzig) één Engelsche en één Fransche. Wij memoreeren aan de hand van de opgave van Dr. B. H. Molkenboer O.P. nog enkele Fransche, Engelsche, Duitsche, een Hongaarsche, Japansche en een Maleische, die zelfs werd opgevoerd in 1916. De Java-Post besprak deze opvoering als volgt: „De loop van het stuk, Vondels drama, is door bekwame hand in een kleine honderd strophen van verschillende lengte in dichterlijk Javaansch weergegeven. Een leerling der kweekschool heeft dit werk geleverd en zijne verzen zijn onder een schuilnaam opgenomen in de eerste twee afleveringen van het tijdschrift „Djawi-Sraja."

De hoofdgedachte van Vondel is weergegeven in zoetvloeiende verzen, verzen, die evenals de onze rekening hebben te houden met het aantal lettergrepen en ofschoon zonder rijm evenwel aan regels gebonden zijn, wat betreft den klinker der laatste lettergreep van elk vers. Een andere leerling had op zich genomen te zorgen voor de melodie, want die verzen zouden worden gereciteerd in zachtklinkenden zang, gesteund door een gamelan slendro. Het was een zwak pogen, een eerste poging om het christelijk drama pasklaar te maken voor het Javaansche tooneel, voor

de door den Javaan zoo hoog gewaardeerden wajang wong; vooral had men het oog op den gewonen Javaanschen dans, om dien te wijzigen en op dien menigwerf wuften dans een christelijk stempel te drukken, met één woord: den gewonen Javaanschen dans te kerstenen.

Voor de opvoering dienden twee tooneelen, waarvan het eerste den hemel, het tweede den somberen burcht van Lucifer voorstelde. De costuums waren voor het grootste gedeelte in zachte tinten en voor de hoofdpersonen had men ruim gebruik gemaakt van het rijke koningsrood."

J. V. VONDELS

LUCIFER.

TREURSPEL.

PRÆCIPITEMQUE IMMANI TURBINE ADEGIT.

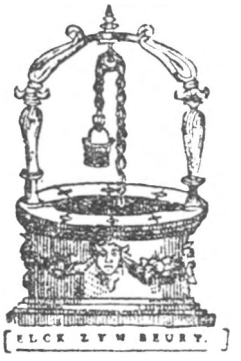

t'AMSTERDAM,
Voor ABRAHAM DE WEES, Boeckverkooper op den Middeldam, in 't Nieuwe Teſtament, in 't jaer 1654.

DEN ONVERWINNELYCKSTEN

VORST EN HEERE,

DEN HEERE

FERDINANDUS DEN DERDEN,

GEKOREN

ROOMSCHEN KEIZER,

ALTYT VERMEERDER DES RYCKS.

Gelyck de Goddelycke Majesteit in een ongenaeckbaer licht gezeten is; zoo zit oock de weereltsche Mogentheit, die haer licht uit Godt schept, en de Godtheit afbeelt, in haren glans verheerlyckt:

onoverwinnelijcksten: zeer onoverwinnelijken.

Ferdinand den Derden: keizer van Duitschland, regeerde van 1637—1657; onder zijn bewind werd de vrede van Munster gesloten. Vondel vergelijkt den opstand der Luciferisten met een historischen opstand, namelijk dien van Wallenstein.

gekoren: gekozen; het keizerschap was nl. niet erfelijk, maar na den dood (soms reeds voor den dood) van iederen keizer werd door de keurvorsten een opvolger gekozen, gewoonlijk de zoon van den voorgaanden.

Roomsche keizer: Romeinsche keizer. Het oude Romeinsche keizerrijk werd geacht nog steeds voort te bestaan in het Heilige Roomsche (= Romeinsche) Duitsche Rijk, dat in Vondels tijd evenwel nog slechts uiterlijk bestond, sinds de kleine vorsten zich vrijwel onafhankelijk hadden weten te maken.

altijt vermeerder des rijcks: vertaling van het Latijnsche *semper Augustus* in de Keizerstitel, volgens de verkeerde uitlegging die in de Middeleeuwen aan het woord *Augustus* gegeven werd; de eigenlijke beteekenis van dit woord is n.l. de Verhevene.

2 *weereltsche Mogenheit:* wereldlijke macht, hetzelfde als in regel 8: tydelycke Mogentheit.

3 *uit God schept:* aan God ontleent.

4 *afbeelt:* vertegenwoordigt.

maer gelyck de Godtheit, of liever opperste Goetheit, den allerminsten en ootmoedigen, met den toegangk tot haren troon, begenadight; zoo gewaerdight de tydelycke Mogentheit oock den allerkleensten dat hy zich eerbiedigh voor hare voeten vernedere. Op deze hoop verstout zich myne Zanggodin, van verre, aen uwe Keizerlycke Majesteit op te offeren dit treurspel van Lucifer, wiens styl wel ryckelyck de deftigheit en statigheit vereischt, waer van de Poëet spreeckt:

Omne genus scripti gravitate Tragoedia vincit;
Hoe hoogh men drave in styl, en toon,
Het treurspel spant alleen de kroon;

Doch wat aen de vereischte hooghdraventheit des styls ontbreeckt, dat zal de tooneelstof, titel, en naem, en doorluchtigheit des persoons vergoeden, die hier, ten spiegel van alle ondanckbare staetzuchtigen, zyn treurtooneel, den hemel, bekleet, waer uit hy, die zich vermat aen Godts zyde te zitten, en Gode gelyck te worden, verstooten, en rechtvaerdighlyck ter eeuwige duisternisse verdoemt wert. Op dit rampzalige voorbeelt van Lucifer, den Aertsëngel, en eerst heerlycksten boven alle Engelen, volghden sedert, bykans alle

5 *opperste Goedheit:* in Vondels tijd meende men dat er taalkundig verband bestond tusschen de woorden *God* en *goed*.
7 *begenadight:* genadig toestaat.
gewaerdigt: staat toe.
10 *verstout zich:* men vergelijke onze uitdrukking, ik neem de vrijheid.
12 *op te offeren:* op te dragen.
13 *deftigheit:* verhevenheid.
15 *Omne genus etc.:* Ovidius, Tristia II, vs. 381. lett. het treurspel overtreft in verhevenheid al het geschrevene.
16 *hoe hoogh men drave:* hoogdravend beteekent bij Vondel: verheven.
20 *doorluchtigheit:* hooge positie.
22 *staetzuchtigen:* heerschzuchtigen.
den hemel bekleet: zich in den hemel bevindt.
23 *versta:* Lucifer, de Aartsengel, die vroeger de voornaamste van alle engelen was.
28 *sedert:* sindsdien.

eeuwen door, de wederspannige geweldenaers, waer van oude en jonge historien getuigen, en toonen hoe gewelt, doortraptheit, en listige aenslagen der ongerechtigen, met glimp en schyn van wettigheit vermomt, ydel en krachteloos zyn, zoo lang Godts Voorzienigheit de geheilighde Maghten en Stammen hanthaeft, tot rust en veiligheit van allerhande Staten, die, zonder een wettigh Opperhooft, in geene burgerlycke gemeenschap kunnen bestaen: waerom Godts Orakel zelf, den menschelycken geslachte ten beste, deze Mogentheit, als zyn eige, in eenen adem, bevestight, gebiedende Gode en den Keizer elck hun recht te geven. Christenryck doorgaends, gelyck een schip in de wilde zee, aen alle kanten, en tegenwoordigh van Turck en Tarter, bestormt, en in noot van schipbreucke, vereischt ten hooghste deze eendraghtige eerbiedigheit tot het Keizerdom, om den algemeenen erfvyant des Christen naems te stuiten, en den Rycksbodem en zyne grenzen,

29 *wederspannige geweldenaers:* zij die zich met geweld tegen hun wettigen vorst verzetten.

31 *en toonen:* die toonen.
doortraptheid: listigheid, dikwijls zonder de ongunstige beteekenis die wij er aan hechten.

34 *Maghten en Stammen:* de regeerende vorstenfamiliën.

38 *Godts Orakel:* Christus.

40 *versta:* deze macht bevestigt als zijnde van Zijn eigen (d. i. goddelijken) oorsprong.

41 Hier doelt Vondel op Math. XXII: 21: Geeft den Keizer wat Keizers is, en geeft Gode wat Godes is.

42 *Christenryck:* de Christenheid, opgevat als de eenheid der christelijke staten van Europa. Daar het als eigennaam gebruikt wordt (evenals bijv. ook Hemelryck) wordt er geen lidwoord voor geplaatst.
doorgaends: voortdurend.

44 *van Turck en Tarter:* door Turken en Tartaren. De Turken bedreigden in Vondels tijd Europa en sloegen zelfs het beleg voor Weenen.

47 *Christen naem:* de Christenheid, evenals de Romeinen spraken van nomen latinum voor het Latijnsche volk.

tegens den inbreuck der woeste volcken, te veiligen, en te stercken; waerom Godt te dancken is, dat het hem beliefde 't Gezagh en de Kroon des H. Roomschen Rycks voor 's Vaders overlyden, op den jongsten Rycksdagh, in den Zone, FERDINANDUS den Vierden, te verzekeren; een zegen, waerop zoo vele volcken moet dragen, en de tooneeltrompet van onze Nederduitsche Zanggodinne te moediger, voor den troon van Hooghduitschlant, den overwonnen Lucifer, in Michaëls triomfstaetsi, ommevoert.

UWE KEIZERLYCKE MAJESTEITS

allerootmoedighste dienaer

J. V. VONDEL.

inbreuck: inval.
veiligen en stercken: beveiligen en verdedigen.
moet dragen: hun hoop op gevestigd hebben.
trompet: trompetter.
te moediger: des te trotscher.
triomfstaetsi: bij de Romeinen plachten overwinnende veldheeren in hun triomftocht de aanvoerders der verslagen vijanden mee te voeren.

OP DE AFBEELDINGE

VAN

KEIZERLYCKE MAJESTEIT,

FERDINANDUS DEN DERDEN;

Toen Joachimus Sandrart van Stockou my, uit Weenen in Oostenryck, zyn Majesteits afbeeldinge, met haer loofwerck en cieraden, vereerde.

Deus nobis haec otia fecit.

De Zon van Oostenryck verheft haer schoone stralen,
Uit schaduwen van kunst, veel schooner in elx oogh,
Dewylze, in haren troon gestegen hemelhoogh,
Zich niet ontziet zoo laegh op ons gezicht te dalen.
De derde FERDINAND, geschapen tot regeeren,
Gelyck een tweede August, en Vader van de pais,
Zijn 'Zoon de heirbaen wyst naer 't hemelsche palais,
En leert met wapenen van Vrede triomfeeren.
Gezegent is het Ryck, gezegent zyn de volcken,
Daer zyn voorzienigheit genadigh 't oogh op houdt,

afbeeldinge: portret.
Joachimus Sandrart van Stockou: was een Duitsch schilder, die eenigen tijd in Amsterdam heeft gewoond en daar zeer bevriend is geweest met Vondel; na zijn verblijf te Amsterdam ging hij naar het landgoed Stockou bij Ingolstadt.
loofwerck en cieraden duidt op de geborduurde mantel van den Keizer.
Deus etc.: God gaf ons deze rustige tijden.
2 *schaduwen van kunst:* op het schilderij afgebeelde schaduwen.
6 *pais:* vrede verg. onze uitdrukking: in pais en vreê.
7 *de heerbaen wijst:* den weg wijst.
't hemelsche palais: de hemel
10 *daer:* waar.

En hem de Weeghschael wort van 't heiligh Recht betrout.
Een Arent broght zyn zwaert en scepter uit de wolcken.
Een kroon verciert het hooft, ter heerschappy gewyt:
Dit Hooft verciert de Kroon, en schept een' gulden tyt.

11 *wort betrout:* is toevertrouwd.
12 *Arent:* de Rijksadelaar.
14 *dit Hooft:* hier is persoonlijk Ferdinand III bedoeld, die een sieraad is van de Kroon d.i. het Keizerrijk. Regel 13 beteekent dus een algemeene uitspraak; regel 14 slaat op den Keizer zelf.

BERECHT

AEN ALLE

KUNSTGENOOTEN,

EN

BEGUNSTIGERS DER TOONEELSPELEN.

Hier wort u, om uwen kunst-yver weder t' ontsteken, en uwen geest teffens te stichten, en te verquicken, het heiligh treurtooneel, dat den hemel afbeelt, opgeschoven. De groote Aerts-
5 engelen, Lucifer, en Michaël, elck met hunne aenhangelingen van wederzyde gesterckt, komen de stellaedje stoffeeren, en hun rollen spelen. Het tooneel en de personaedjen zyn zeker zoodanigh, en zoo heerlyck, datze eenen heerlycker

Berecht: eigenlijk rechtvaardiging. Het berecht, dat als inleiding voor ieder tooneelstuk geplaatst werd, geeft een omstandige uitlegging van de handeling in het stuk beschreven.

begunstigers: liefhebbers.

1 *kunstijver:* liefde voor de kunst.

2 *teffens:* tevens.

4 *afbeelt:* voorstelt.

opgeschoven: het gordijn wordt opengeschoven. Vondel stelt het nu reeds voor alsof de lezer als toeschouwer naar het tooneel kijkt.

6 *aenhangelingen van wederzijde:* wederzijdsche aanhangers.

7 *stellaedje:* tooneel. De uitspraak was vrijwel gelijk met dien van ons stellage; de schrijfwijze met dj is een poging om de klank van de Fransche g weer te geven.

stoffeeren: hier: verlevendigen.

8 *personaedjen:* personen.

zoodanigh: van dien (verheven) aard.

9 *heerlijck:* verheven.

styl vereischen, en hooger laerzen dan ick haer weet aen te trekken. Niemant, die de spraeck van d'onfeilbare orakelen des goddelycken Geests verstaet, zal oordeelen dat wy een gedichtsel van Salmoneus bijbrengen, die midden in Elis, Jupyn, op zijnen wagen en metale brugh, braveerende, en met een brandende fackel den blixem en donder nabootsende, van den donder geslagen wert: nochte wy vernieuwen hier geen gryze fabel van den Reuzenstryt, onder wiens schorsse de Poëzy hare toehoorders reuckelooze verwaentheit, en godtlooze kerckschenderyen zocht te verleeren, en natuurkennis in te boezemen; namelyck, dat

10 *hooger laerzen:* cothurni; laarzen met hooge zolen, bij Grieken en Romeinen in treurspelen in gebruik; hier figuurlijk bedoeld als tooneelspeelkunst.

12 *orakelen:* uitspraken.

13 *gedichtsel:* verhaal.

14 *Salmoneus:* titel van een tooneelstuk dat Vondel maakte om de requisieten, die voor de opvoering van Lucifer aangeschaft waren, maar ongebruikt bleven, toen door de tegenwerking der Amsterdamsche predikanten de opvoeringen van Lucifer gestaakt waren.

bijbrengen: uitgeven.

Elis: landschap in Griekenland, waar Salmoneus koning was.

15 *Jupyn:* Jupiter of Zeus, oppergod der Grieken en Romeinen.

braveerende: uitdagende.

16 *blixem en donder nabootsende:* Salmoneus wilde evenals Jupiter onweer verwekken en trachtte dit te doen door met brandende fakkels te werpen en met zijn wagen over metalen bruggen te rijden; hiervoor werd hij door Jupiters bliksem getroffen en gedood.

18 *nochte:* evenmin.

vernieuwen: opnieuw verhalen.

19 *Reuzenstrijt:* Strijd der Giganten tegen de Olympische goden.

onder wiens schorsse etc.: die de dichtkunst als uiterlijke vorm („schors") gebruikt, om etc.

20 *reuckelooze verwaentheid:* kortzichtig onverstand.

22 *natuurkennis in te boezemen:* een kort begrip van de natuurkunde geven. Vondel meende n.l. dat de Grieksche sagen trachtten in allegorischen vorm den menschen de natuurverschijnselen te leeren. De volgende regels zetten dit nog nader uiteen.

lucht, en winden, in den hollen buick en het zwavelachtige ingewant der aerde, besloten, by wylen ademtoght zoeckende, met gewelt van geborste steenrotsen, smoock, en roock, en vlammen, en aerdtbevingen, en schrickelyck geluit, uitbersten, en hemelhoogh opstegen, in het neêrstorten, den gront van lant en zee met assche en steenen bestulpen, en ophoopen. Onder de Profeten verzekeren ons van den afval des Aertsengels, en zynen aenhang, Izaïas en Ezechiël; by den Evangelist, Christus, het allerwaerachtighste orakel, ons met eene stem uit den hemel bevolen te hooren; en endelyck Judas Thaddeus, zyn getrouwe Apostel; welcker spreucken waerdigh zyn in eeuwigh diamant, en waerdiger in onze harten geprint te worden. Izaïas roept: *O Lucifer, die vroegh opginght, hoe zytghe ter aerde geploft? die de volcken quetste, in uw harte spraeckt; Ick wil in den hemel stygen, mynen stoel boven Godts gestarnte verheffen, op den bergh des verbondts aen de noortzyde zitten. Ick wil boven de hooge wolcken steigeren, den Allerhooghsten gelyck worden: maer*

24 *ingewant:* in het algemeen het inwendige, vrijwel synoniem met *buick.*
besloten: opgesloten.
26 *geborste:* gebarsten.
smoock: rook, damp.
28 versta: en na hoog opestegen te zijn bij het omlaag storten den bodem van land en zee met asch en steenen overstelpen.
30 Hier geeft Vondel rekenschap van de bronnen, die hem den val van Lucifer verhalen.
33 versta: Christus, de verkondiger der waarheid, naar Wiens woorden te luisteren ons door den hemel is bevolen.
36 versta: waard zijn om in onvergankelijken diamant, maar nog meer waard om in onze harten gegrift te worden.
38 Jez. 24: 12—15.
39 *geploft:* gevallen.
40 *die de volcken quetste:* die de menschen in het verderf stortte. Achter *spraeckt* zouden wij een dubbele punt lezen inplaats van een kommapunt.
44 *steigeren:* zich verheffen.

ghy zult ter helle toe, in den poel des afgronts, vernedert worden. Godt spreeckt door Ezechiël aldus: *Ghy zyt een uitgedruckte gelyckenis, vol wysheit, en volkomen schoon. Ghy waert, in de weelde van Godts paradys, bekleet met allerhande kostelycke steenen, sardis, en topazen, en jaspis, en chrizoliten, en onix, en beril, safier, en karbonkel, en smaragden; gout was uw cieraat. Op den dagh uwer scheppinge waren uwe schalmejen vaerdigh. Ghy breide u uit, gelyck een beschaduwende Cherubyn, en ick zette u op Godts bergh. Ghy wandelde midden onder de blakende steenen. Ghy waert volschapen in uwen tredt, van den dage uwer scheppinge aen, tot dat men u op boosheit betrapte.* Beide deze spreucken zijn, naer den letterlycken zin, d'een van den Koning van Babilon, d'ander van den Koning van Tyrus te verstaen, die, by Lucifer, in hunne heerlyckheit en hooghmoet, geleken, bestraft en gedreight worden. JESUS Christus ziet mede op den val van den weerspannigen Lucifer, daer hy zeght: *Ick zagh den Satan, gelyck eenen blixem, uit den hemel vallen;* en Thaddeus ontvout den afval der Engelen, en hun misdaet, en de straf daer op gevolght, zonder eenige bewimpelinge, beknopt op deze wyze: *Doch hy heeft de Engelen, die hunne hoogheit*

45 *afgront:* zeer gewone uitdrukking voor de hel.
46 Ezechiel 28: 12—15.
49 *kostelyck:* kostbaar.
51 *beril:* een edelgesteente, dat vroeger voor brillen gebruikt werd; ons woord bril is er van afkomstig.
53 *schalmeien:* fluiten.
55 *blakende steenen:* schitterende edelsteenen.
56 *volschapen:* volmaakt.
58-61 *zijn te verstaen:* doelen op
61-62 *bij Lucifer geleken:* bij Lucifer vergeleken worden.
64 Lucas 10:18.
66 *ontvout:* verhaalt.
68 *beknopt:* kortweg.
69 Brief van Judas vs. 6.

niet bewaerden, maer hun behuizinge verlieten, met eeuwige banden van duisternisse, tegens het oordeel des grooten Godts bewaert. Wy stuiten dan met deze goude spreucken, en inzonderheit met Judas Thaddeus, leerling en afgezant des hemelschen Leeraers, en Konings aller Koningen, gelyck op eenen diamanten schilt, alle de pylen der ongeloovigen, die de zekerheit van der Geesten afval zouden durven in twyfel trecken. Behalve dit onderstut ons ten overvloet doorgaends d'eendraghtige en eerwaerdighste aeloutheit der godtvruchtige Outvaderen, die in den gront dezer geschiedenisse overeenstemmen: doch om de Kunstgenooten niet op te houden, zullen we ons met drie plaetsen genoegen; d' eerste getrocken uit den heiligen Cypriaen, Bisschop en Martelaer te Karthago, daer hy schryft: *Hy, die te vore door een Engelsche Majesteit ondersteunt, Gode aengenaem en waert was, borst, toen hy den mensch naer Godts beelt geschapen zagh, door eenen boosaerdigen naeryver uit, hem door ingeven van dien naeryver niet eer ten val brengende, voor dat hy zelf door dien naeryver ter neer gestort lagh, gevangen eer hy ving,*

bewaert: bewaakt nl. voor het laatste oordeel. *Het oordeel des grooten Godts* is een verkeerde vertaling van Vondel, in de Vulgaat, die Vondel gebruikte, staat het oordeel des grooten dags.

stuiten: afketsen.

der Geesten afval: de val der engelen.

onderstut ons: steunt ons in onze opvatting.

aelout is afgeleid van *al* en *oud;* Vondel meende het te moeten afleiden van *adel en oud.*

Outvaderen: Kerkvaders.

ons genoegen: ons beperken tot.

Cypriaen: Cyprianus kerkvader en martelaar; gestorven 258.

Engelsche Majesteit: majesteit van een engel.

waert: lief.

borst... uit: geraakte tot uitbarsting, werd opstandig.

naeryver: naijver.

hem: den mensch.

gevangen eer hij ving: overwonnen vóór hij kon overwinnen.

bedorven was eer hy hem bedorf; terwyl hy, van Nydigheit aengeprickelt, den mensche van de genade der onsterfelyckheit, hem geschoncken, beroofde, en zelf oock verloor het gene hy te vore hadde. De groote Gregorius bestelt ons de tweede spreuck: *Dees afvallige Engel, geschapen om boven d' andere regementen der Engelen uit te blincken, is door zyn hoovaerdy zulx ter neder gestort, dat hy nu de heerschappye der stantvastige Engelen onderworpen blyft.* Het derde en leste bewys scheppen wy uit de predikatien van den honighvloeienden Bernardus: *Schuwt de hoovaerdy; ick bidde u schuwt ze toch, d' oirsprong van alle overtredinge is hoovaerdy, die Lucifer zelf, klaerder dan alle starren uitblinckende, met een eeuwige duisternisse geeft verdonckert: zy heeft niet alleen eenen Engel, maer den oppersten van alle Engelen in eenen Duivel verandert.* De Hoovaerdy en Nydigheit, twee oirzaecken of aenstokers van dezen afgrysselycken brant van tweedraght en oorloge hebben wy uitgedruckt, onder het gespan van twee bestarnde dieren, den Leeuw, en den Draeck, die voor Lucifers oorloghswagen gespannen, hem tegens Godt en Michaël aen voeren; aengezien deze dieren twee zinnebeelden van deze hooftgebreken verstercken: want de Leeuw,

93 *bedorven etc.:* ten val gebracht was vóór hij den mensch deed vallen.
94 *van Nijdigheit:* door afgunst.
97 *Gregorius:* Paus Gregorius de Groote, een der kerkvaders, (590—604).
bestelt: geeft ons.
spreuck: uitspraak.
99 *regementen:* legerscharen.
100 *zulx:* zoodanig.
101 *standvastige:* hier: trouw, niet afvallig.
103 *Bernardus:* de bekende Bernard van Clairvaux, door zijn bewonderaars wegens zijn welsprekendheid *mellifluus* (sprekend als honig) genoemd. Behoort eigenlijk niet tot de kerkvaders maar tot de scholastici (1091—1153).
113 *uitgedruckt:* voorgesteld.
117 *verstercken:* dienen tot.

der dieren Koning, gemoedight door zyne krachten, acht uit verwaentheit niemand boven zich zelven; en de Nydigheit quetst met hare tong den benyden van verre, gelyck de Draeck, met het schieten van zyn vergift, zynen vyant van verre quetst. Sint Augustyn, deze twee hooftgebreken Lucifer toeeigenende, maelt ons den aert der zelve levendigh af, en zeit dat de Hoovaerdy is een liefde tot zijn eige grootsheit; maer de Nydigheit een haetster van een anders geluck: waer uit klaer genoegh blyckt, wat hier uit geboren wort: want een iegelyck, zeit hy, die zyn eige grootsheit bemint, benyt zyns gelycken, naerdienze met hem gelyckstaen; of benyt zynen minder, op dat die hem niet gelyck werde; of die grooter zyn dan hy, om datze boven hem staen. Nu dewyl de dieren zelf van verdoemde Geesten misbruickt en bezeten worden, gelyck in den aenvang de Paradysslang, en in de heileeuwe de zwynskudden, die met een groot gedruis in zee stortten; en dewyl de gestarnten aen den hemel zelfs by dieren afgetekent, oock by de Profeten gedacht worden; gelyck de Pleiades of Zevenstar, en Arcturus,

118 *gemoedight:* versterkt.
119 *verwaentheit:* overmoed.
120 *den benijden:* dengene, die benijd wordt.
123 *St. Augustijn:* De heilige Augustinus, (354—430) de grootste der kerkvaders.
124 *toeeigenende:* toeschrijvende.
maelt etc.: schildert ons den aard van deze twee hoofdgebreken.
125 *zeit:* zegt.
126 *grootsheit:* grootheid.
130 *naerdienze:* naarmate.
131 *zijnen minder:* zijn mindere, in tegenstelling met *zijns gelijcken.*
134 *van:* door.
verdoemde Geesten: duivels.
136 *heileeuwe:* tijd van Christus.
zwijnskudden: Matth. VIII, 30.
137 *en dewijl etc.* versta: en aangezien de sterrenbeelden aan den hemel zelf worden afgebeeld als dieren en door de profeten ook zoo worden voorgesteld...

Orion, en Lucifer, zoo gelieve het u de weeligheit en leerzaemheit der tooneelpoëzye te vergeven, dat de rampzalige Geesten zich op ons tooneel hier mede wapenen, en verweeren: want den helschen gedroghten niets eigener is dan slimme treken en het misbruick der schepselen en elementen, tot afbreuck van d'eere en den naem des Allerhooghsten, zoo verre hy dit gehengt. Sint Jan, in zyne Openbaringe, beelt de hemelsche geheimenissen, en den stryt in den hemel, door den Draeck uit, wiens staert nasleepte het derde deel der starren, by de Godtgeleerden op d'afvallige Engelen geduit; waerom men in Poëzye de gebloemde wyze van spreken niet al te neuswys behoort te ziften, nochte naer de scherpzinnigheit der schoollessen te regelen. Oock moeten wy onderscheiden de tweederhande personaedjen, die dit tooneel betreden, namelyck quaetwillige en goede Engelen, die een ieder hun eige rol speelen; gelyck Cicero en de voeghelyckheit zelf ons elcke personaedje, naer heuren staet en aert, leeren uitbeelden. Ondertusschen ontkennen wy geensins dat heilige stof den tooneeldichter nauwer verbint, en intoomt dan weereltsche historien, of Heidensche verziersels; onaengezien d'oude en befaemde hantvest der Poezye, by Horatius Flakkus, in zyne

141 *weeligheit:* rijkdom.
145 *treken:* streken, listen.
148 *gehengt:* gedoogt.
Openb. XII. 4.
152 *by:* door.
153 *gebloemde:* symbolisch.
155 *nochte:* noch.
156 *tweederhande:* tweeërlei.
160 *voeghelijckheit:* hier: methode, systeem.
163 *verbint:* beperkt.
165 *verziersels:* fantasieën.
onaengezien: ondanks.
hantvest: voorrecht.
168 Quintus Horatius Flaccus, Ars Poetica, IX—X.

Dichtkunste, met deze vaerzen uitgedruckt:

De Schilder en Poëet ontfingen beide een maght
Van alles te bestaen wat elck zich dienstigh acht.

Doch hier dient inzonderheit aengetekent hoe wy, om den naeryver der hooghmoedige en nydige Geesten te heftiger t' ontsteken, den Engelen de geheimenis van het toekomende menschworden des Woorts, door den Aertsëngel Gabriël, Gezant en Geheimenistolck der Godtheit, eenighzins ontdecken; hier in (onder verbeteringe) volgende, niet het gevoelen der meesten, maer zommiger Godtgeleerden, naerdien dit ons treurtafereel rycker stof en luister byzet; zonder dat wij evenwel, in dit punt, noch in andere omstandigheden van oirzaken, tyt, plaetse, en wyze (waer van wy ons dienden, om dit Treurspel krachtiger, heerlycker, gevoeghelycker en leerzamer uit te voeren;) de rechtzinnige waerheit opzettelyck willen in het licht staen, of iet, naer ons eige vonden, en goetduncken, vast stellen. Sint Pauwels, Godts geheimenisschryver aen de Hebreen, verheft zich benydenswaerdigh genoegh, tot afbreuck van het Ryck der logenen en verleidende Geesten, de heerlyckheit maght en Godtheit van het menschgeworden Woort, door zyn uitstekentheit boven alle Engelen, in naem, in zoonschap, en erfgenaemschap, in het aenbidden der Engelen, in zyne zalvinge, in zyne verheffinge aen Godts rechte

169 *bestaen:* ondernemen.
171 *nydig:* afgunstig.
172 *ontsteken:* doen ontbranden.
175 *ontdecken:* meedeelen.
182 *dienden:* bedienden.
185 *in het licht staen:* verduisteren.
vonden: bedenksel.
186 *Sint Pauwels:* Paulus in Hebreeën I.
191 *mensch geworden Woort:* Christus.
193 *aenbidden der Engelen:* door de Engelen (Gen. subj.).
194 *rechte hant:* rechterhand.

hant, in de eeuwigheit zyner heerschappy, als een Koning over de toekomende weerelt, en de oirzaeck en het einde aller dingen, en een gekroont Hooft der menschen en Engelen, zyne aenbidders, Godts boden, en geesten, gezonden ten dienst der menschen, erfgenamen der zaligheit, welcker natuur Godts Zoon, de Engelen voorbygaende, in het bloet van Abraham aenneemt. By gelegenheit van deze onschult achte ick niet ongerymt hier ter loop iet aen te roeren, tot onschult van tooneel en tooneeldichteren, die Bybelstof voorstellen, naerdienze by wylen opspraeck onderworpen zyn; gelyck trouwen 's menschen zinnelyckheit verscheiden is, en d'ongelycke getempertheit der herssenen veroirzaeckt, dat d'een treck tot een zelve zaeck heeft, die den anderen tegens het hart steeckt. Alle eerlycke kunsten en oefeningen hebben hare be-yveraers, en tegenwryters, oock hun recht gebruick, en misbruick. De heilige treurspeldichters hebben, onder de oude Hebreen, tot hun voorbeelt den Poëet Ezechiël, die den uittoght der twalef Stammen uit Egypten in

196 *toekomende:* toekomstige.
oirzaeck: begin.
203 *onschult:* rechtvaardiging, verontschuldiging.
ongerijmd: ondienstig.
204 *iet:* iets.
206 *opspraeck onderworpen:* aan critiek blootgesteld.
207 *zinnelyckheit:* neiging.
208 *getempertheit der herssenen:* gesteldheid van den geest; vgl. temperament.
210 *zelve:* zelfde.
211 *tegens het hart steeckt:* tegen de borst stuit.
eerlyck: verheven.
212 *be-yveraars:* beoefenaars.
tegenwryters: tegenstanders.
213 *hebben oock hun recht gebruick, en misbruick:* worden goed en verkeerd beoefend.
214 *heilige treurspeldichters:* dichter van treurspelen met Bijbelsch onderwerp.
215 *Ezechiel:* Joodsch-Grieksch dichter.

Griex nagelaten heeft; onder d'eerwaerdige Outvaders hebben zy het groote licht uit den Oosten, Gregorius Nazianzener, die zelf den Gekruisten Verlosser in Griecksche tooneelvaerzen uitbeelde; gelyck wy noch van wylen den Koningklycken Gezant, Hugo de Groot, dat groote licht der geleertheit en vromicheit onzer eeuwe, sint Gregorius spoor naerstrevende, voor zyn treurspel van den Gekruisten, in Latyn beschreven, en dien onvergangklycken en stichtigen arbeit eer en danckbaerheit schuldigh blyven. Onder d'Engelsche Onroomschen heeft de geleerde pen van Richard Baker, Lucifer en al in den handel der oproerige Geesten, oock vry breet in 't rymeloos uitgestreken. Wel is waer dat de Vaders der oude Kercke de gekristende tooneelspeelders buiten de gemeenschap der Kercke keerden, en het tooneelspel van dien tyt heftigh bestreden: maer let men 'er wel op, de tyt en reden van dien was heel anders gelegen. De weerelt lagh toen noch diep, op vele plaetsen, in Heidensche afgodery verzoncken. De gront des Christendoms was noch onbestorven, en de tooneelspelen werden Cybele, der gedroomde Goden moeder, een groote af-

217 *in Griex:* in het Grieksch.
outvaders: kerkvaders.
219 Aan Gregorius van Nazianze schreef men een drama over het lijden van Christus toe.
222 Hugo de Groot was in dezen tijd gezant van den koning van Zweden en schreef o. a. het Bijbelsche treurspel Christus patiens.
226 *stichtigen:* stichtelijk.
229 *Richard Baker:* Schrijver uit het begin der 17e eeuw.
handel: daden vgl. thans nog handel en wandel.
230 *vry breet etc:* zeer uitvoerig in proza verhaald.
233 *keerden:* weren.
239 *onbestorven:* van metselwerk gezegd dat nog niet hard geworden is, hier dus: bevestigd.
Cybele enz.: Cybele, die voorgesteld wordt als de moeder der Goden.

godinne, ter eere gespeelt, en gehouden voor een verdienstigh middel om hier door lantplagen van den hals des volcks af te keeren. Sint Augustyn getuight, hoe de Heidensche Aertspriester, een bedienaer van Numaes instellingen en afgodendienst, te Rome, ter oirzaecke van een zware peste, de tooneelspelen eerst instelde, en door zyn gezagh bekrachtighde. Scaliger zelf bekent datze, om de gezontheit des volks te verwerven, door ingeven van de Sibille ingestelt waren; in voegen dat dit spelen eigentlyck streckte tot een krachtigh voedtsel van de blinde afgoderye des Heidendoms, en verheffinge der afgoden; een ingekankerde gruwel, wiens uitroien den eersten kruishelden, en de gedurigh worstelende Kercke op zoo veel zweet en bloet stont, maer nu lang uitgestorven, geene voetstappen in Europe laet. Dat dan de H. Outvaders die tooneelen hierom, en te gelyck om het bederf der zeden, en andere openbare en schaemtelooze misbruicken van naeckte jongelingen, vrouwen en maeghden en andere vuilicheden bestraften, was noodigh en loflyck, gelyck het in dien gevalle noch zoude zijn. Dit nu overgeslagen, laet ons het nut en den oirbaer van stichtelycke en vermakelycke spelen

242 *verdienstigh:* gunstig.
244 *Heidensche Aertspriester:* Hiermede wordt bedoeld de Romeinsche opperpriester (Pontifex Maximus).
245 *Numaes instellingen:* De Romeinsche godsdienst, waarvan men Numa Pompilius als de stichter beschouwt.
250 *Scaliger:* bekend philoloog uit de zestiende eeuw.
252 *Sibille:* De Sibyllijnsche boeken, die toegeschreven worden aan legendarische vrouwen.
in voegen: zoodat.
257 *uitgestorven:* vernietigd.
In den tijd van Vondel beschouwde men alle niet-Christenen: Mohammedanen, zoowel als Romeinen van eenzelfde geloof.
264 *overgeslagen:* bedacht, overpeinsd.
oirbaer: voordeel.

niet te licht wechworpen. Heilige en eerlycke voorbeelden dienen ten spiegel, om deught en Godtvruchtigheit t' omhelzen; gebreken en d' elenden, daer aen gehecht, te schuwen. Het wit en ooghmerck der wettige Treurspelen is de menschen te vermorwen door schrick, en medoogen. Scholieren, en opluickende jongkheit worden door spelen, in talen, welsprekenheit, wysheit, tucht, en goede zeden, en manieren, geoefent, en dit zet in de teere gemoeden en zinnen, een ploy van voeghelyckheit en geschicktheit, die hun, tot in den ouderdom toe, byblyven, en aenhangen: ja het gebeurt by wylen dat overvliegende vernuften, by geene gemeine middelen te buigen, noch te verzetten, door spitsvondigheden en hooghdravenden tooneelstyl geraeckt, en, buiten hun eigen vermoeden, getrocken worden: gelyck een edele luitsnaer geluit geeft, en antwoort, zoo dra heur weêrgade, van de zelve nature en aert, en op eenen gelycken toon, en andere luit gespannen, getokkelt wort van een geestige hant, die, al speelende, den tuimelgeest uit eenen be-

266 *wechworpen:* verwerpen.
eerlyck: verheven.
267 *ten spiegel:* tot voorbeeld.
269 *wit:* doel vgl.: doelwit.
270 *wettige:* geoorloofde.
271 *schrick:* afschrikking.
278 *overvliegende vernuften:* rebelsche geesten.
279 *gemeine:* gewone.
280 *verzetten:* dwingen.
door spitsvondigheden en hoogdravenden tooneelstyl geraeckt: getroffen door fijnheid en verhevenheid van stijl. Geen van de beide woorden heeft hier de ongunstige beteekenis die er door ons aan gehecht wordt.
281 *buiten hun eigen vermoeden:* zonder het zelf te merken.
283 *getrocken:* aangetrokken.
284 *zelve:* zelfde.
286 *van:* door.
geestige: kundige.

zeten en verstockten Saul dryven kan. De historien der eerste Kercke bezegelen dit met de gedenck-
waerdige voorbeelden van Genesius en Ardaleo, beide tooneelspeelders, in den Schouburgh, door den H. Geest verlicht, en bekeert; terwylze, onder het spelen, den Christenschen Godtsdienst willende beschimpen, overtuight wierden van de
waerheit, dieze geleert hadden, uit hun deftige speelrollen, doorgaends beter gestoffeert met pit van wysheit dan laffe redenen, uren lang in den wint gestroit en eer verdrietigh dan leerzaem. Men worpt ons, ter opzichte van Bybelstoffe,
voor, dat men geen spel met heilige zaecken behoorde te spelen; en zeker dit zou wat schyns hebben in onze tale, die juist het woort van Spel mede brengt: maer wie slechts een woort of anderhalf Griecks kan uitstamelen, weet wel dat
dit woort by Griecken en Latynen geen gebruik heeft in dien zin: want Τραγῳδια is een koppelwoort, en betekent eigentlyck Bockezang, naer der herderen wedgezangen, ingestelt om met zingen eenen Bock te winnen, uit welcke gewoonte
de treurzangen, en sedert de tooneelspelen, hunnen

Saul: wellicht Paulus of misschien koning Saul.

Genesius en Ardaleo: deze werden bekeerd doordat zij moesten spelen in een stuk met Christelijke strekking.

deftig: verheven.

beter gestoffeert etc.: beter voorzien van een kern van wijsheid. Dit slaat wellicht op de preeken der Calvinistische dominee's; de predikant Petrus Leupenius heeft dit den dichter later verweten.

worpt ons voor: verwijt ons.

wat schijns hebben: eenige waarschijnlijkheid hebben d. w. z. er zou een goede reden voor bestaan.

die juist het woord etc.: versta: onze taal die voor tooneelstukken het woord spel gebruikt.

koppelwoort: samengesteld woord. Τραγῳδια = tragoedia het woord is van onzekere afkomst, wordt waarschijnlijk ten onrecht afgeleid van Τραγος = bok en ᾠδη = gezang.

sedert: later.

oirsprong namen: en wil men ons immers dus ongenadigh knuffelen om het woort Spel, waer blyvenwe dan met orgelspel, Davids harp- en zangspel, en het spel van tien snaren, en ander fluit- en snarespel, by verscheidenheit van Onroomschen in hunne vergaderingen ingevoert? Wie dan dit onderscheit vat, zal wel, het misbruick der tooneelkunste bestraffende, het rechtmatigh gebruick niet ongenadich vallen, en dezen heerlycken ja Goddelycken vont, een eerlycke uitspanninghe en honighzoete verquickinge van 's levens moeielyckheden, de jeught, en kunstbeminnende burgerye niet misgunnen; op dat wy, hier door gemoedight, Lucifer met meer vyers ten Treurtooneele voeren, daer hy, endelyck, van Godts blixem getroffen, ter helle stort, ten klaren spiegel van alle ondanckbare staetzuchtigen, die zich stoutelyck tegens de geheilighde Maghten, en Majesteiten, en wettige Overheden durven verheffen.

311 *immers:* niettemin, toch.
312 *knuffelen:* berispen.
314 *spel van tien snaren:* instrument, dat in het oude Testament meermalen genoemd wordt.
315 *bij verscheidenheit van Onroomschen:* bij verschillende Protestanten.
316 *vergaderingen:* bijeenkomsten.
319 *ongenadigh vallen:* afkeuren.
320 *eerlyck:* verheven.
324 *gemoedight:* versterkt, aangemoedigd.
vyers: vuur.
327 *spiegel:* voorbeeld.
staetzuchtig: heerschzuchtig
328 *stoutelych:* vermetel.

INHOUDT.

Lucifer, d'Aertsengel, opperste en doorluchtighste boven alle Engelen, hoovaerdigh en staetzuchtigh, uit blinde liefde tot zyn eige, benyde Godts onbepaelde grootheit, oock den mensch naer Godts beelt geschapen, en in het weeligh Paradys met de heerschappye des aertbodems begiftight. Hy benyde Godt en den mensch te meer, toen Gabriël, Godts Herout, alle Engelen voor dienstbare Geesten verklaerde, en de geheimenissen van Godts toekomende menschworden hun ontdeckte: waer door het Engelsdom voorbygegaen, de waerachtige menschelycke natuur, met de Godtheit vereenight, een gelycke maght en Majesteit te verwachten stont; waerom de hoovaerdige en nydige Geest, poogende zich zelven Gode gelyck te stellen en den mensch buiten den hemel te houden, door zyne medestanders, ontelbare Engelen oprockende, wapende, en tegens Michaël, 's hemels Veltheer, en zyne heirkrachten, onaengezien Rafaëls waerschuwinge, aenvoerde; en afgestreden, na de neerlaegh, uit wraecke den eersten mensch, en in hem alle zyne nakomelingen, ten val broght, en hy zelf met zyne weerspannelingen ter helle gestort, en eeuwigh verdoemt wert.

HET TOONEEL IS IN DEN HEMEL.

1 *doorluchtigh:* aanzienlijk.
3 *benyde:* benijdde.
onbepaelde: onbegrensde.
5 *weeligh:* rijk.
9 *en de geheimenisse etc.:* en het geheim van het toekomstige mensch worden van God (het verschijnen van Christus op aarde) meedeelde.
10 *Engelsdom:* de Engelen.
14 *nydig:* afgunstig.
16 *oprockende:* opruien.
18 *onaengezien:* niettegenstaande.
19 *afgestreden:* na den strijd.

PERSONAEDJEN.

BELZEBUB,
BELIAL,
APOLLION,
} *wederspannige Oversten.*

GABRIËL, *Godts Geheimenistolck.*

REY VAN ENGELEN.

LUCIFER, *Stedehouder.*

LUICIFERISTEN, *Oproerige Geesten.*

MICHAËL, *Veltheer.*

RAFAËL, *Bescherm-engel.*

URIËL, *Michaëls Schiltknaep.*

LUCIFER.

TREURSPEL.

HET EERSTE BEDRYF.

BELZEBUB. BELIAL. APOLLION.

BELZEBUB.

Myn Belial ging hene op lucht en vleugels dryven,
Om uit te zien waer onze Apollion magh blyven.
Vorst Lucifer zondt hem, tot dezen toght bequaem,
Naert ' aertryck, opdat hy eens nader kennis naem'
Van Adams heil en staet, waer in d'Almogentheden
Hem stelden, het wort tyt om weder van beneden
Te keeren hier ter stede: ick gis hy is niet veer.
Een wacker dienaer vlieght op 't wencken van zyn' Heer;
En stut zyn meesters troon getrou met hals en schouder.

BELIAL.

Heer Belzebub, ghy Raet van 's hemels Stedehouder,
Hy steigert steil, van kreits in kreits, op ons gezicht.

heil en staet: toestand van geluk.
Almogentheden: God.
hier ter stede: in den hemel.
veer: ver.
stut: steunt.
Raedt: raadsman.
steigert: stijgt, klimt.
van kreits in kreits: van sfeer tot sfeer. Men stelde het voor, dat om de aarde als middelpunt negen sferen of kringen zich bevonden, die weer werden besloten in den kristallen sfeer, het firmament, waaraan de sterren bevestigd waren.

Hy streeft den wint voorby, en laet een spoor van licht
En glanssen achter zich, waer zyn gezwinde wiecken
De wolcken breecken. hy begint ons lucht te riecken,
In eenen andren dagh en schooner zonneschyn,
Daer 't licht zich spiegelt in het blaeuwe kristalyn.
De hemelklooten zien met hun gezicht, van onder,
Terwijl hy ryst, hem na, een ieder in 't byzonder,
Verwondert om dien vaert en goddelycken zwier,
Die hun geen Engel schynt, maer eer een vliegend vier.
Geen star verschiet zoo snel. hier komt hy aengestegen,
Met eenen gouden tack, en heeft de steile wegen
Voorspoedigh afgeleit.

BELZEBUB.

Wat brengt Apollion?

APOLION.

Heer Belzebub, ick heb, zoo vlytigh als ick kon,
Het laegh gewest bespiet, en offere u de vruchten
Zoo diep beneden ons, in andre zon en luchten,
Gesproten: oordeel, uit de vruchten, van het lant,
En van den hof, door Godt gezegent, en beplant,
Tot wellust van den mensch.

14 *hij begint ons lucht te riecken:* Vondel stelt zich voor dat de engelen een welriekenden geur hadden, waaraan zij elkaar konden herkennen.
15 *dagh:* licht.
kristalyn: het kristallen firmament, vgl. het bij regel 11 opgemerkte.
17 *hemelklooten:* hemelbollen.
18 *rijst:* opstijgt.
20 *vier:* vuur.
25 *het laegh gewest:* de aarde.
offere: bied u aan.
27 *oordeel enz.* geef uw oordeel uit de voortbrengselen over het land.
29 *wellust:* genot, niet in ongunstigen zin.

BELZEBUB.

ick zie de goude bladen,
Met perlen van de lucht, den zilvren dau, geladen.
Hoe lieflyck rieckt dit loof, dat zyne verf behoudt!
Hoe gloeit dit vrolyck ooft van karmozijn, en gout!
't Waer jammer zoo men dit ontwyde met de handen.
't Gezicht bekoort den mont, wie zou niet watertanden
Naer aertsche leckerny? hy walght van onzen dagh,
En hemelsch mann', die 't ooft der aerde plucken magh.
Men zou ons Paradys om Adams hof verwenschen.
't Geluck der Engelen moet wijcken voor de menschen.

APOLLION.

Niet waer, heer Belzebub? al schynt de hemel hoogh,
Wy leggen veel te laegh, het geen ick met myn oogh
Gezien heb, mist me niet 't vermaeck van 's weerelts hoven,
Een eenigh Eden gaet ons Paradys te boven.

BELZEBUB.

Laet hooren watghe zaegth: wy luistren t'zamen toe.

81 *dat zijne verf behoudt:* dat zijn kleur bewaart: de boom des levens, waarvan Apollion een tak meebrengt, verdort namelijk niet.
82 *vrolyck:* aantrekkelijk.
karmozijn: rood.
84 *'tgezicht bekoort den mond:* het zien doet iemand er trek in krijgen.
85 *walght:* versmaadt.
86 *manne:* spijs, vgl. Exodus 16 : 13—36.
87 *ons Paradys:* het hemelsche Paradijs in tegenstelling met Adams hof, het aardsche Paradijs.
88 *moet wycken voor:* staat achter bij.
90 *leggen veel te laegh:* bevinden ons nog niet hoog genoeg. Leggen voor liggen is in de 17e eeuw zeer gewoon.
91 *mistme niet:* ontgaat mij niet.
92 *Eden:* het aardsch Paradijs.

APOLLION.

'k Verzwygh mijn henevaert, om niet te reppen hoe
Gezwint ick nedersteegh, en zonck door negen bogen,
Die, sneller dan een pijl, rontom hun midpunt vlogen.
Het radt der zinnen kan zoo snel niet ommeslaen,
In ons gedachten, als ick, lager dan de maen
En wolcken, afgegleên, bleef hangen op mijn pennen,
Om 't Oostersche gewest en lantschap 't onderkennen,
Op 't aenzicht van den kloot, daer d'Oceaan om spoelt,
Waer in zoo menigh slagh van zeegedrochten woelt.
Van verre zagh men hier een' hoogen bergh verschieten,
Waer uit een waterval, de wortel van vier vlieten,
Ten dale nederbruischt, wy streken steil, en schuin
Voorover met ons hooft, en rusten op de kruin
Des berghs, van waer men vlack de zalige landouwen
Der onderweerelt en haer weelde kon aanschouwen.

BELZEBUB.

Nu schilder ons den hof, en zijn gestaltenis.

44 *reppen:* vertellen.
45 *nedersteegh:* neerdaalde.
negen bogen: negen sferen.
46 *midpunt:* het middelpunt van het Heelal, volgens Vondel de Aarde.
47 *het radt der zinnen enz.:* versta: sneller dan de gedachte vloog ik enz.
50 *'t Oostersche gewest:* het Paradijs dat naar men meende in het Oosten lag.
51 *aenzicht:* het uiterlijk, de oppervlakte.
kloot: bol.
52 *slagh:* soort.
verschieten: in het verschiet opduiken.
54 *wortel van vier vlieten:* de oorsprong van vier rivieren.
57 *vlack:* breed uit.
59 *onderweerelt:* hier de Aarde in tegenstelling met den Hemel.
hof: tuin.
gestaltenis: vorm, beeld.

APOLLION

De hof valt ront, gelijck de kloot der weerelt is.
In 't midden rijst de bergh, waer uit de hooft-
bron klatert,
Die zich in vieren deelt, en al het lant bewatert,
Geboomte en beemden laeft, en levert beken uit,
Zoo klaer gelijck kristal, daer geen gezicht op stuit.
De stroomen geven slib, en koesteren de gronden.
Hier worden Onixsteen en Bdellion gevonden.
Hoe klaer de hemel oock van starren blinckt,
en barnt;
Hier zaeide vrouw Natuur in steenen een gestarnt,
Dat onze starren dooft. hier blinckt het gout in
d'aderen.
Hier wou Natuur haer' schat in eenen schoot
vergaderen.

BELZEBUB.

Wat zweeft' er voor een lucht, waer by dat
schepsel leeft?

APOLLION.

Geen Engel, onder ons, zoo zoet een' adem heeft,
Gelijck de frissche geest, die hier den mensch
bejegent,
Het aengezicht verquickt, en alles streelt, en
zegent:
Dan zwelt de boezem der landouw' van kruit,
en kleur,
En knop, en telgh, en bloem, en allerhanden geur.

60 *valt rond:* ziet er rond uit.
63 *en levert beken uit:* beken uitzendt, voortbrengt.
64 *daer:* waer.
66 *Onixsteen en Bdellion:* edelgesteenten.
67 *barnt:* brandt.
68 *gestarnt:* gesternte.
69 *dat onze sterren dooft:* dat onze sterren in licht overtreft.
71 *waer by:* waarvan.
73 *geest:* adem.
76 *telgh:* tak.

En dau ververschtze 's nachts. het ryzen en het dalen
Der zonne weet zijn maet, en matight zoo haer stralen
Naer eisch van elcke plant, dat allerhande groen
En vrucht gevonden wort, in eenerley saizoen.

BELZEBUB.

Nu maelme de gedaente en 't wezen van de menschen.

APOLLION.

Wie zou ons Engelsdom voor 't menschdom willen wenschen,
Wanneer men schepsels ziet, die 't al te boven gaen,
En onder wiens gezagh alle andre dieren staen.
Ick zagh den ommegang van hondertduizent dieren
Die op het aertrijck treên, of in de wolcken zwieren,
Of zwemmen in de stroom, zoo ieder is gewent,
En leven schept in zijn byzonder element.
Wie zou een ieders aert en eigenschappen ramen
Als Adam! want hy gafze op eene ry hun namen.
De berghleeuw quispelde hem aen met zynen staert,
En loegh den meester toe. de tiger ley zijn' aert
Voor 's Konings voeten af. de lantstier boogh zijn' horen,

80 *in eenerley seizoen:* er was naar Vondels voorstelling in het Paradijs een eeuwigdurende lente; evenwel placht de zon aan iedere plant zooveel licht en warmte te geven als zij noodig had.
81 *maelme:* schilder mij, verhaal mij.
82 versta: wie zou aan onze engelennatuur de voorkeur willen geven boven de natuur der menschen?
83 *te boven gaen:* overtreffen.
84 *wiens:* wier.
ommegang: hetzij gezellig verkeer, hetzij optocht (Gen. 2: 10—14)
88 *in zijn bijzonder element:* de vier elementen waren volgens Heraclitus aarde, lucht, water en vuur.
89 *ramen:* begrijpen.
92 *loegh:* lachte.
93 *lantstier:* stier.

En d'olifant zijn' snuit, de beer vergat zijn' toren.
Griffioen en adelaer quam luistren naer dien man,
Oock draeck, en Behemoth, en zelf Leviatan.
Noch zwygh ick welk een lof den mensch wort toegezongen
En toegequinckeleert van 't lustpriëel, vol tongen:
Terwijl de wint in 't loof, de beeck langs d' oevers speelt,
En ruischt op een muzyck, dat nimmer 't hart verveelt.
Had zich Apollion in zynen last gequeten,
Hy had ons hemelryck in Adams Ryck vergeten.

BELZEBUB.

Wat dunckt u van het paer, dat ghy beneden zaeght?

APOLLION.

Geen schepsel heeft om hoogh myn oogen zoo behaegt
Als deze twee omlaegh. wie kon zoo geestigh strengelen
Het lichaem, en de ziel, en scheppen dubbele Engelen
Uit klaiaerde, en uit been. het lichaem, schoon van leest,

94 *toren:* boosaardigheid.
95 *griffioen:* griffioen of vogel grijp, een fabelachtig dier, half leeuw half gier.
96 *behemoth:* fabelachtig groot dier.
leviatan: een mythologische groote visch. Behemoth en leviathan verpersoonlijkten twee der hoofdzonden n.l. gulzigheid en traagheid.
101 Deze regel is eenigszins onduidelijk; van Lennep stelt voor te lezen: had zich Apollion na zijnen lust gequeten d. i. had hij zijn zin gedaan.
104 *om hoogh:* in den hemel.
105 *geestigh:* vernuftig.
strengelen: samenvoegen.
106 *dubbele:* van verschillende sexe.
107 *uit klaiaerde en uit been:* Adam is gevormd uit roode aarde; Eva uit een rib (been) van Adam.
leest: vorm.

Getuight des Scheppers kunst, die blickt in 't aenschijn meest,
Den spiegel van 't gemoedt. wat lidt my kon verbazen;
Ick zagh het beelt der ziele in 't aengezicht geblazen.
Bezit het lyf iet schoons, dat vint men hier by een.
Een Godtheit geeft haer' glans door 's menschen oogen heen.
De redelycke ziel komt uit zyn troni zwieren.
Hy heft, terwyl de stomme en redenlooze dieren
Naer hunne voeten zien, alleen en trots het hooft
Ten hemel op naer Godt, zyn' Schepper, hoogh gelooft.

BELZEBUB.

Hy looft hem niet vergeefs voor zoo veel rycke gaven.

APOLLION.

Hy heerscht, gelyck een Godt, om wien het al moet slaven.
D' onzichtbre ziel bestaet uit geest, en niet uit stof.
Z'is heel in ieder lidt. het brein verstreckt haer hof.
Zy leeft in eeuwigheit, en vreest noch roest, noch schennis.
Z'is onbegrypelyck. voorzichtigheit, en kennis,
En deught, en vryen wil bezitze in eigendom.
Voor hare majesteit staen alle Geesten stom.

108 *'t aenschijn:* het gelaat, dat de spiegel is der ziel.
109 *wat lidt:* welk lichaamsdeel (n.l. het gelaat)
112 *redelycke ziel:* het verstand.
113 *komt uit zy troni zwieren:* spreekt uit zijn gelaat; troni zonder ongunstige beteekenis.
114 *redenloos:* zonder rede, verstand.
115 Deze verzen slaan op de houding van den mensch.
118 *om wien het al moet slaven:* aan wien alles onderdanig is.
120 *het brein verstreckt haar lof:* de hersenen dienen haar (d. i. de ziel) tot zetel.
121 *noch roest, noch schennis:* noch een langzaam te gronde gaan, noch een gewelddadigen dood.
122 *onbegrypelyck:* niet te grijpen.

De wyde weerelt zal eer lang van menschen krielen.
Zy wacht, uit luttel zaets, een' rycken oegst van zielen;
En hierom huwde Godt den man aen zyn mannin.

BELZEBUB.

Wat dunckt u van zyn ribbe, en lieve gemalin?

APOLLION.

Ick deckte myn gezicht en oogen met myn vleugelen,
Om myn gedachten en genegentheên te teugelen,
Zoo dra zy my gemoete, als Adam met der hant
Haer leide door het groen. by wylen hiel hy stant,
Beschoudeze overzy, en onder dat beloncken
Begon een heiligh vier zyn zuivre borst 't ontvoncken:
Dan kuste hij zyn bruit, en zy den bruidegom:
Dan ging de bruiloft in, met eenen wellekom;
En brant van liefde, niet te melden, maer te gissen:
Een hooger zaligheit, die d'Engelen noch missen.
Hoe arm is eenigheit! wy kennen geen gespan
Van tweederhande kunne, een jongkvrouw, en een' man.
Helaes! wy zyn misdeelt: wy weten van geen trouwen,
Van gade of gading, in een' hemel, zonder vrouwen.

126 *oegst:* oogst.
127 *mannin:* vgl. Gen. 2 : 7.
130 *genegentheên:* neiging.
131 *gemoete:* ontmoette.
als: toen.
132 *hiel hy stant:* bleef hij staan.
beschoudeze overzy: keek haar van terzijde aan.
133 *beloncken:* kijken.
134 *vier:* vuur.
139 *eenigheit:* eenzaamheid.
gespan: paar.
140 *tweederhande kunne:* tweeërlei geslacht.
142 *gading:* paring.

BELZEBUB.

Zoo wort'er met der tyt een weerelt aengeteelt?

APOLLION.

Door een genot van 't schoon, in 's menschen brein gebeelt
En ingedruckt met kracht van d' opgespanne zinnen.
Dat houdt dit paer verknocht. hun leven is beminnen.
En wederminnen met een' onderlingen lust,
Onendelyck gelescht, en nimmer uitgebluscht.

BELZEBUB.

Nu pasme deze bruit naer 't leven af te malen.

APOLLION.

Dit eischt Natuurs penseel, geen verf, maer zonnestralen.
De man en vrou zijn bey volschapen, evenschoon,
Van top tot teen. met recht spant Adam wel de kroon,
Door kloeckheit van gedaente, en majesteit van t' wezen.
Als een ter heerschappy des aertryx uitgelezen:
Maer al wat Eva heeft vernoeght haer bruigoms eisch:
Der leden tederheit, een zachter vel en vleisch,
Een vriendelycker verf, aenminnigheit der oogen,

143 *met der tyt:* mettertijd.
145 *opgespanne:* gespannen.
148 *onendelyck:* zonder ophouden.
149 versta: Tracht nu mij deze bruid naar het leven te beschrijven.
150 versta: dit is alleen mogelijk door de natuur zelf, niet door de kunst.
151 *volschapen:* volmaakt geschapen.
154 *uitgelezen:* uitverkozen.
155 *vernoeght:* voldoet aan.
157 *vriendelycker verf:* zachtere kleur.

Een minnelycke mont, een uitspraeck, wiens vermogen
Bestaet in eedler klanck; twee bronnen van yvoor,
En wat men best verzwyge, eer dit een Geest bekoor'.
Bejegent Engelen, hoe schoonze uw oogh behaeghden;
Het zyn wanschapenheên by 't morgenlicht der maeghden.

BELZEBUB.

Het schijnt ghy blaeckt van minne om 't vrouwelijcke dier.

APOLLION.

Ick heb mijn slaghveêr in dat aengename vier
Gezengt. het vielme zwaer van onder op te stijgen,
Te roeien, om den top van Engleburch te krijgen.
Ick scheide, doch met pijn, en zagh wel driewerf om.
Nu blinckt geen Serafijn, in 't hemelsch heilighdom,
Als deze, in 't hangend hair, een goude nis van stralen,
Die schoon gewatert van den hoofde nederdalen,
En vloejen om den rugh, zoo komtze, als uit een licht,
Te voorschijn, en verheught den dagh met haer gezicht.
Laet perle en perlemoer u zuiverheit beloven;
Haer blanckheit gaet de perle en perlemoer te boven.

158 *uitspraack*, wiens vermogen: een taal wier kracht.
161 Versta: Als gij engelen ontmoet, hoe schoon gij ze ook moogt vinden, zij zijn leelijk vergeleken bij deze eerste maagd.
163 *dier:* wezen, ook meisje bijv. bij Cats.
166 *roeien:* vliegen.
Engleburgh: hemel.
167 *krijgen:* bereiken.
169 *een goude nis:* Eva is als het ware gedeeltelijk verborgen door haar lange, blonde haren.
170 *gewatert:* in golven.
173 *beloven:* voorspiegelen.

BELZEBUB.

Wat baet al 's menschen roem, indien zijn schoonheit smelt,
En eindelijck verwelckt, gelijck een bloem op 't velt?

APOLLION.

Zoo lang die hof beneên niet ophoude ooft te geven,
Zal dit gezalight paer by zulck een' appel leven,
Die daer in 't midden groeit, bevochtight van den stroom,
Waer by de wortel leeft. dese wonderbare boom
Wort 's levens boom genoemt. zijn aert is onbederflijck.
Hier door geniet de mensch het eeuwigh en onsterflyk,
En wort den Engelen, zijn' broederen, gelijck,
Ja overtreftze in 't eindt; en zal zijn maght en Rijck
Verbreiden overal, wie kan zijn vleugels korten?
Geen Engel heeft de maght zijn wezen uit testorten
In duizentduizenden, in een oneindigh tal.
Nu overreken eens wat hier uit worden zal.

BELZEBUB.

De mensch is maghtigh dus ons over 't hooft te wassen.

APOLLION.

Zijn wasdom zal ons haest verschricken, en verrassen.

175 *smelt:* te gronde gaan.
178 *by:* van.
180 *waer by de wortel leeft:* waardoor de wortel van den boom gevoed wordt.
181 *'s levens boom:* de boom des levens.
is onbederflyck: kan niet te gronde gaan.
185 *zijn vleugels korten:* hen kortwieken.
186 *zijn wezen uit storten:* zich te vermenigvuldigen.
188 *overreken:* bedenk.
189 *is magtigh:* is in staat.
190 *haest:* weldra.

Al duickt zijn heerschappy nu lager dan de maen;
Al is die maght bepaelt; hy zal al hooger gaen,
Om zijnen stoel in top der hemelen te zetten.
Zoo Godt dit niet belet, hoe konnen wy 't beletten?
Want Godt bezint den mensch, en schiep het al om hem.

BELZEBUB.

Wat hoor ick? een bazuin? gewis hier wil een stem
Op volgen: zie eens uit, terwylwe hier verbeien.

APOLLION.

d'Aertsengel Gabriël, gevolght van 's hemels Reien,
Genaeckt in 's Hooghsten naem, om uit den hoogen troon.
T'ontvouwen, als Herout, het geen hem wiert geboôn.

BELZEBUB.

Ons lust te hooren wat d' Aertsengel zal gebieden.

GABRIËL. REY VAN ENGELEN.

GABRIËL.

Hoort toe, ghy Engelen: hoort toe, ghy hemellieden.
De hooghste Goetheit, uit wiens boezem alles vloeit

195 *Godt bezint den mensch:* God geeft den mensch zijn verstand.
het al: het heelal.
om hem: om zijnentwil.
196 *wil:* zal.
197 *verbeien:* wachten.
198 *van:* door.
reien: koren.
199 *genaeckt:* nadert.
uit den hoogen troon: uit den hoogen hemel.
200 *t' ontvouwen:* te verkondigen.
202 *hemellieden:* hemelbewoners.
203 *wiens:* geldt in Vondel's tijd niet alleen voor mannelijk enk., maar ook voor vrouwelijk en meervoud.
Goetheit: woordspeling met Godheid.

Wat goet, wat heiligh is : die nimmer wort vermoeit
Door weldoen, noch verarmt van haer genade-
schatten,
Tot noch met geen begryp der schepselen te vatten :
Dees Goetheid schiep den mensch haer eigen
beelt gelyck,
Oock d'Englen, op dat zy te zamen 't eeuwighRyck,
En noit begrepen goet, na 'et vierigh onderhouden
Der opgeleide wet, met Godt bezitten zouden.
Zy boude 't wonderlyck en zienelyck Heelal
Der weerelt Gode en oock den mensche te geval ;
Op dat hy in dit hof zou heerschen, en vermeeren ;
Met al zyne afkomst hem bekennen, dienen, eeren ;
En stygen langs den trap der weerelt, in den trans
Van 't ongeschapen licht, den zaligenden glans.
Al schynt het Geestendom alle andren 't over-
treffen ;
Godt sloot van eeuwigheit het Menschdom te
verheffen,
Oock boven 't Engelsdom, en op te voeren tot
Een klaerheit en een licht, dat niet verschilt
van Godt.

205 *van :* door.
206 *begrijp :* verstand.
209 *noit begrepen :* boven menschelijk verstand gaande.
vierigh : hier : zorgvuldig.
210 *opgeleide wet :* het Goddelijk bevel, nl. het verbod om te eten van den boom des kennis.
211 *zienelyck :* verheven, schoon.
212 *der weerelt Gode enz. :* versta : tot heil van de wereld, God en de menschen.
213 *hof :* tuin.
vermeeren : zich vermeerderen.
214 *afkomst :* nakomelingen.
hem bekennen : in Hem gelooven.
215 *trans :* hier sfeer.
216 *ongeschapen licht :* God.
217 *Geestendom :* de engelen.
218 *sloot :* besloot.
van eeuwigheit : voor de eeuwigheid.
220 *een licht, dat niet verschilt van Godt :* Christus.

Ghy zult het eeuwigh Woort, bekleet met been en aren,
Gezalft tot Heer, en hooft, en rechter, al de scharen
Der Geesten, Engelen en menschen te gelyck,
Zien rechten, uit zyn' troon, en onbeschaduwt Ryck;
Daer staet de stoel alree geheilight in het midden.
Dat alle d' Engelen hem passen aen te bidden,
Zoo ras hy innery, wien 't menschelyck gestalt,
Oock boven ons natuur verheerelyckt, gevalt.
Dan schijnt de heldre vlam der Serafynen duister,
By 's menschen licht, en glans, en goddelycken luister.
Genade dooft Natuur en al haer glansen uit.
Dit 's noodlot en een onherroepelyck besluit.

REY VAN ENGELEN.

Al wat de hemel stemt, zal 't hemelsch heir behagen

GABRIËL.

Zoo past u trou in Godts en 's menschen dienst te dragen:
Naerdien de Godtheit zelf de menschen zoo bemint.
Wie Adam eert, het hart van Adams vader wint.
De mensch en Engel, beide uit eenen stam gesproten,

221 *het eeuwigh Woort, bekleet met been en aren:* het vleeschgeworden Woord: Christus.
224 *rechten:* recht spreken over.
troon: hemel.
onbeschaduwt Ryck: rijk van het eeuwige licht.
225 *stoel:* troon.
226 *passen:* behooren.
aen te bidden: te aanbidden.
227 *innery:* binnenrijdt.
822 *gevalt:* te beurt valt.
230 *bij:* vergeleken bij.
231 *dooft uit:* overtreft.
233 *stemt:* besluit.
't hemelsch heir: het hemelsche leger, de Engelen.
234 *past:* passen: acht geven iets te doen, er voor zorgen.
237 *u te dragen:* u te gedragen.

Zyn medebroeders; uitgekore lotgenoten,
Des Allerhooghsten zoons en erven, zonder smet.
Een ongedeelde wil en liefde zy uw wet.
Ghy weet hoe 't Engelsdom moet onderscheiden worden
In dryderhande ry, een negenvoudige orden;
De hooghste in Serafyn, en Cherubyn en Troon,
Die zitten in Godts Raet, en stercken zyn geboôn.
De middenry bestaet uit Heerschappyen, Krachten,
En Maghten, die op 't woort van Godts Geheim-raet wachten,
Tot 's menschen nut, en heil, en hulp in 't algemeen.
De derde en laeghste ry, gewyt uit Vorstenheên,
En groote Aertsengelen, en Engelen, moet duicken
Voor 't woort der middelry en laten zich ge-bruicken,
Beneden het gewelf van zuiver kristalyn,
In hun' byzondren last, zoo wyt 't gestarrent schyn'.
Wanneer de weerelt koom, zich verder uit te spreiden,
Wort elck van deze ry in zyn gewest bescheiden,
Of weet zyn eige stadt, en huis, en wat persoon
Zyn zorgh bevolen blyft, ter eere van Godts kroon.
Getrouwen, gaet dan hene, onsterfelycke Goden,

240 *ongeduld:* onverdeeld.

242 Volgens Scholastische theorieën bestond de engelenschaar uit drie stammen en elk van deze weer uit drie orden, die Vondel in de volgende regels stuk voor stuka opsomt.

249 *duicken:* zwichten.

251 *het gewelf van zuivere kristalyn:* kristallen sfeer, zie noot bij regel 11.

252 *zoo wyt 't gestarrent schyn:* versta: zoo ver als de sterren schitteren d. z. w. door den geheelen hemel.

253 *wanneer de weerelt koom enz.:* versta: wanneer de menschheid in de toekomst zich verder uitbreidt.

254 *bescheiden:* geplaatst.

256 *zijn zorgh bevolen blijft:* aan zijn zorg is toevertrouwd: Iedere engel had de bijzondere opdracht een bepaalde stad, land streek of persoon te bewaken (beschermengel).

Gehoorzaemt Lucifer, verknocht aen Godts ge-
boden.
Bevordert 's hemels eer, in 't menschelyck geslacht,
Een ieder in zyn wyck, een ieder op zyn wacht.
Laet zommigen voor Godt de schael vol wieroock
branden,
En brengen voor Godts troon der menschen
offerhanden,
En wenschen, en gebeên, en zingen 's Godtsheits lof,
Dat zich de galm verspreie in 't eeuwighjuichend hof.
Een ander draey' gestarnte en ronde hemelklooten,
Of zett' den hemel op, of hou de lucht gesloten
Met wolcken, om den bergh te zegenen om laegh,
Met eenen zonneschijn, of versche regenvlaegh
Van manne en honinghdau, daer Godt wort aen-
gebeden,
Door d'eerste onnozelheit, de burgery van Eden.
Wie door de lucht, en 't vier, en aerde, en water rent,
Die matige op zyn pas een ieder element,
Naer Adams wensch, of legg', den blixemstrael
aen banden,
Of breidele den storm, of breeck' de zee op stranden.
Een ander sla de treên des menschen gade op 't velt.
De Godtheit heeft zyn hair tot op een hair getelt.
Men draegh' hem op de hant, dat hy zijn' voet
niet stoote.

draey: doe rondwentelen.
kloot: bol.
opzetten: openen.
manne en honighdau: Hemelsche spijzen.
door d'eerste onnoozelheit: door de eerste, nog onschuldige menschen.
de burgerij van Eden: de bewoners van het Paradijs.
vier: vuur.
rent: zich snel beweegt.
Die matige enz. versta: die moet, zooals het behoort, ieder element in bedwang houden.
treên: treden, stappen.
gadeslaan: toezien op.
vgl. Luc. XII. 7.

Wort iemant, als gezant, gezonden van een' Groote
Aen Adam, 's aertrijcks Vorst, dat hy zyn last verricht'.
Zoo luidt myn last, waer aen de Godtheit u verplicht.

REY VAN ENGELEN.

Z a n g.

Wie is het, die zoo hoogh gezeten,
Zoo diep in 't grondelooze licht,
Van tyt noch eeuwigheit gemeten,
Noch ronden, zonder tegenwicht.
By zich bestaet, geen steun van buiten
Ontleent, maer op zich zelven rust,
En in zyn wezen kan besluiten
Wat om en in hem onbewust
Van wancken, draeit, en wort gedreven,
Om 't een en eenigh middelpunt;
Der zonnen zon, de geest, het leven;
De ziel van alles wat ghy kunt
Bevroên, of nimmermeer bevroeden;
Het hart, de bronaêr, d' oceaen
En oirsprong van zoo vele goeden

278 *van een Groote:* door een aanzienlijker engel.
281 *gezeten:* zetelend.
282 *diep:* hoog, vgl. Lat. *altus*, dat zoowel hoog als diep beteekent.
283 *Van tyt noch etc.:* Versta: beperkt (gemeten) door tijd noch door ruimte (ronden = sferen vlg. noot bij regel 11) *tyt* en *eeuwigheit* zijn vrijwel synoniem.
285 *zonder tegenwight, By zich bestaet:* zonder gelijke in zich blijft bestaan.
287 *kan besluiten:* insluit.
288 *onbewust van wancken:* onwrikbaar.
289 *draeit:* zich beweegt.
wort gedreven om 't een en eenigh middelpunt: wentelt om het eenig middelpunt van het Heelal, d. i. God.
292 93 *de ziel etc.:* de ziel van alles wat gij kunt begrijpen en niet kunt begrijpen.
295 *goeden:* goede dingen.

Als uit hem vloeien, en bestaen
By zyn genade, en alvermogen,
En wysheit, die hun 't wezen schonck
Uit niet, eer dit in top voltogen
Palais, der heemlen hemel, blonck;
Daer wy met vleuglen d'oogen decken,
Voor aller glansen Majesteit;
Terwylwe s' hemels lofgalm wecken,
En vallen, uit eerbiedigheit,
Uit vreeze, in zwym op 't aenzicht neder?
Wie is het? noemt, beschrijft ons hem,
Met eene Serafyne veder.
Of schort het aen begryp en stem?

Tegenzang.

Dat's GODT. Oneindigh eeuwigh Wezen
Van alle ding, dat wezen heeft,
Verfeeg het ons; o noit volprezen
Van al wat leeft, of niet en leeft,
Noit uitgesproken, noch te spreken;
Vergeef het ons, en schelt ons quyt
Dat geen verbeelding, tong, noch teken
U melden kan. ghy waert, ghy zyt.
Ghy blyft de zelve. alle Englekennis

299 *uit niet:* uit het Niets.
in top voltogen: hoog gebouwd.
301 *d'oogen decken:* de oogen beschermen tegen de alles verblindende majesteit Gods.
303 's *hemels lofgalm wecken:* een gezang voortbrengen tot lof van den hemel.
304 *vallen ... neder:* ons nederwerpen.
307 *eene Serafyne veder:* een pen, genomen uit de vleugels van eer Serafijn.
308 *of schort het aan begryp:* of ontbreekt het u aan bevattingsvermogen.
312 *van:* door.
al wat leeft, of niet en leeft: de levende en de doode natuur.
313 *noit uitgesproken, noch te spreken:* onuitsprekelijk verheven, groot.
314 *schelt ons quyt:* vergeef ons.
316 *melden:* beschrijven.

En uitspraeck, zwack, en onbequaem,
Is maar ontheiliging, en schennis;
Want ieder draeght zyn' eigen naem,
Behalve ghy. Wie kan u noemen
By uwen Naem? wie wort gewyt
Tot uw Orakel? wie durf roemen?
Ghy zyt alleen dan die ghy zyt,
U zelf bekent, en niemant nader.
U zulx te kennen, als ghy waert,
Der eeuwigheden glans en ader;
Wien is dat licht geopenbaert?
Wien is der glansen glans verschenen?
Dat zien is noch een hooger heil
Dan wy van uw genade ontleenen;
Dat overschrydt het perck, en peil
Van ons vermogen. wy verouden
In onzen duur; ghy nimmermeer.
Uw wezen moet ons onderhouden.
Verheft de Godtheit: zinght haer eer.

Toezang.

Heiligh, heiligh, noch eens heiligh,
Driemaal heiligh, eer zy Godt.
Buiten Godt is 't nergens veiligh.
Heiligh is het groot gebodt.
Zyn geheimenis zy bondigh.
Men aenbidde zyn bevel.

318 *uitspraeck:* spraak.
323 *wie durft roemen:* wie mag zich daarop beroemen, nl. uw Orakel, d. i. verkondiger van Uw Wezen, te zijn.
324 *Ghy zyt alleen etc.:* vgl. Exodus III, 13, 14.
325 versta: alleen bekend aan Uzelf, aan niemand verder.
325 *zulx:* zoodanig.
glans en ader: schitterende bron.
331 *ontleenen:* ontvangen.
334 *nimmermeer:* nooit.
336 *verheft:* prijs.
340 *het groot gebodt:* het besluit, bevel van God.
341 *bondigh:* bindend.

Dat men overal verkondigh'
Wat de trouwe Gabriël
Ons met zijn bazuin quam leeren.
Laet ons Godt in Adam eeren.
Al wat Godt behaegt, is wel.

HET TWEEDE BEDRYF.

LUCIFER. BELZEBUB.

LUCIFER

Ghy snelle Geesten, houdt nu stant met onzen wagen:
Al hoogh genoegh in top Godts Morgenstar gedragen;
Al hoogh genoegh gevoert: 't is tyt dat Lucifer
Nu duicke, voor de komst van deze dubble star,
Die van beneden ryst, en zoeckt den wegh naer boven,
Om met een' aertschen glans den hemel te verdooven.
Borduurt geen kroonen meer in Lucifers gewaet,
Vergult zyn voorhoofd niet met eenen dageraet
Van morgenstarre en strael, waer voor d' Aertsenglen nygen;
Een andre klaerheit komt in 't licht der Godtheit stygen,
En schynt ons glansen doot; gelyck de zon, by daegh,

leeren: mededeelen.
Godts Morgenstar: Lucifer zelf.
duicke: ondergaan.
dubble star: Adam en Eva.
morgenstarre en straal: stralende morgenster.
nygen: buigen
schynt doot: verduistert.

De starren dooft, voor 't oogh der schepselen om laegh.
't Is nacht met Engelen, en alle hemelzonnen:
De menschen hebben 't hart des Oppersten gewonnen.
In 't nieuwe Paradys: de mensch is 's hemels vrient:
Ons slaverny gaet in, gaet hene, viert, en dient,
En eert dit nieuw geslacht, als onderdane knapen.
De menschen zyn om Godt, en wy om hen geschapen.
't Is tyt dat 's Engels neck hun voeten onderschraegh',
Dat ieder op hen passe, en op de handen draegh',
Of op de vleugels voere, op d' allerhoogste troonen,
Onze erfenis komt hun, als uitverkore zonen.
Onze eerstgeboorte leit nu achter, in dit Ryck.
De zoon des zesten daghs, den Vader zoo gelyck
Geschapen, stryckt de kroon. met recht is hem gegeven
Den grooten staf waer voor alle eerstgeboornen beven,

359 *dooft:* verduister.
om laegh: op de aarde.
360 *'t is nacht:* 't is afgeloopen, 't is uit.
363 *viert:* vereert.
364 *onderdane knapen:* onderdanige knechten.
366 *dat 's Engels neck hun voeten onderschraegh':* dat de engelen zich door hen op den nek laten trappen.
367 *op hen passe:* hen naar de oogen zien.
368 *troonen:* hemelen.
369 *erfenis:* macht, bezit.
komt: komt hun toe.
370 *eerstgeboorte:* eerstegeboorterecht.
leit nu achter: wordt niet geacht.
371 *de zoon des zesten daghs:* Adam, die op den zesden dag geschapen is: de engelen zijn n.l. reeds op den vierden dag geschapen.
den Vader zoo gelyck geschapen: naar het beeld Gods geschapen.
372 *stryckt de kroon:* gaat met de kroon strijken.
373 *den grooten staf:* de groote macht; eerste naamval met vierde-naamsvalsvorm, wat in de 17e eeuw vaker voorkomt.
eerstgeboornen: de engelen.

En sidderen, hier gelt geen tegenspraeck: ghy hoort
Wat Gabriël bazuint voor 's hemels goude poort.

BELZEBUB.

O Stedehouder van Godts opperheerschappyen,
Wy hooren 't al te wel, en, midden in 't verblyen
Der Reien, eenen klanck, die 't eeuwigh feest bedroeft.
De last van Gabriël leit klaer: dat woort behoeft
Geen Cherubynetong om ons den zin 't ontvouwen.
Men hoefde Apollion naer d' onderste landouwen
Niet af te vaerdigen, om nader ga te slaen
Wat Adam al bezit, zoo laegh beneên de maen:
Het blyckt hoe heerlyck hem de Godtheit begenadight,
Ja door een lyfwacht van veel duizenden verdadight;
En hanthaeft in zyn' staet en aenzien, min noch meer,
Of hy gehuldight waer tot aller Geesten Heer.
De poort des hemels staet voor Adams afkomst open.
Een aerdtworm, uit een' klomp van aerde en klay gekropen,
Braveert uw mogentheit. ghy zult het Menschdom zien
Zoo verre boven u, en vallende op uw knien,
Met nederslaghtigheit en neêrgeslagene oogen.
Aenbidden zyne maght, en hoogheit, en vermogen.

378 *'t eeuwig feest:* de eeuwige blijdschap.
bedroeft: verstoort.
379 *leit klaer:* is duidelijk.
380 *ontvouwen:* uitleggen.
385 *verdadight:* verdedigt.
386 *min noch meer of:* even alsof.
388 *afkomst:* nakomelingen.
390 *braveert:* trotseert.
uw mogentheit: uw macht.
392 *nederslachtigheit:* nederigheid, deemoed.
393 *vermogen:* macht.

Het zal, verheerelyckt van d'allerhooghste maght;
Zich zetten, aen de zy der Godtheit, in zyn kracht;
En heerschen, langer en noch wyder dan de ronden
Der entlooze eeuwigheit, aen tyt noch plaets gebonden;
Om Godt, haer middelpunt en omloop te gelyck,
Zich draeien, zonder rust, wat hoeft men klaerder blijck
Dat Godt de menschen wil verheffen, ons verneêren;
Wy zyn ter dienstbaerheit, de menschen tot regeeren
Geboren. legt voortaen den scepter uit der hant:
Een lager is'er die de kroon daer boven spant,
Of spannen zal eer lang. leg af uw morgenstralen,
En hulsel voor dees zon, of pas haer in te halen
Met zangen, en triomf, en goddelijck cieraet.
Wy zien den hemel haest veranderen van staet,
De starren zien vast uit, en wijcken met verlangen.
Om vol eerbiedigheit dit nieuwe licht t'ontfangen.

LUCIFER.

Dat zal ick keeren, is het anders in myn maght.

BELZEBUB.

Daer hoor ick Lucifer, en zie hem, die den nacht

394 *het:* het menschdom, nl. in den persoon van Christus.
verheerlyckt: van: verheven door.
396 *vonden:* sferen.
398 *omloop:* omtrek.
399 *blijck:* bewijs.
400 *verneeren:* vernederen.
401 *ter dienstbaarheit:* tot dienstbaarheid.
403 *een lager:* een lager wezen.
405 *pas:* streef er naar, zorg er voor.
in te halen: verwelkomen.
407 *haest:* weldra.
408 *vast:* steeds, voortdurend.
410 *keeren:* verhinderen.
anders: althans.
411 *die den nacht verdryven kan:* Lucifer is de morgenster.

Van 's hemels aengezicht verdryven kan, en jagen.
Waer hy verschynt, begint het heerlyck op te dagen,
Zyn wassend licht, het eerste en allernaeste aen Godt,
Vermindert nimmermeer, zyn woort is 't hoogh gebodt;
Zyn wil en wenck een wet, van niemant t' overtreden.
De Godtheit wort in hem gedient, en aengebeden,
Bewieroockt, en geviert: en zou een lager stem
Nu dondren uit Godts troon? gebieden boven hem?
Zou Godt een' jonger zoon, geteelt uit Adams lenden,
Verheffen boven hem? dat waer het erftrecht schenden
Van 't alleroutste kint, en zyn stadthoudery
Ontluisteren, naest Godt is niemant groot als ghy.
De Godtheit zette u eens in glorie aen haer voeten.
Geen mensch verstoute zich onze orden om te wroeten,
En dit bezworen Recht 't ontwyden, zonder reên;
Of al de hemel raeckt in 't harnas tegens een.

LUCIFER

Ghy vat het recht: het past rechtschape heerschappyen
Geenszins hun wettigheit zoo los te laten glyen:

413 *op te dagen:* dag te worden.
415 *nimmermeer:* nooit.
418 *geviert:* vereerd.
419 *dondren:* spreken.
troon: hemel.
420 *een jonger zoon etc.:* een nakomeling van Adam, bedoeld is Christus.
422 *stadthoudery:* stadhouderschap.
423 *ontluisteren:* de glans ontnemen.
als: dan.
425 *onze orden om te wroeten:* de orde te verstoren.
428 *wettigheit:* wettige instelling.
te laten glyen: los te laten.

Want d'oppermaght is d'eerste aen hare wet verplicht;
Verandren voeght haer minst. ben ick een zoon van 't licht,
Een heerscher over 't licht, ick zal mijn Recht bewaren:
Ick zwicht voor geen gewelt; noch aertsgewelde-naren.
Laet zwichten al wat wil: ick wyck niet eenen voet.
Hier is myn Vaderlant, noch ramp, noch tegenspoet,
Noch vloecken zullen ons vervaren, noch betoomen.
Wy zullen sneven, of dien hoeck te boven komen.
Is 't noodlot dat ick vall, van eere en staet berooft;
Laet vallen, als ick vall' met deze kroone op 't hooft,
Dien scepter in de vuist, dien eersleip van ver-trouden,
En zoo veel duizenden als onze zyde houden.
Dat vallen streckt tot eer, en onverwelckbren lof.
En liever d'eerste Vorst in eenigh lager hof,
Dan in 't gezalight licht de tweede of noch een minder.
Zoo troost ick my de kans, en vrees nu leet noch hinder.
Maer hier komt 's hemels tolck, en wackere Herout,
Met Godts geheimnisboeck, zyn zorge toebetrout.
Het waer niet ongeraên hem nader t' ondervragen
Ick wil hem tegentreên en aftreên van den wagen.

430 *d'eerste:* in de eerste plaats.
436 *vloecken:* rampen.
vervaren: vrees aanjagen.
betoomen: tegenhouden.
437 *sneven:* te gronde gaan.
dien hoeck te boven komen: een term aan de zeevaart ontleend men denke aan het laveeren der zeilschepen.
438 *is 't noodlot:* is het voorbeschikt.
440 *eersleip:* gevolg.

GABRIËL. LUCIFER.

GABRIËL.

Heer Stedehouder, hoe? waer hene leit de reis?

LUCIFER.

Naer u, Herout, en tolck van 't hemelsche palais.

GABRIËL.

My dunckt ick zoude uw wit aen 't voorhooft kunnen gissen.

LUCIFER.

Ghy die den duistren gront van Godts geheimenissen
Door 't licht van uw vernuft ontdeckt, en openbaert.
Verlichtme met uw komst.

GABRIËL.

wat is 't dat u bezwaert?

LUCIFER.

Het raetslot en besluit der Godtheit die de waerde
Des hemels lager schat dan 't element der aerde,
Den hemel onderdruckt; het aertryck uit een' poel
Door alle starren voert; het menschdom op den stoel
Der Englen zet; berooft hun 't Recht der eerste gaven;
Gebietze om 's menschen nut te zweeten, en te slaven.

wit: doel.
gissen: raden.
verlichten: inlichten.
bezwaert: woordspeling met verlichten en bezwaren.
raetslot: besluit.
eerste gaven: vroeger verleende gaven.
te zweeten en slaven: te arbeiden.

Het Geestendom, gewyt tot amptenaers van 't hof
Des hemels zal voortaen een' aertworm uit het stof
Gekropen, en gegroeit, ten dienst staen, op hem passen,
En, in getal en staet, ons over 't hooft zien wassen?
Waer toe vernedert ons d'oneindige Gena
Zoo vroegh? wat Engel paste op zynen dienst te spa?
En hoe waer 't mooghlyck dat de Godtheit zich zou mengelen
Met menschen? de natuur der uitgekorene Engelen
Voorbyslaen, en zyn aert en wezen storten in
Een lichaem? d'eeuwigheit verknoopen aen 't begin?
Het hooghste aen 't allerlaeghst? den Schepper aan 't geschapen?
Wie kan uit dit besluit den zin te zamen rapen?
Zal 't eeuwighschynend licht nu schuil gaen in den nacht
Der weerelt? zullen wy, Stadthouders van Godts maght,
Voor dit geleent gezagh, een wulpsch vermogen, knielen?
Ontelbre lichaemlooze en godtgelycke zielen

462 *gewyt:* voorbestemd.
465 *getal:* aantal.
staet: rang, stand.
466 *waer toe:* waarom.
Gena: genade.
467 *wat Engel enz.:* welke Engel heeft zijn plicht verwaarloosd?
468 *zich mengelen:* zich afgeven.
470 *voorbyslaen:* voorbijgaan.
en zijn aert en wezen etc.: zijn wezen geven aan een mensch (Christus).
471 *d'eeuwigheit:* God.
't begin: de Mensch.
473 *te zamen rapen:* samenvatten.
475 *weerelt:* de menschheid.
geleent: geüsurpeerd.
wulpsch vermogen: kracht van een zwakkeling (eig. van een welp, een kind).
477 *zielen:* geesten.

Zien buigen voor een grof en zackende element,
Daer Godt zyn majesteit en wezen inneprent?
Wy Geesten zyn te grof om dit geheim te vatten.
Ghy, die het slot bewaert van Godts geheimnis-
schatten,
Ontvou ons, magh het zyn, dit donckere geschil,
Uit uw gezegelt boeck: ontvou ons 's hemels wil.

GABRIËL.

Zoo veel 't geoorloft zy te melden uit Godts bladen.
Veel weten kan altyt niet vordren, zomtyts schaden,
De Hooghste ontdeckt ons slechts wat hy ge-
raden vint.
Het al te stercke licht schynt Serafynen blint.
De zuivre Wysheit wou ten deel' haer wil bezegelen,
Ten deele ontsluiten. zich te schicken en te regelen
Naer heur gestelde wet, dat voeght den onderzaet,
Die aen zyn meesters last en wil gebonden staet.
De reden en het wit waerom wy namaels wachten,
Na 't overleven van een tafel erfgeslachten,
Den Heer, die, Godt en Mensch geworden in
der tyt,
Den scepter voeren zal, en breet en overwyt
De starren, aerde, en zee, en al wat leeft regeeren,

478 *grof en zackende:* zwaar, niet kunnende vliegen.
479 *inneprent:* instort.
480 *grof:* dom.
482 *ontvou:* vertel.
magh het zyn: als het mogelijk is.
dit donckere geschil: dit onduidelijke, onbegrijpelijke geval.
485 *vordren:* nuttig zijn.
486 *ontdeckt:* vertelt.
487 *schynt blint:* verblindt door hun schijn.
488 *bezegelen:* verborgen houden.
489 *ontsluiten:* openbaren.
490 *voeght:* past.
492 *wit:* doel.
493 *tafel erfgeslachten:* stamboom, die vaak op een houten bord (tafel) geschilderd in de huizen der patriciërs te zien was.
495 *breet en overwyt:* overal; *overwyt:* = zeer breed.

Verberght de hemel u ; de tyt wil d' oirzaeck leeren.
Gehoorzaem Godts bazuin : ghy hebt zyn' wil gehoort.

LUCIFER.

Zoo zal een vreemdeling, een worm, het hooghste-woort
Hier boven voeren, en een ingeboren zwichten
Voor vreemde heerschappij? de mensch een' zetel stichten.
Zoo verre boven Godt?

GABRIËL.

genoegh u met uw lot,
En staet en waerdigheit, u toegeleit van Godt.
Hy hief u in den top van alle Hierachyen :
Doch niet om iemants glans en opgang te benyen.
De wederspannigheit verplet haer hooft en kroon,
Indienze wederstreef' des Oppersten geboôn.
Uw aenzien schept zyn licht alleen uit Godts vermogen.

LUCIFER.

Ich heb tot noch myn kroon voor Godt alleen gebogen.

GABRIËL.

Zoo buighze oock voor 't besluit der Godtheit, die het al,
Wat wezen heeft uit niet, of namaels wezen zal,
Bestiert tot zeker eindt, hoewel wy 't niet beseffen.

497 *verberght de hemel u :* houdt de hemel voor u verborgen.
499 *het hoogste woort voeren :* het hoogste bevel voeren.
500 *ingeboren* staat tegenover vreemdeling.
502 *genoegh u :* wees tevreden.
505 *glans en opgangh :* roem en opkomst.
506 verg. het *haer hooft en kroon :* treft haar eigen gekroond hoofd.
508 *vermogen :* macht.
510 *het al :* alles.
511 *wat wezen heeft uit niet :* wat geschapen is uit niets.
namaels : in de toekomst.

LUCIFER.

Den mensch in 't heiligh licht der Godtheit te verheffen,
Den mensch, zoo hoogh met Godt vergodtlyckt in zyn' troon,
Te zien het wieroockvat toezwaeien, op den toon,
Van duizentduizenden eenstemmige kooralen;
Verdooft de majesteit en diamante stralen
Van onze morgenstar, die straelt nu langer niet;
En 's hemelsch blyschap slaet aen 't quynen van verdriet.

GABRIËL.

De zaligheit bestaet in een gerust genoegen,
In 't stemmen met Godts wil, en zich naar hem te voegen.

LUCIFER.

De majesteit van Godt en Godtheit wort verkleent,
Indienze haer natuur met 's menschen bloet vereent,
Vereenight, en verbint. wy Geesten grenzen nader
Aen Godt, en zijn natuur, als zoons van eenen Vader
Geteelt, en hem gelyck, indien 't geoorloft is
Te stellen tegens een dees ongelyckenis
Van een oneindigheit en 't eindigh; de bepaelde
By d' onbepaelde maght. indien de zon verdwaelde

512 *bestiert tot zeker eindt:* leidt naar een bepaald doel.
514 *met Godt:* bij God.
troon: hemel.
515 *te zien het wieroock vat toezwaeien:* te zien bewierooken, vereeren.
516 *eenstemmige kooralen:* de Gregoriaansche koraalgezangen waren eenstemmig.
519 *slaet aen 't quynen:* begint te kwijnen.
520 *gerust genoegen:* berustende tevredenheid.
521 *stemmen:* instemmen.
524 *grenzen nader:* staan dichter bij.
525 *te stellen tegens een:* op één lijn te stellen.
528 *ongelyckenis:* ongelijkheid.
528 *bepaelde maght:* beperkte macht.

Uit hare streecke, en zich bekleede met een' smoock,
Om al den aerdtkloot toe te lichten, uit een' roock,
En zwarten damp; hoe zou de vreught der weerelt sterven!
Wat zou het aertsch geslacht al glans en leven derven!
De zon al majesteits ontbeeren, in haer' loop!
Ick zaegh den hemel blint, de starren overhoop,
Wanorden orden en geschicktheit overrompelen,
Indien de bron van 't licht haer klaerheit quaem te dompelen
In 't graf van een moerasch. verschoonme, o Gabriël
Indien ick uw bazuin, de wet van 't hoogh bevel,
Een luttel wederstreve, of schyn te wederstreven.
Wy yvren voor Godts eere: om Godt zyn Recht te geven,
Verstout ick my, en dwael dus verre buiten 't spoor
Van myn gehoorzaemheit.

GABRIËL.

ghy yvert krachtigh voor
De glori van Godts naem; doch zonder 't overwegen
Dat Godt het punt, waarin zyn hoogheit is gelegen,
Veel beter kent dan wy, dies staeck uw onderzoeck.
De menschgeworden Godt zal dit geheimnisboeck,

530 *streecke:* loop.
zich bekleede met een smoock: zich hulde in een rook, damp.
531 *toe te lichten:* te verlichten.
532 *damp: duisternis.*
533 *derven:* verliezen.
534 *ontbeeren:* verliezen.
535 *ick zaegh:* ik zage, ik zou zien.
blint: verduisterd.
536 *wanorden orden enz.*, versta: (ik zou zien) dat wanorde de orde en de rangschikking overwon.
537 *de bron van 't licht:* de zon, in de vorige verzen wordt God met de zon vergeleken, de mensch met duisternis.
538 *een moerasch:* doelt er op, dat de mensch uit klei is geschapen.
542 *dus:* aldus.

Met zeven zegelen gesloten, zelf ontsluiten.
Nu smaecktghe niet het pit, maer ziet de schors van buiten.
Dan zal men d'oirzaeck zien, de reden, den waerom
Van zyn verholentheên en diep in 't heiligdom
Der heilighdommen gaen. nu voeght het ons te duicken,
En dezen dageraet t'aenbidden, te gebruicken
Met danckbaerheit tot dat de kennis in haer kracht
De twyfeling verdryf', gelyck de zon den nacht.
Nu leeren wy allengs Godts wysheit tegenstappen,
Eerbiedigh, en beschroomt. zy openbaert by trappen
Het licht der wetenschappe en kennisse, en begeert
Dat ieder, op zyn wacht, zich onder haer verneêrt.
Heer Stedehouder, rust, en hanthaef d'eerste ons wetten:
Ick gae, daer Godt my zent.

LUCIFER.

men zal, er scherp op letten

BELZEBUB. LUCIFER.

BELZEBUB.

De Stedehouder hoort waer dit plakkaet op draeit,
Dat Gabriëls bazuin zoo trots heeft uitgekraeit.

549 *smaecktghe:* proeft ge.
het pit: de kern.
550 *d'oirzaeck:* de reden, zooals ook *den waerom.*
551 *verholentheên:* geheimen.
552 *duicken:* buigen.
gebruicken: genieten.
554 *de kennis in haer kracht:* de volledige kennis.
556 *tegenstappen:* tegemoet treden.
559 *op zijn wacht:* op zijn post.
562 *plakkaet:* besluit, bevel. Het woord is afgeleid van het Latijnsche *placatum,* besluit, maar werd door het volk met het werkwoord plakken, aanplakken, in verband gebracht.
563 *uitgekraeit:* uitgeroepen.

Hy gaf Godts ooghmerck u, oock scherp genoegh, te ruicken
Men zal uw mogentheit aldus de vleugels fnuicken.

LUCIFER.

Zoo licht niet : neen gewis, men kan 'er in voorzien.
Geen minder droome hier zyn' meerder te gebiên.

BELZEBUB.

Hy dreight weêrspannigheit haer hooft en kroon te pletten.

LUCIFER.

Nu zweer ick by myn kroon het al op een te zetten,
Te heffen mynen stoel in aller heemlen trans,
Door alle kreitsen hene, en starrelichten glans.
Der heemlen hemel zal my een palais verstrecken,
De regenboogh een troon ; 't gestarrente bedecken
Myn zalen ; d' aertkloot blyft myn steun en voetschabel.
Ick wil op een karros van wolcken, hoogh en snel
Gevoert door lucht en licht, met blixemstrael en donder
Verbryzelen tot stof, wat boven, of van onder
Zich tegen ons verzet, alwaer 't den Veltheer zelf ;
Ja eerwe zwichten, zal dit hemelschblaeu gewelf,

565 *de vleugels fnuicken :* kortwieken.
566 *men kan 'er in voorzien :* men kan het verhelpen.
567 *minder :* mindere.
569 *het al op een te zetten :* alles op een kaart te zetten.
570 *heffen :* verheffen.
stoel : troon, zetel.
trans : het hoogste van een muur ; hier : top.
571 *kreits :* hemelkring.
572 *een palais verstrecken :* tot paleis dienen.
574 *zalen :* kasteelen.
574 *aertkloot :* aarde.
574 *voetschabel :* voetenbank.
575 *karros :* wagen.
578 *den Veltheer :* Michael, eerste naamval.

Zoo trots, zoo vast gebout, met zijn doorluchte bogen
Te bersten springen, en verstuiven voor onze oogen;
't Geradbraeckt aertryck zien als een wanschapen romp;
Dit wonderlyck Heelal in zynen mengelklomp,
En wilde woestheit weêr verwarren, en verkeeren.
Laet zien wie Lucifer durf trotsen, en braveeren.
Men dage Apollion.

BELZEBUB.

hier treet hy voor den dagh.

APOLLION. LUCIFER. BELZEBUB.

APOLLION.

O Stedehouder van Godts onbepaelt gezagh,
Orakel, in den Raet der onderdane Goden,
Ick offer u myn' dienst, en wacht op uw geboden.
Wat eischt de majesteit van haren onderdaen?

LUCIFER.

Het lust ons uwen zin en inzien te verstaen,
Op een gewightigh stuck, dat zalme niet mislucken.
Het wit is Michaël den slaghveêr uit te rucken;
Op dat ons toelegh niet op zijn vermogen stuit'.

geradbraeckt: geradbraakt, vernietigd.
wanschapen: wanstaltig.
wonderlijck: wonderbaar.
mengelklomp: chaos, zooals het heelal was voor de schepping.
verkeeren: terug doen keeren.
trotsen en braveeren: trotseeren.
dage: roepe.
onbepaelt: onbeperkt.
onderdane Goden: onderdanige engelen.
offer: u: bied u aan.
het lust ons: wij willen.
verstaen: vernemen.
wit: doel.
den slaghveêr uitterucken: van zijn macht te berooven.
vermogen: macht.

Hy voert met zynen arm zoo vele Orakels uit,
Als oit de Godtheit heeft met hare hant gedreven
In eeuwigh diamant: daer wort de mensch geheven
In top der hemelen door alle kreitsen heen,
En ziet het Engelsdom zoo diep, zoo laegh, beneên
Zyn voettapyt, in stof vast grimmelen, als wormen.
Het lustme met gewelt dien zetel te bestormen,
En op te zetten by dat opzet, in een' slagh
Al teffens wat myn staet, en star, en kroon vermagh

APOLLION.

Een loffelyck bestaen: dat uwe kroon vermeere,
En aenwasse op dien voet. ick reken my tot eere
Te raden, onder u, tot zulck een brave daet.
Het zy die recht en wel, of averechts beslaet,
De wil is prysselyck, al wou het niet gedyen.
Maer om niet reuckeloos noch radeloos te stryen,
Hoe treet men allerbest tot zulck een stout bestaen?

595 *Orakels:* besluiten.
596 *gedreven:* gebeiteld.
598 *kreitsen:* hemelkringen.
599 *het Engelsdom:* de engelen.
600 *vast:* steeds.
grimmelen: krioelen.
601 *het lust me:* ik wil.
602 *op te zetten:* op het spel zetten.
opzet: plan.
in een' slagh: tegelijk.
603 *al teffens:* alles tegelijk.
603 *vermagh:* aan macht bezit.
loffelyck bestaan: prijzenswaardige onderneming.
605 *op dien voet:* op dien grondslag.
606 *brave:* dappere.
607 *averechts beslaet:* verkeerd uitkomt.
608 *prysselyck:* te prijzen.
608 *gedyen:* gelukken.
609 *reuckeloos:* roekeloos.
609 *radeloos:* zonder plan.
610 *treet men tot:* onderneemt.
een stout bestaen: stoutmoedige onderneming.

Hoe veilighst tegens 't punt van 't raetslot aengegaen?

LUCIFER.

Men kante hier met list ons eigen raetslot tegen.

APOLLION.

Dat zeggen heeft wat in. geleende maght te wegen
In eene zelve schael met d'Almaght; haer gewicht
Weeght over. wacht uw kroon: wy vallen veel te licht.

BELZEBUB.

Zoo licht niet, of de kans zal eerst in twyfel hangen.

APOLLION.

Van wien, of hoe, of waer dien aenslagh aengevangen?
Het overpeinzen quetst alree Godts majesteit.

LUCIFER.

Men hou haer ongequetst, en stappe met beleit
Die steile steilten op, en noit gebaende rotsen.
Beleidt met moedt verwint, en durf gevaren trotsen.

APOLLION.

Geen Almaght, noch haer kroon: men koomze niet te na.
Ten zy men leeren wil met naberou te spa.
De minder moet gedwee voor zynen meerder wycken

611 *'t punt van 't raetslot:* de kern van het besluit.
hoe veilighst aengegaen: hoe het veiligst ons verzetten.
612 *men kante hier tegen:* men richte hier tegen.
613 *heeft wat in:* beteekent heel wat.
geleende maght: ontleende macht d. i. de macht der engelen.
615 *weeght over:* weegt zwaarder.
615 *wacht uw kroon:* past op uw kroon.
veel te licht: zeer gemakkelijk.
621 *durf:* durft.
trotsen: trotseeren.
623 *naberou:* berouw.
te spa: te laat.

LUCIFER.

Laet d'Almaght rusten : zet gelyckheit en gelycken
Te zamen. laet eens zien wiens wapen zwaerder weegh
Ick zie ons vyanden gevlught, den hemel leegh
Met eenen slingerslagh ; ons heiren overladen
Van heerelycken roof : dan wyder zich beraden.

APOLLION.

Ghy weet wat Michaël, Godts Veltheer, al vermagh:
Godts regementen staen verplicht aen zyn gezagh.
Hy draeght den sleutel van het wapenhuis, hier boven.
De wacht is hem betrout. hy houdt op alle hoven
Getrou een wakende oogh, zoo dat 'er niet een star
Van al het hemelsch heir, in 't minst, zich reppen dar,
Noch op dien hemeltoght uit zyn gelit verroeren.
Men vangt haest aen, maer zulck een oorlogh uit te voeren,
Dat draeft ons maght voorby, en sleipt een langen staert
Van zwaricheden na, wat tuigh, wat stormgevaert
Kan tegens hem bestaen, en d'opperbenden sloopen?

slingerslagh : groote slag.
ons heiren : onze legers.
overladen : beladen.
dan wyder zich beraden : dan zullen wij verder beraadslagen.
verplicht aen zyn gezagh : onder zijn bevel.
betrout : toevertrouwd, opgedragen.
alle hoven : alle *kreitsen*, kringen.
heir : leger.
dar : mag, kan, durft.
men vanght haest aen : men begint snel.
draeft ons maght voorbij : gaat boven onze macht.
zwarichheden : moeilijkheden.
tuigh : wapentuig.
stormgevaert : stormram.
bestaen : bestand zijn.
sloopen : verslaan.

Al zette s' hemels slot zijn diamantpoort open,
Het vreesde list, noch laegh, noch overrompeling.

BELZEBUB.

Indien men ons besluit bekrachtigh' met de kling,
Ick zie de morgenstar op onzen hoogen standert
Braveeren, 's hemels staet en heerschappy verandert.

APOLLION.

De Veltheer Michaël voert, ruim zoo trots en fier,
Godts wonderlycken Naem in 't velt van zyn banier,
De zon in top.

LUCIFER.

wat baet een naem met licht geschreven?
Een heldenstuck, als dit, wort geenszins doorgedreven
Met tittelen, en pracht, maer dapperheit, en moedt,
En treken, van vernuft en loosheit uitgebroet.
Ghy zyt een meester, tuck om Geesten in te luien,
Te rygen aen uw snoer, te leiden, op te ruien.
Ghy kunt bederven zelfs de vroomsten van de wacht;
En leeren weifelen wat noit op weiflen dacht.
Begin, wy zien Godts heir gereten aen twee deelen;

642 *laegh:* hinderlaag.
643 *bekrachtigh' met de kling:* met het zwaard ondersteunt.
644 *standert:* standaard, vaandel.
645 *braveeren:* zegepralen.
staet: toestand.
646 *ruim zoo trots en fier:* even trots en fier.
647 *wonderlyck:* wonderbaarlijk.
650 *tittelen:* woorden, namen.
651 *treken:* listen.
van: door.
652 *tuck:* handig, geslepen.
in te luien: te bedriegen.
654 *bederven:* ten val brengen, omkoopen.
656 *gereten aan twee deelen:* in twee stukken gescheurd.

De hoofden en de leên aen 't woeden, en krackeelen;
De meeste maght alree geblintdoeckt, en verdooft,
En Oversten en elck vast roepen om een hooft.
Indienghe een vierde deel op onze ry kunt troonen,
Men zal uw kloeck beleit met eere en ampten kroonen.
Ga hene, en overlegh dit stuck met Belial:
Het moet 'er duister zyn, daer hy verdolen zal.
Zyn troni, gladt vernist van veinzen en bedriegen,
In 't mommen niemant kent, die haer voorby kan vliegen.
Ick stygh te wagen: legh het over met u twee.
De Hofraet is vergaert, en wacht ons komst alree.
Men zal, zoo dra ghy komt, u beide binnen roepen.
Heer Overste, bewaeck de hofpoort met uw troepen.

BELIAL. APOLLION.

BELIAL.

Godts Stedehouder dient zich van ons beide om hoogh.

APOLLION.

Wy vliegen te gelyck, als pylen van zyn' boogh:

leên: ledematen.
de meeste maght: de hoogste macht.
geblintdoeckt en verdooft: blind en doof gemaakt.
vast: reeds.
eere en ampten: eereambten.
dit stuck: deze onderneming.
daer hij verdolen zal: waar hij zal kunnen verdwalen.
zyn tront, gladt vernist, enz.: zijn gelaat, dat bedekt is met een masker van veinzerij en bedrog; *troni* zonder ongunstige bijbeteekenis.
mommen: veinzen.
voorby kan vliegen: kan overtreffen.
legh het over: overleg het.
vergaert: verzameld.
dient zich van ons beide om hoogh: gebruikt ons tweeën om zich te verheffen.

BELIAL.

En doelen op een wit, doch hachelyck te raken.

APOLLION.

Sta vast, de hemel wil van dezen aenslagh kraken.

BELIAL.

Laet kraken al wat wil: het moet 'er nu op staen.

APOLLION.

Hoe grypen wy dit stuck met kans en voordeel aen?

BELIAL.

De wapens dienen ons: men moet van 't heir beginnen.

APOLLION.

De hoofden eerst, met een de stoutsten zien te winnen.

BELIAL.

Door iet wat glimpelyx, en met een'schyn verbloemt.

APOLLION.

Zoo geef het dan een' naem; laet hooren hoe ghy 't noemt.

BELIAL.

Men hanthaeft 't Engelsdom, zyn hantvest, eer en staten.
En kieze een hooft, waer op zich ieder magh verlaten.

672 *en doelen op een wit, enz.:* en streven naar een doel, dat evenwel moeilijk te treffen is.
673 *wil:* zal.
674 *het moet er nu op staen:* het gaat nu er op of er onder.
675 *kans en voordeel:* kans op succes.
676 *dienen ons:* hebben wij noodig.
678 *iet wat glimpelyx:* iets met schoonen schijn.
met een schyn verbloemt: achter een mooien schijn verborgen.
680 *hantvest:* oude rechten.
staten: stand.

APOLLION.

Dat hebtghe recht gevat; ick wensch geen schooner stof,
Noch zaet tot muitery, om burgery en hof
Te schennen tegens een, en scharen tegens scharen:
Want ieder is gezint zyn' staet en eer te waren,
En wettigheit, waer toe d'Almogentheit hem riep,
Eer zy de menschen vormde, en zoo veel spader schiep.
Het hemelsche palais is ons tot erf gegeven.
Den Geesten, die dus hoogh op hunne vleugels zweven,
En, vry van lichamen, niet zacken naer om laegh,
Past beter dit gewest dan 't aertsch geslacht, te traegh
Om tegens zyn natuur te kiezen deze bogen.
Hier valt de dagh te sterck, te krachtigh, en hun oogen
Verdragen geensins 't licht, ons vroeger aengewent.
De mensch beware dan zyn eigen element,
Als andre dieren: hy genoegh' zich met de palen
Van zynen rycken hof. het ryzen en het dalen
Van zon en maen verdeel' de maenden, en het jaer.
Hy neem' den ronden loop der heldre starren waer.
Hy nuttige zyn ooft, en al den geur der kruiden,
En keer' zich oost, en west, ten noorden, en ten zuiden.
Dat zy zyn tytverdryf: en wat behoeft hy meer?

683 *schennen:* ophitsen.
tegens een: tegen elkaar.
685 *waren:* bewaren.
wettigheit: wettige positie.
687 *zoo veel spader:* zoo veel later n.l. dan de engelen.
688 *erf:* woonplaats.
692 *deze boghen:* de hemelkringen.
694 *ons vroeger aengewent:* waaraan wij reeds vroeger gewend waren.
696 *dieren:* aardsche schepselen.
palen: grenzen.
697 *hof:* tuin.

Wy kennen nimmer hier een' aertschen opperheer.
Zoo sluit ick, kunt ghe, help dien zin beknopter uiten.

BELIAL.

Den mensch in eeuwigheit ten hemel uit te sluiten.

APOLLION.

Dat klinckt alle Engelen te wonder wel in 't oor.
Dat vlieght, gelyck een vier, van 't een in 't ander koor,
Door negen Ordens heene, en alle Hierarchyen.

BELIAL.

Zoo zal men allerbest versufte traegheit myen.
Ons heil en uitkomst hangt aen snelheit en aen spoet.

APOLLION.

Niet min aen kloeck beleit, en dapperheit, en moedt.

BELIAL.

Die zal, door toeval, van ontelbare vanen, groejen.

APOLLION.

Zy morren vast: men moet hier heimlyck onder roejen.
Zich mengen in dien hoop, en voeden hun beklagh.

BELIAL.

Dan diende Belzebub, een Godt van groot gezagh,
Zyn wapen aen hun klaght en wettigheit te hangen.

kennen: erkennen.
zoo sluit ick: zoo is mijn slotsom.
te wonder wel: zeer aangenaam.
versufte traegheit myen: angstige traagheid ontgaan.
kloeck beleit: verstandig beleid.
toeval: aanhang.
zy morren vast: zij zijn reeds ontevreden.
roejen: vliegen; misschien ook (op)ruien.
voeden hun beklagh: aan hun klachten voedsel geven.
wapen: zegel; versta: hun wettige klachten ondersteunen door er zijn zegel (goedkeuring, steun) aan te hechten.

APOLLION.

Niet plotsling, maer allengs, en als door zydegangen.

BELIAL.

De Stedehouder met zyn tegenwoordigheit
Bie zelf de stercke hant aan zulck een trots beleit.

APOLLION.

Wy zullen in den Raet zyn' zin en voorstel hooren :
Hy veinze voor een poos, en geve in 't endt de sporen
Aan 't opgeruide heir, verlegen om een hooft.

BELIAL.

Aen 't hooft hangt al de zaeck. hoeveel ghy hun belooft,
Zy zullen zonder hooft dien optoght niet beginnen.

APOLLION.

Wat ree gewonnen is, behoeft men niet te winnen.
Wie meest gequetst wort in zyn heerlyckheit, en staet,
Dien geldt het eerst ; die stapp' vooraen, en sla de maet.
In zoo veel duizenden.

BELIAL.

De billyckheit en reden
Vereeren hem dees kroon: doch eerwe dieper treden,
Zoo laet ons al 't gevaer eerst wegen, niets bestaen,
Of al de Hofraet steeck' hier zelf zyn zegel aen.

717 *allengs :* langzamerhand.
717 *zydegangen :* zijwegen.
721 *de sporen geven :* aansporen, leiden.
724 *optoght :* aanval.
725 *ree :* gemakkelijk.
727 *sla de maet :* neme de leiding.
729 *vereeren :* verschaffen.
730 *wegen :* overwegen.
bestaen : ondernemen.

REY VAN ENGELEN.

Zang.

Hoe zien de hoffelycke gevels
Zoo root? hoe straelt het heiligh licht
Zoo root op ons gezicht,
Door wolcken en bedroefde nevels?
Wat damp, wat mist betreckt
Dat zuiver, noit bevleckt,
En loutere saffier?
Die vlam, dien glans, dat vier
Van 't heldere Alvermogen?
Hoe schynt ons nu de diepe gloet
Der Godtheit toe, zoo zwart als bloet?
Die flus zoo klaer alle oogen
Verheughde? wie begrijpt, wie kent
Deze oirzaeck, onder d' Engelsdommen,
Die, boven Adams element,
Noch flus op galm van keelen zwommen:
Op lucht van Geesten, in den glans,
Die galery, en tin, en trans,
Gewelf van koor en hof vergulde,
En met een ziel van vreught vervulde
Al wat hier boven leeft, en zweeft?
Wie is 'er, die ons reden geeft?

Tegenzang.

Toen wy, op Gabriëls bazuinen,

732 *hoe:* waarom.
732 *hoffelycke gevels:* gevels van het hof.
735 *bedroefde:* duister, troebel.
736 *damp, mist:* duisternis.
739 *loutere:* zuivere.
741 *diep:* verheven.
743 *flus:* voor kort, onlangs.
747 *op galm van keelen zwommen:* met gezang rondvlogen.
lucht van Geesten: de welriekende geur der engelen.
750 *vergulde:* vroolijk maakte.

Ontvonckten, en een nieuwe wys
Aenhieven Godt ten prys;
De rooze gaerden, en de tuinen
Van 't hemelsch paradys,
Door zulck een' dau en spys
Van lof en zang verblyt,
Ontloken; scheen de Nyt
Van onder in te sluipen.
Een groot getal der Geesten stom,
En bleeck, en dootsch, ging, drom by drom,
Misnoegend henedruipen.
De winckbrau hing verslenst op 't oogh.
Het gladde voorhooft zette een rimpel.
De hemelduiven, hier om hoogh,
Onnozel eerst, oprecht, en simpel
Aen 't zuchten sloegen, zoo het scheen;
Als of de hemel waer te kleen
Voor haer, toen Adam wiert verkoren,
En zulck een kroon den mensch beschoren,
Dees smet ontstelt het oog van 't Licht.
Z' ontsteeckt die vlam in Godts gezicht.
Wy willen ons uit liefde in 't midden van hun mengen,
En deze oploopentheit weêr tot bedaren brengen.

755 *ontvoncken:* in vuur geraken.
755 *een nieuwe wijs aanhieven:* een nieuw gezang aanhieven. Hier wordt geduid op den reizang van vs. 281 vlg.
759 *dau en spys:* manna, vg. vs. 269.
760 *lof en zang:* lofzang.
764 *dootsch:* bleek.
765 *henedruipen:* weggaan.
766 *verslenst:* slap.
767 *zette een rimpel:* trok rimpels.
768 *hemelduiven:* engelen.
769 *onnozel:* eenvoudig, onschuldig.
774 *smet:* schande.
774 *het oog van 't Licht:* Gods oog, de zon.
776 *mengen:* onder hen begeven.
777 *oploopentheit:* opstandigheid.

HET DERDE BEDRYF.

LUICIFERISTEN. REY.

LUICIFERISTEN.

Hoe kan men in zyn waen zoo vroegh bedrogen worden!
Hoe is 't alree verkeert! wy schatten niemants Orden
Geluckiger dan d'onze, in dit opgaende Ryck,
Ja achten onzen Staet den Oppersten gelyck,
En onveranderlyck, en boven 't aertsch gezegent;
Wanneer ons Gabriël met Godts bazuin bejegent,
En uit de goude poort verbaest met dit gebodt,
Het welck al 't Engelsdom versteeckt van 't hooghste lot,
Hem uit den vollen schoot der Godtheit eerst geschoncken.
Daer leggen wy te laegh, en zien de schoone voncken
En stralen van onze eere en heerlyckheit geblust,
De gansche Hierarchy des hemels ongerust,
Den mensch, in top van Staet en maght, zoo trots verheven,
Dat wy, als slaven, voor zyn heerschappye beven.
O onverwachte slagh, en staetverwisseling!
Och treurgenooten, zet u hier in eenen ring

778 *waen:* verwachting.
779 *alree:* snel.
verkeert: veranderd.
orden: rang.
783 *bejegent:* bericht.
784 *verbaest:* verschrikt.
785 *versteeckt etc.:* het hoogste geluk ontneemt.
787 *leggen:* liggen. Verschil tusschen liggen en leggen is bij Vondel niet consequent doorgevoerd.
788 *voncken en stralen:* schittering.
geblust: uitgedoofd.
789 *ongerust:* in de war
792 *slagh:* tegenslag.
staetverwisseling: verandering van rang.
793 *ring:* kring.

In 't ronde ; zet u hier te zamen ; helpt ons treuren.
En zuchten : het is tyt ons feestgewaet te scheuren,
Te klagen : niemant kan ten minste ons dit verbiên.
De blyschap smilt, en zal nu d' eerste droefheit zien.
Helaes, helaes, helaes, gebroeders, hemelreien,
Leght af uw hooftcieraet : verandert uw lievreien,
En vrolyckheit in rou : slaet neêr uw aengezicht.
Zoeckt schaduwen, als wy. de droefheit schuwt het licht.
Een ieder volge ons stem, en bange jammer-klaghten.
Verdrinck in jammer : zinckt in droevige gedachten.
Het klagen helpt, en zet de droefheit oock van 't hart.
Nu schept in kermen lust : het kermen heelt de smart.
Nu roept uit eenen mont, en volleght ons misbaren.
Helaes, helaes, helaes, waer is ons heil gevaren!

REY.

Wat weeklaght hoort men hier? onaengenaemen toon,
De hemel yst hier af. dees lucht is niet gewoon
Te hooren een muzyck van druck op noten galmen
Door 't juichende gewelf. triomfen, kransen, palmen,
En harpen passen ons, en snaren. wat wil dit?
Wie of hier hangends hoofts in een gekrompen zit,

794 *helpt ons treuren:* treurt met ons mede.
795 *ons feestgewaet te scheuren:* onze kostbare kleederen te scheuren als teeken van rouw (vgl. bij de Joden).
797 *smilt:* eig. smelt; hier verdwijnt.
799 *livreien:* kleederen.
801 *schaduwen:* duisternis.
804 *zet de etc.:* verlicht uw gemoed.
805 *schept in kermen lust:* begint nu te klagen.
806 *volleght ons misbaren:* treurt met ons mede.
809 *yst hier af:* wordt hierdoor verschrikt.
810 *muzyck van druck:* treurmuziek.
813 *hangends hoofts:* met hangend hoofd, vgl; blootshoofds. *in een gekrompen zit:* inéengebogen.

Verlaten, en bedruckt, en zonder noot beladen?
Wie geeft hun treurens stof? wie kan dees oir-
zaeck raden?
Myn Reigenooten volght: 't is noodigh dat men
vraegh
Naer d' oirzaeck van hun leet, en deze donckre vlaeg
Van droefheit, die den glans van onze pracht
ontluistert
Het licht van 't eeuwigh feest benevelt, en ver-
duistert.
De hemel is een hof van weelde en vreught en vree.
Hier nestelt aen dit dack noch rou, noch hartewee.
Myn Reigenooten volght, en troostze in hun
bezwaren.

LUICIFERISTEN.

Helaes, helaes, helaes, waer is ons heil gevaren!

REY.

Genooten van ons heil en blyschap, broeders, hoe?
O zonen van het licht, hoe dus bedroeft te moe?
Wie geeft u stof aldus te jammeren, te treuren?
Ghy had begonnen't hooft ten hemel op te beuren,
Te bloeien in den dagh, die neêrstraelt van Godts
glans.
De hemel broght u voort om vlugh, van trans,
in trans,
Van 't een in 't ander hof, te steigeren, te zweven

814 *zonder noot beladen:* zonder reden bedroefd. (*noot:* eig. ongeluk).
815 *treurens stof:* reden om te treuren.
817 *doncker:* duister.
818 *ontluistert:* van luister beroofd.
819 *benevelt:* omnevelt.
821 *nestelt:* woont.
824 *genooten:* makkers.
825 *dus:* zoo.
827 *op te beuren:* omhoog te heffen.
828 *bloeien:* verheugd zijn.
829 *trans:* sfeer. Zie opm. reg. 11.
830 *steigeren:* stijgen.

In 't onbeschaduwt licht, vernoeght verzaet te leven,
Op een gedurigh feest, te smaken 't hemelsch mann'
Van Godts onsterflijckheit, in een gerust gespan
Van feestgenooten hoe? dit voeght geen burgeryen
Van Englestadt, o neen: dit voeght geen Heer-
schappyen,
Geen Maghten, Troonen; noch geen heerschend
Hemelsdom
Ghy kropt uw droefheit in, en zit versuft, en stom.
Laet hooren wat u deert: ontdeckt het uw gespeelen,
Ondeckt uw hartquetzuur, dat wy die mogen
heelen.

LUICIFERISTEN.

Och broeders, vraeghtghe noch met errenst wat
ons let?
Ghy hoort, zoowel als wy, wat Gabriël trompet:
Hoe wy, door 't nieuw bevel, van onzen staet
vervielen
In eene slaverny der aerde, en zoo veel zielen
Als uit een luttel bloets en zaets te spruiten staen.

831 *onbeschaduwt licht:* licht zonder schaduw, d. w. z. hemelsch.
vernoeght verzaet: zeer verheugd (zat van genoegen).
832 *gedurigh:* eeuwigdurend.
smaken: proeven, eten.
mann': hemelsche spijs.
833 *gerust gespan:* vroolijk gezelschap.
835 *Heerschappyen, Maghten, Troonen:* verschillende rangen onder de Engelen.
836 *Hemelsdom:* Engelen.
837 *kropt in:* kropt op.
838 *ontdeckt:* vertelt.
gespeelen: kameraden.
839 *hartquetzuur:* hartzeer.
840 *let:* hindert.
841 *trompet:* verkondigt.
842 *'t nieuw bevel:* het pas uitgevaardigd bevel.
842 *van onzen staet vervielen:* uit onzen rang ontzet zijn.
843 *in:* tot.
aerde: menschen.
844 *te spruiten:* zullen voortkomen.

Wat is by ons alree mishandelt, of misdaen,
Dat Godt een waterbel, vol wint en lucht geblazen,
Verheft om d'Engelen, zyn zonen, te verbazen?
Een basterdy verheft, gevormt uit klay, en stof?
Wy waren pas gewyt tot pylers van zyn hof,
Bekleedden onzen plicht, als trouwe ryxgenooten,
En worden op een sprong gebannen, en gestooten
Uit deze waerdigheit verdruckt te streng, en straf.
De hantvest en het Recht, dat ons de Godtheit gaf,
Wort ingetrocken, en, in stede van regeeren
Met Godt, en onder Godt, zal Adam triomfeeren,
En heerschen, in zyn bloet en afkomst, onbepaelt.
De zon der Geesten is te plotseling gedaelt.
Och lotgenooten, volght ons droefheit en misbaren.
Helaes, helaes, helaes, waer is ons heil gevaren!

REY.

Ontsteltghe u om den last van Godt en Gabriël?
Dit schynt een razerny. wie durf het hoogh bevel
Berispen? wie verwaent de Godtheit wederstreven?
Wy zyn gehouden Godt zyn Recht en eer te geven,
Te rusten in zyn wet. wie treet hier in geschil

845 *by ons:* door ons.
alree: reeds.
mishandelt: misdaan.
846 *waterbel:* Vondel bedoelt hier iets, dat geen waarde heeft.
847 *verbazen:* vernederen.
848 *basterdy:* bastaard.
849 *pylers:* steunpilaren.
851 *op een sprong:* plotseling.
852 *te streng:* zeer streng.
853 *hantvest:* eig. oorkonde van macht.
856 *bloet en afkomst:* nakomelingen.
onbepaelt: onbegrensd.
860 *ontstelt ghe u:* zijt gij bedroefd.
861 *razerny:* dwaasheid.
durf: durft.
862 *berispen:* critiek uitoefenen.
verwaent: hooghartig.
863 *gehouden:* verplicht.
864 *rusten:* berusten.
864 *wie treet hier in geschil:* wie durft hier van meening te verschillen.

Met Godts almogentheit? zyn wenck en woort, en wil
Verstrecke ons eene wet, en maet, en vaste regel.
Wie tegenspreeckt, die breeckt des Allerhooghsten zegel.
Gehoorzaemheit behaegt den Heerscher in ditRyck
Veel meer dan wieroockgeur, en goddelyck muzyck.
Ghy zyt (och, weest zoo trots en hoogh niet in uw wapen,)
Tot onderdanigheit, tot heerschen min, geschapen.
Och medebroeders, staeckt dit kermen, en geklagh,
En buigh u onder 't juck van 't eenigh hooftgezagh.

LUICIFERISTEN.

Zeght liever : onder 't juck van grimmelende mieren.

REY.

Wanneer het hem behaegh' moet ghy u laten stieren.

LUICIFERISTEN.

Wat hebben wy verbeurt? geeft reden, en bescheit.

REY.

Verbeurt? ghy quetst Godts kroon door on-geduldigheit.

LUICIFERISTEN.

Wy klagen van verdriet, en enckel ongenoegen.

866 *verstrecke ons een wet:* zij ons tot een wet.
maet: orde.
876 *zegel:* gezegeld besluit, wet.
871 *min:* niet.
874 *grimmelende:* krioelende. Hiermee zijn de menschen bedoeld.
875 *stieren:* beheerschen.
876 *verbeurt:* misdaan.
bescheit: reden.
877 *ongeduldigheit:* weerspannigheid.
878 *ongenoegen:* verdriet.

REY.

In ste van uwen wil gerust naer Godt te voegen.

LUICIFERISTEN.

Wy steunen op het Recht, ons wettigh toegestaen.

REY.

Uw Recht en hantvest blyf' de Godtheit onderdaen.

LUICIFERISTEN.

Hoe kan de meerder voor een minder zich verneêren?

REY.

Die zich gelaten stelt. Godt dienen is regeeren.

LUICIFERISTEN.

Gewilligh, zoo de mensch regeere daer beneên.

REY.

De mensch leeft met zyn lot vernoeght, al is het kleen.

LUICIFERISTEN.

Den mensch is boven dat een hooger lot beschoren.

REY.

Na menige eeuwen wort zyn opgang eerst geboren.

879 *in ste van:* in plaats van.
gerust: rustig.
881 *onderdaen:* onderworpen.
882 *meerder:* meerdere.
minder: mindere.
verneêren: vernederen.
885 *die:* als men.
gelaten: berustend.
884 *Gewilligh:* gaarne.
886 *boven dat:* daarenboven.
887 *opgang:* verheffing. Hiermede wordt de komst van Christus bedoeld.

LUICIFERISTEN.

Een eeuw beneden is om hoogh een oogenblick.

REY.

Het ga zoo 't wil, zoo 't moet, zoo d'Oppermaght dit schick'.

LUICIFERISTEN.

Men had ons nutter dees geheimenis gezwegen.

REY.

De Godtheit openbaert haer hart, tot u genegen.

LUICIFERISTEN.

Noch milder tot den mensch : zy zet hem boven aen.

REY.

Verknocht met Godts natuur; een wonderlyck bestaen.

LUICIFERISTEN.

Och Engelsdom, wou Godt zich paren met uw wezen!

REY.

Wat Godt behaegt, en schickt, dat wort met recht geprezen.

LUICIFERISTEN.

Hoe heeft hy 's menschen peil alree zoo hoogh gemerckt?

888 *beneden :* op de aarde.
omhoogh : in den hemel.
889 *schick' :* beschikken.
890 *nutter :* beter.
891 *De Godtheit openbaert haer hart, tot u genegen.* Door het bekend maken van zijn besluit toont God zijn genegenheid jegens U.
898 *wonderlyck :* wnderbaarlijk.
bestaen : hier : de mensch.
895 *schickt :* beschikt.
896 *alree :* reeds.
gemerckt : verheven.

REY.

Het is al wel, al goet, wat Godt bepaelt, en werckt.

LUICIFERISTEN.

Hoe wil de mensch de kroon der Engelen verdooven!

REY.

Alle Englen zullen Godt in 't lichaem zien, en loven

LUICIFERISTEN.

Zy zullen slyck en stof aenbidden in het stof?

REY.

Bewieroocken Godts naem, met geur, en prys, en lof.

LUICIFERISTEN.

Den mensch bewieroocken, van hooger hant gedwongen?

APOLLION, BELIAL, REY.

APOLLION.

Zy mompelen alree? ghy hoort een' stryt van tongen.

BELIAL.

Wat scharen treuren hier, gedompelt in den rou,
De sluiers om de borst, en lenden? niemant zou
Begrijpen dat men dus, in 't midden van de Geesten
Op 't eeuwige bancket, en d'endelooze feesten,
Kon treuren, zaegh men niet dit jammerlyck getal
Verslensen van verdriet, wat ramp, wat ongeval

879 *werckt:* doet.
898 *verdooven:* overtreffen.
900 *slyck en stof:* de mensch.
907 *bancket:* feest.
909 *verslensen:* verkwijnen.

Ontsteltze? Broeders, hoe? wat's d'oirzaeck van dit kermen?
Beledight iemant u? men zal uw Recht beschermen.
Wat deert de Broeders? spreeckt: laet hooren wat u deert.

REY.

Zy klagen dat de staet der menschen triomfeert,
Door Gabriëls bazuin, en opstyght boven d'Engelen!
Dat Godt zyn wezen wil met Adams wezen strengelen:
De Geesten onderworpt het menschelijck gebiet.
Daer hoort ghy kort en klaer den gront van hun verdriet.

APOLLION.

Zoo groot een ongelyck valt lastig te gedoogen.

BELIAL.

Het overtreft bijkans ons krachten, en vermogen.

REY.

Wy bidden dat ghy toch dien twist met ons beslecht.

APOLLION.

Wat raet? hoe paeit men hen? zy steunen op hun Recht

REY.

Wat Recht? die wetten geeft vermagh de wet te breken.

APOLLION.

Hoe kan Rechtvaerdigheit een onrecht oordeel spreken?

911 *beledighen:* leed aan doen.
915 *strengelen:* vereenigen.
916 *De Geesten onderworpt etc.:* De Engelen onderwerpt aan het gebod der menschen.
921 *paeit:* geruststellen.
922 *vermagh:* is in staat, kan.

REY.

Bestraft Godts oordeel eens, en schryft hem wetten voor.

BELIAL.

De Vader leer' het kint hem volgen op zyn spoor.

REY.

Zyn spoor te volgen is het zelve als hy te willen.

APOLLION.

Verandring van Godts wil veroirzaeckt dees geschillen.

REY.

Hy zet den eenen van, den andren op den troon.
De minder waertste wyck', voor eenen waerder zoon

BELIAL.

Gelyckheit van gena de Godtheit best zou passen.
Nu durf de duisternis het hemelsch licht ontwassen.
De kinders van den nacht braveeren zelfs den dagh.

REY.

Wat adem haelt, met recht den Schepper dancken magh,
Die elck zyn wezen gaf, en mindre en meerder waerde.
Wanneer het hem belieft, zal 't element der aerde
Veranderen in lucht, of water, of in vier;
De hemel zelf in aerde; een Engel in een dier;

926 *zelve:* zelfde.
929 *De minder waertste:* die het minste waard is.
waerder: meer waarde hebbend.
930 *best:* het best.
931 *durf:* durft.
ontwassen: boven het hoofd groeien.
932 *braveeren:* trotseeren.
934 *wezen:* aard.
936 *vier:* vuur.

Een mensch in Engleschyn, of onbegrepen wonder.
Een maght regeert het al, en keert het bovenste onder.
Wat d'allerminste ontfangt is loutere gena.
Hier geldt geen willekeur, hier komt vernuft te spa.
In d'ongelyckheit is Godts heerlyckheit gelegen.
Zoo zienwe tegens 't lichtste het zwaerste zwaerder wegen.
Dus steeckt het schooner af op 't schoon; de kleur op kleur;
De diamantsteen op turkoisblaeu; geur op geur;
Het stercke op flauwer licht; gestarrent tegens starren.
Ons schicken is den Staet van dit Heelal verwarren,
Misschicken al wat Godt geschickt heeft, en beleit;
En wat het schepsel schickt, dat is wanschapenheit,
In 't allerminste lidt. men staeck' dit murmureeren.
De Godtheit kan den staet van 't Engelsdom ontbeeren.
Zy is met niemants dienst beholpen, eeuwigh ryck,
En heerelyck, behoeft zy wieroock, noch muzyck,
Noch geur, haer toegezwaeit, noch lof, haer toegezongen.
Ondanckbre Geesten, zwyght: betoomt uw snoode tongen.
Ghy weet Godts reden niet: genoeght u met uw lot,
En onderwerpt u Godts en Gabriëls gebodt.

941 *vernuft:* redeneering.
te spa: te laat.
944 *Dus:* zoo.
steeckt af op: steekt af bij.
947 *ons schicken:* ons beschikken, onze handelingen.
staet: toestand.
948 *Misschicken:* in verwarring brengen.
beleit: beschikt.
949 *het schepsel:* het geschapene.
wanschapenheit verkeerde beschikking.
950 *in 't allerminste lidt:* tot in 't kleinste deel.
murmureeren: weerspannigheid.
951 *ontbeeren:* missen.
met niemands dienst beholpen: om niemands dienst verlegen.
953 *behoeft:* heeft noodig.
956 *genoeght u:* vergenoegt u.

APOLLION.

Is dan de staet en 't lot der Geesten onbestendigh?
Zoo staenze glibberigh, zoo zynze alreede elendigh.

REY.

Om dat een minder zal regeeren in dit Ryck?
Wy blyven diewe zyn: geschiet ons ongelyck?

BELIAL.

Zy zyn de naeste aen Godt, hun toeverlaet, en vader,
En lagen hem aen 'thart: nu leit een minder nader.

REY.

Zich over 's anders heil bedroeven, is gebreck
Van liefde, en rieckt naer nyt, en hooghmoet.
laet dees vleck
Op Englezuiverheit en louterheit niet kleven.
Elckandre, in eendraght, liefde, en trou, voorby
te streven,
Behaeght den Vader, die het al in orden schiep.

BELIAL.

Zy houden d'orden, daer de hemel hen toe riep;
Maer kunnen traegh verstaen des menschen slaef
te worden.

REY.

Dat's ongehoorzaemheit: zoo spattenze uit hun
Orden.
Ghy ziet hoe 't hemelsch heir, geharrenast in 't gout,

959 *glibberigh:* onvast.
elendigh: vernederd.
960 *een minder:* een mindere.
964 *gebreck van liefde:* gemis aan liefde.
965 *nyt: afgunst.*
vleck: smet.
966 *louterheit:* zuiverheid.
967 *voorby te streven:* trachten te overtreffen.
orden: rangen.
970 *traegh verstaen:* ongaarne vernemen.

En in 't gelidt gestelt, zyn beurt en schiltwacht houdt;
Hoe deze star gedaelt, en gene, in top daer boven,
De klaerste een minder klare in luister kan verdooven;
Hoe d'eene een kleine ronde, en d'andre een grooter schryft:
De laegste hemel snelst, de hooghste langsaem dryft
En evenwel verneemtghe, in deze oneffenheden
Van ampten, licht, en kreits, en stant, en trant, en treden,
Geen tweedraght, nyt, noch stryt: des Albestierders stem
Geleit dit maetgezang, dat luistert scherp naer hem.

BELIAL.

't Gestarrent blyft in staet, daer Godt het in wou scheppen.
Behaegde 't hem den Staet der Englen niet te reppen,
Zij weken geen gestarnte, in eendraght, noch in pais,
Noch steurden met geklagh de rust van dit palais.

973 *beurt:* wacht.
974 *deze ster gedaelt:* terwijl deze ster laag staat.
975 *klaerste:* helderste.
luister: schittering.
verdooven: overtreffen.
976 *ronde... schrijft:* kring beschrijft.
977 *dryft:* zich beweegt.
978 *oneffenheden:* ongelijkheid.
979 *kreits:* kring.
trant: kringloop.
980 *nyt:* afgunst.
981 *geleit:* bestuurt.
maetgezang: de loop der sterren wordt vergeleken bij een koorzang; Gods stem is de voorzanger.
983 *reppen:* aantasten.
983 *weken:* zouden onderdoen.
984 *pais:* vrede.
985 *steurden:* verstoorden.

REY.

Zie toe, en wacht u wel deze ongenoeght te styven.

APOLLION.

Wy wenschen dat dees lucht en wolck magh
overdryven,
Eerze uitberste, en 't gewest des hemels zette in vier
Zij groeien in getal, wie stiltze? wie komt hier?

LUICIFERISTEN. BELZEBUB. REY.

LUICIFERISTEN.

Helaes, helaes, helaes, waer is ons heil gevaren?

BELZEBUB.

't Gaet wel: wij groeien aen: onze Engelen vergaren,
En steken, vol misbaer, de hoofden vast by een.
Wat port u Engleburg met kermen en gesteen
T'ontrusten? kan de bloem der zaligheit ver-
slensen?
Gerust bezitten al wat eenigh Geest kan wenschen
Van Godt, den zegenaêr, vernoeght u dat noch niet?

deze ongenoeght: deze ontevredenheid.
styven: steunen.
lucht en wolck: betrokken lucht, donderwolk.
uitberste: tot uitbarsting komt.
't gewest des hemels: de hemel.
vier: vuur.
getal: aantal.
wie stilt ze?: wie zal ze kalmeeren?
vergaren: vergaderen.
vast: reeds.
wat port: u: wat drijft u aan.
gesteen: gejammer.
ontrusten: eigenlijk: van rust berooven, hier: verontrusten.
verslensen: verwelken.
Gerust bezitten: rustig te bezitten.
zegenaêr: zegenader, bron van zegen.
vernoeght: bevredigt.

Zoo staetghe u zelfs in 't licht, en koestert een verdriet,
Waer van ick d'oirzaeck noch beseffen kan, noch raden.
Houdt op van kermen: scheurt velttekens, en gewaden
Niet langer, zonder reên, maar heldert uw gezicht,
En voorhooft met een 'strael, o kinders van het licht!
De schelle keelen, die met zang de Godtheit dancken,
Zien om, en belgen't zich, om dat ghy valsche klanken
En basterttoonen mengt, in 't goddelyck muzyck.
Uw bittre weeklaght steurt de maet van 't hemelryck,
't Gewellef huilt u na, de rougalm, in den hoogen
Gestegen, rolt al voort, van d'eene in d'andere bogen:
En zonder misdaet wort, door zulck een ongeluit,
De wasdom van Godts naem en glori niet gestuit.

LUICIFERISTEN.

Heer Overste, op wiens wenck ontelbre keurebenden
Zich wapenen, ghy komt van pas om onze elenden
Te zalven, en den smaet en onverdienden hoon

997 *zoo staetghe u zelfs in 't licht:* zoo ontneemt ge uzelf het licht.
997 *koestert:* vgl. hoop koesteren.
998 *oirzaeck:* reden.
999 *van:* met.
scheurt: een teeken van rouw bij de Joden.
1002 *schelle:* helder, niet ongunstig.
1003 *belgen 't zich:* worden vertoornd.
1004 *basterttoonen:* valsche tonen.
1005 *steurt:* verstoort. *maet:* orde.
1006 *'t Gewellef etc.:* slaat op de echo.
1008 *ongeluit:* wangeluid.
1009 *wasdom:* verbreiding.
1010 *Overste:* veldheer.
1012 *zalven:* lenigen.

Te schutten door uw macht, zal Gabriël de kroon
Der heilige Engelen op 't hooft van Adam zetten,
Door Adams erfgenaem Godts eerstelingen pletten?
Wy waren nutter niet geschapen, eer de zon
Te wagen steegh, en licht den hemel geven kon.
De Godtheit koos vergeefs de Geesten tot trou-
wanten
Van 't onbeweeghbre hof, indienze zich wou kanten,
En spitsen tegens 't Recht der Geesten, zonder
schult
Tot wederstant geterght, uit noot, en ongedult.
Wy juichten, in den lof der Godtheit opgetogen,
Aenbaden, wieroockten met schalen, neighden,
bogen
Onze aengezichten neêr, de hemel gaf gehoor,
Verslingert op den dans des galms, van koor in koor,
Ja smolt van volle vreught op tongmuzyck, en
harpen;
Toen Gabriëls bazuin zich plotseling quam werpen
Met dezen donderslagh in 't midden van Godts eer:
Daer lagen wy verbaest, verstroit, verdruckt ter
neêr.
De blyschap gaf den geest, de zwangre keelen zwegen.

1013 *schutten:* afwenden.
1015 *eerstelingen:* eerstgeborenen.
pletten: onderdrukken.
1016 *nutter:* beter.
eer de zon te wagen steegh: opging, d. i. geschapen werd.
1018 *vergeefs:* zonder reden.
trouwanten: bewakers.
1019 *kanten en spitsen:* verzetten.
1021 *geterght:* uitgedaagd.
1021 *ongedult:* ongeschiktheid tot dulden of lijden.
1023 *opgetogen:* opgevoed.
1023 *neighden:* bogen.
1025 *verslingert op:* genietend van, eig. verliefd op.
1026 *smolt van volle vreught:* ging op in de vreugde.
tongmuzyck: gezang.
1028 *Godts eer:* vereering van God.
verbaest: verschrikt.
1030 *zwangre keelen:* zwanger nl. van zang.

De jongstgeboren streeck de kroon, den staf, den zegen;
En d'outste zoon, onterft by d'Oppermajesteit,
Gemerckt bleef voor een' slaef. dat valt gehoor-zaemheit,
Godtvruchtigheit, en liefde, en trouwe, uit Godts trezooren,
Ten deele, dompelt haer in rouwe, ontvonckt den toren,
En wraeckzucht, om den mensch, uit een' ge-rechten haet,
Te smooren in zyn bloet, eer hy der Englen Staet
Verplette, en zy geboeit, als snoode en arme slaven,
Gedwongen worden naer zyn zweep en wil te draven;
Gelyck hy daer beneên de dieren houdt in dwang.
Heer Overste, ghy kunt der Geesten ondergang
Verhinderen, en by hun hantvest hen bewaren:
Beschutze door uw maght: wy staen gereet uw scharen,
Uw' standert, en uw heir te volgen: treck maer aen.
't Is eerlyck voor zyn eere, en kroone, en Recht te staen.

1045 *streeck de kroon:* moest onderdoen.
1032 *by:* door.
1033 *Gemerckt bleef, etc.:* versta: werd gemaakt tot een slaaf.
1033 *dat valt gehoorzaemheit etc. uit Godt trezooren ten deele:* versta: dit is het loon dat gehoorzaamheid enz. van God ontvangt.
1034 *trezoor:* schat, Fr. trésor, lat thesaurus.
1035 *ontvonckt den toren:* doet ons in toorn ontbranden.
1036 *om den mensch Te smooren in zijn bloet:* om den mensch te vernietigen.
gerecht: rechtvaardig.
1037 *der Engelen Staet:* de Engelen.
1038 *verplette:* vertrappe.
1040 *snoode:* verachtelijke.
dwang: bedwang.
1042 *by hun handvest:* door hun geschreven rechten.
1044 *standert:* standaard.
heir: leger.
treck maer aen: opmarcheeren.
1045 *eerlyck:* eervol.
te staen voor: verdedigen.

BELZEBUB.

My deert uw ongelyck, o Koning aller Heeren,
Verhoe dit liever. geef geen stof tot muitineeren,
Noch tweedraght, geef geen stof tot weder-
spannigheit.
Wat raet? hoe stil ick u, en d'Oppermajesteit?

LUICIFERISTEN.

Zy quetst het heiligh Recht, aen d'Engelen
geschoncken.

BELZEBUB.

Het Recht te quetsen kan den onderzaet
ontvoncken,
Een vier ontsteken, daer de lucht af branden zou.
O averechtsen loon van onbevleckte trou!
Hoe zullen wy ons best in dees vertwyfling dragen?

LUICIFERISTEN.

Men trooste zich een kans, een' stouten sprong,
te wagen.

BELZEBUB.

Waer toe zich zelfs gewaeght? men ga een' zachter
ganck.

My deert uw ongelyck: ik heb medelijden met U, nu gij onrechtvaardig behandeld zijt.
verhoe: verhinder.
muitineeren: muiten.
Wat raet?: Wat te doen?
stillen: tevreden stellen.
Zy: d'Oppermajesteit, d. w. z. God.
ontvoncken: vertoornen.
vier: vuur.
daer: waar.
af: van.
averechtsen loon: onrechtvaardige belooning.
dragen: gedragen.
trooste zich: getrooste zich.
zelfs: zelf.
gewaeght: in de waagschaal gesteld.

LUICIFERISTEN.

Hier gelt alleen gewelt, en kracht, en wraeck, en dwangk.

BELZEBUB.

Men kon, waer 't mogelyck, een veiligh middel kiezen.

LUICIFERISTEN.

Met uitstel zal men hier niet winnen, maer verliezen.

BELZEBUB.

Men geef, zijn ongelyck met reden te verstaen.

LUICIFERISTEN.

De reden heeft hier uit : men zet ons onder aen.

BELZEBUB.

Met smeecken moght ghy best en eerst uw' wensch verwerven.

LUICIFERISTEN.

Het stuck ontdecken, is den handel gladt bederven.

BELZEBUB.

Men kan dien aenslagh naeu ontveinzen voor het licht.

1058 *waer :* ware.
1060 *ongelyck :* verongelijking.
met reden : met woorden.
1061 *heeft hier uit :* heeft afgedaan.
1062 *smeecken :* vleien.
moght : kondt.
best : het beste.
eerst : het snelste.
uw wensch verwerven : uw wensch verkrijgen.
1063 *ontdecken :* openbaren.
handel : onderneming.
1064 *ontveinzen :* verbergen.

LUICIFERISTEN.

Wy groeien magtigh aen, en staen in evenwight.

BELZEBUB.

De kans begunstight hun, die met Godts Veltheer vechten.

LUICIFERISTEN.

Hier is met sufferye en schrick niet uit te rechten.

BELZEBUB.

Wat zeit Apollion hier toe, en Belial?

LUICIFERISTEN.

Zy trouwen onze zyde, en stercken het getal.

BELZEBUB.

Hoe heeft men dit verhaest? het is nu ver gekomen.

LUICIFERISTEN.

De hemel vloeit ons toe van zelf met volle stroomen

BELZEBUB.

Betrout u op geen heir, vol lichte weifelars.

LUICIFERISTEN.

Wy zien alree meer kans, en voordeel, min gevaers.

groeien maghtigh aen: nemen toe in macht.
met: aan de zijde van.
sufferye: vrees.
schrick: vrees.
niet: niets.
uit te rechten: uit te richten.
trouwen: beloven, trouw aan.
stercken: versterken.
getal: aantal.
betrout u op: vertrouw u toe aan.
lichte weifelaers: die licht weifelen.
alree: weldra.

BELZEBUB.

Wie reuckeloos begint, beroem' zich van geen
voordeel.

LUICIFERISTEN.

Aen d'uitkomst hangt het al, voor d'uitkomst
het oordeel.
Dit gansche leger eischt u tot een opperhooft,
En leitsman op dien togt.

BELZEBUB.

maer wie is zoo berooft
Van zinnen, dat hy uw gerechtigheit verdadigh',
En 's hemels heirkracht terge? ay, weest u zelfs
genadigh.
Verschoonme van dien last: ick kieze geene zy.
Men legge met verdragh deze ongelyckheit by.

REY.

Gebroeders, geeft gehoor. houdt boven aen met
smeken
By Godt, door middelaers: men wint met tusschen-
spreken
Gemackelycker velt dan door dien steilen wegh
Van oproer, handelt koel met raet, en overlegh.

reuckeloos: roekeloos.
beroem' zich van: beroeme zich op.
uitkomst: afloop.
het al: alles.
dwaelt: is onzeker.
togt: veldtocht.
gerechtigheit: rechtvaardige zaak.
verdadigh': verdedige.
heirkracht: legermacht.
terge: trotseere.
u zelfs: u zelf.
met verdragh: door minnelijke schikking.
ongelyckheit: geschil.
boven: bij God.
tusschenspreken: bemiddelen.
raet: beleid.

Wy willen te gelyck uw Recht om hoogh verweeren.
Bedaert: ghy quetst de kroon van Godt, den Heer der heeren.

LUICIFERISTEN.

En ghy ons wettigheit: verstout u hooger niet.
Heer Belzebub, aenvaert dit wettige gebiet,
En zet de heiren schrap: wy volgen u te gader.

BELZEBUB.

O yveraers, bedenckt, bedenckt u liever nader.
Ick wil u voortreên naer den troon van 't groot palais,
En ons gerechtigheit bemiddelen door pais,
En onderling verdragh, gewilligh, onbedwongen.

REY.

Houdt stil: houdt stil: ghy wort van Michaël besprongen.

MICHAËL. BELZEBUB. LUICIFERISTEN.

MICHAËL.

Waer zynwe? wat gedruis verneemt men hier alree?
Dit schynt een hof van twist en oproer, niet van vreê,

te gelyck: te zamen.
om hoogh: bij God.
verweeren: verdedigen.
ons wettigheit: onze wettige rechten.
verstout u hooger niet: ga niet verder in uw vermetelheid.
gebiet: bevel over de Luiciferisten.
schrapzetten: in slagorde opstellen.
yveraers: ongeduldigen.
pais: vrede.
verdragh: overeenkomst.
onbedwongen: ongedwongen.
van: door.
besprongen: aangevallen.

Gehoorzaemheit, en trou. Prins Belzebub, wat reden
Beweegt u, als een hooft van wederspannigheden,
Dien oploop, zwanger van een goddeloos verraet,
Te styven tegens Godt, ons aller toeverlaet?

BELZEBUB.

Genade, o Michaël, gewaerdigh ons te hooren,
Eer ghy een vonnis velt, uit yverigen toren,
Ter eere van Godts Naem. belast ons met geen schult.

MICHAËL.

Ick zal uw onschult dan aenhooren met gedult.

BELZEBUB.

De t'zamenrotting van zoo menigh duizent troepen,
Gesteurt om 't hoogh gebodt, ten ryxtroon uitgeroepen,
Op Gabriëls bazuin, vereischte een tusschenspraeck
Tot slissing van dien brant; waerom ick van hun zaeck
En klaghten kennis koom te nemen, om het muiten,
By alle middelen en mooghlyckheên, te stuiten:

1098 *Prins:* vorst.
1099 *wederspannigheden:* weerspanningen.
1100 *oploop:* vergadering van personen.
zwanger: vervuld van.
1101 *styven:* opzetten.
1102 *Genade:* Ik verzoek u.
gewaerdigh: verwaardig u.
hooren: aanhooren.
1103 *uit yverigen toren:* versta; uit al te groote verontwaardiging.
ijverig: vgl. thans nog godsdienstijver.
1104 *Godts Naem:* God.
belast ons met geen schult: geef ons niet de schuld er van.
1105 *onschult:* verontschuldiging.
1107 *Gesteurt:* verstoord.
1108 *tusschenspraeck:* bemiddeling.
1109 *slissing:* blusschen.
brant: oorlogsbrand.
1110 *koom te nemen:* heb genomen vgl. Fransch: je viens d'entendre.
1111 *by:* met.
middelen en mooghlyckheen: mogelijke middelen.

Zy varen echter voort, al razende en ontzint
Aen 't hollen, buiten spoor, en dringen 't klaght-
bewint
Met kracht ons op den hals. ick poogh de maght
te scheien,
(Laet tuigen van myn trou dees Godtgetrouwe
Reien,)
Te raden hunne klaght te storten voor Godts stoel;
Maar yvre vruchteloos, in 't midden van 't gewoel,
En oproer, als een zee ten hemel toe verbolgen.
De Veltheer tre nu voor : wy staen gereet te volgen,
Indien hy middel ziet tot slechting van 't geschil.

MICHAËL.

Wie durft zich tegens Godt en zynen heilgen wil
Verzetten? wie dus stout den oorloghstandert
planten
In 't koningkryck van pais. indienghe door ge-
zanten
Wilt handelen om hoogh, tot voorstant van uw lot;
Wy willen uwen zoen bemiddelen by Godt,
Of anders wacht uw hooft : dit zal u niet gelucken.

LUICIFERISTEN.

Zoudt ghy met wapenen ons heiligh Recht
verdrucken?

varen voort: gaan door.
ontzint: zinneloos.
klaghtbewint: bevel over de ontevredenen.
tuigen: getuigen.
storten: uitspreken.
yvre vruchteloos: ik doe moeite zonder succes.
verbolgen hoort bij *oproer*.
slechting: beslechting.
durf: durft.
dus stout: zoo vermetel.
handelen: onderhandelen.
om hoogh: bij God.
voorstant van uw lot: verdediging van uw positie.
zoen: verzoening.
wacht uw hooft: lett : bewaak uw hoofd, d. i. denk om uw leven.

Zy zyn den Veltheer niet tot zulck een eindt betrout
Wy steunen op ons Recht: Rechtvaerdigheit is stout.

MICHAËL.

D'inspanner tegens Godt is allerminst rechtvaerdig.

LUICIFERISTEN.

Wy dienen Godt: hij kenne ons tot zyn diensten waerdigh.
De hemel blyve maer in zynen eersten stant.
Men stell' geene amptenaers van 't hemelsch Vaderlant
Beneden 't aertsch geslacht: dat staet de Hierarchyen,
De Troonen, Maghten, hooge en lage Heerschappyen
Der Geesten, Englen, en Aertsenglen nimmermeer
Te lyden: neen geensins; al zoude uw blixemspeer
Doorstooten borst aen borst, en d'allertrouste harten:
Wy laten ons geensins van Adams afkomst tarten.

MICHAËL.

Ick wil dat elck vertrecke, op 't wencken met mijn hant.
Hy kant zich tegens Godt, en Godtheit, wie zich kant

1128 *Zy:* d. w. z. de wapenen.
tot zulck een eindt: met dat doel betrout: toevertrouwd.
1129 *Rechtvaerdigheit is stout:* iemand die in zijn recht staat wordt vermetel.
1130 *inspanner:* samenzweerder.
1131 *waerdigh kennen:* waardig keuren.
1134 *zynen eersten stant:* zijn vroegeren toestand.
1134 *Hierarchyen:* de drie stammen, die weer onder verdeeld zijn in orden vgl. regel 242 en volgende.
1134 *staet:* past.
1136 *nimmermeer:* niet.
1137 *lyden:* verdragen.
1139 *van:* door.
afkomst: nakomelingen.

Meineedigh tegen ons. vertreckt naer uwe vanen.
Dat past soldaten, en gehoorzame onderdanen
Des hemels. wat gewelt, wat moetwil dryft men hier!
Wie anders oorelooght dan onder myn banier,
Beoorlooght Godt, en is een vyant van zyn Rycken.

LUICIFERISTEN.

Wie op zyn Recht staet, hoeft voor geen gewelt te wycken.
Naturelyck is elck beschermer van zyn Recht.

MICHAËL.

'k Gebiede u datghe flux de wapens nederleght.
Door 'tzamenrotten wort uw eer en eedt geschonden.

LUICIFERISTEN.

Natuur heeft d'Engelen door eenen bant verbonden
Elckandre by te staen: ook wort niet een alleen
Geraeckt in dit geschil, maer 't raeckt ons in 't gemeen.

MICHAËL.

Zoudt ghy met wapenen den hemel dan beroeren?
Die zyn u niet betrout om tegens Godt te voeren.
Misbruicktghe uw maght, zoo vreest des Allerhooghsten maght.

LUICIFERISTEN.

De Stedehouder wort alle oogenblick verwacht.

vanen: afdeelingen.
dryft: bdrijft.
Naturelyck: van nature.
flux: snel.
Geraeckt: getroffen.
in 't gemeen: in het algemeen.
beroeren: in verwarring brengen.
betrout: toevertrouwd.

Hy is in aller yl gedaghvaert, en ontboden.
Wy willen al op een, en Goden tegens Goden
Opzetten, liever dan van ons gerechtigheit
Aftreden door gewelt.

MICHAËL.

Zoo groot een onbescheit
Verwacht ick nimmermeer van 's hemels Stede-
houder.

LUCIFERISTEN.

Het zweemt naer onbescheit een' eersteling, een'
ouder
Te stellen onder 't juck des jongsten, als een knecht
Dat d'Engel de natuur der Engelen bevecht',
En tegens zyns gelyck, in staet, en aert, en wezen,
De wapens voere, wort met onbescheit geprezen.

MICHAËL.

Hardneckige aert, ghy zyt geen zonen meer van
't licht,
Maer eer een bastertslagh, dat voor geen Godt-
heit zwicht.
Ghy tergt den blixemstrael, en onverzoenbren
toren:
Volhardtghe, wat een ramp en val is u beschoren!

gedaghvaert: ontboden.
al op een opzetten: alles tegen elkaar opzetten.
Goden: Engelen.
gerechtigheit: goed recht.
aftreden: afzien.
onbescheit: onverstandig besluit.
nimmermeer: niet.
eersteling: eerstgeborene.
ouder: oudere.
d'Engel: hier bedoeld: Michaël.
geprezen: gekenschetst.
aert: soort.
slagh: soort.

Ghy luistert naer geen' raet, noch onderwys:
laet zien
Wat d'Allerhooghste stem ons boven zal gebiên.
Welaen, ick wil dat zich d'oprechte en vrome Reien
En scharen daetlijck van rebelle rotten scheien.

LUICIFERISTEN.

Laet scheiden al wat wil: wy houden ons by een.

MICHAËL.

Getrouwe Reien, volght Godts Veltheer.

LUICIFERISTEN.

treckt vry heen.

BELZEBUB. LUCIFER. LUICIFERISTEN.

BELZEBUB.

De Veltheer vaert naer Godt, om over u te klagen.
Schept moed: Vorst Lucifer, gestegen op zyn wagen
Wort herwaert aen gevoert. ghy moet u kort beraên.
Een heirkracht, zonder hooft, kan nimmermeer
bestaen.
Wat my belangt, die last valt my te zwaer te tillen.

LUCIFER.

De gansche hemel waehgt en dreunt van uw ge-
schillen.

1172 *onderwys:* raad.
1174 *oprecht:* trouw.
1175 *rebelle rotten:* rebelsche scharen.
1178 *vaert:* gaat.
1180 *Wort herwaert aengevoert:* komt hier aangereden.
1180 *kort beraen:* snel beraden.
1181 *heirkracht:* legermacht.
kan nimmermeer bestaen: kan zich niet handhaven.
1182 *tillen:* dragen.
1183 *waeght:* beweegt.

De keurebenden staen gereten en gedeelt.
Het oproer slaet al voort, de hooge noot beveelt
Hierinne te voorzien, en onheil voor te komen.

LUICIFERISTEN.

Heer Stedehouder, wijck en toevlught aller vromen,
Wy hopen nimmermeer dat ghy, als Michaël,
Den hals van 't Engelsdom tot eene voetschabel
Van Adams afkomst zult verworpen en verdoemen,
En zulck een' smaet en hoon vergulden en verbloemen
Met schyn van billyckheit, en styven door uw maght
Den opgang van den mensch, een grof een aertsch geslacht.
Wat wieroock schenckt hy toch den schaers van hem gezienen?
Waerom belast men ons een'snooden worm te dienen,
Te dragen op de hant, te luistren naer zyn stem?
Schiep Godt de hemelen en Englen slechts om hem;
Wy waren nutter noit geschapen, noch geworden.
Ontfarm u, Lucifer, gedoogh niet dat onze Orden
Zoo laegh vernedert werde, en zonder schult, verzinck',

1184 *gereten:* gescheurd, verdeeld.
1185 *slaet al voort:* plant zich steeds voort.
1186 *voor te komen:* te voorkomen.
1187 *vromen:* welgezinden.
1188 *nimmermeer:* niet.
1189 *voetschabel:* voetenbank.
1190 *afkomst:* nakomelingen.
verworpen: verdoemen.
1191 *vergulden en verbloemen:* verbergen, verdoezelen.
1191 *styven:* bevorderen.
1193 *opgang:* verheffing.
1194 *den schaers van hem gezienen:* dien hij nog eerst kort heeft kunnen zien, nl. omdat Adam zoo jong is.
1195 *belast:* gelast.
snood: minderwaardig.
1198 *nutter:* beter.
1200 *werde:* worde. In de Middeleeuwen waren de hoofdtijden van het werkwoord: *werden,* (worden): *ic wart* (werd), *wi worden* (werden), *worden,* (geworden)

De mensch, gelyck een hooft der Englen, strale, en blinck',
In 't ongenaeckbre licht, waer voor de Serafynen,
Al bevende van angst, als schaduwen, verdwynen.
Indien ghy u verneêrt zoo groot een ongelyck,
Tot voorstant van ons Recht, te slechten in dit Ryck;
Wy zweeren uwen arm eendraghtigh 't onderstutten.
Aenvaert dees heirbyl; help, och help ons Recht beschutten.
Wy zweeren u met kracht, in volle majesteit,
Te zetten op den troon, aen Adam toegeleit.
Wy zweeren uwen arm eendraghtigh 't onderstutten.
Aenvaerdt dees heirbyl: help, och help ons Recht beschutten.

LUCIFER.

Myn zonen, op wier trou geen vleck van ontrou hecht,
Al wat de Godtheit wil, en van ons eischt is recht.
Ick ken geen ander Recht; en stutte, als Stedehouder
Der Godtheit, zyn besluit en raetslot met myn schouder.
Den scepter, dien ick voer, ontfing myn rechte hant
Van zyne Almogentheit, als een genadepant

1203 *verdwynen:* in het niet zinken.
1204 *ongelyck:* verongelijking.
1205 *voorstant:* verdediging.
slechten: beslechten.
1206 *onderstutten:* steunen.
1209 *toegeleit:* toegedacht.
1212 *hecht:* kleeft.
1214 *stutte:* steun.
1215 *raetslot:* besluit.
1216 *rechte hant:* rechterhand.
1217 *genadepant:* gunstbewijs.

En teken van Godts gunst en liefde tot ons allen.
Is nu zyn hart en zin op Adam juist gevallen,
En lust het hem den mensch, in volle heerschappy,
Te zetten boven aen, en boven u, en my
Te kroonen, schoon we noit in onzen plicht bezweken,
Wat raet hier toe? wie wil dat raetslot tegenspreken?
Indien hy Adam noch een zelve heerlyckheit,
En d'Engelsche natuur gelyck, had toegeleit,
Dat waer verdraeghelyck voor alle hemeltelgen,
Gesproten uit Godts stam: nu mochten zy 't zich belgen,
Zoo belghzucht geene vleck om hoogh gerekent waer.
Maer hoe men 't vat, dit loopt van wederzy gevaer,
Het zy men zwichte uit schroomte, of moedigh wederstreve:
Ick wensche dat hy u dees belleghzucht vergeve.

LUICIFERISTEN.

Heer Stedehouder, ay, aenvaert dien heirstaf toch,
En hanthaef 't heiligh Recht: wy volgen in uw zogh.
Wy volgen, streef vooruit op uw gezwinde veeren.
Wy willen sneuvlen, of zeeghaftigh triomfeeren.

1218 *gunst:* liefde.
1220 *lust het hem:* wil hij.
1223 *wat raet hier toe?:* wat hier aan te doen?
1225 *Engelsche natuur:* natuur der Engelen.
1225 *toegeleit:* toegedacht.
1226 *verdraeghelyck:* te verdragen.
hemeltelgen: hemelingen, *telgen:* kinderen.
1227 *'t zich belgen:* zich erover vertoornen.
1228 *belghzucht:* toorn.
om hoogh: door God.
geene vleck gerekent waer: niet als een schande aangerekend werd.
1229 *vat:* opvatte.
1229 *van wederzy:* aan twee kanten.
1230 *schroomte:* vrees.
1230 *wederstreve:* zich verzet.
1231 *belleghzucht:* toorn.
1233 *zogh:* voetspoor.
1234 *streef vooruit:* ga vooraan.
1235 *sneuvelen:* te gronde gaan.
zeeghaftigh: glorierijk.

LUCIFER.

Dit stryt met onzen eedt, en Gabriëls gebodt,

LUICIFERISTEN.

Dat stryt met Godt, en zet het Menschdom
boven Godt.

LUCIFER.

Laet Godt zyn eer, en stoel, en majesteit bewaren.

LUICIFERISTEN.

Bewaer uw' eigen stoel: wy willen, als pylaren,
U stutten, en den Staet der Engelen met een.
Geen mensch zal onze kroon, Godts kroon, met
voeten treên.

LUCIFER.

De Veltheer Michaël, gewapent onder 't zegenen
Van boven, wil ons flux met al zyn heir bejegenen.
Zyn heirkracht by uw maght, wat is 't een groot
verscheel!

LUICIFERISTEN.

Is 't geene helft, ghy sleipt een' staert van 't
derde deel
Der Geesten mede, indienghe u geeft op onze zyde.

LUCIFER.

Dan is de kans gewaeght, ons gunst verloren by de
Verdruckers van uw Recht.

LUICIFERISTEN.

de moedt, de dapperheit,
De hoon, de smaet, de spyt, de wanhoop, het beleif,

stoel: zetel.
bewaren: behouden.
stutten: steunen.
Staet der Engelen: orde der engelen.
onder 't zegenen: met den zegen.
verscheel: verschil.
staert: aanhang.
beleit: kalm overleg.

De wraeck, het ongelyck, niet anders te beslechten,
En wat hier aenhangt, zal ons styven, onder 't vechten.

BELZEBUB.

Wy hebben 't heiligh Ryck alleen in onze maght.
Wat raetslot men besluit', de wapens geven 't kracht,
En nadruck. zoo wy slechts ons in slaghorden stellen;
Wat nu noch weifelt strax op onze zy zal hellen.

LUCIFER.

Ick troostme dan gewelt te keeren met gewelt.

BELZEBUB.

Zoo stygh de trappen op, o allerbraefste Helt.
Heer Stedehouder, stygh dien troon op, datwe u zweeren.

LUCIFER.

Vorst Belzebub, bgetuigh, en ghy, doorluchtste Heeren,
Apollion, getuigh, getuigh, Vorst Belial,
Dat ick, uit noot en dwang, dien last aenvaerden zal
Tot voorstant van Godts Ryck, om ons bederf te keeren.

niet anders te beslechten: die niet anders zijn te beslechten.
en wat hier aenhangt: en wat hier nog bijkomt.
styven: steunen.
versta: als wij ons slechts in slagorde opstellen, dan zal alles wat nu nog weifelt naar onze zij overgaan.
troostme: schik mij er in.
allerbraafste: dappere.
u zweeren: u trouw zweren.
getuigh: erken.
doorluchtste: verheven.
uit noot en dwangh: noodgedwongen.
voorstant: verdediging.
bederf: vernedering.

BELZEBUB.

Nu brengt den standert voort, dat wy den standert zweeren,
Getrouwigheit aan Godt, en onze Morgenstar.

LUICIFERISTEN.

Wy zweeren te gelyck by Godt, en Lucifer.

BELZEBUB.

Nu brengt het wieroockvat, ghy Godtgetrouwe scharen:
Bewieroockt Lucifer, met wieroockkandelaren,
En schalen, ryck van geur, verheerlyckt hem met licht,
En glans van fackelen, verheft hem met gedicht,
Gezangen, en muzyck, bazuinen, en schalmeien.
Het voeght ons, hem aldus met staetsi te geleien.
Heft op een' heldren toon,
Ter eere van zyn kroon.

LUICIFERISTEN.

Op, treckt op, o ghy Luiciferisten,
Volght dees vaen.
Ruckt te hoop al uw krachten, en listen.
Treckt vry aen.
Volght dezen Godt, op zyn trommel, en trant.
Beschermt uw Recht, en Vaderlant.
Helpt hem Michaëls heirkrachten stuiten.
Houdt nu moedt.

1263 *brengt den standert voort:* toont den standaard, heft den standaard omhoog.
1264 *Morgenstar:* Lucifer.
1267 *wieroockkandelaren:* schalen om wierook in te branden.
1269 *verheft:* verheerlijkt.
1271 *voeght ons:* betaamt ons.
1272 *heft op:* verheft, heft aan.
1276 *ruckt te hoop:* vereenigt.
1277 *treckt vry aen:* rukt steeds voort.
1278 *trant:* voetspoor.
1280 *stuiten:* weerstaan.

Helpt den hemel voor Adam nu sluiten,
En zyn bloet.
Volght dezen Helt, op zyn bazuin, en trom.
Beschut de kroon van 't Engelsdom.
Ziet, ay ziet nu de Morgenstar blincken.
Voor die pracht
Zal des vyants banier haest verzincken,
In der nacht;
Wy met triomf kroonen Godt Lucifer.
Bewieroockt hem, en zyne Star.

REY VAN ENGELEN.

Zang.

Waer zyn we toe gekomen,
Dat 's hemels burgertwist
De regementen splitst,
En 't zwaert is opgenomen,
Te zinneloos en blint?
Wie is 'er van ons benden,
Hy sneuvelt, of verwint,
Geluckigh? die d'elenden
Van hunne broedren zien,
En Ryx en Reigenooten?
Of die verwonnen vliên,
In ballingschap gestooten?

1283 *bloet:* nakomelingen.
1288 *haest:* weldra.
1290 *kroonen:* bekroonen.
Godt: Engel.
1291 *bewieroockt:* verheerlijkt.
1294 *regementen:* legerscharen.
splitst: verdeelt.
1295 *te zinneloos en blint:* (zeer) onzinnig en verblind.
1297 *ons benden:* onze legers.
1298 *hy sneuvelt:* hij die verliest.
1298 *verwint:* overwint.
1299 **versta:** óf zij die hun broeders zien verliezen, óf zij die overwonnen worden en moeten vluchten.
1301 *Ryx en Reigenooten:* broeders van één Rijk en van één rang.

O zoons van eenen Godt,
Waer toe verdwaelt uw lot?

T e g e n-z a n g.

Helaes! waer toe verdwalen
De Geesten? wat verleit
Hen uit de zekerheit
Van hunnen Staet en palen
Te spatten, zonder noot?
Zich op het spits te wagen?
Ons weelde was te groot,
Te dertel om te dragen;
De hemel niet genoegh
Om Engelen te paejen:
De Nydigheit most vroegh
Dit zaet van oorlogh zaejen,
In 't vreedzaem Vaderlant.
Wie leit dien twist aen bant?

T o e-z a n g.

Is dit kryghsvier niet te smooren,
Door een maght van hooger hant,
Wat wil blyven in zyn stant?
Staetzucht zal alle Orden stooren.

1305 *verdwaelt:* leidt.
lot: noodlot.
zekerheit: veiligheid.
1309 *Staet en palen:* vastgesteld gebied.
1310 *te spatten uit:* zich te verheffen uit.
1311 *op het spits wagen:* alles in de waagschaal stellen.
1313 *dertel:* aangenaam.
1314 *niet genoegh:* niet groot genoeg.
1315 *paejen:* bevredigen.
1316 *nydigheit:* afgunst.
1319 *leit dien twist aen bant:* bedwingt dien strijd.
1320 *kryghsvier:* oorlogsvuur.
1322 *wat wil blyven in zyn' stant:* wat zal in zijn ouden toestand blijven
1323 *staetzucht:* heerschzucht.
stooren: verstoren.

Hemel, aerde, zee, en strant
Zullen staen in lichten brant.
Staetzucht door het triomfeeren
Als gewettight zal verwoet
Godt en alle maght braveeren.
Staetzucht kent noch Godt, noch bloet.

HET VIERDE BEDRIJF.

GABRIËL. MICHAËL.

GABRIËL.

De gansche hemel gloeit, in eenen lichten brant
Van oproer en verraet, 'k verdaegh u, als Gezant
Van Godt en zynen stoel, nu daetlyck op te trekken,
Met eenen gloet van vier en yver deze vlecken
Te branden uit Godts naem, en 't zuiver Hemelsdom.
Vorst Lucifer braveert : hy roert trompet, en trom.

MICHAËL.

Is Lucifer, helaes, in zyne trou verandert?

GABRIËL.

Des hemels derde deel heeft reede zynen standert,
Die valsche Morgenstar, gezworen, zynen troon
Bewieroockt, als een' Godt, en met een' lastertoon

1326 *door het triomfeeren als gewettight:* door een overwinning als het ware gerechtvaardigd.
1327 *verwoet:* heftig.
1328 *braveeren:* trotseeren.
1331 *verdaegh:* beveel.
1332 *stoel:* troon.
daetlyck: dadelijk.
1333 *vier en yver:* vurige ijver.
1334 *'t zuiver Hemelsdom:* de trouw gebleven engelen.
1335 *braveert:* is weerspannig.
1336 *in zyne trou verandert:* onbetrouwbaar geworden.
1337 *des hemels derde deel:* het derde deel der engeen, vgl. Openb. 12-4.
reede: alreeds.
1338 *gezworen:* trouw gezworen.

Van goddeloos muzyck hem eere toegezongen.
Zy komen herwaert aen in volle kracht gedrongen,
En dreigen schrickelyck de poort van 't wapenhuis
Te rammen met gewelt, een woest een wilt gedruis
Van onweêr buldert vast, van boven, en van onder.
Het weêrlicht, stormt, en raest, de blixem, en de donder
In arbeit, schudden vast de pylers van ons hof.
Men hoort geen Serafyns, noch wedergalm van lof.
Een ieder zit in druck gedompelt over d'ooren.
Dan zwygen plotseling, dan huilen al de kooren
Der Engelen, van druck, en medelyden, om
Den blinden afval van 't gezalight Engelsdom,
En d'Engelsche natuur, 't is meer dan tyt om heden
Te quyten uwen plicht, en op uw heilige eeden,
(Die ghy, als Veltheer, op het punt des blixems zwoert,
By Godt en zijnen naem) te passen.

MICHAËL.

wat vervoert
Godts Stedehouder dus zich tegens Godt te kanten,
Te dragen als een hooft van dolle vloeckverwanten?

vast: voortdurend, steeds.
in arbeit: veelal: in barensnood; hier worden *blixem* en *donder* als personen voorgesteld, die bliksem en donder voortbrengen.
wedergalmen: weergalmen.
lof: lofgezang.
druck: droefheid.
dan-dan: nu eens — dan weer.
druck: droefheid.
blinden afval: onredelijke afvalligheid.
gezalight: zalig.
Engelsdom, Engelsche natuur: de engelen.
quyten: vervullen.
passen op: in acht nemen, vervullen.
vervoert: verleidt.
dus: aldus.
kanten: verzetten.
zich te dragen: zich te gedragen.
vloeckverwanten: samenzweerders.

GABRIËL.

De hemel weet hoe noode ick Godts gerechte zaeck
Verdadige, op dees wys, hoe bitter wil de wraeck
Hem treffen! want men weet geen middelen te vinden,
Om dit verdoolt geslacht rampzaligen en blinden
Te leiden op de baen, de heirbaen van hun trou.
Ick zagh Godts blytschap zelf zich met een wolck van rou
Beschaduwen; in 't endt de wraeck een vlam ontsteken
In d'oogen van het licht; eer, om dien slagh te breken,
Het last gaf tot den toght, ick hoorde een wyl het pleit,
Hoe d'opperste Genade, en Godts Gerechtigheit
Elckandre in wederwight, met pit van reden, hielen.
Ick zagh de Cherubyns, hoeze op hun aenzicht vielen.
En riepen vast: gena, gena, o Heer, geen Recht.
Men had dit zwaer geschil gezoent, en schier geslecht;

1358 *noode:* ongaarne.
gerechte: rechtvaardige.
1359 *verdadige:* verdedig.
wil: zal.
wraeck: straf.
1361 *geslacht rampzaligen en blinden:* geslacht van rampzalige verblinden.
1362 *baen:* weg.
heirbaen: de koninklijke weg.
1363 *zich zelf beschaduwen:* verduisterd worden.
1364 *in 't endt:* ten slotte.
wraeck: toorn.
1365 *het licht:* God.
toght: veldtocht.
1366 *pleit:* tweestrijd.
1368 *in wederwight hielen:* in evenwicht hielden.
met pit van reden: grondige argumenten.
1369 *op hun aenzicht vielen:* zich smeekend neerwierpen.
1370 *vast:* steeds.
zwaer: moeilijk.
1371 *gezoent:* door verzoening beslecht.
schier: bijna.

Zoo scheen de Godtheit tot genade en zoen genegen.
Maer als de wieroockstanck in top komt opgestegen,
De smoock, die Lucifer om laegh wort toegezwaeit,
Met wieroockvat, bazuin, en lofgezangen, draeit
De hemel zyn gezicht van zulcke afgoderyen,
Gevloeckt van Godt, en Geest, en alle Hierarchyen.
Gena had uitgedient. waeck op, in 't harrenas.
De Godtheit daghvaert u, eer 't oproer ons verrass'.
Betem met uwen arm de woeste Behemotten,
En Leviathans, die dus godtloos t'zamenrotten.

MICHAËL.

Uriël, schiltknaep flux, men breng' den blixem hier,
Myn harnas, helm, en schilt, breng herwaert Godts banier.
Men blaze de bazuin. te wapen, flux te wapen.
Ghy Maghten, Troonen, wat getrou is, en rechtschapen,
Dat wapen' zich met ons, ghy regementen voort,
Een ieder in t' gelidt: de hemel geeft het woort.
Men blaze de bazuin: men sla de holle trommels,
Verdaghvaerde in der yl ontelbre dicke drommels
Gewapenden. blaest op: ick schiet de wapens aen.
Het geldt Godts eer alleen. het moet 'er nu op staen.

1372 *zoen:* verzoening.
1373 *stanck:* helsche geur.
1374 *smoock:* rook.
1375 *draeit:* wendt af.
1377 *gevloeckt:* vervloekt, veroordeeld.
1378 *had uitgedient:* had afgedaan.
1379 *dagvaert u:* roept u aan.
1380 *betem:* bedwing.
Behemotten en Leviathans: vgl. regel 96 met noot.
1382 *schiltknaep flux:* vlugge schildknaap.
1386 *regementen:* legerscharen.
1387 *geeft het woord:* geeft het bevel.
1389 *verdaghvaerde:* roepe op.
drommels: drommen.
1390 *schiet aen:* trek aan.
1390 *wapens:* wapenrusting.

GABRIËL.

Dit harnas past zoo braef, al waer 't u aengeschapen.
Hier komt de veltbanier, waer in Godts naem en wapen
U toestraelt, en de zon in top u heil belooft.
Hier komen de Kornels u groeten, als het hooft
Van 't heir der hemelen, die Godts baniere zwoeren.
Schep moedt, Vorst Michaël, ghy zult Godts oorlogh voeren,

MICHËL.

Zoo zal ick. hou myn woort om hoogh : wy trecken heen.

GABRIËL.

Wy volgen uwen toght met wenschen, en gebeên.

LUCIFER. BELZEBUB. LUICIFERISTEN.

LUCIFER.

Hoe staat het met ons heir? hoe is 't 'er mee gelegen?

BELZEBUB.

Het heir verlangt, gereet om, onder uwen zegen,
Te vliegen regelrecht, op 't spits van Michaël.

1392 *past zoo braef:* past zoo volkomen.
al: alsof.
aengeschapen: aangeboren. Wij zouden zeggen: als aan het lichaam gegoten.
1395 *Kornels:* oversten, eig. kolonels.
1395 *groeten:* begroeten als.
1396 *heir:* leger.
zwoeren: trouw zwoeren.
hou myn woort om hoogh: vraag steun voor mijn zaak aan God.
1402 *te vliegen:* hangt zoowel af van *verlangt* als van *gereet om.*
spits: voorhoede.

LUICIFERISTEN.

Zoo doet het: ieder wacht op Lucifers bevel,
Om teffens d' armen en hun vleugels eens te reppen,
Dien grooten vyant lucht en winden t'onder-
scheppen,
En, als hy leght in zwym, te ketenen met kracht.

LUCIFER.

Hoe talryck is het heir? waer in bestaet ons maght?

BELZEBUB.

Die groeit alle oogenblick, en bruist uit alle transen
Ons toe, gelyck een zee van vier en heldre glansen.
'k Vertrouw het derde deel des hemels houdt ons zy,
Is 't niet de halve streeck: want Michaëls gety
Verloopt alle oogenblick, en ebt aan alle kanten.
De helleft van de wacht en eerste hoftrouwanten
Uit ieder Orden, van een ieder Hierarchy,
Verzweeren hunnen Heer, Vorst Michaël, als wy.
Men ziet 'er Cherybyns, Aertsengelen, Serafynen
De vanen voeren, zelfs het paradys, aen 't quynen
Geslagen van verdriet, verschiet zyn groente, en
verf;
En waer men d'oogen keert, daer schynt een wis
bederf,
En boven 't hooft een buy en donckre wolck
te hangen.

404 *teffens:* tegelijk.
reppen: bewegen.
1406 *leght in zwym:* verslagen neerligt.
1408 *transen:* sferen.
1411 *Is 't niet de halve streeck:* wanneer het niet de helft is.
1412 *ebt:* verloopt.
1413 *hoftrouwanten:* bewakers van het Hof.
1415 *verzweeren:* trouw zweren.
1417 *zelf:* zelfs.
1418 *verschiet:* doet verkleuren.
groente en verf: kleur van het groen.
1419 *wis bederf:* zekere ondergang.
1420 *buy en donckre wolck:* onweersbui.

Dat voorsproock spelt ons heil: men heeft slechts aen te vangen.
Ghy draeght alree de kroon des hemels op uw kruin

LUCIFER.

Die klanck behaeght me meer dan Gabriëls bazuin.
Hoort toe en geeft gehoor, beneden deze trappen.
Hoort toe, ghy Oversten: hoort toe, ghy Ridderschappen,
En luistert wat wy u vermelden, klaer, en kort.
Ghy weet hoe verre wy alree zyn uitgestort,
In wraeckzucht tegen 't Hooft der opperste palaizen,
Dat het een dolheit waere, op hoop van zoen, te deizen;
En niemant dencken durf deze onuitwischbre smet
Te zuivren door gena; dies moet de noot een wet,
Een wisse toevlught van te wancken, noch te wycken
Verstrecken; ghy, met kracht en zonder om te kycken,
Dien standert en myn star verdadigen, met een
Den vrygeschapen Staet der Englen in 't gemeen.

1421 *voorsproock:* voorteeken.
spelt: voorspelt.
1422 *kruin:* hoofd.
die klanck: die woorden.
1424 *hoort toe en geeft gehoor:* luistert naar mij.
deze trappen: de treden die naar den zetel leiden van Lucifers troon.
1425 *Ridderschappen:* ridders.
1426 *vermelden:* meedeelen.
hoe verre wij alree zyn uitgestort: hoe ver wij reeds zijn gegaan.
1428 *opperste palaizen:* hoogste woningen, d. i. de hemel.
1426 *dolheit:* dwaasheid.
zoen: verzoening.
deizen: terugwijken.
1430 *durf:* durft.
1433 *verstrecken:* dienen als, zijn.
ghy: hier moet men het woord *moet* uit reg. 1431 herhaald denken.
zonder om te kijken: zonder aarzelen.
1434 *verdadigen:* verdedigen.
met een: en tevens.
1435 *vrygeschapen Staet:* toestand van vrijheid.
in 't gemeen: in het algemeen.

Het ga zoo 't wil: volhardt groothartigh, onverdrietigh:
Geen almaght heeft de maght dat zy geheel vernietigh'
Het wezen, dat ghy eens voor eeuwighlyck ontfingt.
Indienghe fel en fors met uwe heirspits dringt
In 't hart van 's vyants heir, en komt te triomfeeren,
Zoo zal de tiranny der hemelen verkeeren
In een vryen Staet, en Adams zoon, en bloet,
Gekroont in top van eere, en met een' aertschen stoet
Omcingelt, uwen hals niet boeien aen de keten
Van slaefsche dienstbaerheit, om hem ten dienst te zweeten,
En onder 't kopren juck te hygen, zonder endt.
Indienghe my voor 't hooft van uwen vrydom kent,
Gelyckghe uit eenen mont dien standert hebt gezworen;
Zoo staeft den eedt noch eens eenstemmigh, dat wy 't hooren,
En zweert getrouwigheit aen onze Morgenstar.

LUCIFERISTEN.

Wy zweeren te gelyck by Godt, en Lucifer.

groothartigh: moedig.
onverdrietigh: zonder u te laten ontmoedigen.
de maght dat: de macht om.
heirspits: voorhoede van uw leger.
bloet: nakomelingen, hier doelend op Christus.
top van eere: hoogste eer.
omcingelt: omringd.
zweeten: zwoegen.
hygen: zuchten.
voor 't hooft van uwen vrydom kent: als het hoofd van uw vrijen staat erkend.
gezworen: trouw gezworen.
staeft: bevestigt.

BELZEBUB.

Maer zie hoe Rafaël, verbaest, en vol medoogen,
Met zynen vredetack van boven komt gevlogen,
Om uwen hals, op hoop van stilstant, en verdragh.

RAFAËL. LUCIFER.

RAFAËL.

Och, Stedehouder, mont van 't goddelyck gezagh,
Wat heeft u buiten 't spoor van uwen plicht gedreven?
Zoudt ghy den Schepper van uw glori wederstreven?
Lichtvaerdigh weifelen, en wancklen, in uw trou?
Dat hoop ick nimmermeer, helaes, ick zwym van rou,
En blyve om uwen hals beklemt, bestor'ven hangen

LUCIFER.

Oprechte Rafaël.

RAFAËL.

myn blyschap, myn verlangen,
Ick bidde u hoorme.

LUCIFER.

spreeck, zoo lang het u behaegh'.

RAFAËL.

Genade, o Lucifer, verschoon u zelve: draegh

1452 *verbaest:* angstig.
1454 *om uwen hals:* Rafaël valt Lucifer om den hals.
1455 *mont:* vertolker.
1456 *spoor:* pad.
1457 *wederstreven:* weerstaan.
1459 *nimmermeer:* niet.
zwijm: duizel.
rou: droefheid.
1460 *beklemt:* vastgeklemd.
bestorven: verschrikt.
1463 *genade:* hoor mij aan.
verschoon u zelve: denk om u zelf.

Geen harnas tegens my, die treurigh smilte, en quyne
Van druck, om uwent wil. ick koom, met medecyne
En balsem van gena, gestegen uit den schoot
Der Godtheit, die, gelyckze in haren Raet besloot,
U boven duizenden gekroonde Heerschappyen,
Gezalft heeft op den stoel van haer stadt- houderyen.
Wat dolheit is het, die uw zinnen dus verruckt?
Zy had haer zegel en gelyckenis gedruckt
Op uw geheilight hooft, en voorhooft, overgoten
Met schoonheit, wysheit, gunst, en wat 'er komt gevloten,
En stroomen, zonder maet, uit aller schatten bron.
Ghy blonckt in 't paradys, voor 't aenschyn van de zon
Der Godheit, uit een wolck van dau en versche roozen
Uw feestgewaet stont styf van perlen, en turkoozen,
Smaragden, diamant, robyn en louter gout.
De zwaerste scepter wert uw rechte hant betrout,
Zoo dra ghy steeght in 't licht, en, op bazuin en bommen,

1464 *treurigh smilte:* van droefheid verkwijnen.
1465 *druck:* droefheid.
medecyne en balsem: de genade is als het ware een balsem, die de wonde heelt.
1466 *gestegen:* voortgekomen.
1468 *Heerschappyen:* engelen
7469 *stadthouderyen:* stadhouderschap.
1470 *dolheid:* dwaasheid.
verruckt: verdwaasd.
1471 *Zy:* de *Godtheit* d. i. God.
1473 *gunst:* bevalligheid, gratie.
wat 'er komt gevloten: wat er stroomt.
1474 *aller schatten bron:* God zelve.
1475 *blonckt:* schitterde.
1476 *uit een wolck:* te midden van.
1477 *turkoozen:* een blauw edelgesteente.
1479 *betrout:* toevertrouwd.
1480 *bommen:* trommels.

Door 't blakende gesternte en steenen quaemt te brommen :
En zoudt ghy reuckeloos u storten uit dien troon?
Verreuckeloozen al dat heerelyck, en schoon?
Zoudt ghy uw glansen, die de hemelen vercieren,
Ons licht verduisteren, in eenen knoop van dieren,
En mengsel van gedierte en ondier onder een,
Griffoensklaeu, drakenhooft, en andre gruwzaemheên
Misscheppen onbedacht? en zouden 's hemels oogen,
De starren, u zoo laegh berooft zien van vermogen,
En eere, en majesteit, door 't schenden van uw trou?
Dat keer' de goede Godt, wiens aenschyn ick aenschou,
In 't zaligh licht, daer wy, geheilight alle zeven,
Hem dienen voor zyn' troon, en sidderen, en beven
Voor zulck een Majesteit, die op ons voorhooft straelt,
Verquickt en leven geeft wat leeft, en adem haelt.
Heer Stedehouder, magh myn bede uw hart bewegen ;

1481 *blakende :* schitterende.
1481 *gesternte en steenen :* sterren als edelsteenen.
brommen : schitteren.
1482 *reuckeloos :* roekeloos.
troon : hemel.
1483 *verreuckeloozen :* roekeloos verwerpen.
1485 *verduisteren :* overtreffen.
knoop : vereeniging.
1488 *misscheppen :* doen veranderen in een slechten vorm.
1489 *zoo leegh :* zoo laag neergeworpen.
vermogen : macht.
1491 *keer' :* verhindere.
aenschyn : gelaat.
1492 *alle zeven :* er waren zeven hoofddeugden (geloof, hoop, liefde rechtvaardigheid, wijsheid, matigheid en standvastigheid), gepersonifieerd door zeven aartsengelen.
1495 *verquickt :* leven geeft (quick beteekent levend, levendig, vandaar : beweeglijk).
wat leeft : versta : aan al wat leeft.
1496 *magh :* moge.

Ghy kent myn zuiver wit, en hart, met u verlegen,
Ruk af dien trotsen kam: schud uit dit harrenas:
Smyt neder uit dees hant de heirbyl, de rondas
Uit d'andre. hooger niet: legh neder, och, legh neder,
Legh neder, stryck van zelf den standert, en de veder
Van uwe vleugelen voor Godt, en zynen glans;
Eer hy u uit den troon, den allerhoogsten trans
Van eere, nederklincke aen gruis, en stof te mortel,
Ja zulx dat van den stam der Geesten tack, noch wortel,
Noch geen gedachtenis, noch leven overschiet;
't En ware een leven van elende, van verdriet,
De Doot, de Wanhoop, en een worm, een eeuwigh knagen,

1497 *zuiver wit:* zuivere bedoeling.
1497 *en hart, met u verlegen:* en gij kent mijn hart, dat om u bekommerd is.
1498 *trotsen kam:* gezegd van hoogmoed, ook nog in vs. 1685 en 2008.
schud uit: werp af.
1499 *heirbijl:* strijdbijl.
rondas: schild.
1500 *legh neder:* ga liggen, kalmeer. Leggen en liggen worden in de 17e eeuw voortdurend door elkaar gebruikt.
1501 *stryck den standert:* laat uw vaandel zakken, ook thans nog in: de vlag strijken.
van zelf: uit u zelf.
de veder van uw vleugelen: „strijk" uw vleugels, dus: onderwerp u.
1502 *Godt en zynen glans:* God's licht.
1503 *troon:* hemel.
trans: top.
1504 *nederklincken:* neerslaan.
mortel: gruis.
1505 *zulx:* zoodanig, in die mate.
den stam der Geesten: het Engelenvolk, de Engelen.
tack noch wortel: uitdrukking die bij het beeld van den *stam* zeer goed past; men vergelijke thans nog ons: met wortel en tak uitroeien.
1506 *gedachtenis noch leven:* levend overblijfsel.
overschiet: overblijft.
't en ware: tenzij (eig. 't en zij); *en* heeft hier de oorspronkelijke beteekenis van *niet.*
1508 *een worm, een eeuwigh knagen:* een eeuwige wroeging.

En knersetanden moght den naem van leven dragen.
Verneêr u: staeck dien togt: ick offere u gena,
Met dien olyctack: gryp, of echter 't is te spa.

LUCIFER.

Heer Rafaël, ick verdien noch dreigement, noch toren.
Myn helden hebben Godt, en Lucifer gezworen,
En onder 's hemels eedt, dien standert opgerecht.
Men stroie wat men wil den hemel door: ick vecht,
En oorloge onder Godt, tot voorstant van zyn kooren,
De hantvest, en het Recht, hun wettigh aengeboren,
Eer Adam zyne zon zagh opgaen, eer de dagh
Zyn paradys bescheen, geen menschelyck gezagh,
Geen juck van menschen zal den neck der Geesten plagen;
Geen Engelsdom den troon van Adam onderschragen,
Met zynen vryen hals, gelyck een dienstbaer slaef,
't En zy de hemel ons in eenen poel begraef',
Met zoo veel scepteren, en kroonen, glans, en voncken,
Als ons de Godtheit uit haer' boezem heeft geschoncken.

1510 *verneêr u:* onderwerp u.
togt: krijgstocht.
offere u: bied u aan.
1511 *echter:* daarna (verwant met: achter).
spa: laat.
1514 *onder 's hemels eedt:* met een eed aan den hemel.
1515 *stroie wat men wil:* verbreide de praatjes die men wil.
1516 *oorloge:* strijd.
voorstant: verdediging.
kooren: Engelenscharen.
1517 *hantvest:* voorrechten.
wettigh aengeboren: op wettige wijze bij de geboorte verleend.
1520 *plagen:* drukken, kwellen.
onderschragen: steunen, dragen.
1532 *'t En zij:* eig. het zij niet; thans tenzij.

Voor eeuwigh, en altyt, laet bersten al wat berst:
Ick hanthaef 't heiligh Recht, door hoogen noot geperst,
En, na veel wederstants, my entlyck overdrongen,
Op 't klagen en gekerm van duizenden van tongen.
Ga hene, bootschap dit den Vader, onder wien
Ick dus, voor 't Vaderlant, den standert voere, en dien'.

RAFAËL.

Och Stedehouder, wat verbloemt ghy uw gepeinzen
Voor 't alziende oogh? ghy kunt uw ooghmerk niet ontveinzen.
De strael van zyn gezicht verraet de duisternis,
De staetzucht, daer uw geest zoo grof van zwanger is,
En reede in arbeit gaet, om dit gedroght te baren.
Waer bergh ick my van schrick! hoe ryzen al myn haeren!
Verdwaelde Morgenstar, verschoon u zelve toch.
Ghy kunt d'Alwetentheit niet paeien met bedrogh.

geperst: gedwongen.
wederstants: tegenstribbelen.
entlyck: ten slotte.
overdrongen: gedwongen, opgedrongen.
verbloemt: verbergt.
't alziende oogh: God.
ontveinzen: verbergen.
ontdeckt: opent.
staetzucht: heerschzucht.
daer: waar.
grof zwanger: ten hoogste zwanger.
reede: alreeds.
in arbeit gaet: in barensnood verkeert: het beeld *zwanger* uit de vorige regel is hier volgehouden.
schrick: vrees.
verdwaelde: verdoolde.
paeien: tevreden stellen.

LUCIFER.

Wat staetzucht? heeft myn plicht in eenigh deel ontbroken?

RAFAËL.

Wat hebt ghy in uw harte al heimelyck gesproken?
Ick wil in 's hemels top, door alle wolcken heen,
En boven Godts gestarnte opstygen, van beneên
Godt zelf gelyck, geen maght bestralen met genade,
't En zyze aen mynen stoel het leen verheergewaede.
Geen majesteit braveer' met scepter, nochte kroon,
'Ten zy ich haer beleene uit mynen hoogen troon.
Bedeckt uw aangezicht: valt neder: stryckt uw pennen,
En wacht u, boven ons, een hooger maght te kennen.

LUCIFER.

Hoe nu toe? ben ick dan Godts Stedehouder niet?

staetzucht: heerschzucht.
in eenigh deel: in eenig opzicht.
ontbroken: te kort geschoten.
volg. zijn gedachten, die Rafaël aan Lucifer toeschrijft; wij zouden thans achter *gesproken* (regel 1541) een dubbele punt zetten.
's hemels top: het hoogste punt van den hemel.
gestarnte: sterren.
bestralen met genade: genadig gezind zijn.
't En zy ze: tenzij ze; vgl. de opmerking bij regel 1523.
stoel: troon.
leen: leen, in de middeleeuwsche beteekenis.
verheergewaede: versta: tenzij ze erkent, dat haar bezit aan mij leenroerig is. De leenman was zijn heer op gezette tijden heergewaden schuldig in den vorm van geschenken als: een valk, honden, die later meest door een zekeren som gelds vervangen werden.
braveer': trotseere mij.
beleene: macht geef.
stryckt uw pennen: onderwerpt u. *pennen:* veeren, vleugels.
wacht u: wacht u er voor.
kennen: erkennen.
hoe nu toe?: hoe nu?

RAFAËL.

Dat zyt ghy, en ontfinght van 't onbepaelt gebiet
Bepaelde mogentheit, en heerscht uit zynen name.

LUCIFER.

Helaes, hoe lang? tot dat Vorst Adam ons beschame.
En, boven de natuur der Engelen, zyn lot
Uit 's hemels schoot ontfange, en aenzitt' neffens Godt?

RAFAËL.

Wil d'opperste Monarch zyn maght met mindren deelen;
Ja d'eerste kroon den mensch opzetten, en bevelen,
Hem wyden tot een hooft des Geesten, boven al
Wat kroon en scepter voert, of namaels voeren zal;
Zoo leer ootmoedigh u Godts raetslot onderwerpen.

LUCIFER.

Dat is de wetsteen om dees heirbyl op te scherpen.

RAFAËL.

Ghy scherptze reuckeloos voor uwen eigen neck.
Bedenck eens waer wy staen. de hemel kan geen vleck

1551 *onbepaelt gebied:* onbeperkt gezag.
1552 *bepaelde mogentheit:* beperkte macht.
1553 *ons beschame:* overwint; eig.: te schande maakt.
1554 *de natuur der Engelen:* het geslacht der Engelen.
lot: aandeel.
1555 *neffens:* naast.
1557 *d'eerste kroon:* de hoogste kroon.
bevelen: toevertrouwen.
1558 *al:* alles.
1559 *namaels:* in de toekomst.
1560 *raetslot:* besluit.
1561 *wetsteen:* slijpsteen.
1562 *reuckeloos:* roekeloos.
1563 *waer wy staen:* op welke plaats wij ons bevinden. In plaats van een punt, zouden wij thans een dubbele punt zetten.

Van afgunst, haet en nyt, noch hovaerdy verdragen.
De Wraeck des hemels dreight dees schantvleck uit te vagen.
Hier helpt geen veinzen, och, of voor d'alziende Zon
Het aldoordringende oogh, ick deze lastren kon
Bedecken. Lucifer, waer is uw glans gebleven?

LUCIFER.

Mijn glans is Adam en zyne afkomst lang gegeven.
Men noem' my langer niet den eerstgewyden zoon,
Den outsten erfgenaem.

RAFAËL.

Vorst Lucifer, verschoon
U zelven: onderwerp u 't opperste behagen.
Gewaerdigh ons dat wy die blyde tyding dragen
Naer boven: ieder ziet myn weêrkomst te gemoet.
Ick valle ootmoedigh dus uw heerlyckheit te voet.
Om Godts wil, wacht u toch weêrspannigen te styven,
Die op uw' wil en wenck, als op hun aspunt, dryven.

haet en nyt: afgunst; een vaste verbinding reeds in de middeleeuwen, waar zelfs soms de woorden aaneengeschreven werden: hatenyt.
Wraeck: straf.
dreight uit te vagen: zal vernietigen.
of: eig: indien, als (in wenschzinnen): Als ik eens kon....
d'alziende Zon, het aldoordringende oogh: God.
lastren: misdrijven.
afkomst: nakomelingen.
lang: reeds lang.
onderworp: onderwerp.
't opperste behagen: het hoog bevel.
gewaerdigh ons: sta ons toe.
weêrkomst: terugkomst.
dus: aldus.
uw heerlyckheit: u als heer.
om Godts wil: om der wille van God.
styven: steunen.
dryven: zich bewegen.
aspunt: waarom zich een wiel beweegt.

Zoudt ghy, in wederwil van 't hemelsche palais,
Dees lucht, vol heiligheit, vol vrede, d' eerste reis,
Met duizentduizenden in 't harrenas, beroeren?
Op trommel en trompet den oorloghstandert voeren,
En kanten tegens Godt, den stercksten worstelaer?

LUCIFER.

Men kant zich tegen ons, was Adams afkomst maer
Een zelven staet en stoel, als d'Engelen, geschoncken;
Dat scheen verdraeghelyck: nu vliegen vast de voncken
Van dezen hemeltwist door alle daken heen.
Zwygh Engelsdom: verhef eerbiedighlyck het leen
Van al wat ghy bezit aen Adam, en zyn neven.
Den mensch weêrstreven, is de Godtheit wederstreven.
Hoe magh het Godt van 't hart, dat hy zoo laegh, zoo diep
Vernedert dien hy tot den grootsten scepter schiep?
Een edelmoedigheit, geheilight tot regeeren,
Voor eenen minder zich zoo zwaerlyck kan verneêren,

in wederwil van: in weerwil van.
d'eerste reis: voor de eerste maal.
duizendtduizenden: millioenen.
kanten: verzetten.
den stercksten worstelaer: vgl. Ps. 18: 27.
Adams afkomst: nakomelingen, hier: Christus.
zelven: zelfden.
staet en stoel: macht.
verdraeghelyck: te verdragen.
vast: steeds, spoedig.
Engelsdom: Engelen.
verhef het leen aen Adam: geef Adam in leen.
neven: nakomelingen.
Hoe magh het Godt van 't hart: hoe kan God het gedoogen.
den grootsten scepter: de hoogste heerschappij.
edelmoedigheid: edele personen.
geheilight: voorbeschikt.
eenen minder: een mindere.
zwaerlyck: moeilijk.

Van heerlyckheid ontkleên, en opstaen uit haer' staet,
En stoel, dat zy vervloeckt den glans en dageraet
Van haren opgangk, ja veel liever had gebleven
Een schaduw, zonder verf, een niet, en zonder leven:
Want niet zyn, overtreft verkleening duizentwerf.

RAFAËL.

Geleende heerschappy staet los, en is geen erf.

LUCIFER.

'k Misdanckme dan dit leen, als 't immers leen moet heeten.

RAFAËL.

Bewaer uw ampt: of is zyn ooghmerck u vergeten?
Het Stedehouderschap uw wysheit wert betrout,
Op dat ghy 't al in ruste en orden houden zoudt;

1594 *ontkleên:* afstand doen.
opstaen uit haer stant en stoel: haar rang verlaten.
1595 *glans en dageraet:* schitterende dageraad.
1596 *opganck:* verheffing.
had gebleven: was gebleven.
1597 *een schaduw zonder verf:* een kleurlooze schaduw.
een niet: een niets.
1598 *want niet zyn enz.:* niet te zijn is duizendmaal te verkiezen boven vernedering.
1599 *geleende heerschappy:* in leen gegeven heerschappij, deze gedachte is aan het leenstelsel ontleend, waar verschil bestond tusschen in leen gegeven goederen (feodum), die althans in theorie door den leenheer te allen tijde konden teruggenomen worden, en eigen bezit (allodium), die vrij en onafhankelijk waren.
1599 *staet los:* is onzeker.
stierf: eigen bezit, allodium.
1600 *'k misdanck me:* ik bedank voor, doe afstand van.
immers: althans.
moet heeten: mag genoemd worden.
1601 *bewaer:* behoud.
oogmerck: bedoeling.
vergeten: ontgaan.
1602 *Stedehouderschap:* stadhouderschap.
betrout: toevertrouwd.
1603 *'t al:* het heelal.

En hebt ge tegens Godt het panser aengeschoten,
Als een meineedigh hooft van blinde bontgenooten?

LUCIFER.

Wy schoten slechts, uit noot en nootweer, 't panser aen;
Zoo luttel wouden wy de Godtheit wederstaen.
De reden spreeckt, al waer 't dat schil en wapen zwege.
Wy vryen onzen Staet: benyt men ons die zege?

RAFAËL.

Geen zege is heerlyck, daer, in een zelve Ryck,
Slaghordens van een' Staet bestryden haers gelyck:
En deerlyck is het, zoo gebroeders van eene Orden
Door hun gebroeders zelfs in 't endt verwonnen worden.

het panser aengeschoten: het harnas aangetrokken.
blinde: verblinde.
noot: noodzaak.
luttel: weinig.
de reden spreeckt: dat spreekt van zelf.
al waer 't dat enz.: als de keus van onze wapenen dat nog niet voldoende aantoonde. Waarschijnlijk duidt Lucifer op de wapenen van zijn aanhangers (schil en wapen), die slechts verdedigingswapenen zouden zijn.
vryen: bevrijden, verdedigen.
Staet: rang.
benyt: misgunt.
heerelyck: prijzenswaardig.
daer: wanneer.
zelve: zelfde.
slaghordens: legerscharen.
van een Staet: van één staat.
haers gelyck: hun gelijken.
deerlyck: rampzalig.
Orden: rang.
hun gebroeders zelfs: hun eigen broeders.
in 't endt: ten slotte.
verwonnen: overwonnen.

Om onzent wil, om Godt, en zyn gedreighde straf,
Och Stedehouder, voer uw regementen af:
Voer af, en laet u toch vermorwen door gebeden.
Ick hoor, 't is schrickelyck, alree de ketens smeden,
Om, na de neêrlaegh, u geketent door de lucht
Te voeren in triomf, ick hoor alree gerucht,
En zie allengs het heir van Michaël genaken.
Het is hoogh tyt, hoogh tyt dien dollen togh
te staken.

LUCIFER.

Wat baet het, schoon men zich op 't uiterste bera?
Hier is geen hoop van pais.

RAFAËL.

'k verzeker u gena,
En stelme, als middelaer, om hoogh voor u te pande.

LUCIFER.

Myn Star te dompelen in duisternisse, en schande,
Myn vyanden te zien braveeren op den stoel!

om Godt: om Gods wil.
gedreighde: dreigende.
voer....af: voer weg, trek terug.
vermorwen: vermurwen.
alree: reeds.
neêrlaegh: nederlaag.
allengs: langzamerhand.
genaken: naderen.
die dollen togh: dien dwazen veldtocht.
schoon men zich bera: al bedenkt men zich.
op 't uiterste: tot op het laatst.
van: op.
pais: vrede.
middelaer: bemiddelaar.
om hoogh: bij God.
stelme te pande: stel mij borg.
braveeren: pralen.
stoel: zetel.

RAFAËL.

Och Lucifer, waek op. ick zie den zwavelpoel,
Met opgespalckte keel, afgryselyck naer u gapen.
Zult ghy, het schoonst van al wat Godt oit heeft geschapen,
Een aes verstrecken, voor het vratige ingewant
Des afgronts, nimmer zadt, en nimmer uitgebrant;
Dat hoede Godt. och och, bewilligh onze bede.
Ontfang dien tack van pais: wy offren u Godts vrede.

LUCIFER.

Of ergens schepsel zoo rampzaligh zwerft als ick?
Aen d'een zy flaeuwe hoop; aen d' andre grooter schrick.
De zege is hachelyck: de neêrlaegh zwaer te myden.
Op 't onwis tegens Godt en Godts banier te stryden?

1627 *waek op:* bezin u.
1628 *opgespalckte:* opengespalkte.
gapen: verlangen.
1630 *aes:* prooi.
verstrecken: strekken tot, zijn.
vratige: vraatzuchtige.
ingewandt: buik.
1631 *afgront:* hel.
zadt: verzadigd.
uitgebrant: uitgedoofd.
1632 *hoede:* verhoede.
bewilligh: willig in.
1633 *ontfang:* aanvaard.
1633 *tack van pais:* olijftak, als symbool van den vrede.
offren u: bieden u aan.
1635 *d'een zy:* de eene zijde.
flaeuwe hoop: een zwakke hoop.
grooter schrik: een veel ernstiger vrees.
1636 *hachelyck:* twijfelachtig.
neêrlaegh: nederlaag.
zwaer: moeilijk.
myden: vermijden.
1637 *op 't onwis:* met een onzekeren uitslag.
tegens: tegen.

Den eersten standert op te rechten tegens Godt,
Zyn hemelsche bazuin, en openbaer gebodt?
Zich op te worpen, als een hooft van Godts rebellen,
En tegen 's hemels wet een wederwet te stellen?
Te vallen in den vloeck der snootste ondanck-
baerheit?
Te quetsen de genade en liefde en majesteit
Des rycken Vaders, bron van alle zegeningen,
Die noch 't ontfangen staen, en wat wy reede
ontfingen?
Hoe zynwe nu zoo wyt verzeilt uit onzen plicht?
Ick zwoer myn' Schepper af, hoe kan ick voor dat licht
Myn lasterstucken, myn verwatenheit vermommen!
Hier baet geen deizen: neen, wy zyn te hoogh
gekommen.
Wat raet? wat best geraemt in dees vertwyfeltheên?
De tyt geen uitstel lydt, een oogenblick is geen

1638 *standert:* standaard.
op te rechten: te verheffen.
1639 *bazuin:* hier: tolk.
1640 *op te worpen:* op te werpen.
Godts rebellen: rebellen tegen God.
1641 *wet:* bevel.
wederwet: tegenbevel.
1642 *vallen:* vervallen.
vloeck: smaad.
snootste: laagste.
1643 *quetsen:* aantasten.
1644 *des rycken Vaders:* van den machtigen Vader.
1645 *t' ontfangen staen:* wij nog ontvangen zullen.
reede: alreeds.
1646 *verzeilt uit onzen plicht:* van onzen plicht verwijderd.
1647 *dat licht:* God.
1648 *lasterstricken:* misdaden.
verwatenheid: heiligschennis.
1648 *vermommen:* verbergen.
1649 *deizen:* terugkeeren.
1650 *wat raet?* wat te doen?
best: het best.
geraemt: beraamd.
vertwyfeltheên: vertwijfeling.
1651 *lydt:* duldt.

Genoegzaemheit van tyt; indien men tyt magh noemen
Dees kortheit, tusschen heil en eindeloos verdoemen!
Maer 't is te spa, en hier geen boete voor ons smet.
De hoop is uit, wat raedt? daer hoor ick Godts trompet.

APOLLION. LUCIFER. RAFAËL.

APOLLION.

Heer Stedehouder, op! het is geen tyt te marren:
De Veltheer Michaël, in aentoght met zyn starren,
En regementen, daeght u uit in 't vlacke velt.
De tyt vereischt dat ghy u in slaghorden stelt.
Treck op, treck op met ons: wy zien den stryt gewonnen.

LUCIFER.

Gewonnen? dat 's te vroegh: de stryt is niet begonnen.
Men weegh' dien zwaren slagh en oorlogh niet te licht.

APOLLION.

Ick zagh alree den schrick in Michaëls gezicht,
En al zyn benden doots schier omzien naer de hielen.

genoeghzaemheit van tyt: voldoende tijd.
kortheit: kort oogenblik.
endeloos: zonder eind.
verdoemen: verdoemenis.
te spa: te laat.
boete: straf, hier wellicht nog in de oudere beteekenis: herstel (verwant met verbeteren).
smet: schande.
is uit: heeft afgedaan.
wat raedt?: wat te doen?
marren: talmen.
starren en regementen: legers van sterren.
zwaren: ernstigen.
slagh: veldslag.
schrick: angst.
doots: bevreesd.
schier omzien naar de hielen: steeds (angstig) achter zich kijken.

Wy willen, twyfel niet, haer sloopen, en vernielen.
Hier komen d'Oversten met onzen standert aen.

LUCIFER.

Een ieder in 't gelidt: een ieder kenn' zyn vaen.
Nu rustigh de bazuin en kryghstrompet gesteken.

APOLLION.

Wy wachten op uw woort.

LUCIFER.

zoo volght ons op dit teken.

RAFAËL.

Helaes, hy stont alreede in twyfel, en beraet;
Nu voert hem Wanhoop aen. helaes, in welck een' staet
Van jammernissen stort d'Aertsengel al de zynen!
Nu magh hy nimmermeer in vreught om hoogh verschynen,
't En zy de Godtheit dit medoogende belett'.
Ghy Hemelreien, komt, en geeft u in 't gebedt:
Misschien of noch dees slagh te schutten waer met smeken.
Het bidden kan een hart van diamantsteen breken.

willen: zullen.
sloopen: vernietigen.
vaen: vendel, afdeeling.
rustigh: moedig.
gesteken: gestoken, geblazen.
woort: bevel.
beraet: beraadt zich.
voert hem aen: drijft hem.
staet: toestand.
jammernissen: ellende.
't En zy: tenzij.
meedoogende: uit medelijden bewogen.
geeft u: begeeft u.
of: dat (wellicht)
schutten: afwenden.
smeken: bidden.

REY VAN ENGELEN. RAFAËL.

O Vader, die geen wieroockvat,
Noch gout, noch lofzang waerder schat
Dan godtgelatenheit, en stilte
Van 't schepsel, dat uit nedrigheit
Behagen schept aen uw beleit,
En in uw' wil zich zelf versmilte;
Ghy ziet, o aller telgen stam,
Hoe 't hooft der Geesten zynen kam
Durf kanten tegens uw behagen;
Hoe hy trompet en trommel roert,
En blint, van Staetzucht aengevoert,
U terght op zynen oorloghswagen.
Ontferm u over 't lasterstuck,
En keer, och, keer het ongeluck
Van duizentduizent lotgenooten,
Die alte jammerlyck misleit,
Met zulck een wederspannigheit
Het harnas hebben aengeschoten.

1679 *waerder schat:* hooger acht.
1680 *godtgelatenheit en stilte:* stilzwijgend godsvertrouwen.
1682 *behagen schept aen:* zich verheugt in.
1683 *zich zelf versmilte:* zich geheel doet ondergaan.
1684 *aller telgen stam:* God.
1685 *t' hooft der Geesten:* opperste der engelen.
kam: overmoed.
1686 *durf:* durft.
1686 *kanten:* verzetten.
behagen: besluit.
1687 *roert:* doet klinken.
1688 *blint:* verblind.
van Staetzucht aengevoert: door heerschzucht geleid.
1689 *terght:* uitdaagt.
1690 *ontferm u:* hebt genade.
lasterstuck: misdaad.
1691 *keer:* keere, wende.
1692 *duizentduizent:* millioen.
1693 *al te:* zeer.
1694 *wederspannigheit:* oproerige geest.

RAFAËL.

Verschoon genadigh, och verschoon
Den Stedehouder, die de kroon
Der kroonen op zyn hooft wil zetten,
Om neffens u, en boven al
Te triomfeeren, och, wie zal
Hem zuiveren van zulcke smetten?

REY.

Gedoogh niet dat de schoonste ziel,
Waer op uw oogh genadigh viel,
Gedoogh niet dat d'Aertsengel sneve.
Hy boete deze ondanckbare daet,
En blyf, gehanthaeft by zyn staet.
Dat uw gena zyn schult vergeve.

HET VYFDE BEDRYF.

RAFAËL.

De gansche hemel, van den gront op tot de kruin
Der aertspalaizen, juicht op Michaëls bazuin,
En zwaeiende banier, de veltslagh is gewonnen.
Ons schilden schitteren, en scheppen nieuwe zonnen.
Uit elcke schiltzon straelt een triomfanten dagh.
Daer komt Uriël zelf, de Schiltknaep uit den slagh,

1696 *verschoon:* vergeef.
1699 *neffens u:* naast u.
boven al: boven alles.
1700 *triomfeeren:* heerschen.
1704 *sneve:* valle.
1705 *boete:* herstelle.
1709 *kruin:* top.
1709 *aertspalaizen:* hoogste, hemelsche paleizen. Het voorvoegsel *aerts-* is hetzelfde als in aartsbisschop e.a.
juicht op: juicht toe.
1711 *scheppen:* maken, vormen. Vgl. het *schiltzon* in den volgenden regel.
1712 *triomfanten dagh:* triomflicht.

En zwaeit het vlammend zwaert, dat, scherp van wederzyden,
Gewet van 's hemels wraecke en gramschap, onder 't stryden,
Door schilt, en harrenas, en helm van diamant,
Gevaeght heeft, slinx en rechts, al wat de horens kant
En opsteeckt tegen Godts doordringende alvermogen.
Gestrenge Schiltknaep, die het scherprecht uit den hoogen
Bekleet, en 't ongelyck, dat tegens 't eeuwigh Recht
Zich opworpt, met een' slagh rechtvaerdighlyck beslecht;
Gezegent is 't geweer, gezegent zyn uwe armen,
Die d'eer van Englestadt hanthaven, en beschermen.
Wat leghtghe al pryzen in, bij d'Oppermajesteit!
Verhael ons toch den stryt: ontvou ons al 't beleit,
En 's hemels eersten toght: wy luistren met verlangen.

URIËL.

Uw lust ontvonckt myn' geest om rustigh aen te vangen.

van wederzyden: tweesnijdend.
gewet: geslepen, gescherpt.
van: door.
wraecke en gramschap: toornige wraak.
gevaeght: geveegd.
slinx en rechts: links en rechts.
al wat de horens kant: al wat het hoofd opsteekt.
doordringende alvermogen: alles doordringend vermogen.
het scherprecht: het beulsambt.
't ongelyck: onrecht.
opworpt: opwerpt.
't geweer: de wapenen.
pryzen: roem.
ontvou: vertel.
toght: krijgstocht.
lust: verlangen.
ontvonckt: spoort aan.

Dien vreeselycken storm t' ontvouwen op een ry.
Geluckigh vecht het heir, dat God heeft op zijn zy.
De veltheer Michaël, (verwittight uit den hoogen,
Door 's hemels afgezant, die neder quam gevlogen,
Noch sneller dan een star, die door de lucht verschiet,
Hoe Lucifer zoo trots zich tegens 't hoogh gebiet
Had opentlyck gekant, gereet hen aen te voeren,
Die hem bewieroockten, zyn starre en standert zwoeren;)
Schoot voort, op 't aenstaen van den trouwen Gabriël,
Het schubbigh panser aen, en gaf terstont bevel,
Aen al zyn Oversten, en hoofden, en Kornellen,
De heiren, in Godts naem, in hun geleên te stellen,
Om met gemeene maght en kracht, op 't luchtigh ruim,
Van 't zuivre hemelsblaeu al dit meineedigh schuim
Te vagen, al dit spoock in duisternis te dompelen,
Eer zy op 't ongezienste ons moghten overrompelen.
Op dezen last vergaert Godts heirkracht in der yl
Slaghordenswys, zoo snel gelyck een vlugge pyl,

1728 *ontvouwen:* vertellen.
op een ry: in de goede volgorde.
1729 *geluckig:* voorspoedig.
1730 *verwittight:* ingelicht.
1733 *gebiet:* bevel.
1735 *bewieroockten:* aanbaden.
zwoeren: trouw zwoeren.
1736 *voort:* aanstonds.
aenstaen: aandringen.
1737 *schubbigh panser:* maliënkolder, een uit metalen ringen gemaakt pantser.
1738 *Oversten:* veldheeren.
Kornellen: eig. kolonels, hier: aanvoerders.
1739 *geleên:* gelederen.
1740 *gemeen:* vereenigd.
luchtigh ruim: luchtruim.
1742 *vagen:* wegvegen.
spoock: gespuis.
1744 *vergaert:* verzamelt zich.

Gedreven van de pees. men zagh ontelbre drommen,
In een driekantigh heir, aen alle kanten brommen,
Gelyck een driehock steeckt en straelt op ons gezicht.
Men zagh een enckelheit in een driepuntigh licht,
Zoo spiegelgladt, gelyck een diamant, geslepen;
Een heirspits, eer van Godt dan eenigh Geest begrepen.
De Veltheer, met den gloet des blixems in de hant,
Hielt recht voor Godts banier, in 't hart van 't leger, stant.
Wie moedt wil houden, en triomf en zege baren,
Die moet voor al het hart verzekren, en bewaren.

RAFAËL.

Waer bleef 't verwaten heir, dat ons bestormen wou?

URIËL.

Het quam vol moedts ter bane, en had zyn eerste trou
Gehoorzaemheit en eer en eedt en al vergeten,

pees: boog.
driekantigh: driehoekig. De driehoek als beeld van de Drie-eenheid.
heir: leger.
brommen: schitteren.
enckelheit: eenheid.
heirspits: legerspits.
begrepen: omvat.
gloet des blixems: flikkerende bliksem.
hiel: hield.
stant: standplaats, post.
baren: winnen.
hart: kern.
verzekren: zeker zijn van.
bewaren: bewaken.
verwaten: vervloekt.
heir: leger.
ter bane: in het veld.
zyn eerste trou: zijn vroegere belofte, nl. die aan God.
al: alles.

Te heiloos en verwaent op God en ons gebeten.
Het groeide snel, en wies gelyck een halve maen.
Het wet zyn punten, zet twee horens op ons aen;
Gelyck 't gestarrent van den Stier de hemeldieren
En andere monsters, die rontom hem henezwieren,
Met goude hoornen dreight. de rechte horen wort
Vorst Belzebub, op dat hy ons de vleugels kort',
En zyne wacht betrout; Vorst Belial de slincken.
Men ziet hen beide om stryt in hunne rusting blincken.
De Stedehouder, nu Veltmaerschalck tegens Godt,
Verzekerde den buick des legers, om het slot,
Der regementen knoop, in 't midden te bewaren.
De trotsche standert daer de dagh scheen op te klaren,

1759 *te:* zeer.
heiloos: onheilig.
verwaent: heerschzuchtig.
1760 *halve maen:* terwijl het leger van Michaël geordend was in den vorm van een driehoek, was Lucifers leger opgesteld als een halve maan, het symbool der Mohammedanen. Vondel werpt de verschillende soorten heidenen gewoonlijk dooreen en verbindt klassiek-heidensche symbolen met Mohammedaansche.
1761 *wet zyn punten:* krijgt scherpe punt.
zet twee horens op ons aen: richt twee horens op ons.
1762 *gestarrent:* sterrebeeld.
hemeldieren en monsters: dieren uit den dierenriem.
1763 *rontom hem hene zwieren:* zich om hem heen bewegen.
1764 *rechte horen:* rechter vleugel. In het latijn heeten de vleugels van een leger cornua, d.i. hoorns.
1765 *de vleugels kort:* in de flanken aanvalt.
1766 *betrout:* toevertrouwd.
slincken: de linker (vleugel).
1767 *om stryt in hunne rusting blincken:* elkaar evenaren in hun schitterende wapenrusting.
1769 *verzekerde:* hield toezicht op.
buick: centrum.
1770 *der regementen knoop:* de plaats waar de legerafdeelingen zich aaneensluiten.
bewaren: verdedigen.
1771 *daer:* waar.
op te klaren: op te komen.

Uit zyne morgenstar, wert van Apollion
Gehanthaeft, achter hem, zoo moedigh als hy kon,
In zynen vollen krits, om hoogh ten toon gezeten.

RAFAËL.

Helaes, wat durf, wat durf d'Aertsengel zich vermeten?
Och, of ick hem by tyts tot afstant had gebroght.
Beschryfme niettemin het aenzicht van dien toght,
En in wat schyn de Vorst de benden quam geleien.

URIËL.

Omringht van zyn staffiers, en groene lievereien,
Hy, wrevligh aengevoert van onverzoenbren wrock,
In 't gouden panser, dat, op zynen wapenrock
Van gloeiend purper, blonck, en uitscheen, steegh te wagen,
Met goude wielen, van robynen dicht beslagen.
De Leeuw, en felle Draeck, ter vlught gereet, en vlugh,
Met starren overal bezaeit op hunnen rugh.

1772 *van:* door.
1773 *gehanthaeft:* verdedigd.
1774 *krits:* glans.
ten toon gezeten: vertoornd.
1775 *durf:* durft.
1776 *of:* als.
afstant: ophouden.
1777 *aenzicht:* verloop, eig. aanblik.
1778 *in wat schyn:* met welk uiterlijk.
1779 *van:* door.
staffiers en groene lievereien: hoofdofficieren in groene uniformen.
1780 *aengevoert:* geleid.
wrock: wraakzucht.
1783 *goude:* gouden.
1783 *dicht beslagen:* dicht opeen bezet.
1784 *Leeuw, Draeck:* twee sterrebeelden; Lucifer had voor zijn strijdwagen een leeuw en een draak gespannen.
ter vlught gereet: in staat om te vliegen; zich snel te bewegen.

In 't parrele gareel, gespannen voor de wielen,
Verlangden naer den stryt, en vlamden op t' vernielen.
De heirbyl in de vuist, de scheemrende rondas,
Waer in de morgenstar met kunst gedreven was.
Hing aen den slincken arm, gereet de kans te wagen.

RAFAËL.

O Lucifer, ghy zult dien hooghmoedt u beklagen.
Ghy fenix, onder al wat Godt daer boven looft,
Hoe steeckt ghy, onder 't heir, zoo fier met hals en hooft,
En helm, en schoudren uit! hoe heerlyck past u 't wapen,
Als waer 't naturelyck uw wezen aengeschapen!
O hooft der Engelen, niet hooger: keer weêrom.

URIËL.

Zoo stonden zy gekant, en slaghree drom by drom,

1786 *parrele:* bepareld.
1787 *vlamden op:* verlangden naar.
1788 *scheemrende:* schitterende.
rondas: schild.
1790 *slincken arm:* linker arm.
1791 *dien:* over dien
1792 *fenix:* onsterfelijke. De *phoenix* was een vogel uit de fabelleer. in wiens bestaan Vondel geloofde en dien hij in de Warande der Dieren C XXIII en in Joseph in Dothan vs. 113 vlg. heeft beschreven. Volgens de sage was de vogel phoenix onsterfelijk: er bestond maar een exemplaar, dat eens in de vijfhonderd jaar zich op een door de zon ontstoken brandstapel deed verbranden, en uit wiens asch dan weer een jonge phoenix voortkwam.
1792 *al wat:* alles dat.
1792 *onder 't heir:* te midden van het leger.
1795 *naturelyck:* van nature.
1796 *niet hooger:* ga niet hooger.
1797 *gekant:* zich verzettend.
slaghree: tot den slag bereid.

Een ieder op zyn lucht, en hoefslagh, en by ryen
Gesnoert aen hun gezagh, om t' schoonst van wederzyen;
Wanneer de dolle trom en klinckende trompet
Zich mengen; het geluit geweer en handen wet,
En steigert in den trans van 't heiligh licht der lichten;
Een klanck, waer op terstont een zwangre wolck van schichten
Geborsten, slagh op slagh een' gloênden hagel baert,
Een' storm en onweêr, dat de hemelen vervaert,
De hofpylaren schudt, de kreitsen, en de starren,
Verbystert in hun ronde en ommeloop, verwarren,
Of zwymen op de wacht, en weten niet waer heen
Te dryven, oost of west, of boven of beneên.
Al weêrlicht wat men ziet, al wat men hoort is donder.
Wat blyft 'er in zyn' stant? het bovenste raeckt onder.

1798 *lucht:* plaats in de lucht.
hoefslagh: post.
1799 *gezagh:* bevelhebber.
1800 *dol:* rumoer makend.
1801 *geweer en handen:* gewapende handen.
1801 *wet:* aanspoort.
steigert: stijgt.
1802 *trans:* kring, sfeer.
lichten der lichten: God.
1803 *zwangre wolck:* dichte massa.
schichten: eig. pijlen, hier: vuurwapenen.
1804 *geborsten:* afgevuurd.
slagh op slagh: met opeenvolgende schoten.
gloênden hagel: gloeienden hagel.
1804 *baert:* uitwerpt.
1805 *vervaert:* verschrikt.
1806 *kreitsen:* hemelkringen.
1807 *verbystert in hun ronde en ommeloop:* het spoor bijster geraakt in hun omloop.
verwarren: in verwarring raken.
1808 *zwymen:* in de war raken, eig. bezwijmen.
1810 *al:* versta: het is alles.
1811 *in zyn' stant:* in zijn ouden toestand.

De heiren, na 'et gedreun van 't eerste schutgevaert,
Geraken hantgemeen met knods, en hellebaert,
En sabel, speer en dolck. het gaet 'er op een kerven,
En steken. al wat kan, wat toeliet, op bederven,
Op schenden, rept zich nu, bederft, en treft, en schent.
De broederschap heeft uit, en niemant ziet noch kent
Zijn' medeburger meer. men ziet 'er parle huiven,
Gekrolde vlechten hairs, en pluim, en pennen stuiven,
En schitteren, in 't vier der blixemen gezengt.
Men ziet turkoisblaeu, gout, en diamant gemengt,
En perlesnoer, en wat de hairlock kon vercieren.
De vleugels, half geknot, gebroke pylen zwieren
En zweven door de lucht, een gruwzaem veltgeschrey
Verheft zich uit den stoet der groene lieverey;
Daer lyt het krygsheir last, geperst uit noot te deizen.
De dolle Lucifer hervat den stryt drie reizen,

1812 *schutgevaert:* het schieten.
1813 *hellebaert;* strijdbijl met langen steel.
1814 *het gaet er op een kerven:* er ontstaat een gevecht.
1815 *toeleit:* zich toelegt.
bederven: dooden.
1816 *schenden:* vernietigen.
1817 *heeft uit:* is uit.
kent: wil kennen.
1818 *parle huiven:* met parelen bezette kappen.
1819 *gekrolde:* gekrulde.
vlechten hairs: haarvlechten.
pluim en pennen: veeren, nl. uit de vleugels der engelen.
1820 *schitteren:* branden.
1820 *vier:* vuur.
1812 *turkoisblaeu:* blauw van turkoozen, een soort edelgesteente.
gemengt: dooreen.
1825 *groene lievery:* de in het groen gekleede Luciferisten.
1826 *lyt het krijgsheir last:* wordt het leger in het nauw gebracht.
1826 *geperst:* gedwongen.
deizen: afdeinzen.
1827 *dolle:* dwaze.
drie reizen: drie maal.

En stut de flaeute van zyn regement zoo trots,
Gelyck het zeegedruis al schuimende op een rots
Gestuit wort, reis op reis, en meer niet uit kan rechten.

RAFAËL.

Gewis het heeft wat in de Wanhoop af te vechten.

URIËL.

De dappre Michaël laet blazen: Eer zy Godt.
De regementen, op die leus en zyn gebodt,
Gemoedight, te gelyck aan 't steigeren, en stygen
Naer boven, om de loef van 's vyants heir te krygen;
Dat styght met een om hoogh, maer met een trager vaert,
En raeckt in 't ende in ly, als of men hemelwaert
Een' valck zagh, van om laegh, op zyne wackre pennen
Zich geven in de lucht, eer hem de reigers kennen;
Die sidderen van schrick, in 't bosch, by eenen beemt,
Zoo dra het hooge nest dien vyant daer verneemt.

stut: schraagt, ondersteunt.
flaeute: zwakheid.
trots: krachtig.
reis op reis: keer op keer.
rechten: richten.
het heeft wat in: het beteekent heel wat.
de wanhoop: de wanhopigen.
af te rechten: te verslaan.
gemoedight: aangemoedigd.
steigeren en stygen: omhoogstijgen.
loef: voordeel, eig. gunstige wind; men vergelijke de uitdrukking: iemand de loef afsteken, eig. hem de wind onderscheppen.
raeckt in ly: raakt in het nadeel. Ly is het tegendeel van loef.
zich geven: zich begeven.
kennen: herkennen, waarnemen.
beemt: weiland.
het hooge nest: het hooge reigernest.
verneemt: ziet.

De reiger schreeut, en styght, en bang voor
's vyants pooten;
Verwacht hem op den beck, om door de borst
te stooten.
Van onder, als hy ploft van boven op den buit,

RAFAËL.

O Lucifer, wat raet! het ziet 'er schricklyk uit.
Ghy zweeft hier op een vlackte, en zonder poort,
en wallen.
Een gruwelycke Orkaen wil plotseling u bevallen,
En zincken in een' poel, en afgront, zonder gront.

URIËL.

Wat gaf 't een schoon verschiet, om laegh een
hallef ront,
Of halve maen; om hoogh een driekant spits
t'aenschouwen;
De regementen, die zich sluiten, en ontvouwen,
Op 't wencken van hun hooft, een ieder in zyn vaen,
Te zien zoo pal, gelyck metale muren staen,
Als op een wederwight van lucht en eige zwaerte,

pooten: klauwen.
verwacht hem: wacht hem op.
ploft: neerstort.
wat raet: wat te doen.
zonder poort of wallen: zonder verdedigingsmiddelen.
wil: zal.
bevallen: overvallen.
zincken: doen verzinken.
afgront: hel.
verschiet: vergezicht.
omlaegh: beneden.
driekant spits: spitse driehoek.
sluiten: aaneensluiten.
ontvouwen: uit elkaar gaan.
hooft: aanvoerder.
vaen: afdeeling.
pal: stevig.
wederwight: evenwicht.

Met al hun slingertuigh, geschut, en stormgevaerte.
Zy hangen even als men zich een wolck verbeelt,
Een wolck, waer in de zon met heure stralen speelt;
En schildert en schakeert door luchte regenbogen.
De hemelsche adelaer, zoo steil in top gevlogen,
Bespiet Godts vyant vast, de havicksvlught, beneên,
Hy klapt van moedigheit zyn pennen tegens een,
Misguntze 't weiden niet, en vruchteloos braveeren,
Terwyl hy vlamt om hem te zitten in de veeren,
Te plonderen eerlang van zyne gladde pluim;
Zoo ras de kromme beck en klaeu, op 't luchtigh ruim,
Het as bevalle, of dryf voor wint af, uit zyn oogen.
Dus komenze afgestort, en stroomen uit den hoogen,
Gelyk een binnenzee, of noortschen waterval,
Die van de rotsen bruischt, en ruischt, met een geschal
Dat dier en ondier schrickt, in diepgezoncke dalen;
Daer steenen, van de steilte, en dicke waterstralen,

1855 *slingertuigh, geschut:* schietwerktuigen.
1856 *verbeelt:* voorstelt.
1858 *schakeert:* met verschillende kleuren kleurt.
1858 *door luchte:* schitterende.
1860 *vast:* voortdurend.
havicksvlught: troep havikken.
1868 *moedigheit:* moed.
tegen een: tegen elkaar.
1862 *weiden* jagen
braveeren: tarten.
1863 *in de veeren zitten:* aanvallen.
1864 *plonderen:* berooven.
pluim: veeren.
1865 *op t' luchtigh ruim:* door het luchtruim.
1866 *bevalle:* overvalt.
1867 *dus:* aldus.
uit den hoogen: boven uit den hemel.
1868 *noortschen waterval:* waterval in Noorwegen.
1869 *geschal:* gedruisch.
schrickt: verschrikt.
1870 *diepgezoncke dalen:* diepliggende dalen.
daer: waar.

En masten, zonder tal, verpletten, en vertreên
Wat tegens woest gewelt van stroom en hout en steen
Niet opgewassen is. de heirspits treft den navel
Der halve mane fel met roode en blaeuwe zwavel,
En vlammen, slagh op slagh, en donderkloot op kloot.
Dat baert een luchtgeschrey. het hart van 't heir in noot,
Begint van langer hant den wrevelen 't ontzacken.
De boogh der halve maen, aen 't kraecken, en aen 't knacken,
Zoo styf gespannen staet (want d' einden krommen vast),
Dat hy in 't midden moest bezwycken voor dien last,
En springen, wort hem flux geen' ademtoght gegeven.
De trotse Lucifer, dan hier dan daer gedreven,
Schiet toe op dit geschrey, en geeft zich rustigh bloot,
Om zyn groothartigheit, in 't nypen van den noot,
Te toonen voor de vuist, op zynen oorloghswagen.
Dat geeft den flauwen moedt. hij schudt de wreetste slagen

1872 *masten:* boomstammen.
verpletten: verpletteren.
1874 *navel:* centrum, vgl. buick in vs. 1769.
1876 *slagh op slagh:* aanhoudend.
1876 *donderkloot:* bliksemstraal.
1877 *baert:* veroorzaakt.
hart: kern, tevens een woordspeling met *hart:* moed.
1878 *van langer kant:* langzamerhand.
wrevelen: misdadigers.
ontzacken: ontzinken.
1879 *knacken:* breken.
krommen vast: buigen zich steeds.
1882 *ademtoght:* gelegenheid tot het scheppen van adem.
1884 *rustigh:* gerust.
1885 *groothartigheit:* dapperheid.
1886 *voor de vuist:* openlijk.
1887 *flauwen:* vreesachtigen.
schut: weert af.
wreetste: hevigste.

En scheuten op 't gebit van zyn verwoet gespan.
De Leeuw, en blaeuwe Draeck aen 't woeden, vliegen van
Zyn hant, op elcken wenck, met vreeselycke driften.
D'een brult, en byt, en scheurt, en d'ander schiet vergiften,
Met zyn gesplitste tong, ontsteeckt een pest, en raest,
En vult de lucht met smoock, dien hy ten neuze uit blaest.

RAFAËL.

Hier wil de barrening van boven hem beknellen.

URIËL.

Hy zwaet de heirbyl vast, om Godts banier te vellen,
Die neêrstyght, en waer uit Godts naem een schooner licht
En schooner stralen schiet in 't gloên van zyn gezich
Men dencke eens na of hy dit voorspoock ons benydde.
De heirbyl in zyn vuist, aen d'eene en d'andere zyde,

1888 *scheuten:* pijlen.
verwoet: woedend.
gespan: de voor den wagen gespannen dieren.
1889 *aen 't woeden:* vangen aan woedend te vechten.
1890 *vreeselyck:* vreesaanjagend.
1892 *gesplitste:* gespleten.
ontsteeckt: veroorzaakt.
1893 *smoock:* rook.
1894 *wil:* zal.
1894 *barrening:* brand, vuur; *barnen* is een andere vorm van *branden*, die nog in *barnsteen* voorkomt.
beknellen: in het nauw brengen.
1895 *heirbyl:* strijdbijl.
vast: reeds.
1896 *neerstyght:* nederdaalt: *stygen:* beteekent oorspronkelijk gaan, vgl. *steeg*.
1897 *'t gloên van zyn gezicht:* zijn van woede) gloeiend gelaat.
voorspoock: voorteeken.

Den toescheut stuit, en sloopt, of schutze op zyn rondas,
Tot dat hem Michaël, in 't schittrend harrenas,
Verschynt, gelyck een Godt, uit eenen kring van zonnen.
Zit af, o Lucifer, en geef het Godt gewonnen.
Geef over uw geweer, en standert : stryk voor Godt.
Voer af dit heiloos heir, dees gooddelooze rot,
Of anders wacht uw hooft, zoo roept hy uit den hoogen.
D'Aertsvyant van Godts naem, hardneckigh, onbewogen,
Ja, trotser op dat woort, hervat in aller yl,
Den slagh, tot driewerf toe, om met zyn oorloghsbyl
Den diamanten schilt, met een Godts naem, te kloven.
Maer wie den hemel terght gevoelt de wraeck van boven.
De heirbyl klinckt en springt op 't heiligh diamant
Aen stucken. Michaël verheft zyn rechte hant,

1900 *toescheut:* aanval, hier: aanvallenden, naar blijkt uit *schutze.*
sloopt: vernietigt.
schutze: houdt hen tegen.
rondas: schild.
1903 *zit af:* stap af, nl. van uw wagen.
geef het enz.: versta: geeft het pleit gewonnen aan God.
1904 *geweer:* wapenen.
stryck voor Godt: onderwerp u aan God.
1905 *heiloos:* onheilig.
heir: leger.
rot: troep.
1906 *wacht uw hooft:* pas op uw hoofd.
1907 *Godts naem:* God.
1908 *trotser:* overmoediger.
hervat den slagh: herhaalt den slag.
1909 *driewerf:* driemaal.
1910 *den schilt:* schilt was oorspronkelijk mannelijk.
met een Godts naem: en tevens Gods naam (die in het schild gegrift stond).
1911 *terght:* tart.
gevoelt: ondergaat.
1912 *klinckt:* slaat.
1913 *rechte hant:* rechterhand.

En klinckt den blixemstrael, gesterckt door
t' alvermogen.
Dien wrevelmoedigen, door helm en hooft, in
d'oogen
Al 't ongenadigh dat hy achterover stort,
En uit den wagen schiet, die omgeslingert, kort
Met Leeuw en Draeck en al, den meester volght
in 't zincken.
De standert van de star vergaet hier op het
blincken,
Zoo ras Apollion mijn vlammend zwaert gevoelt,
Den standert geeft ten roof, daer 't barrent en
krioelt
Van duizentduizenden, om 't hooft der helsche
scharen
In 't vallen, voor den val en neêrsmack, te
bewaren.
Hier yvert Belzebub: daer trotst ons Belial.
Dus wort de maght ontsnoert, en met den zwaren
val

1914 *klinckt:* slingert.
t' alvermogen: de Almacht.
1915 *dien wrevelmoedigen:* den misdadiger, *die(n)* is de oude vorm van *de(n)*; het komt in Vondels drama's nog een enkele keer als lidwoord voor.
1916 *al t' ongenadigh:* zeer heftig.
1917 *schiet:* valt.
omgeslingert: omgevallen.
kort: onmiddellijk daarop.
1918 *volght in 't zincken:* achterna valt.
1919 *standert van de star:* vaandel van Lucifer.
vergaet hier op het blincken: verliest hierop zijn glans.
1921 *geeft ten roof:* prijs geeft.
barrent: schittert nl. van de sterren, die de soldaten in beide legers zijn.
1922 *duizentduizenden:* millioenen.
't hooft der helsche scharen: Lucifer.
1923 *val en neersmack:* neerstorten.
1924 *yvert:* is in de weer.
1924 *trotst ons:* treedt ons in den weg, trotseert ons.
1925 *ontsnoert:* uiteengerukt.
zwaren val: diepen val.

Des Stedehouders breeckt de boogh der halve mane
In stucken. echter komt Apollion ter bane
Met zoo veel monstren als de kloot des hemels draeght.
De Reus Orion schreeut, dat al de lucht vertsaeght,
En pooght met zyne knods ons heirspits 't hooft te kneuzen,
Die op Orion past, noch knodzen, noch op Reuzen.
De Noortsche Beeren op hun achterklaeuwen staen,
Om met een dommekracht in 't hondert toe te slaen.
De Hydra braeckt vergift, en gaept met vyftigh keelen.
Ick zie een galery, vol oorloghstafereelen,
Geboren uit dien slagh, zoo wyt men af kan zien.

1926 *Stedehouder:* stadhouder.
de boogh der halve mane: de slagorde der Luciferisten had den vorm van een halve maan.
1927 *echter:* daarop: het woord is verwant met *achter.*
1928 *kloot des hemels:* hemelbol.
draeght: bezit.
1929 *Orion:* in de Grieksche fabelleer een met een knots gewapende reus: een sterrebeeld.
vertsaeght: bevreesd wordt, versaagt. Het woord is een germanisme en ontleent aan het Duitsche verzagen.
1930 *heirspits:* aanvoerder.
kneuzen: verbrijzelen.
1931 *Die op Orions past enz.:* die niet geeft om Orions, of om knotsen, of om reuzen.
1932 *De Noortsche Beeren:* de groote en de kleine beer, sterrebeelden bij den Noordpool.
1932 *achterklaeuwen:* achterpooten.
1933 *dommekracht:* bruut geweld.
in 't hondert: in het wilde weg.
1934 *Hydra:* een monster uit de Grieksche fabelleer, dat vijftig koppen had; ook een sterrebeeld.
braeckt: spuwt.
gaept met vyftig keelen: spert vijftig muilen open.
1935 *galery:* zaal.
tafereelen: schilderijen.
1936 *geboren:* ontstaan.

RAFAËL.

Gelooft zy God: valt neêr: aenbidt hem op uw knien.
Och Lucifer, helaes, waer blyft uw valsch betrouwen?
Helaes, in welck een' schyn zal ick u lest aenschouwen?
Waer is u klaerheit nu, die allen glans braveert?

URIËL.

Gelyck de klare dagh in naren nacht verkeert,
Wanneer de zon verzinckt, vergeet met gout te brallen;
Zoo wort zijn schoonheit oock, in 't zincken, onder 't vallen,
In een wanschapenheit verandert al te vuil;
Dat helder aengezicht in eenen wreeden muil;
De tanden in gebit, gewet om stael te knaeuwen;
De voeten en de hant in vierderhande klaeuwen;
Dat glinstrend parlemoer in eene zwarte huit.
De rugh, vol borstlen, spreit twee drakevleugels uit.
In 't kort, d'Aertsengel, wien noch flus alle Englen vieren,

1938 *valsch betrouwen:* ongegrond vertrouwen.
1939 *in welck een schijn:* in welke gedaante.
lest: ten slotte.
1941 *naren nacht:* duisteren nacht.
1942 *verzinckt:* ondergaat.
vergeet met gout te brallen: lett. nalaat met haar goud te schitteren, dus: ondergaat.
1944 *wanschapenheit:* wanstaltigheid.
al te vuil: zeer leelijk.
1945 *helder:* schitterend.
1946 *gewet:* gescherpt.
knaeuwen: bijten.
1947 *vierderhande:* vier.
1949 *borstlen:* borstelig als van een varken.
1950 *flus:* zoo pas.
vieren: vereeren.

Verwisselt zyn gedaente, en mengelt zeven dieren
Afgryselyck onder een, naer uiterlycken schyn;
Een leeu, vol hoovaerdy, een vratigh gulzigh zwyn,
Een' tragen ezel, een rinoceros, van toren
Ontsteken, eene sim, van achter en van voren
Al even schaemteloos, en geil en heet van aert,
Een' draeck, vol nyts, een' wolf en vrecken gierigaert.
Nu is die schoonheit maer een ondier, te verwenschen,
Te vloecken, zelf van Godt, van Geesten, en van menschen.
Dat onder yst, indien 't de blicken op zich slaet,
En deckt met damp en mist zyn gruwelyck gelaet.

1951 *verwisselt:* verandert.
mengelt zeven dieren onder een: vereenigt zeven dieren in zich. Deze zeven dieren leeuw, zwijn, ezel, eenhoorn, aap, draak wolf) zijn de afbeelding van de zeven hoofdzonden (hoogmoed, vraatzucht, luiheid, toorn, wulpschheid, nijd, hebzucht).
1952 *afgryslyck:* afgrijzen, inboezemend.
naer uiterlycken schyn: in zijn gestalte.
1953 *hoovaerdy:* hoogmoed.
1953 *vratigh:* gulzig.
1954 *rinoceros:* neushoorn, waarschijnlijk bedoelt Vondel hier eenhoorn, een fabelachtig dier in den vorm van een paard met een hoorn op het voorhoofd, in welks bestaan Vondel, naar uit andere geschriften van hem blijkt, geloofde.
van toren ontsteken: woedend. *Ontsteken* is de andere (regelmatige) vorm, die thans ontstoken luidt.
1955 *sim:* aap, ontleend aan latijn simia.
1956 *geil en heet:* wulpsch.
1957 *vreck:* begeerig.
1958 *te verwenschen, te vloeken:* dat men moet vervloeken.
1959 *zelf:* zelfs.
van: door.
1960 *yst:* schrikt.
1961 *damp* duisternis.
gelaet: gestalte.

RAFAËL.

Dat leert de Staetzucht Godt naer zyne kroon te steken.
Waer bleef Apollion?

URIËL.

hy zagh zyn ty verstreken,
Op 't ondergaen der starre, en vloodt: een ieder vloodt.
De hemelsche kortou van boven, schoot op schoot,
Met weêrlicht blixemen en donderen aen 't rollen,
De monsters, in het licht geklautert, holp aen t' hollen,
En groeide in zulck een jaght. wat was 't een dwarreling
Van buien ondereen! hoe ruischt 'et hier! wat ging,
Wat ging'er een gety! ons maght, van Godt gezegent,
Ruckt voort, en treft, en sloopt voor 's hants wat zy bejegent.

1962 *dat leert:* thans in populairen vorm nog zoo gebruikt bijv.: ik zal je leeren om kwaad te doen.
Godt naer zyne kroon te steken: naar Gods kroon (macht) te grijpen.
1963 *zyn ty verstreken:* zijn zaak verloren.
1964 *ondergaen:* vallen.
starre: ster, nl. Lucifer.
vloodt: vluchtte.
1965 *kortou:* kanon, schietwerktuig.
schoot op schoot: met schot op schot.
1966 *aen 't rollen:* begon te rollen. Ook thans in de volkstaal nog dezelfde constructie, bijv.: en hij aan het loopen!
1967 *holp aen 't holen:* op de vlucht dreef (eig. hielp)
1968 *groeide:* zich verheugde.
dwarreling: verwarring.
1969 *buien:* kogelregen.
1970 *gety:* vloedgolf, hier is bedoeld de aanval van het leger van Michaël.
1971 *treft en sloopt:* wondt en doodt.
voor 's hants: onmiddellijk.

Wat green hier overal, waer 't op een vlughten ging,
Een wilde woestheit, een gestaltverwisseling.
In leden, en in leest! men hoortze brullen, bassen.
D'een janckt, en d'ander huilt. wat ziet men al grimmassen
In Engletronien nu zweemen naer de hel,
En helsche gruwzaemheên, daer hoor ick Michaël,
Om triomfant in 't licht met Engleroof te pralen.
De Reien groeten hem met lofzang, en cimbalen,
Schalmeien, en tamboer. zy treden hier vooruit.
En stroien lauwerloof, op 't hemelsche geluit.

REY VAN ENGELEN. MICHAËL.

REY.

Gezegent zy de Helt,
Die 't goddeloos gewelt,
En zyn maght, en zyn kracht, en zijn' standert
Ter neder heeft gevelt.

1972 *green:* verl. tijd van het werkwoord *grynen:* grijnzen.
't op een vlughten ging: men vluchtte.
1973 *wilde woestheit, een gestaltverwisseling:* woest uiterlijk, gedaanteverwisseling; deze woorden zijn het onderwerp van het werkwoord *green*. Bedoeld is dat bij het vluchten de Luciferisten even als Lucifer zelf van gedaante veranderden. en een duivelsch uiterlijk kregen.
1974 *in leden en in leest:* in ledematen en in lichaam.
bassen: blaffen.
1975 *grimmassen:* grijnzende uitdrukkingen.
1976 *in Engletronien:* op engelengezichten.
zweemen naer: gelijken op.
1978 *triomfant:* triomfantelijk.
Engleroof: roof op de gevallen Engelen behaald.
pralen: pronken.
1979 *groeten hem:* begroeten hem.
cimbalen: bekkens.
1980 *schalmeien:* fluiten.
tamboer: trommel.
1981 *lauwerloof:* lauwerbladen.
op 't hemelsche geluit: bij de hemelsche muziek.

Die Godt stack naer zyn kroon,
Is uit den hoogen troon,
Met zyn maght in den nacht neêrgezoncken.
Hoe blinckt Godts Naem zoo schoon!
Al brant het oproer fel,
De dappre Michaël
Weet den brant met zyn hant uit te blusschen,
Te straffen dien rebel.
Hy hanthaeft Godts banier.
Bekranst hem met laurier.
Dit palais groeit in pais, en in vrede.
Geen tweedraght hoort men hier.
Nu zingt de Godtheit lof,
In t' onverwinbaer hof.
Prys en eer zy den Heere aller Heeren.
Hy geeft ons zingens stof.

MICHAËL.

Gelooft zy Godt ; de Staet hier boven is verandert.
D'Aertsvyant leyt 'er toe. hy laet ons zynen standert,
En Morgenstar, en helm, en vanen, en rondas,

1986 *stack naer zyn kroon:* lett. op zijn kroon (met een steekwapen) aanviel, hem uit de macht wilde ontzetten.
1987 *troon:* hemel.
1988 *in den nacht:* in de duisternis.
neêrgezoncken: gevallen.
1990 *fel:* hevig.
1992 *brant:* vuur.
1995 *palais:* het hemelpaleis.
groeit: verheugt zich.
pais: vrede. Ook thans nog kent men de uitdrukking: in pais en vrede.
1999 *onverwinbaer hof:* het onoverwinnelijk Paradijs.
2000 *prys:* lof.
2001 *zingens stof:* reden om te zingen.
2002 *staet:* toestand.
2003 *Aertsvyant:* duivel.
2003 *leit er toe:* ligt er bij neer.
rondas: schild.

Dien afgejaegden roof, aen 's hemels heldere as,
Met juichen, en triomf, en eere, en lofgezangen,
Bazuinen, en trompet, ten klare spiegel hangen
Van wederspannigheit, en Staetzucht, die de kam
Verheffen tegens Godt, den onverzetbren stam,
En oirsprong, en de bron en Vader aller dingen,
Die wezen en natuur en eigenschap ontfingen.
Men zal niet meer den glans der Oppermajesteit
Bezwalckt zien door den damp van snoode ondanckbaerheit.
Zy zwerven in de lucht, en tuimelen, en woelen,
Heel diep beneden ons gezicht, en deze stoelen,
Benevelt, en verblint, en ysselyck misvormt.
Zoo moet het gaen, die Godt, en zynen stoel bestormt.

REY.

Zoo moet het gaen, die Godt, en zynen stoel bestryden,
Den mensch, naer 't hemelsch beelt geschapen,
't licht benyden.

2005 *dien afgejaeghden roof:* dien veroverden buit. *Afjagen* is eigenlijk: van iemand iets verkrijgen door hem na te jagen; zoo thans nog afdreigen, d.i. van iemand iets verkrijgen door hem te dreigen.
as: top.
2006 *juichen en triomf:* triomgezangen.
2007 *hangen:* ophangen.
ten klaren spiegel: als een duidelijke herinnering.
2008 *staetzucht:* heerschzucht.
kam: hoogmoed.
2009 *stam:* oorsprong.
onverzetbren: onvernietigbaar.
2011 *wezen en natuur en eigenschap:* eigen wezen en aard.
2013 *bezwalckt:* bezoedeld.
damp: duisternis, hier: vlek.
2015 *gezicht:* gezichtskring.
zetels: zetels.
2016 *benevelt:* versuft.
ysselyck: afgrijselijk.
2017 *gaen, die:* gaan met hen, die.
2018 *stoel:* troon.
2019 *benyden:* misgunnen.

GABRIËL. MICHAËL. REY.

GABRIËL.

Helaes, helaes, helaes, hoe is de kans gekeert!
Wat viert men hier? 't is nu vergeefs getriomfeert:
Vergeefs met wapenroof en standerden te brallen.

MICHAËL.

Wat hoor ick, Gabriël?

GABRIËL.

och Adam is gevallen;
De vader en de stam van 't menschelyck geslacht
Te jammerlyck, te droef alree ten val gebracht.
Hy leit 'er toe.

MICHAËL.

dat is een donderslagh in d' ooren.
Al yze ick, my verlangt die nederlaegh te hooren.
Heeft dan 't verwaten Hooft het aerdtryck oock bestreên?

GABRIËL.

Hy ruckte, na den slagh, 't verstroide heir by een,
Doch eerst zyn Oversten, die voor elckandre gruwen;
En zette zich, om 't licht van 't alziende oogh te schuwen,

2021 *vergeefs:* voor niets.
2022 *wapenroof:* veroverde wapenen.
2022 *brallen:* pronken.
2024 *de vader en de stam:* de stamvader.
2025 *te jammerlyck:* op zeer jammerlijke wijze.
alree: alreeds.
2026 *hy leit er toe:* ook hij ligt neer, ook hij is gevallen.
2027 *al yze ick:* al gruw ik.
nederlaegh: ondergang.
2028 *verwaten:* verdoemd.
2029 *heir:* leger.
2030 *voor elckandre gruwen:* omdat zij allen zoo wanstaltig geworden zijn.
2031 *schuwen:* ontgaan.

In eene holle wolck, een duistre moortspelonck
Van nevlen, daer geen vier dan uit hun blicken blonck;
En midden in den ring des helschen Raets gezeten,
Hief uit zyn' zetel aen, te helsch op Godt gebeten:
Ghy maghten, die zoo trots, voor ons gerechte zaeck,
Dien afbreuck hebt geleên; nu is het tyt om wraeck
Te nemen van ons leet, en listigh, en verbolgen,
Met onverzoenbren wrock den hemel te vervolgen,
In zyn verkoren beelt, en 't menschelyck geslacht
Te smooren in zyn wiegh, en opgang, eer het maght
In zyne zenuw kryge, en aenwinne in zyne erven.
Myn wit is Adam en zyn afkomst te bederven.
Ick weet door 't overtreên der eerstgestelde wet,
Hem aen te wryven zulck een onuitwischbre smet,
Dat hy, naer lyf en ziel, met zyn nakomelingen
Vergiftight, nummer zal ten zetel innedringen,

2032 *moortspelonck:* misdadig hol.
2033 *vier:* vuur, licht.
2034 *ring:* kring.
2035 *hief aen:* begon te spreken.
te helsch: zeer helsch.
2036 *maghten:* machtige geesten.
gerechte zaeck: rechtvaardige zaak.
2037 *afbreuck:* nederlaag.
2038 *van:* over.
verbolgen: vol toorn.
2039 *vervolgen:* bestrijden.
2040 *verkoren beelt:* uitverkoren evenbeeld: Adam was geschapen naar Gods beeld.
2041 *smooren:* verderven.
in zyn wiegh: onmiddellijk na zijn geboorte.
2041 *opgang:* opkomst.
2042 *in zyne zenuw:* in zich.
aenwinne: krijgt.
erven: nakomelingen.
2043 *wit:* doel.
afkomst: nakomelingen.
bederven: verderven.
2045 *aen te wryven:* te doen geven.
2047 *vergiftight:* besmet.

Waeruit men ons verstiet: edoch gebeurt het al
Dat iemant bovenstyge, een kleen, een dun getal,
En noch door duizent doôn, en arrebeit, en lyden,
Zal steigren tot den Staet en kroon, dieze ons benyden.
Elenden zullen zich terstont, op Adams spoor,
Verspreien zonder endt, de wyde weerelt door.
Natuur zal, van dien slagh getaistert, schier verteeren,
En wenschen in een Niet of mengelkomp te keeren.
Ick zie den mensch, die naer het beeld der Godtheit zweemt,
Van Godts gelyckenis verbastert, en vervreemt,
In wil, geheughenis, en zyn verstant ontluistert,
Het ingeschapen licht, benevelt, en verduistert,
En wat den dagh beschreit, in 's moeders bangen schoot,

2048 *gebeurt het al:* mocht het al gebeuren.
2049 *bovenstyge:* omhoogstijgt.
kleen: klein.
dun: gering.
2050 *arrebeit:* moeite, ellende.
2051 *steigren:* opstijgen.
staet: rang.
benyden: misgunnen.
2052 *op Adams spoor:* langs den weg dien Adam gaat.
2054 *van:* door.
getaistert: geteisterd. De uitspraak van *ei* als *ai* gold in Vondels tijd als de beschaafde.
2055 *mengelklomp:* chaos.
te keeren: terug te keeren.
2056 *zweemt:* gelijkt op.
2057 *verbastert en vervreemt:* ontdaan.
2058 *in wil enz.:* de feilloosheid verloren van wil, geheugen en rede; naar scholastieke opvatting was dit verlies een gevolg van den zondeval.
2059 *benevelt:* verduisterd.
2060 *beschreit:* betreurt.
's moeders: deze tweede naamval van een vrouwelijk woord wordt ook door Roemer Visscher in zijn Twespraeck der Nederduytsche Letterkunde vermeld. Ook thans zeggen wij nog 's weeks, 's maands, terwijl week en maand vrouwelijke woorden zijn.

Gevallen in den muil der onvermybre Doot.
Ick wil de tiranny verheffen, altyt stouter,
En u, myn zoons gewyt tot Godtheên, op het outer,
In kercken, zonder tal, tot aen de lucht gebout,
Vereeren offervee, en wieroockgeur, en gout,
Ja zoo veel menschen, als geen tong vermagh te noemen,
En al wat Adam teelt in eeuwigheit verdoemen,
Door gruwelstuck op stuck, Godts naem ten trots begaen.
Zoo dier wil hem myn kroon, en zyn triomffeest staen.

MICHAËL.

Verwaten vloeck, zoo trots de Godtheit noch braveeren!
Wy willen u eerlang dat lasterstuck verleeren.

GABRIËL.

Aldus spreekt Lucifer, en zent Vorst Belial,
Op dat hy datelyck de menschen breng' ten val.
Dees schiet de boosheit zelf, de listighste aller dieren
De slang aen, om met glimp van woorden te vercieren

2061 *onvermybre:* onvermijdbare.
2062 *stouter:* vermeteler.
2063 *gewyt tot Godtheên:* als (heidensche) goden gewijd.
outer: altaar.
2065 *vereeren:* offeren.
2067 *verdoemen:* hangt nog steeds af van *Ick wil* (2062)
2068 *gruwelstuck:* misdaad.
Godts naem ten trots: tegen Gods wil.
2069 *Zoo dier wil hem myn kroon.... staen:* Zoo duur zal hem het verlies van mijn macht te staan komen.
2070 *verwaten vloeck:* vervloekte misdaad.
braveeren: weerstaan.
2071 *eerlang:* binnenkort, eigenlijk *eer* er een lange tijd verloopen is.
lasterstuck: misdaad.
verleeren: betaald zetten, vgl. de noot bij regel 1962.
2073 *datelyck:* metterdaad.
2074 *schiet....aen:* neemt de gedaante aan van.
2075 *glimp van woorden:* mooie woorden.
vercieren: mooi voorstellen.

Het lockaes, 't welck aldus d'onnoosle schepsels ving,
Daer zy geslingert om den tack der kennis hing,
Heeft Godt, op halsstraf, u zoo dier, zoo streng, benomen
Den vrydom van dit ooft, den smaeck van 't puick der boomen?
Neen Eva, simple duif, geensins: ghy zyt verdwaelt.
Aenschou eens, bid ick u, dien appel, ay, hoe straelt,
Hoe gloeit dit ooft van gout en karmozyn te gader!
Hoe noodt u dit bancket! ay dochter, tre wat nader:
Hier nestelt geen venyn in dit onsterflyck loof.
Hoe lockt dees vrucht: ay pluck: ay pluck vry: ick beloof
U wetenschap, en licht, wat deistghe, bang voor schennis?
Tast toe, en wordt Godt zelf, in wysheit, en in kennis,
En wetenschap gelyck, en eere, en majesteit,
Hoe zeer hy 't u beny. zoo vat men 't onderscheit

2076 *onnoosle:* onschuldig.
2077 *daer:* waar.
tack der kennis: tak van den boom der kennis van het goed en het kwaad. Gen. 2 : 9.
2078 *dier:* eig. duur, hier: streng.
benomen: ontnomen.
2079 *vrydom:* vrijheid.
den smaeck: het eten.
ooft: vrucht.
't puick der boomen: de heerlijkste boom.
2080 *ghy zyt verdwaelt:* gij vergist u.
2081 *straelt:* schittert.
2082 *gloeit:* blinkt.
gout en karmozyn: geel en rood.
te gader: bij elkaar.
2083 *bancket:* feestmaal.
2084 *venyn:* vergif.
2086 *deistghe:* vreest ge; *deizen,* thans deinzen, is eigenlijk terugtreden, zooals ook aarzelen oorspronkelijk beteekende.
schennis: zonde.
2089 *beny:* misgunt.
vat: begrijpt.

Het wezen en den aert en d'eigenschap der zaken.
Terstont begint het hart der schoone bruit te blaken,
T'ontvoncken, en zy vlamt op d'aengepreze vrucht.
De vrucht bekoort het oogh, het oogh den mont, die zucht.
Die lust beweeght de hant al bevende te plucken.
Zoo plucktze, en proeft, en eet (dat wil haer afkomst drucken!)
Met Adam, en zoo dra hun oogen opengaen,
En zy hun naecktheit zien, bedeckenze, met blaên,
Met vygenloof, hun schaemte, en schande, en erfgebreeken,
En gaen zich in geboomte en schaduwen versteken,
Versteken, maer vergeefs, voor 't aldoordringende oogh.
De lucht betreckt allengs, zy zien den regenboogh
Gespannen, als een bode en voorspoock van Godts plagen.
De hemel treurt in rou. geen handenwringen, klagen,
Noch schreien helpt den mensch en zyne weergade. ach,
Het weerlicht, reis op reis: het dondert, slagh op slagh.

bruit: vrouw.
blaken: ontbranden van begeerte.
ontvoncken: ontbranden.
vlamt: wordt begeerig.
bekoort: verleidt.
den mont, die zucht: den begeerigen mond.
dat wjl haer afkomst drucken: dat zal haar nakomelingen rampzalig maken.
erfgebreeken: erfzonde.
versteeken: verschuilen.
allengs: langzamerhand.
voorspoock: voorteeken.
plagen: straffen.
weergade: echtgenoote.
reis op reis: keer op keer.

Al wat men hoort en ziet, is schrick, en angst, en zuchten.
Zy vlughten voor hun schim, maer kunnen niet ontvlughten
Den worm, die 't hart doorknaeght, het overtuight gemoedt.
Zy knickebeenen beide, en struicklen, voet voor voet.
Het aengezicht ziet doots, en d'oogen, diep verdroncken
In tranen, zien geen licht, hoe is de moedt gezoncken!
Hoe stack hy flus het hooft zoo moedigh in de lucht!
Het ritslen van een bladt, of beeck, een kleen gerucht
Verbystert hen; terwyl een zwangre wolk komt dalen,
Die scheurt, en baert allengs een licht, een' glans, en stralen,
Daer d'Opperste uit verschynt, in dien bedruckten staet,
En dondert met zyn stem, die hen ter aerde slaet.

REY.

Och och och och, de mensch waer nutter noit geschapen.

2106 *zuchten:* weeklagen.
2107 *schim:* schaduw.
2108 *het overtuight gemoedt:* het schuldige geweten.
2109 *knickebeenen:* gaan met knikkende knieën.
struicklen: strompelen.
2110 *doots:* bleek.
2112 *flus:* zoo pas.
2114 *verbystert:* verschrikt.
zwangre wolk: dikke wolk.
2115 *baert:* voortbrengt.
een' glans en stralen: vurige stralen.
2116 *d'Opperste:* God.
2118 *nutter:* beter.

Dat leert zich aen een vrucht, een' mont vol saps, vergapen.

GABRIËL.

O Adam, dondert Godt, waer zyt ghy toe geraeckt?
Vergeefme, o Heer. ick vlught uw aenzicht, bloot, en naeckt.
Wie leerde u, vraeght hem Godt, uw schaemte en naecktheit kennen?
Durft ghy uw lippen aen verbode vruchten schennen?
Myn gade, myne bruit bekoorde my, helaes.
Zy zeght: de slimme slangh bedrooghme met dit aes.
Dus schuift elck van den hals den oirsprong der gebreeken.

REY.

Gena. wat vonnis wort op dit vergryp gestreeken?

GABRIËL.

De Godtheit dreigt de vrou, die Adam heeft verleit,
Met ween, en barens noot, en onderworpenheit;

2119 *dat leert:* vgl. de noot bij regel 1962.
zich vergapen: al te zeer den mond openen; men vergelijke uitdrukkingen als zich vertillen: al te zwaar tillen (zoodat men er nadeel van ondervindt).
2120 *waer zyt ghy toe geraeckt:* waartoe zijt gij gekomen.
2121 *vlught:* ontvlucht.
aenzicht: aanblik.
2123 *schennen:* bezoedelen.
bekoorde my: verleidde mij.
2125 *aes:* lokaas.
2126 *dus:* aldus.
schuift elck van den hals: schuift ieder zich van den hals.
oirsprong: oorzaak.
gebreecken: zonde.
2128 *Gena:* hoor mij aan.
gestreeken: geveld.
2129 *dreight:* bedreigt.
ween: smart.
onderworpenheit: nl. aan den man.

Den man met arbeit, zweet, en zorge, en lastigh slaven;
Den acker, die den mensch ten leste zal begraven,
Met ontkruit, en veel ramp; de Slang, om 't loos misbruick
Van haer doortrapte tong, zal kruipen op den buick
Langs d'aerde hene, en slechts by stof en aerde leven.
Maer om den armen mensch een' vasten troost te geven,
In zulck een jammernis, belooft de Godtheit trou
Te wecken, uit het zaet en bloet van d' eerste vrou,
Den Stercken, die de Slang, den Draeck, het hooft zal pletten,
Door erfhaet, van geen tyt noch eeuwen te verzetten.
En schoon dat felle Dier hem naer de hielen byt,
Noch triomfeert de Helt met eere, na dien stryt.
Ick koom uit 's Hoogsten naem dat onheil u ontvouwen.
Stel daetlyck orden, eerze ons moeite op moeite brouwen.

2130 *zweet:* arbeid.
lastigh: zwaar, moeilijk, vol lasten.
slaven: werken.
2131 *den acker:* het land; dit hangt nog steeds af van *dreight* in vs. 2129.
2132 *'t loos misbruick:* het listige en misdadige gebruiken.
2133 *doortrapt:* listig.
2134 *by:* van.
2135 *vasten:* stevigen.
2136 *jammernis:* ellende.
2137 *wecken:* verwekken.
zaet en bloet: nakomelingen.
2138 *den Stercken:* Christus.
Draeck: slang.
pletten: verpletteren.
2139 *erfhaet:* eeuwigdurende haat.
verzetten: op zij zetten.
2140 *schoon:* ofschoon.
2141 *de Helt:* Christus.
2142 *uit 's Hoogsten naem:* uit naam van God.
ontvouwen: vertellen.
2143 *stel order:* let op
brouwen: berokkenen.

MICHAËL.

Uriël, Schiltknaep, die het heiligh Recht bewaert,
En reuckeloosheid straft; gryp aen uw vlammend zwaert:
Vliegh hene naer om laegh, en dryfze beide uit Eden,
Die d'eerste wet zoo blint zoo reuckloos overtreden.
Bewaeck den ingang van 't ontheilight paradys,
En keer de ballingen met kracht af van de spys,
Den boom, die 't leven reckt, gedoogh niet datze pluicken
D'onsterfelyke vrucht, en 't hemelsch ooft misbruicken.
Ghy wort op schiltwacht voor den hof en boom gestelt.
Dat Adam buiten zwerve, en, vroegh en spade velt
En klaigront ommeploegh', waer uit hem Godt bootseerde.
Ozias, aen wiens vuist de Godtheit zelf vereerde
Den zwaren hamer van geklоncken diamant,
En ketens van robyn, en krammen, spits van tant,
Ga hene, vang en span het heir der helsche dieren,
Den Leeu, en felle Draeck, die tegens ons banieren
Dus woeden: vaegh de lucht van dees vervloeckte jaght,
En boeize aen neck en klaeu, en ketenze met kracht.

2144 *bewaert:* bewaakt.
2145 *reuckeloosheit:* vermetelheid.
2147 *reuckloos:* roekeloos.
2149 *de spys:* de appel van den boom des levens.
2150 *'t leven reckt:* onsterfelijk maakt.
pluicken: plukken.
2151 *misbruicken:* verkeerd gebruiken.
2152 *gestelt:* geplaatst.
boetseerde: schiep.
2155 *vereerde:* gaf.
2156 *geklоncken diamant:* uitgehouwen diamant.
2157 *spits van tant:* met spitse punten.
2160 *dus woeden:* op zoo'n wijze te keer gaan.
vaegh: reinig.
jaght: gespan.

Dees sleutel van den put des afgronts, en zyn holen
Wort, Azarias, u en uwe zorgh bevolen.
Ga hene, sluit in 't hol al wat ons maght bestryt.
Maceda, neem dees torts, die vlam is u gewyt.
Ontsteeck den zwavelpoel, in 't middelpunt der aerde,
En pynigh Lucifer, die zoo veel gruwlen baerde,
In 't eeuwigh brandend vier, gemengd met killen vorst;
Daer Droefheit, Gruwzaemheit, Versteentheit, Honger, Dorst,
De Wanhoop, zonder troost, de prickel van 't geweten,
En Onverzoenbaerheit, een straf van 't boos vermeten,
Versteken van den glans der Godtheit, in dien roock,
Getuigen 's hemels ban, gevelt op 't heiloos Spoock;
Terwyl 't beloofde Zaet, verzoenende Godts toren,
Herstelle uit liefde al wat in Adam wert verloren.

2162 *put des afgronds:* helleput.
2163 *bevolen:* toevertrouwd.
2165 *torts:* toorts.
gewyt: toevertrouwd.
2167 *baerde:* te weeg bracht.
2168 *vier:* vuur.
killen vorst: felle kou. Men stelde zich voor, dat de in de hel gevallen niet alleen door vuur gekweld werden, maar ook door kou; om de pijniging te vergrooten telkens om de beurt.
2169 *gruwzaemheit:* gruwelijkheid.
versteentheit: smart.
2170 *wanhoop zonder troost:* ontroostbare wanhoop.
prickel: kwelling.
2171 *onverzoenbaerheit:* niet te vergeven zonde.
't boos vermeten: het boos opzet.
2172 *versteken:* verstoken.
roock: duisternis.
2173 *getuigen:* getuigen van.
ban: vonnis.
heiloos Spoock: onheilige wezens.
2174 *'t beloofde Zaet:* de beloofde nakomeling, d.i. Christus.

REY.

Verlosser die de Slang het hooft verpletten zult,
't Vervallen Menschdom eens van Adams
errefschult.
Verlossen, 't zyner tyt, en weêr, voor Evaes spruiten
Een schooner paradys hier boven opensluiten;
Wy tellen d'eeuwen, en het jaer, ja dagh, en uur,
Dat uw gena verschyn'; de quynende Natuur
Herstell', verheerlycke, in lichamen, en zielen;
Stoffeerende den troon, daer d'Engelen uit vielen.

U I T.

2176 *verpletten:* verpletteren.
2177 *vervallen:* gevallen.
2178 *spruiten:* nakomelingen.
2181 *verschyn':* zich toone.
2183 *stoffeerende den troon:* die den zetel zullen bezetten.

MOYSES GEZANG.

O Hemel, hoor naer mijne reden.
Het aertryck geef' mijn stem gehoor.
Myn leering druipe in ieders oor,
Gelyck de wolcken naer beneden.
Ick wensche dat de woorden vloejen,
Uit mynen mont, als dau, en vocht;
Gelyk de regen, uit de locht;
Het kruit, en druppels 't gras besproejen:
Dewyl myn tong den naem des Heeren
Verheffen wil, gelyk 't behoort.
Geef Gode alleen den prys: komt voort,
En helpt zyn majesteit vermeêren.
Godts wonderwercken zyn volkomen,
En al zyn paden loopen recht.
Godt is getrou: geen valscheit hecht
Op dien rechtvaerdigen, en vromen.
Die zich geenszins als kinders droegen,
Maer schendigh, tegens 's hemels stem
Zich zelfs vergrepen, gaven hem
Niet weinigh stof van ongenoegen.
Verkeert geslacht, bedorve rancken,
Onwetend volck, te dwaes en snoo,
Bejegent ghy de Godtheit zoo!
Is dit den Allerhoogsten dancken?
Is hy dan niet uw rechte Vader,

Moyses gezang: De volgende drie gedichten, en het Noodigh Berecht, liet Vondel achter Lucifer drukken, hoewel ze er niet mee samenhangen. Men is het er nog niet over eens of het eerste een vrije vertaling zou zijn van Bartas' Cantique de Moyse of wel een paraphrase van Deuteronomium. 34 : 1—44.

8 *kruit:* planten.

Uw eigen vooght, en wettigh Heer,
Die u bootseerde tot zyn eer,
En 't wezen gaf, en schiep te gader?
Gedenck aen d'overoude dagen,
En loop met uw gedachten vry
Door alle huizen, op een ry:
Ga hene, ga uw' vader vragen:
Hy zal u al 't voorleden mellen.
En wat 'er is gebeurt voorheen.
Ga vraegh uwe ouders naer 't voorleên:
Zy zullen 't u in 't lang vertellen.
Toen d'Opperste elck zyn lant ging toonen,
Toen Adams afkomst wiert verspreit,
Hy elck zyn deel heeft toegeleit,
Naer't juist getal van Jakobs zoonen.
Godts volck is 't eigendom des Heeren,
En Jakob blyft zyn errefpant.
Hy vont hem in verwildert lant,
Daer Schrik en Eenzaemheit verkeeren.
Hy voerde hem omher, bewogen
Van liefde, en gaf dien zone een wet;
Bewaerde hem voor ramp en smet,
Gelyck den appel van zyn oogen.
Gelyck een arent vlugge vogels
Tot vliegen port, rontom hen zweeft,
Spreit Godt zyn pennen uit, en heeft
Hem opgenomen op de vlogels.
De ware Godt alleen geleide
Hem op dien toght: geen heidensch godt,
Of uitheemsch ongodt brogt zyn lot
En erfdeel door woestyn en heide.
Hy zette het met zyne veder
Op hooge landen, in een lucht,
En velt, vol spyze en ackervrucht

33 *mellen:* melden, berichten.
45 *voerde hem omher:* leidde hen rond.
52 *vlogels:* vleugels. Het beeld, alsmede de vergelijking met den *arent* is eenigszins gewrongen.

En weelige gewassen, neder.
Daer zogen de verkore lippen
  Aen honighdau het hart gezont;
  Aen oli, die hun in den mont
Quam vloejen, van de harde klippen;
Aen boter van de gladde koejen,
  De schapemelck, 't gemeste lam,
  En Basans bock en vetten ram.
De tarwe bloem, zoo schoon in 't bloejen.
Godt schonck hem rustigh van de klaren
  En rooden wyn: aldus gemest
  En zat, begon de zoon in 't lest
Weêrspannigh achter uit te varen.
De zoon wert gladt, en vet, en grover,
  Verliet de Godtheit, die hem schiep,
  Ontviel de Godtheit, die hem riep,
En zette aen vruchtbaere beemden over.
Zy terghden Godt, door vreemde goden,
  Ontstaecken 's hemels Majesteit
  Tot gramschap, door de gruwzaemheit
Der afgoôn, hun zoo streng verboden.
Zy offerden den Goôn der beemden,
  En niet den Godt, die hen verbont.
Zy dienden, los en zonder gront,
Den onbekenden, en den vreemden;
De nieuwe en onbekende altaren,
  By uwe vaders noit ge-eert.
  Ghy lochent Godt, die u bootseert,
En laet uw' Heer en Schepper varen.
Dat zagh d'Almaghtige, uit zyn troonen,
  Ontsteken van verbolgenheit,
  Geterght door 't schendigh onbescheit
Van zyne dochteren, en zonen.
Hy sprack: ick wil voor deze boozen
  Myn aenschyn decken met een wolck,

67 Deuteronomium 32 : 14.
89 *tronen:* hemel.
91 *schendigh onbescheit:* zondige losbandigheid.

En zien den uitgang van dit volck,
Verkeerde kinders, trouweloozen.
Men durf door ongoôn my vergrammen,
My tergen door afgodery.
Ick wil een ander volck aen my
Verbinden, buiten Iakobs stammen.
Ick wil verwecken dwaze volcken,
Ten trots van hunnen wrevlen moedt.
Myn gramschap zal, gelyk een gloet,
Ontsteken 's afgronts diepste kolcken;
Al 't lant met zyne vruchten blaecken,
Der bergen gront in asch vertreên,
De rampen stapelen op een,
En hen met al myn pylen raecken.
De honger zal hun vleesch verzwelgen.
't Gevogelt om hen pickt en zwiert.
De felle slang en wreet gediert
Zal hen, in stof gesleept, verdelgen.
Het zwaert van binnen, schrik van buiten
Zal t' effens al wat my mishaeght
Bederven, jongeling, en maeght.
Den ouden man en teere spruiten.
Dan wil, dan wil ick schimpwys vragen:
Waer zynze nu in roock en wint?
Ick wilze, waer men menschen vint,
Uit elcks gedachtenisse vagen.
Doch om geen' vyant stof te geven
Tot lastren, schortte ick deze straf,
Eer zy hun hatren voedtsel gaf,
Om trotser my te wederstreven.
Zy moghten licht uit hooghmoedt stoffen:
Ons hant is sterck, daer 't al op stuit.
Hun godtheit voerde dit niet uit,

101 *dwaze volcken:* slechte volken.
102 *ten trots van hunnen wrevlen moedt:* als tegenhanger van hun kwaadwilligheid.
123 *hatren:* vijanden.
125 *stoffen:* pochen.

Noch heeftze door haer maght getroffen.
O radelooze, en zinneloozen!
Och, was dit volck toch wys en vroet.
En zaegh noch tydigh te gemoet
D'aenstaende straf, en plaegh der boozen!
Hoe kan een enkle, duizent jagen,
En twee, tien duizent op den toght;
Is 't niet om dat hen Godt verkocht,
En dreef in 't net, om hen te plagen?
Ons Godtheit slachte nooit de goden
Der vyanden: dat boos geslacht
Kan zelf getuigen van de maght,
Waer voor alle afgoôn henevloden.
De wynstock, die ons haters pooten,
Is als der Sodomyten ranck,
En Gomorreeschen ackerdranck;
Een bittre wyn, vol gal gegoten.
Hun wyn is gal van felle draken,
Een dootlyck addrengift. En broet
Dit niet al stil, in myn gemoedt,
Bezegelt, als een schat van wraken?
Ick hou de weêrwraeck voor myn eigen,
En wil 't vergelden, op zyn tyt,
Op datze sneuvlen in den stryt.
De dagen naecken, die hun dreigen.
De tyt, beschoren tot hun schade,
Is voor de hant. de hemel zal
De boosheit brengen tot een' val,
Zyn dienaers troosten, uit genade.
Zy zullen zien hoe die hen haten
In kracht vermindren, en getal,
En hoeze smilten, die op wal
En stercke muren zich verlaten.
Dan roeptghe: waer zyn nu hun goden,
Hun toevlught, en hun toeverlaet,

148 *bezegelt:* verzegeld.
152 *naecken:* naderen.
159 *smilten:* in aantal afnemen.

Van welcker offer zy verzaet
En vet geworden zyn, gevloden?
Van welcker offerwyn zy nutten?
Zy geven nu zich zelfs eens bloot,
En redden u, in dezen noot,
't Is tyt, dat zy u nu beschutten.
Nu merckt, aen 't geen 'er is bedreven,
Dat ick alleen de Godtheit ben,
En, neffens, my, geen andre ken.
Ick ben de Heer van doot, en leven.
Ick quetse, en zalve, aen alle zyden,
En geen gewelt, noch geene kracht
Kan iemant rucken uit myn maght,
Noch voor myn hant zich zelf bevryden.
Ick hef myn rechte hant naer boven,
En zweere by myn Majesteit:
Ick leef alleen in eeuwigheit,
Die alle maghten kan verdooven.
Indien ick koom' myn zwaert te wetten
Tot dat het als een blixem strael',
En myne hant, met schittrend stael',
Gewapent, zich in 't recht ga zetten;
Zoo wil ickme aen myn haters wreecken,
Vergelden hunnen wrevlen moedt.
Myn pylen zullen, root van bloet,
En droncken, druppelen, en leken.
Myn zwaert zal 's vyants vleesch verslinden,
En 't bloet der dooden, in den slagh;
's Gevangens vleesch, die met geklagh
Bloots hoofts zich boejen liet, en binden.
Dat allerhande volck, en tongen
Godts volleck loven: want hy boet
Zyn dienaers schade, en wreeckt hun bloet,
Uit wraecke tot dees straf gedrongen.

163 *verzaet:* verzadigd.
173 *quetse en zalve:* sla wonden en genees.
176 *voor myn hant:* tegen mijn wil.
188 *leken:* lekken.

Hy zal het onrecht van zyn zoonen
Uit yver wreken, naer zyn maght,
Maer Jakobs erfdeel en geslacht
Genadigh vallen, en verschoonen.

200 *genadigh vallen:* zachtmoedig behandelen.

HET GELOOFS-TEKEN DER APOSTELEN

Ick stut de hoop van myn gemoedt
Met myn geloof in Godt den Vader,
Almaghtigh, en volkomen goet,
Die hemel, aerde, en zee te gader
Hun wezen gaf, ick rust met een
Op JESUS, boven zyn genooten
Gezalft, des Vaders' zoon alleen,
Van eeuwigheit uit hem gesproten,
Ons aller Priester, Vorst en Heer,
En leeraer, waerdigh prys en eer:

Die, in der tyt oock, door de kracht
Des Geests, die heiligh is, ontfangen
Uit Davids Koningklyck geslacht
Na aller vaderen verlangen,
Geboren wert uit eene Maeght
Maria: zonder schult most lyden,
En voor Pilatus stoel gedaeght,
In 't endt, benaut van alle zyden,
Aen 't kruis den bittren dootsnick gaf;
Gesloten werd in 't nare graf;

Ter helle daelde: wederom
Ten derde dage, van 's doots keten
Ontbonden, naer den hemel klom,
Daer hy in glorie is gezeten,
Aen 's Vaders rechte hant; wiens maght
Het al bestiert door zyn vermogen:

Het geloofs-teken der Apostelen: een berijming van het symbolum Apostolicum, het oudste Christelijke belijdenisgeschrift.

1 *stut:* steun.

Van waer men hem ten oordeel wacht,
Als Rechter, in des hemels bogen;
Om uit de wolcken, zynen troon,
Te scheiden, levenden, en doôn.

'k Geloof (waer in my Godt versterck')
Oock in den Heilgen Geest, vol vrede:
De heilge en Katholycke Kerck;
Der Heiligen gemeenschap mede:
Vergiffenis van alle quaet:
Verrysenis van vleesch en âren:
Het leven in volkomen Staet,
En niet bepaelt van tyt of jaren.
Dit is 't Apostelyck geloof.
Dat niemant ons hier van beroof'.

30 *scheiden:* oordeelen.
36 *âren:* aderen.

HET GEBEDT DES HEEREN.

O Vader, die my naer uw beelt
Bootseerde, na den val herteelde,
En heilghde, en my mededeelt,
Uit uwen rycken schoot vol weelde,
Wat ziel en lichaem onderhoudt;
En my myn lusten leert betoomen;
Myn hoop, op uw gena gebout
En liefde, o Vader, aller vromen,
Ten hemel styght om, als een zoon,
Te knielen voor uw' hoogen troon.

Uw groote naem, o groote Godt,
Van valsche godtheên afgescheiden,
En wat verroest en haest verrot,
Gedient wort by den blinden Heiden;
Uw heiligheit, uw majesteit,
Voorzienigheit, en almaght blyven
Zoo lang en wyder uitgebreit
Als 't licht de schaduw zal verdrijven.
Uw heerlyckheit en eere strael'
Dat geen bepaeltheit haer bepael'.

Uw Ryck, geen aertsch, noch weereltsch Ryck,
Verknocht aen plaets, en grens, en tyden,
Maer uwe majesteit gelyck,
In hun, die voor uw eere stryden,
Op hoop, van eens met uwen Zoon
In eeuwigheid te triomfeeren,
Daer duizenden, voor uwen troon,

Het gebedt des Heeren, uitbreiding van het Onze Vader.
18 *haest:* weldra.

Uw heerlyckheit en Godtheit eeren;
Dat Ryck, moet groeien, en volsta
In heerlyckheit, als in gena.

Uw wyze wil, en niet myn wil,
Gekrenckt door daeghlyx overtreden,
En Adams heiloos erfgeschil,
Neem' zynen voortgang hier beneden,
Als boven, in het hemelsch lof,
Alle Englen, op uw' wenck, uw wetten
Bestemmen, en uw' rycken lof
Eenstemmigh zingen, en trompetten.
Myn wil in uwen wille smilt',
En wille al wat de hemel wilt.

Verleen ons, uit uw' vollen schoot,
Uw woort, en 't voedtsel van genade;
Voor al het Manne en hemelsch broot,
Op dat dit onze ziel verzade,
En voede, en stercke, eer zy verreist.
Verleen ons door uw' zegen, heden
En daeghlyx, wat de nootdruft eischt,
Tot onderhoudt van lyf en leden;
Hoewel geensins voor my alleen,
Maer alle menschen in 't gemeen.

Naerdienwe, door verzuim van deught,
Of boosheit, menighmael bedreven,
Ons schuldigh vinden van der jeught,
Zoo wil de schulden ons vergeven;
Gelyckwe 's naesten rekning net,
In 't schultboeck van ons harte, sluiten,
Met weêrwraeck haet noch wrock besmet,
Uit liefde, om 's naesten leet te stuiten;
Zoo boeten wy door kleen gedult
Uw' grooten eisch, ons zware schult.

39 *smilt'*: er in opgaat.
43 *Manne*: manna.

Wanneer de Hel ons klampe aen boort,
De lust der weerelt hart en zinnen
Met eenen glimp van vreught bekoort,
Het zy van buiten, of van binnen;
Zoo troost en moedigh en versterck
Den zwacken geest door uw genade,
Om onbezweken in dit perck,
En onverwonnen, zonder schade,
T'ontworstelen dit zielgevaer.
Och, dat geschiede: dat zy waer.

61 *Hel:* duivel.

NOODIGH BERECHT

over de nieuwe Nederduitsche misspellinge.

Sedert eenige jaren herwaert had Neder-duitschlant het geluck dat vernuftige Schryvers en Letterkunstenaers loflyck hunnen yver besteedden in onze Spraeck te verrycken, te schuimen, te zuiveren, en te regelen, door schriften, of letterkunstigh onderwijs; waerover wy tegenwoordigh niet voornemen ons inzicht, onder verbeteringe van letterwyzen, te melden, dan alleen wat de misspellinge belangt, in het verdubbelen der klinckletteren, by weinigen begonnen in te voeren; gelyck (om een voorbeelt te stellen) voor *Vader, Vaader;* voor *vrede, vreede,* voor *Koning, Kooning,* en diergelycke walgende verdubbelingen van klinckletteren meer; quansuis om de langkheit van den klanck der syllabe of lettergrepe uit te drucken, en niet te lezen *Vadér, vredé, Koning:* welcke verdubbelinge ick, gelyck ook eertyts van wylen den hooghgeleerden Heere *Vossius* zelf, oordeele een gansch ongerymde en overtollige misspellinge te wezen, tegens den voorgang van Hebreen, Griecken, Latynen, Italianen, Spanjaerden, Franschen, Hooghduitschen, en andere tongen: en schoon men dezen

Noodig Berecht: Gericht tegen den Amsterdamschen predikant Petrus Leupenius, die de door Vondel aangevallen „misspellinge" verdedigt in zijn in 1653 verschenen „Aanmermerkingen op de Nederduitsche taale." Leupenius antwoordde weer op dit berecht van Vondel in een „Naaberecht gedaan op J. van Vondelens noodigh berecht", dat niet erg waardig van toon is.

De bekende hoogleeraar aan het Athenaeum te Amsterdam, groot vriend van Vondel.

voet van verdubbelen al volghde, noch blyft evenwel de twyfelachtigheit der langkheit of kortheit des klancks der syllabe of lettergrepe, in een ongelyck grooter getal van andere woorden, daer de klanck lang valt, op d'eerste, of tweede of derde lettergreep, gelyck by deze voorbeelden blyckt, namelyck op d'eerste in *áfgaen:* op de tweede, in *berìn;* op de derde, in *koopvaerdìj:* het welck ick noodigh vondt aen te wyzen, om den inbreuck van deze wilde woestheit te stuiten, de Nederlandsche pennen voor d'aenstootelycke klippe dezer misselycke misspellinge te waerschuwen, en zulck een inckvlack uit onze boecken te wisschen.

HORATIUS:

Leef long: vaer wel, of slaet ghy beter gelt als dit,
Zoo deel het rustigh me; zoo niet, bestem mijn wit.

DE WERKEN VAN VONDEL

Ingeleid en van aanteekeningen voorzien

door

R. BLIJSTRA EN H. BRUCH

MARIA STUART

N. V. VAN DITMAR

AMSTERDAM ANTWERPEN

INLEIDING TOT MARIA STUART.

In zijn inleiding tot Brandt's Leven van Vondel geeft Dr. J. Hoeksma een treffend beeld van Brandt's verhouding tot den dichter: „Wat hore ik, is Vondel overleden? En zal zyne poezy by Bomen op een nieuw gedrukt worden? Hier diende Uw Eerw. wel te helpen toezien, dat er niets van zyn verhooide werk vergeten, en alles in goede ordre gebragt wiert. Ik versta dit eerst zo daatlyk uit den Heere van Zwieten, een liefhebber, in de kunst niet onbedreven, en dat het d'Amsterdamsche Helikon heel drok gehad heeft. Hadde ik het by tyts geweten, ik mogt eens beproeft hebben, of ik ook iet vermogt, om den geest en de kunst des mans, die wy hoog achten, te eeren, zonder aanstoot te geven. Is uit uwe penne ook iet gevloeit? Ik wensche het met den eersten van haar en door haar te verstaan."

Zoo luidt, zegt Dr. Hoeksma het P.S. van een brief door Joannes Vollenhove, 20 Februari 1679 geschreven aan Geeraert Brandt, met wien hij sedert vele jaren zeer bevriend was. De Haagsche predikant Vollenhove, die Volgens Brandt door Vondel zeer geprezen en zelfs herhaaldelijk zijn zoon in de kunst genoemd was, verneemt dus van het overlijden van den hoogbejaarden dichter, zijn geestelijken vader, eerst twaalf dagen nadat de begrafenis reeds heeft plaats gehad; hij krijgt het bericht zelfs dan nog niet van Brandt, predikant bij de Remonstrantsche gemeente te Amsterdam, met wien hij geregeld correspondeert; en als hem eindelijk Vondels dood ter oore komt, dan, aan het eind van een langen brief vol beuzelarijen, ontlokt de tijding hem niets dan het onnoozele zinnetje: wat

hore ik, is Vondel overleden? Van warme vereering voor den persoon van Vondel getuigt dit alles niet, noch bij Brandt, noch bij Vollenhove. Maar 't is waar, zoo vervolgt Dr. Hoeksma, Vollenhove's „meninge was, dat Vondel, in verstant en lichaams krachten te gelijk afgaande, voor zijn doot alrede gemist wiert, en levendig als doot was," of „klaarder uitgedrukt: Was voor zijn sterfuur 't leven quyt." En ook Brandt vermeldt, dat Vondels „ouderdom zyn ziekte was." „Het pit des levens ontbrak oly, de lamp most uitgaen by mangel aan voedsel." De uitgang van den meer dan eenennegentigjarige was zeker niet onverwacht en het afwezig zijn van al wat het sterven aandoenlijk of tragisch, ja zelfs maar indrukwekkend kan maken, moge het zwijgen van Brandt en Vollenhove's gebrek aan warmte bij het vernemen van Vondels dood verontschuldigen.

Wij staan hier inderdaad voor merkwaardig geval. Een Remontrantsch en Contra-Remonstrantsch predikant, die elkaar vriendschappelijk gezind zijn stellen zich ten slotte tot taak de werken van een Katholiek dichter te rangschikken en uit te geven.

Dr. Hoeksma verdediging van hun houding moge een kern van waarheid bevatten, het feit blijft bestaan, dat de toon van Vollenhove's bericht, zelfs in dit licht beschouwd, zeer neutraal genoemd mag worden. Hun bewondering voor Vondel was trouwens niet zoo vanzelfsprekend, dat zij zich niet bewust waren van de eigenaardige positie, waarin hun gemeenschappelijke bewondering voor de dichtkunst hen bracht. Vollenhove bekent zelfs dat de stof hem niet weinig nu en dan mishaagd, ja zelfs gestoord en bedroefd had. Wanneer wij dan ook Brandt citeeren bij de beschouwing van Vondels werken is het minder omdat hij de ideale biograaf van Vondel zou zijn dan wel om het feit, dat hij de eenige is, die in Vondels tijd staande en hem persoonlijk gekend hebbend, als uitgangspunt dient van allen die zich met de geschiedenis van een over

den dichter bezighouden. Het komt zelfs voor, dat men, een meening van Brandt aanhalende, met een, zij het dan ook een betrekkelijk bezadigd, tegenstander meent te doen hebben, dan met een volijverig scribent, wiens uitlatingen geheel onder den indruk van de persoonlijkheid, welke hij behandelt, met eenige reserve moeten worden aanvaard. Integendeel, de reserve moet in dit geval juist naar den anderen kant worden toegepast.

Dit blijkt o.a. uit Brandts uitlatingen omtrent Maria Stuart: „Op den vertaalden Virgilius volgde het treurspel van *Maria Stuart*, een treffelijk kunststuk: maar in 't verhandelen der stoffe gaf hy, uit yver voor 't Roomsche geloove, geen' kleenen aanstoot. De lydende personaadje, Maria Stuart, zagh men hier afgebeeldt als t'eenemael onnoozel, en zonder vlek. De verfoejelyke misdaaden, van overspel, en 't vermoorden van haar gemaal, Koning Hendrik Darlay, werdt in dit treurspel geloochent, en haar schandelyk huwlyk met den moorder Botwel verschoont: zaaken daar Thuanus[1]), die alleronzydighste Historischryver, hoewel Roomschgezint, haar schuldig aan houdt. Ook werdt er Elizabeth, Koningin van Engelandt, met vuile verwen afgemaalt, als een styfster van 't ketterdom, die Mariaas bloedt dronk, en als een Herodias, al hieldt zij zich bedroeft, haaren moedt koelde. Dit naamen zommigen euvel op, zoo dat eenigen den Schout en Scheepenen zoo lang aanliepen, en de zaak zoo zwaar voorstelden, dat men eindelijk den Dichter voor 't recht betrok, en verwees in de boete van honderdt en tachtig guldens. 'T welk veelen vremdt voortquam: weetende wat vryheit van schryven te deezer tydt wierd gedooght, en dat men den Poëten van oudts noch meer toeliet dan anderen. Dan 't werdt nu anders verstaan, en de boete aan den Schout Pieter Hasselaar

[1]) Thuanus of de Thou (1553—1617), Frasent geschiedschrijver, vervaardigde Historia mei temporis, loopende van 1543 tot 1607.

betaalt. Doch de Boekverkooper Abraham de Wees[1]), die al wat Vondel uitgaf drukte, schoot dit geldt; niet willende dat de Dichter schaade zoude lyden by het werk, daar de Boekverkooper voordeel uit trok."

De meening van den door Brandt vermelden Thuanus is geheel in tegenspraak met het werk van den Protestantschen geschiedschrijver William Camden, van wien Vondel een aantal plaatsen letterlijk overeeneemt, en waarvan hij een citaat aan het treurspel toevoegde.

Dit vrijwaarde hem intusschen niet, zooals Prof. te Winkel zegt: „tegen de verontwaardiging der Calvinitische partijdigheid, voor wie het gewoonte geworden was, zonder nauwkeurige onderscheiding, het ontzettend gevaar, dat eenmaal van de Armada gedreigd had, op rekening te stellen van Maria Stuart, en in het doodvonnis, geveld door een zoo trouwe bondgenoote als Elizabeth, eene rechtvaardige straaf te zien. Het regende weer schimpdichten op Vondel, den „onbeschaemden paepschen leughendichter", zooals hij genoemd wordt in een Vasten-Avontsgift".

Zoowel Brandt als Prof. te Winkel hechten o.i. te veel waarde aan de zeer zeker veelal gegronde opvatting, dat het getuigenis van een tegenstander (i.c. Thuanus en Camden) de eigen meening sterker steunt dan dat van een „partijgenoot". Immers op zichzelf is zulk een getuigenis, vooral in dit geval nu hij ontzenuwd wordt door een gelijksoortige autoriteit, slechts dan van beslissenden invloed, indien men hem aantreft in gezelschap van andere motieven.

Behalve schimpdichten had het verschijnen van Maria Stuart tevens het ontstaan van twee Protestantsche treurspelen ten gevolge, nl. Ongheblanckette Maria van Steven van der Last en een waardiger, doch niet bepaald logische bestrijding van Joachim

[1]) Volgens den titel was het stuk gedrukt „te Keulen in d'oude druckerye." Men wist echter dat in werkelijkheid A. de Wees de uitgever was, die er trouwens voldoende op verdiende, daar van het jaar 1646 niet minder dan zes drukken bekend zijn.

Oudaen, Johanna Gray, waarin de Protestantsche, Schotsche prinses in zekeren zin de rol van Maria Stuart speelt tegenover Maria Tudor, ook genoemd The bloody Mary.

Het feit, dat de rollen hier, wat het geloof betreft, verwisseld zijn doet aan de tragiek van de figuur Maria Stuart niets af, daar bovendien beide gebeurtenissen in geen enkel verband met elkaar staan, behalve dan misschien dat zoowel Mary als Elizabeth Tudors waren. Het zal echter waarschijnlijk niet in Oudaen's bedoeling gelegen hebben dit te memoreeren.

INCOMPARABILIS HEROINAE

ANAGRAMMA.

MARIA STUARTA ERAT MATURA ARISTA.

EPITAPHIUM.

VIVIFICANTE FIDE MATURA RESURGET ARISTA.
SECTA ODIO, JESU LECTA, STUARTA, MANU.

Vertaling: Anagram (of „letterkeer") van de onvergelijkelijke Heldin Maria Stuarta was een Rijpe Korenaar.
Grafschrift: Door het levende geloof zal de Rijpe Korenaar, Stuart, weder opstaan, die afgesneden is door de haat en door Jezus' hand gelezen.

DEN

DOORLUCHTIGHSTEN VORST EN HEERE

EDUART,

DOOR GODS GENADE

PALTSGRAVE BY DEN RYN, HERTOGE VAN BAJERE.

Ick brenge, ô doorluchtighste Vorst, uwe Grootmoeder, waerlijck een groote Moeder, Dochter, Gemalin, Moeder en Weduwe der Koningen, en, dat het allergrootste is, een Koningklijcke Kruisheldin en gekroonde Martelares, op ons Nederduitsch tooneel: niet gelijckze in Schotland gezalft nochte te Parijs getrout, gekroont, en op den troon gezet, maer in Engelant, haer grootvaders en naer Rechte haar eigen erfrijck, op een Schavot, na een langdurige gevangenis, van de naeste bloetvriendinne gemartelt wert, alleen om haere erfwettigheit tot de zelve Kroon, en stantvastigheit

Eduart: een zoon van Frederik van de Palts, ex-koning van Bohemen (de zgn. Winterkoning), en achterkleinzoon van Maria Stuart. Hij ging tot het katholicisme over, en dat is de reden dat Vondel hem dit drama opdraagt.

1 *Grootmoeder:* eigenlijk overgrootmoeder.
4 *Kruisheldin:* martelares voor het geloof.
5 *Nederduitsch:* Nederlandsch.
7 *nochte:* noch.
12 *bloedvriendinne:* bloedverwante, d. i. Elisabeth.

in het Katholijck Geloof, heur waerdiger dan vier scepters en kroonen, ja haer eigen leven. Weinigen streecken hier de kroon van (Gode en zijn eere ten dienst) een zichtbaere kroon en dit leven te versmaden. In de heilige boecken wort Moses en Christus alleen die lof toegeschreven. Moses weigerde, geloofs halve, een zoon van Faroos dochter genoemt te worden (en zoo Iosephus getuigt, de kroon zoo vroegh van zijn hooft ruckende, tradtze met voeten en schatte Christus rijckdom en zijn volcks versmaetheit hooger dan de schatten van Egypten. Christus, het eenige voorbeeldt der volkomenheit, versmade beide de kroon en dit leven, om Godt, zijnen vader, met de doornekroone te eeren. In d'oude Martelschriften vindt men de Koningen en Koninginnen, om den godsdienst gemartelt, dun gezaeit, gelijck trouwen gekroonde hoofden zelfs dun gezaeit zijn. In deze leste, zoo veel koeler in yver dan d'eerste, tijden, komt een eenige MARIA STUART op, als een nieuwe star. Zy versmaet haren grijzen stam, het edelste geslacht van geheel Christenrijck. Zij vergeet over de hondert voorzaten en voorvaders, alle Monar-

14 *waerdiger:* dierbaarder.

15 *vier scepters en kroonen:* zij was door haar huwelijk met Frans II koningin van Frankrijk; had van haar vader Jacob V de kroon van Schotland geërfd, en maakte aanspraak op Engeland en Ierland, doordat zij Elizabeth als een onwettige dochter van Hendrik VIII beschouwde.

16 *streecken hier de kroon:* overtroffen haar.

21 *Josephus:* Flavius Josephus, Joodsch geschiedschrijver uit de eerste eeuw na Christus, gematigd aanhanger der Pharizeesche partij, vermeldt in zijn Antiquitates Judaicae, boek II, dat Mozes als kind de kroon van Pharao had vertrapt, niet na hem van zijn hoofd te hebben gerukt, maar nadat de kroon gevallen was; dit vatte men later natuurlijk als een prophetie op, hoe hij den Pharao zou verslaan.

24 *versmaetheit:* vernedering.

30 *trouwen:* trouwens.

31 *zelfs:* zelf.

34 *versmaet:* acht gering.

chen van haeren bloede, wiens oorsprong het einde van Alexander de Grootes tijdt bereickt. Zy buight haer vrye schouders gewilligh, geduldigh onder het kruis, ten spiegel van alle Christe Vorsten. Hierom blincktze nu met recht onder de zalige Martelstarren in Godts hemelsche klaerheit, aen de voeten van Maria, wiens naem zy zoo waerdigh gedragen heeft, als zy haer, onder het twintighjarige kruis, en met zoo vele zwaerden van wederwaerdigheit doorregen, ander dan zoo vele Koninginnen stont. De toneelwetten lijden by Aristotele naulicks, dat men een personaedje, in alle deelen zoo onnozel, zoo volmaeckt, de treurrol laet spelen ; maer liever zulck eene, die, tusschen deughdelijck en gebreckelijck, den middelwegh houde, en met eenige schult en gebreken behangen, of door een hevigen hartstogt, tot iet gruwzaems vervoert wert: waerom wy, om dit mangel te boeten, Stuarts onnozelheit en de rechtvaerdigheit van haere zaeck met den mist der opspraecke en las-

37 *oorsprong enz.:* de koningen, en ook adellijke en zelfs burgerlijke personen plachten en plegen nog hun afstamming zoo hoog mogelijk terug te voeren, en hetzij van Karel den Groote, hetzij van de Romeinsche keizers, van Alexander den Groote, of liefst uit Troje af te leiden; de ontbrekende schakels werden dan door welwillende kroniekschrijvers er bij gevoegd. Het schijnt dat Vondel in ernst aan deze afstamming gelooft; evenwel waren er ook in de zestiende en zeventiende eeuw reeds schrijvers, die met dit soort genealogie den draak staken.

40 *Spiegel:* voorbeeld.

41 *blincktze:* schittert ze.

42 *Martelstarren:* martelaars, die als het ware sterren zijn.

42 *klaerheit:* licht.

45 *wederwaerdigheit:* tegenspoed.

47 *lijden:* gedoogen.

49 *onnozel:* onschuldig.

51 *gebreckelijck:* misdadig.

54 *mangel:* gebrek.

54 *boeten:* verbeteren.

55 *onnozelheit:* onschuld.

56 *mist:* duisternis.

teringe en boosheit van dien tijdt benevelden, op dat haer Christelijcke en Koningklijcke deughden, hier en daer wat verdonckert, te schooner moghten uitschijnen. Zoo steeckt gouden en purperen glans op nevels en wolcken, en licht op bruine schaduwen af. Het docht my al t'onbillijck, dat de Nederduitschen hier in andere volcken en tongen, die haer tooneelen met dit kostelijcke bloet purperden, iet zouden toegeven: en het lagh al eenige jaren geleden by my, als een belofte, haere Majesteits godtvruchtige faem, die zoo hoogh gestegen, mijne nochte iemants pen behoeft, van verre in haer schaduwe naer te streven; en noch te vieriger, dewijl ick, des onwaerdigh, mijn geboortejaer by Mariaes moortjaer (marteljaer most men zeggen) of liever geboortejaer gedencke. De Heilige Kerck is van outs gewoon de geboorte der Martelaren naer de geboorte der ziele, en niet naer de lichamelijcke, te vieren; aengezien de ziel ten marteldage, van den lichame ontbonden, in den hemel, en het licht der onsterflyckheit, ten eeuwigen leven geboren wort. Ick nam de vrymoedigheit dit treurspel uwe Vorstelijcke Doorluchtigheit op te dragen, die d'eerste van uwe Grootmoeders nakomelingen haer heilige asschen en geeft verquickt met den Katholijcken Roomschen Godtsdienst t'omhelzen, en haer godtvruchtige voetstappen na te volgen; een zaeck, die zy in het uiterste haeren eenigen zoon Jakob, uwen Grootvader, namaels Monarch

61 *bruine:* donkere.
63 *Nederduitschen:* Nederlanders.
63 *tongen:* talen.
67 *faem:* roem.
69 *vieriger:* vuriger.
71 *moortjaer enz.:* „fraai gedacht en cierlijk uitgedrukt." (v. Lennep).
84 *in het uiterste:* in haar laatste oogenblikken.
86 *namaels:* later. Jacob VI van Schotland volgde als Jacob I Elisabeth als Koning van Engeland op; hij was gelijk zijn vader protestant.

van Groot Britanje, zoo hartelijck beval, als zy die groothertigh met haer Christelijck bloet bezegelde: en zeker boven uw Grootmoeders voorbeelt vermaent u daer toe uw eigen naem, zoo loflijck by de Katholijcke Koningen van Engelant, uwe voorvaders, gedraegen, en waeronder men twee Eduarden telt, eenen met den tijtel van Martelaer, den anderen met dien van Heiligh gekroont. Oock ontbrack het van outs den Hertogen van Bajere, waer uit uw Keizerlijck en Keurvorstelijck stamhuis zijnen oirsprong nam, noit aen voorbeelden van Heiligheit en godtvruchtigheit, die u nu op deze hemelsche heirbaen welkomen, zegenen, en met hun voorbede stercken, terwijl ick het gewijde tooneel openzet, daer uwe Grootmoeder weder te voorschijn komende, den aenschouweren te gelijck schrick aenjaeght, en tranen van meedoogen ten oogen uitsperst.

88 *boven:* behalve.
92 *twee Eduarden:* Eduard de Heilige en Eduard de Belijder of Martelaar.
95 *Bajere:* Beieren.
98 *hemelsche heirbaen:* weg naar den hemel.
100 *openzet:* vertoon.

INHOUDT.

Koningin Maria Stuart, eenige erfdochter van Jakob den vijfden, Koning van Schotlant, en nicht van Henrick den zevenden, Koningk van Engelant, wert om haere stantvastigheit in den Katholijcken Godtsdienst, nae het uitstaen van valsche lasteringen, gewelt, lagen en gevangenis, genootzaekt ten rijcke uit te vlughten, voor de wreetheit van den staetzuchtigen tyran Mouray, haren bastertbroeder, en de godtvergetenheit en meineedigheit der Puriteinsche Schotten, aengeschonden door hare nicht Elizabeth, die deze onnozele en oprechte ziel onverzoenlijck haette, dewijlze noch jong in Vranckrijck aen den Dolfijn getrouwt, niet uit eige staetzucht, maer ontijdige drift van Guize en Lotharingen, haere oomen, en Koningk Henrick, den tweeden, haren schoonvader, en Francois den tweeden, haren gemael, voor Koningin van Engelant, en Yrlant uitgeroepen wiert; waer van men, hoewel zy in der daet wettiger dan Elizabeth was, nochtans vredes halve, eerlang afstont, behoudende evenwel het erfrecht van de naeste na Elizabeth, indien deze zonder oir overleedt, tot de kroon gewettight te zijn. De vervolghde Koningin nam dan in noot haren toevlught in Engelant, listigh derwaert getroont van Elizabeth, die op woort nochte beloften

8 *Mouray:* Moray of Murray, halfbroer van Maria Stuart.
10 *aengeschonden:* opgestookt.
11 *onnozele:* onschuldige.
12 *staetzucht:* heerschzucht.
14 *ontijdige drift:* misplaatste drijverij.
19 *afstont:* afstand deed.
21 *oir:* nakomelingschap.

passende, en het heiligh gastrecht schendende, de vervolghde en in haer recht verdruckte bloetvriendin, in plaetse van Christelijck en Koningklijck onthael, en beloofde noothulp, over de achtien jaren zoo vast gekerckert hielt, dat vriendelijcke bede nochte verzoek nochte tusschenspraeck, nochte aengewende middelen, of aenslagen de gevange niet alleen aen geenen vrydom holpen, maer heur ellende t'elckenmale meer bebezwaerden, tot dat men endelijck, (aengezien zy noit om eenige beloften den Roomschen Godtsdienst wou verloochenen) haer, op een daer toe met voordacht gesmede wet, en onder schijn, datze Elizabeth naer het hart en de kroon gesteecken had, valschelijck en gruwelijck, tegens alle goddelijck en menschelijck Recht, ter bijle verwees. Het tooneel vertoont het kasteel van Fodringaye. De Rey bestaet uit Staetjofferen der Koninginne.

passende: acht slaande.
bloetvrienden: bloedverwante.
gesmede: gemaakte.
schijn: voorwendsel.
gesteecken: bedreigd.
Fodringaye: Fotheringay.

PERSONAGIEN.

BIECHTVADER
MELVIN, *Hofmeester.*
BURGON, *Lijfarts.*
REY VAN STAETJOFFEREN.
MARIA STUART, *Monarche van Groot Britanje.*
KENEDE, *Kamenier.*
DE GRAVEN, *Halsrechters.*
PAULET, *Slotvooght.*

Melvin: Melvil.
Kenede: Kennedy.

HET EERSTE BEDRIJF.

BIECHTVADER. MELVIN.

BIECHTVADER.

Hofmeester, die mijn hart door uw beproefde trouwe
Verknocht, en voor de deur van ons gevange Vrouwe
Vast wandelt hene en weêr, in 't oogh der kamer-wacht;
Heer Melvin, zegh my toch, wat onraet heeft te nacht
Drurei, Paulet, en al die dit kasteel bezetten
Geweckt met trommelen en steecken van trom-petten,
Noch schichtiger dan oit in leger wert gehoort;
Ja anders niet dan of de Spanjaert brugh en poort,
Door kracht van buspoêr en petarden opgesprongen,
Bemaghtight had, en quam gewapent ingedrongen?

2 *verknocht:* verplichtte. Eigenlijk is *knocht* een bijvorm van *knoopte*, gelijk *kocht* de verleden tijd is van koopen.
gevange; de uitgang *e* voor *en* is bij Vondel zeer gewoon.
3 *vast:* voortdurend.
kamerwacht: bewaking van de kamer.
4 *te nacht:* vannacht.
5 *Drurei:* Drway was belast Paulet behulpzaam te zijn bij de bewaking van het kasteel.
6 *steecken:* blazen.
7 *schichtiger:* angstwekkender.
9 *buspoêr:* kruit.
petarden: springlussen.
opgesprongen: opengesprongen, de poort n.l.

Was 't vyandt, die u joegh, of ingebeelde schroom?
Ick lagh in mijn gebedt, en schoot als uit den droom.

MELVIN.

O Vader, was het vreemt, dat zoo veel harten krompen?
Paulet hoorde in zijn' slaep een steen in 't water plompen,
Aen d'oostzy van de graft, en angstigh of men hier
Den muur al stil beklom, stack op, gelijck een vier.
En flucks ten bedde uit, riep in 't hemde: wapen wapen;
En schoon men niets vernam, noch kost zijn geest niet slapen,
Voor dat men om 't kasteel en Fodringaje zagh
Of ergens volck of laegh in 't velt verborgen lagh,
Men mompelt over al door vlecken, steên en dorpen,
Van op de brugh, by dage, een' wagen om te worpen;
Of 's nachts een' lossen steen te lichten uit den muur;
Of door verstant op 't slot een geestigh avontuur
Te waegen, en Mevrouw in mans gewaet te redden.

11 *schroom:* vrees.
12 *schoot:* schrok. Als men uit een droom wakker schrikt is dat gewoonlijk zeer onaangenaam.
13 *krompen:* van angst nl.
15 *angstigh:* vreezenden.
15 *stack op:* sprong op.
vier: uur.
17 *wapen:* te wapen.
18 *kost:* kon.
19 *zagh:* keek.
20 *laegh:* hinderlaag, valstrik.
21 *vlecken:* plaatsen.
22 *om te worpen:* om te werpen. Met deze list beoogt men verwarring te stichten.
24 *verstant:* verstandhouding. Men wilde zich met de menschen van het slot „verstaan".
geestigh: listig.

Zoo menigh aenslagh steurt de Heeren op hun bedden,
Bezwaert met dit juweel, den kercker toebetrouwt:
Want noot zoeckt troost aen list, en acht geen stuck te stout.

BIECHTVADER.

Zoo houdt de vrees de wacht, de wacht Mevrouw gevangen;
Zoo prangt de mensch zijn hart, om 's anders hart te prangen.
Een achterdocht, uit angst voor staet gesproten, acht
Zich nimmermeer genoegh verzekert op haer wacht:
Die hofplaegh raemt geen maet, noch kent geen zekre palen,
Maer jaeght haer schim, en 't geen zy niet kan achterhalen:
Mistrouwen blijft haer borgh en trouwste toeverlaet:
Dit boeit Marie hier, ten steun van 's nabuurs staet.

MELVIN.

De Faem, die nimmer rust, verbiedt dit lant te rusten.
Men wacht een Spaensche vloot, te Milfort op de kusten:

26 *steurt:* stoort, hindert.
27 *toebetrouwt:* toevertrouwd.
28 *stuck:* daad, onderneming. Wij spreken nog van: „een knap stukje inhalen."
stout: vermetel.
30 *prangt:* brengt in benauwdheid.
31 *angst voor staet:* vrees voor eigen positie.
33 *hofplaegh:* aan het hof heerschende plaag; n.l. de achterdocht.
raemt: berekent, bedenkt.
zekre palen: juiste grenzen.
34 *jaeght haer schim:* jaagt haar hersenschim na.
35 *mistrouwen:* wantrouwen.
36 *boeit:* houdt gevangen.
staet: positie.
37 *Faem:* rondgestrooide geruchten.

Men ducht of 't Schotsche heir bestoockte 't
Engelsch Rijck;
Of Essex Guises maght moght dienen tot een wijck:
Marie is 't reede ontslipt, en vint al heul aen
't Noorden:
Men dreight Elizabeth met lagen en met moorden,
En Londen met een brant te delven in zijn asch.

BIECHTVADER.

Hier loopt de schrick mede om, en list, of wat
het was,
Dat dees geruchten voedde, en breeder uit ging
recken,
Waer uit de Grooten dienst en nut en voordeel
trecken.
Hoe vele treken hoeft het weereltlijck bezit,
Op dat het entlijck treff' het langbeooghde wit!

MELVIN.

't Verraet van Babington en zijn aenhangelingen,

39 *duchr:* vreest.

40 *Guises maght:* Katholieke de partij van de Guises, die in Frankrijk met behulp der Spanjaarden trachtte de overhand te krijgen en ook hulp had beloofd — maar niet gegeven — aan Maria Stuart, die door haar moeder, Maria de Guise, met deze partij verwant was.
wijck: wijkplaats. De geruchten vertellen dus, dat Guise in Essex is geland en Maria reeds is ontsnapt.

42 *dreight:* bedreigt.
lagen: hinderlagen.

44 *hier loopt de schrick mede om:* deze praatjes worden rondgestrooid door de angst.

45 *recken:* meten.

47 *treken:* listen.
hoeft: behoeft.

48 *wit:* doelwit.

49 *Babington:* Antony Babington ondernam in 1568 een samenzwering tegen het leven van Elizabeth; hij werd met zijn medeplichtigen veroordeeld en onthoofd. Of van deze samenzwering Maria Stuart op de hoogte was, is nog steeds niet voldoende uitgemaakt. Vondel twijfelt niet, of Maria was geheel onschuldig hieraan.

Verbonden naer den hals der Koningin te dingen,
(Ten minste zoo men roept) en meester van haer kroon,
Den rechten erfgenaem te zalven op den troon,
En over 't bloedigh lijck der bloetvriendin te stappen,
Om met gewelt de nicht te heffen langs de trappen
In 't wettigh erfgebiedt, zoo gruwelijck belaeght;
Dit is een stuck, waer van al 't eilant dreunt en waeght:
Dit schouwspel bloet noch versch, en brugh en poorten hangen
Verciert met zulck een wilt, op zulck een jaght gevangen.

BIECHTVADER.

O lasternacht! vertreck voor 't licht der Schotsche zon,
Geen pen van Kurle of Nau, geen brief van Babington,
Of iet, hun uit den hals door pijn of schrick getogen,
Vont vatten aen haer eer, tot voorstant van de logen:

51 *roept:* vertelt.
meester: als hij eenmaal meester was.
52 *rechten erfgenaem:* Maria Stuart.
53 *bloedvriendin*: bloedverwante.
54 *heffen:* verheffen.
55 *erfgebied:* erfelijke macht.
56 *stuck:* ondernemng.
waeght: beweegt.
57 *bloet noch versch:* is nog rood van pas vergoten bloed.
60 *Kurle of Nau:* Curle en Nau waren secretarissen van Maria Stuart, die haar beschuldigden van medeplchtigheid aan den aanslag van Babington. Het getuigenis van deze twee mag zeker niet als overtuigend worden beschouwd; zij zijn bovendien ter dood gebracht voor zij als getuigen tegen Maria konden optreden.
62 *vatten:* aanknoopingspunten.
voorstant: verdediging.

Ja niet de minste stip der Koninglijcke hant
Geen schijn van deze schult. O Rechters! is 't geen schant,
Dat ghy den lastermont, die Stuart durf betijgen,
Niet hoorde in haer gezicht, ja toesloot en liet zwijgen
Voor eewigh, om met glimp d'onnoosle Majesteit
Te smetten, door een vlack haer valsch te last geleit?
Ghy durft den levenden door pijn den mont opbreken,
Dan sluiten, om uw' wil door 's dooden mont te spreken.

MELVIN.

Wat zachter: matigh u: de schiltwacht staet niet wijt:
Zy let op ons gebaer: bedenck eens waer ghy zijt.

BIECHTVADER.

Men vaerdight hier op af gemaghtighten van Londen,
Die vallen plotseling, als los gelate honden,
Dien afgejaegden roof, by vijftigen, op 't lijf.
Men ruckt, en pluckt, en bijt, een ieder even stijf:
De minste omstandigheit heet blijck van scepterschennis:

63 *niet de minste stip:* geen letter. Bij het proces van Babington werd n.l. een brief voor den dag gebracht, die door Maria Stuart aan Babington zou zijn geschreven, en welke een hoofdbewijs was bij haar proces.
65 *lastermont:* de beide secretarissen Curle en Nau.
66 *hiet:* deed.
67 *glimp:* schijn van waarheid.
onnoosle: onschuldige.
68 *vlack:* vlek, smet.
69 *pijn:* pijniging.
75 *den afgejaeghden roof:* het door het jagen afgematte wild.
76 *stijf:* heftig.
77 *scepterschennis:* hoogverraad.

Geen onschult grijpt hier plaets: erfvyantschap draeght kennis
Van 't geen zy liefst gelooft, by 't hair treckt, en misduit.
Zoo velt men vonnis, op een ongegront besluit.
Z'ontfing dien bo des doots al over zes paer weken:
't Is Godt bekent, waerom dit hapert en blijft steken.

MELVIN.

De bulle en aenhang van den Pauselijcken stoel
Verbitterden den wrock. De Pausen nimmer koel
In yver, Portugael, de Franschman, Yr en Spanje
Verzochten reis op reis in d'onrust van Britanje
Te visschen, door verbont en heimelijck verstant,
Met ingezetenen, ontslagen van den bant
Des eedts, Elizabeth, het hooft des Rijcks, gezworen;
Een aenslagh Norfolck zelf ten zwaren val beschoren,
Die vlammende op de kroon, en bruit, hem vast belooft,
Opofferde aen de bijl zijn wederspannigh hooft.

BIECHTVADER.

Gansch Christenrijck gevoelt de ketens van dees vrome.
De Pausen yverden voor 't Recht des stoels van Rome,

78 *onschult:* verontschuldiging.
draeght kennis: wil alleen kennen.
79 *bij 't hair treckt:* met de haren er bij sleept.
misduit: verkeerd uitlegt.
81 *over:* voor.
86 *verzochten:* trachtten.
90 *Norfolk:* Thomas III, graaf van Norfolk, begon een samenzwering om Maria te verlossen, haar te huwen, en zoo dus zelf koning van Engeland te worden; maar deze aanslag mislukte en Norfolk werd in 1573 onthoofd.
91 *vlammende op:* begeerig naar.

Den Tyber, van den Teems, eenstemmigh toegestaen;
Naerdien Elizabeth zich noit als onderdaen
Wou dragen onder hem, en 't leen verheergewaden,
Maer volghde 's vaders voet en averechtse paden,
Onthielt de Kerck haer Recht, verdruckte 't Roomsch altaer,
En steef het Ketterdom, zoo stout als openbaer.
Men vondt geraên den arm der Vorsten te gebruicken,
Om dit hardtneckigh zaedt de vleugels kort te fnuicken;
Te blusschen zulck een pest, eer 't een en eenigh bedt
Al 't huis, en 't eene lidt al 't lichaem voort besmett'.

MELVIN.

Dat ooghmerck bleeck wel klaer, toen d'opgehitste Graven
Met dien verliefden Vorst zich vlack in 't velt begaven,

95 *Tyber* en *Teems* staan hier voor Rome en Londen. Door Jan zonder Land werd Engeland, tegen den zin van het Engelsche volk, in 1214 aan Rome opgedragen en uit de handen van den Paus als leen weer ontvangen. Dit recht van Rome is door de latere vorsten echter niet erkend, en ook de Pausen hebben ervan slechts zelden gebruik trachten te maken.

97 *verheergewaden:* de jaarlijksche schattingen betalen aan den leenheer.

98 *voet en paden:* voetspoor.

100 *Steef het Ketterdom:* Hendrik VIII, Elizabeth's vader, hoewel hij een tegenstander was van Luther's denkbeelden en zelfs tegen Luther een geschrift had doen verschijnen, verliet de Kerk omdat hij voor zijn huwelijk met Anna Boleyn niet de noodige Pauselijke dispensatie kon krijgen.

101 *der Vorsten:* de vorsten, in vers 85 opgesomt, die zich tegen Elizabeth richtten.

102 *zaedt:* dochter.

103 *bedt:* het bed van den pestlijder.

105 *d'opgehitste graven:* de medestanders van Norfolk, waarschijnlijk de graven van Westmoreland en Northumberland.

En kap en kelck en kruis stont om soudy verzet:
Had Albaes afgunst zelf dien zeetoght niet belet,
Het scheelde een etmael tijdts Vitel waer ingevallen,
En met een Vlaemsche vloot al meester van stadts wallen,
Elizabeth geschupt, Marie alree gekroont;
Noch heeftze veertien jaer haer sedert 't lijf verschoont.

BIECHTVADER.

Marie droeg geen schult, noch waeghde oit zulcke kanssen.

MELVIN.

Zy was nochtans de Bruit, om wie de Roomsche danssen.

BIECHTVADER.

Een yeder heeft zijn wit: verlossing was haer wit.

107 *soudij:* soldij voor de gehuurde soldaten.
verzet: beleend.

108 *Albaes afgunst:* Alva had aan Philips een dergelijke expeditie steeds ontraden; tenslotte werd na Maria Stuart's dood (1587), dus te laat, in 1588 de Armada of onoverwinnelijke Vloot naar Engeland gezonden, gelijk bekend, met zeer droevigen afloop, waardoor Alva, wien wij ondanks zijn wreedheid geen staatsmansbeleid mogen ontzeggen, in het gelijk gesteld werd. Vondel meent echter dat Alva slechts door afgunst werd geleid in zijn raadgeving, maar al was dit gevoel (bijv. tegen Lamoraal van Egmond) hem niet vreemd, het is niet duidelijk op wien Alva in dit geval afgunstig moet zijn geweest.

109 *Vitel:* Chiappino Vitelli, admiraal van de Spaansche vloot.

111 *geschupt:* van den troon gestooten.
alree: reeds.

112 *veertien jaar:* in 1573 was Maria gevangen, eerst in 1587 is zij, na den aanslag van Babington, veroordeeld.
lijf: leven.

113 *droegh geen schult:* dit is nog steeds een twistpunt onder de geleerden. Het is een feit dat het geheele leven van Maria Stuart vol is van samenzweringen en complotten, maar in hoeverre zij zelf, als wel de tijdsomstandigheden daar toe leidden, is nauwelijks na te gaan.

115 *wit:* doel.

MELVIN.

Die gun ick haer, en d'andre een ongesteurt bezit.

BIECHTVADER.

Wie steurnis haet vermijde een anders rust te steuren.

MELVIN.

Wat rust moght Engelant of Schotlant oit gebeuren?

BIECHTVADER.

In Schotlants onrust heeft gansch Engelant gevischt,
En door den bastertbroêr Mouray dien burgertwist
Gekoestert: hier uit sproot de steurnis van het huwelijck
Der Vrome Koningin, besproken al te gruwelijck
Van ongebondenheit, toen Riccio zijn ziel,
Daer hij voor 't reine altaer van hare voeten viel,
Opofferde in zijn bloet, dat zelf 't gewaet besmette
Der zwangere, op wiens borst de moort het zinck-roer zette,
Om t'effens met een' schrick en snick en zelven zucht
Te smooren op het hof de moeder met haer vrucht.

116 *d'andre:* Elizabeth.
ongesteurt: ongestoord.
117 *steurnis:* storing.
120 *bastertbroêr Mouray:* Moray, natuurlijke zoon van Maria's vader Jacob V van Schotland, bestreed Maria omdat hij zelf den Schotschen troon wenschte.
121 *huwelijck:* Maria Stuart was na den dood van haar eersten gemaal Frans II van Frankrijk (1560), gehuwd met den Schotschen, Protestantschen edelman Darnley.
123 *ongebondenheit:* echtbreuk.
Riccio: Rizzio was een Italiaansch musicus en zeer in de gunst bij Maria, werd door Darnley op vrij losse gronden, er van verdacht in ongeoorloofde verhouding tot haar te hebben gestaan. Rizzio werd daarop door eenige handlangers van Darnley, of misschien door hem zelf, in tegenwoordigheid van Maria doodgestoken.
125 *zelf:* zelfs.

MELVIN.

De Koning gaf te licht geloof aen 's basterts treken.

BIECHTVADER.

Zoo wert het bussekruit moordadigh aangesteken,
Het Koningklijcke bedt geslingert in de lucht,
D'onnoosle Gemalin van manslaght valsch berucht,
En echter schalck in 't net van Botwels echt getrocken;
Waer op d'aertskettery, noit afgemat van wrocken,
Als op een lecker aes vast aenbeet te gelijck,
En stack banieren op, waer in het oir van 't Rijck,
Voor 's vaders dooden romp en uitgestreckte beenen
Den hemel weckte om wraeck, met jammeren en steenen.
De moeder, na veel smaets, gekerckert in een' poel,
En midden in 't morasch getrapt van 's vaders boel,

129 *Koning:* Darnley.
129 *'s basterts:* De genoemde Moray, zoon van Jacob V en Margeretha Douglas.
130 *het bussekruit:* 31 Januari 1567 namen Darnley, zijn vrouw Maria Stuart, in gezelschap van Bothwell hun intrek in een huis te Kirk-o'-Field. Op 9 Februari, 's avonds 11 uur verlieten Maria en Bothwell het huis, dat den volgenden morgen in de lucht sprong, waarbij Darnley omkwam. Het is wel zeker dat Bothwell de dader van dezen moord is, en dat Maria dit na den misdaad heeft geweten; medeplichtigheid, dus van te voren beraamd overleg is echter nog iets anders.
132 *berucht:* beschuldigd.
133 *in 't net van Botwels echt:* 10 Februari 1567 stierf Darnley; 3 Mei 1567 had Bothwell's echtscheiding van Catherine Gordon plaats; 15 Mei huwde Maria Stuart hem.
135 *d'aertsketterij:* de Protestanten, die Maria van medeplichtigheid aan Darnley's dood beschuldigden.
136 *stack banieren op enz.:* droegen een vlag rond, waarop Jacob, den zoon van Darnley was afgebeeld, biddende bij het lijk van zijn vader.
oir: erfgenaam, Jacob Stuart.
137 *weckte:* aanriep.
steenen: steunen, weeklagen.
139 *in een poel:* in een kasteel, gelegen in het meer Levin.
140 *'s vaders boel:* Margaretha Douglas vgl. noot bij vs. 129.

Moet scheiden van den staf, en goddeloos verlastert,
Haer eenigh kint, haer' troost, betrouwen aen dien bastert.

MELVIN.

Men zoeck' niet aen den Teems den springkaer van al 't quaet,
Maer aen de Seine, als zy, door Guises blinden raet
Voor Koningin verklaert, bestont naer 't Rijck te gapen,
En mengde Schotsch en Yrsch en Fransch en Engelsch wapen
In 't velt van haren schilt; braveerde met dit merck,
Gewrocht in hoftapijt, gebootst in zilverwerck:
De Wapenrocken zelfs der Stuartsche Herouten,
Haer gevelprael, waer op de Franschen zich verstoutten,
Onaengesien 't beklagh des Londenschen Gezants,
Bestelden d'eerste stof tot zoo veel misverstants,

141 *staf:* scepter.
142 *betrouwen:* toevertrouwen.
143 *springkaer:* bron, oorsprong.
144 *blinden:* verblinden.
145 *koningin:* van Engeland n.l.
bestont: waagde.
gapen: begeeren.
146 *meugde:* vereenigde. Maria noemde zich koningin van Engeland als naaste bloedverwant, omdat zij Elizabeth niet als wettig kind erkende; deze was n.l. de dochter van Anna Boleyn, waarmee Hendrik VIII was gehuwd na zijn (niet door Rome goedgekeurde) echtscheiding van Catharina van Arragon. De Katholieken hebben steeds de wettigheid van het huwelijk met Anna Boleyn ontkend.
147 *braveerde:* trotseerde.
merck: wapen.
148 *gebootste:* gesmeed.
150 *gevelprael:* het wapenschild dat op haar gevel stond.
151 *onaengesien:* ongeacht.
152 *bestelden:* verschaften. Onderwerp hiervan is: de Wapenrokken en gevelpraal.

Hier entloos uit gebroeit, en lijdigh zwaer te smooren.
Zou 't bloet van Henrick d'Achtste, een vrouw ten troon geboren,
Verduwen, zich te zien gehoont, by groot en klein,
Voor een onwettigh zaet, een bloetschant van Boulain;
Terwijl uw Myters zelfs naer heuren val verlangen,
En aen dit lasterstuck gewijde zegels hangen?

BIECHTVADER.

Berooft de vader zelf het kint zijn wettigheit,
Waer toe Sint Peters stoel dit stuck te last geleit?
Zoo zelf de staet des Rijcks haer dorst van 't Rijck versteken,
Wat heeft Elizabeth op Paus of bul te spreken?
Zoo Guise zoo Valois oit holden zonder toom,
Wat wijt men dees de schult van schoonvaêr, man en oom?
Die, schoon men haer met recht dien tijtel wel moght geven,
Nochtans dit tijtelrecht afstonden by hun leven;
Gelijck des Konings weeuw, noch treurende op het lijck,
Den kus van vrede boodt aen dit gequetste Rijck;

153 *lijdigh zwaer:* zeer moeilijk.
156 *onwettigh zaet:* onrecht kind, zie noot bij vers. 146.
157 *Uw mijters:* Uw aanhang van geestelijken.
158 *lasterstuck:* misdaad.
159-160 Dit is een zeer juiste opmerking van den Biechtvader.
161 *staet des Rijks:* het Parlement, dat het huwelijk van Hendrik VIII en Anna Boleyn voor onwettig verklaarde.
versteken: berooven.
162 *spreken:* aanmerkingen maken.
163 *Valois:* de Fransche koning.
holden zonder toom: zich te buiten gingen.
164 *dees:* Maria Stuart.
schoonvaêr, man en oom: Hendrik II, koning van Frankrijk, Frans II, en de hertog van Guise, broer van Maria de Guise.
165 *dien tijtel:* den titel van koningin van Engeland.

Behoudens datze noit zich 't erfrecht liet ontrucken,
Hoe fel men sedert zocht haer erfrecht t'onderdrucken:
Want al d'Onroomscheit zagh niet ongedootverft in,
Hoe na de kinderlooze Onroomsche Koningin
Een Roomsche volgen moght, en Romes hope alreede
Te Kercke en Koore gingk, naer d'oude en d'eerste zede.

MELVIN.

Het heughde een yeder, hoe de godtsdienst nam zijn' keer,
En t'elckens ommesloegh by wisseling van Heer.
Wie heden boven drijft is morgen de verachtste:
Dat leerde ons 't wanckel radt, 't welck onder Henrick d'Achtste
Zoo haestigh ommedraeide, en weêr in twijfel hing,
Eer Eduwart den groet des onderdaens ontfing:
Het weifelde nog eens op 't wencken van Marye;
Noch eens op 's nazaets staf, haer zusters heerschappye.
Zoo menighmael het hof Sint Pauwels wintveêr draeit,
De weerhaen van de kerck dan Roomsch dan Onroomsch kraeit.

BIECHTVADER.

O Henrick, wat al leets hebt ghy de Kerck gebrouwen!

171 *ongedootverft:* onbevreesd.
173 *moght:* kon.
Romes hope: Maria Stuart.
178 *radt:* het rad van avontuur.
180 *Eduwaert:* halfbroer van Elizabeth, protestant.
181 *Marije:* Maria Tudor, bijgenaamd Bloody Mary, de Bloedige Maria, Katholiek.
182 *nazaet:* van Hendrik VIII.
183 *het hof Sint Pauwels wintveêr draeit:* het hof de godsdienst in St. Paul's cathedraal doet veranderen.

MELVIN.

Dat kleet is uit zijn ploy: wie kan het weder vouwen?

BIECHTVADER.

De hant, die 't al vermagh, en 't onrecht effen vlijt.

MELVIN.

Vrouw Stuart wort gesolt van een verwarde tijt.

BIECHTVADER.

In zulck een barning zat de moeder oock benepen.

MELVIN.

Ick ducht de rechtbijl wort voor 's dochters hals geslepen.

BIECHTVADER.

Indien ghy moortbijl zeit, dat was de rechte naem.

MELVIN.

Zy draeght den naem van Recht.

BIECHTVADER.

Een Recht dat ick my schaem.

MELVIN.

Men zagh weleer Boulain ten block en bijl verdoemen.

BIECHTVADER.

Die wil ick met Mevrouw op eenen dagh niet noemen.

187 *effen vlijt:* vlak strijkt.
188 *gesolt:* heen en weer gesleurd.
189 *barning:* branding.
190 *ducht:* vrees.
193 *Boulain:* Anna Boleyn, moeder van Elizabeth, die Hendrik VIII ter dood deed brengen.

MELVIN.

Ick ga: de deure kraeckt.

BIECHTVADER.

Gewis hier komt Burgon,
De lijfarts van Mevrouw, een ondergaende zon.

BIECHTVADER. BURGON.

BIECHTVADER.

Hoe vaert de Koningin, van mijnen dienst ver-
steken?

BURGON.

Vry beter dan het scheen geschapen voor vijf weken,
Toen al dit hartewee, het welck oneindigh is,
Eens uit te bersten quam op een misteltenis
Van 't gantsche lijf: en zoo wy 't onheil noemen
zouden
Met zijnen naem; het wort gemeenelijck gehouden
De wisse voorbo van een bolle waterzucht,
Uit eene trage koorts gesproten, als haer vrucht;
Een koorts, die haer een maent in 't bedde heeft
bereden,
En blies dees bollicheit door al haer ziecke leden.
Dat onweêr is bedaert, en entlijck neergeleit,
Doch zy behoudt, helaes! die bleecke bollicheit,
Waer uit men anders niet dan waterzucht kan
spellen,

197 *versteken:* verstoken.
200 *misseltenis:* ongesteldheid.
203 *voorbo:* symptoom.
bolle: omdat het lichaam er van opzwelt.
204 *trage:* slepende.
205 *bereden:* gekweld.
206 *bollicheit:* zwelling.
207 *entlijck:* eindelijk.
209 *spellen:* lezen.

En dat het lichaem moght allengs van water zwellen:
Want milt en lever (dees de winckel van het bloet),
En die het vuilnisvat des lijfs, te lang misvoedt)
Zijn beide schier verflenst, bedorven, overstreden
Door overvloet van raeuwe en koude vochtigheden,
Die (d'oirsprongk van dit quaet) met vuilen damp op damp
Bezwalcken t'edel brein; benevelen de lamp
Van 't kloeck vernuft, ja zelf door 't beckeneel geslagen,
't Gezalfde hair met sneeuw bedecken voor zijn dagen:
En wie verwondert zich, die op haer jammer ziet?
Des kerckers eeuwigheit, en 't nypende verdriet.
Verdruckten de natuur, die al te noode aen 't wijcken,
Ten leste eens onder 't pack der rampen most bezwijcken.
Zy houdt nochtans den moedt, en in verwezen staet,
Schijnt kloecker dan ick 't hart gestelt vinde in der daet.

211 *winckel:* bergplaats.
212 *misvoedt:* ondervoed.
213 *verslenst:* verwaarloosd.
overstreden: afgemat.
214 *raeuwe:* ruwe.
215 *damp:* vochten.
216 *bezwalcken:* bezoedelen.
lamp: licht.
217 *kloeck:* verstandig.
zelf: zelfs.
beckeneel: schedel, hersenpan.
218 *gezalfde:* omdat zij koningin is.
met sneeuw bedecken: wit doen worden. Huygens, Zeestraat zegt: *Als 't op de hoofden sneeuwt,* bedoelende: als men oud en grijs is.
221 *noode:* ongaarne.
223 *verwezen:* afgeleefd.
224 leg den nadruk op de tegenstelling: *schijnt* en *in der daet.*
198_224 Men kan over deze verzen van oordeel verschillen. De een zal er in zien een levendige schildering van een medicus; de ander een voor een drama wat al te realistische verhandeling.

BIECHTVADER.

Een edelmoedige aert kan qualijck zich verbergen :
Hij schiet zijn stralen uit, en breeckt door dat tergen,
Door zoo veel onrecht, hoon en wederwaerdigheit,
Aan alle kanten door met grooter majesteit.
Doch 't aertsche deel lijt last, door stadigh tegenwoelen
Der geesten, die wel scherp hun ongelijck gevoelen :
Want schoon de mensch van mensch te wonderlijck verscheelt ;
Men schudt den mensch niet uit : oock schiet het vrouwebeelt
Door tederheit te kort : en of 't zijn leet wil schuwen,
Het kan al d'ingekropte ellende niet verduwen.
Zoo sleepte een stroom van ramp haer wijze moeder me.
Kon Kalis, het verlies van zulck een kleine ste,
Marie, hare nicht, door waterzucht verslijten ;
Hoe zou Mevrouw bestaen, die uitstont al dit wrijten

225 *hij :* een edelmoedige aert.
229 *'t aertsche deel ;* tegenstelling van : ***edelmoedige aert*** in vers 224.
tegenwoelen : verzet.
230 *ongelijck :* verongelijking.
231 *te :* zeer.
verscheelt : verschilt.
232 *vrouwebeelt :* vrouw.
233 *tederheit :* zwakheid.
of : indien.
234 *verduwen :* verteren (Duitsch : verdauen).
236 *Kalis :* in het Fransch Calais.
ste : stad.
237 *Marie :* Maria Tudor, vgl. de noot bij vers. 181. Men merke op dat hier, en ook op andere plaatsen in het stuk, moet gelezen worden Marië.
verslijten : te gronde richten. In 1558 werd Calais door de Franschen op Engeland, dat het sinds het begin der 14e eeuw bezat, veroverd ; en aan hartzeer over dit verlies zou Maria Tudor gestorven zijn.
238 *bestaen :* in het leven blijven.
uitstont : doorstond.
wrijten : aanvallen.

Van twintigh jaren wrocks en staetzuchts, hoogh in top?
Het yzer wijckt den vijl, de steen den waterdrop.
Wat raet? Hoe zoeckt men best 't gevreesde voor te komen?

BURGON.

't Gebreck zit diep, en heeft alreede toegenomen,
Zoo datmen langkzaem baet verwacht van artseny:
Doch aengeperst van zorgh en eere, zullen wy
Met puick van heilzaem kruit, gepluckt in winter-weiden,
Het zwacke lichaem eerst een luttel toebereiden,
Tot dat de zomerzon ons beter hope geef,
En keur van weeligh groen in beemt en heide leef.
Wij gaen in 't velt, om kruit met krijghsvolck uitgezonden.

BIECHTVADER.

Ick bidde u luister scherp naer tijdingen van Londen,
En kunt ghy, troost Mevrouw tot lichting van haer smert:
Een blijde nieuwmaer zet de swaricheit van 't hart.

239 *hoogh in top:* huizenhoog zich verheffend.
240 *wijckt:* moet zwichten.
241 *voor te komen:* te voorkomen.
242 *gebreck:* kwaal.
244 *aengeperst:* gedreven.
zorgh en eere: eervolle taak.
246 *toebereiden:* voorbereiden.
248 *weeligh:* rijk.
249 *kruit:* geneeskrachtige kruiden.
met krijghsvolck: onder geleide van soldaten.
251 *kunt ghij:* indien gij kunt.
lichting: verlichting.
252 *nieuwmaer:* bericht.

REY VAN STAETJOFFEREN.

ZANGK.

Marie, uit Jesses stam geboren,
En tot een rijcker kroon gekoren
Dan David droegh in 't Jootsche Rijck:
Marie in ootmoed hoogh verheven,
Van vreught en blyschap aengedreven,
Bezoeckt haer nicht in Arons wijck.
Elizabeth, tot Godt genegen,
Schiet op, en vlieght Marie tegen,
Omhelst en kust die groote Nicht.
Aenschouw dit hartelijck verlangen,
Hoeze in elckanders armen hangen;
Hoe liefde bloet aen bloet verplicht.

TEGENZANGK.

Marie, uit Stuarts stam geboren,
En tot een rijcker Kroon gekoren,
Dan Henrick droegh in 't Engelsch Rijck:
Marie, in rampspoet hoogh verheven,
In druck en ballingschap gedreven,
Neemt tot haer Nicht in noot de wijck:
Elizabeth tot wraeck genegen,
Blijft pratten, zent heur wachters tegen,
En vangt en spant die groote Nicht.
Zy laetze twintigh jaer verlangen,

---

256 *ootmoet:* nederigheid.
258 *haer nicht:* Elizabeth.
Arons wijck: de kerk.
259 *tot Godt genegen:* biddende.
267 *Henrick:* Hendrik VIII, vader van Elizabeth.
270 *neemt de wijck:* vgl. *Inhoudt.*
272 *pratten:* zich verhoovaardigen.
spant: zet in de gevangenis.
274 *verlangen:* n l. naar uitkomst.

En tusschen hoop en dootschrick hangen:
Want Staetzucht past op bloet noch plicht.

TOEZANGK.

Hoe stemden dees twee leste t'zamen,
Indien de daden met de namen
Te gader stemden juist en net,
Als 't eerste paer; maer nu beschamen
De wreetheên van Elizabeth
Haer' naem, vol geurs, en 't heiligh voorbeelt;
Naerdienze op haer gesmede wet
Marie tegens Recht veroordeelt.

HET TWEEDE BEDRIJF.

MARIE, REY.

MARIE.

Aertsbisschop Hamilton, hoe dick, hoe menighwerf
Beroude 't my, dat ick (noch op m'n Vaders erf,
Gelijck een simple duif ontslipt, en onbenepen
Van 's oproers kleeuw, en rade om over zee te schepen)
Niet hoorde uw gryze les, uw' Vaderlijcken raet;
En schuwende den muil van ingekropten haet,

276 *staetzucht:* heerschzucht.
past op: geeft om.
bloet: bloedverwantschap.
279 *'t zamen:* overeen.
280 *beschamen:* bezoedelen.
283 *gesmede wet:* speciaal voor dat doel gemaakte wet.
285 *dick:* dikwijls.
286 *erf:* erfland.
287 *simple:* onschuldige.
onbenepen: nog niet bedreigd.
288 *reede:* gereed.
289 *grijze les:* les van een oud, wijs man.
290 *ingekropten:* opgekropten.

Het aenzette op de Vlaemsche of Fransche Konings-
kusten;
Daer ick, schier afgesolt, moght zacht en veiligh
rusten,
In dien gerusten schoot; daer mijn gemael François,
Mijn eerste bruidegom, die telge van Valois,
Zoo lieflijck slaept en rust by 't Vaderlijck gebeente,
Beklaeght van my, zijn weeuw, en alle zijn ge-
meente.
O had my toen 't verstant niet averechts gestaen,
Tot straffe van het gene ick geensins heb misdaen
Mijn lieve bloetvriendin, maer zelf den Heer van
allen;
Ick waer aen deze kust noit blindeling vervallen,
Tot schipbreuck van mijn' staet gezontheit goet
en bloet;
Een dwaesheit, die ik hier zoo dier bezuren moet;
Daer alles zackt, om zich tot mijn bederf te neigen,
En Zusters bijl begint alle oogenblick te dreigen
Mijn' afgematten hals, gesleten onder 't juck

291 *het aanzette:* mij begaf.
292 *schier afgesolt:* bijna dood gekweld.
moght: kon.
293 *schoot:* wijkplaats.
Francois van Valois: Frans II Valois, koning van Frankrijk eerste echtgenoot van Maria Stuart.
296 *gemeente:* volk.
297 *averechts:* verkeerd.
299 *bloetvriendin:* bloedverwante.
zelf den Heer: tegen God zelf.
300 *blindelings:* verblind, onverstandig.
vervallen: terechtgekomen.
301 *staet:* positie.
302 *dier:* duur.
303 *zackt:* wegzinkt.
304 *Zusters:* Elizabeth's. Vorsten noemen elkaar Broeder en Zuster. Men weet dat de Keizer van Rusland aan Napoleon III, dien hij niet als een rechtmatig keizer wilde beschouwen, den aanspreektitel „mon Frère" weigerde, en hem aanspraak met „mon Cousin" („Neef").
305 *gesleten:* te gronde gericht.

Des kerckers, zonder endt, en nimmer zonder druck:
Doch ick verdiende aen Godt, helaes! noch harder slagen:
Hy stercke my, om 't kruis geduldiger te dragen.

REY.

Mevrouw, ick bidde u, breeck dit treurigh steenen af,
Ghy steent u weder kranck, en voor den tijt in 't graf.
Ghy storte korts van rouw en hartewee te bedde,
En elck met u begaen, eer d'artseny u redde,
Niet zonder hulp en gunst van 's hemels medecijn,
Was kranck, terwijl ghy laehgt in dien bedroefden schijn,
Op d'oevers van de doot. Wat denckt ghy aen 't voorleden!
't Zy weelde, 't zy verdriet, dat is voorby gegleden:
Het tegenwoordigh geeft ons zwarigheits genoegh:
Wy zetten 't grijze hair en rimpels noch te vroegh.

MARIE.

Hoe kan ick aen dien dag gedencken zonder weenen,
Die my te scheep zagh gaen, aen 't water te Dundrenen?
Toen Hamilton zich voor mijn voeten nederboogh,

306 *zonder endt:* eindeloos.
druck: kwelling.
309 *steenen:* jammeren.
311 *storte:* moest gaan liggen.
korts: onlangs.
rouw: droefheid.
312 *met u begaen:* die met u meeleefde.
313 *medecijn:* geneesheer, n. l. God.
314 *was kranck;* onderwerp hiervan is *: elck* in vers 312.
bedroefden schijn: droevigen toestand.
315 *voorleden:* verleden.
318 *zetten 't grijze hair;* dichterlijk voor: krijgen grijs haar. *Zetten* kan wel gebruikt worden voor *rimpels*.

Zijn beide handen vouwde, en met de traen in 't oogh,
My toonde baeck op baeck in ons historiboecken,
Afradende de kust der Engelschen te zoecken;
Daer grootvaêr Jakob, d'eerste, eilaes! zoo deerlijck voer;
Malkolm, der Schotten Vorst, en Willemheer, zijn broer,
Van Henrick bleef geprest in dienst op Fransche toghten;
Daer oock 't Albaensche hooft en anderen bezochten
Hun wreetheit en verraet; een eigenschap, die dit
Geslacht tot in het been en mergh gekropen zit.
D'Aertsbisschop ruste niet van bidden en bezweeren,
Toen hy den zeeman 't schip aen 't water zagh ontmeeren:
Hy woude onschuldigh zijn, en eischte schrift en bladt,
Tot tuigen hoe hy zich aen my gequeten hadt.
O Vader! 'k houde u vry, en zoo veel trouwe vrienden:
Mijn schulden hadden schult, die zulck een straf verdienden.

323 *baeck:* baken. Ons woord baken is eigenlijk een meervoud, dat men verkeerdelijk als enkelvoud heeft opgevat. Iets dergelijks is gebeurd met *schoen* (eig. m. v. van *schoe*, vgl. Duitsch *Schuh*) en *teen* (eig. m. v. van *tee*, vgl. Duitsch *Zehe*), zie noot bij vers 690.

325 *grootvaêr Jacob:* Jacob I was eens in Engeland gevangen gehouden.

326 *Malkolm* en *Willemheer:* Malcolm IV (± 1165), door de Engelschen gevangen genomen, evenzoo zijn broeder Willem.

327 *geprest:* gedwongen.

328 *'t Albaensche hooft:* de hertog van Albany.
bezochten: ondervonden.

332 *ontmeeren:* losmaken.

333 *onschuldigh:* verontschuldigd.
schrift en bladt: een schriftelijke verklaring.

334 *tuigen:* getuigen.

335 *houde u vrij:* beschuldig u niet.

Men waerschuwt al vergeefs : wien Godt zijn hoede ontzeit,
Bemerckt den valstrick niet, die voor zijn voeten leit :
Men wort door rampen wijs, en ondervint te spade,
Hoe los men henedryve op 's nagebuurs genade.

REY

Ghy meet een anders hart naer 't uwe, nimmer valsch,
En voelde eerst met den slagh dien slagh op uwen hals.
De scepters gaen te traegh met billijckheit te rade :
Zy achten deught en eere, indienze koom' te stade
Het wrocken tusschen Schot en Engelander staet
Van weerzijde op veel bloets en oorlooghs, zonder maet.
Mevrouw, als op een rots geketent tusschen beide,
Verstreckt hun borreghtoght, tot dat de tijt die scheide.

MARIE.

Wy staken af in zee, en zagen vast de schaer,

339 *te spade :* te laat.
340 *los :* onvast.
nagebuur : naaste.
343 *traegh :* ongaarne.
344 *koom' te stade :* van voordeel is.
345 *wrocken :* vijandschap.
staet : komt te staan, kost.
346 *zonder maet :* oneindig.
348 *borreghtoght :* onderpand.
scheide : moet hier beteekenen : inlost. „De uitdrukking is niet zeer helder" zegt Van Lennep, die hier een andere verklaring geeft, n.l. totdat de tijd hen, n.l. Engelschman en Schot, scheidt. Evenwel wilden zoowel Maria Stuart als Elizabeth een vereeniging van Engeland en Schotland, wat ons deze verklaring van Van Lennep niet aannemelijk maakt.
349 *staken af :* staken van wal.
vast : steeds, voortdurend.

Die op den oever kermde, en badt met groot misbaer,
Beschreien deze vlught, te treurigh en verlaten,
En voor haer' boezem staen. Zoo hoort men lammers blaten,
Wanneer de herderin, geperst van watersnoot,
Of strooper, zonder naem, oock door haer eigen doot
Geen kudde bergen kan; terwijl hy aen komt streven,
En hongerigh naer buit, te woest en overgeven
Den herder jaeght voorheen, die deerlijck ommekijckt,
Bekommert met zyn koy, die op den zeekant wijckt.
Aldus belandden wy te Wirkinton in 't ende,
En wisselden van gront, maer geensins van ellende.
Ick zende aen zuster 't hart, haer diamanten pant,
Maer och! haer eigen hart verkeert in diamant,
Vermorwt door be noch klaght. Zy houdtme zitten quijnen;

351 *beschreien:* betreuren.
te: zeer.
352 *voor haer' boezen slaen:* zich op de borst slaan, als teeken van wanhoop.
353 *geperst:* gedreven.
354 *zonder naem:* onbekend.
355 *bergen:* redden.
streven: rennen.
356 *te:* zeer.
overgeven: misdadig.
357 *voorheen:* weg.
deerlijck: vreezend.
358 *bekommert:* angstig.
koy: schaapskooi, hier gezegd voor kudde.
359 *Wirkinton:* Werkington, plaats in Noord-Engeland.
361 *zende:* zend.
zuster: vgl. de noot bij vers. 304.
hart: een diamanten hart, dat Maria als geschenk („*pant*") van Elizabeth had gekregen.
362 *verkeert:* verandert.
363 *be:* bede.
houdtme: dwingt mij.

Zy boetme in eenzaemheit en duistere woestijnen,
Vervoert van slot op slot. Men geeft party geloof,
En och! voor my alleen zijn yeders ooren doof.

REY.

Zoo vlught de nachtegael het vogelvangersgaren,
En valt in 's arents klaeuw, op vrybuit lang ervaren.
Zoo schuwt het weerloos lam den wreeden wolfstant,
En wort van een leeuwin of luipert aengerant.
De roozen gloejen schoon, maer wacht u voor haer doren.
Het roozebladt bedeckt een adder bits van toren.
Het diamanten hart, u toegezonden, spelt
Te vore hoe haer hart van binnen is gestelt:
Noch kan het bockenbloet op diamantsteen winnen,
Maer Koninginnebloet verzacht geen Koninginnen.

MARIE.

Mijn broeder speelt terwijl den Koningk op mijn' troon,
Misbruickt d'onmondigheit en kintsheit van mijn' zoon,
Een onderdruckte wees, van 's moeders raet verstooten.

364 *boeitme:* zet mij gevangen.
woestijnen: afgelegen plaatsen.
365 *partij:* tegenpartij.
367 *vogelvangersgaren:* netten van den vogelaar.
368 *vrijbuit:* roof.
370 *aengerant:* aangevallen.
371 *gloejen schoon:* hebben een schoone kleur.
372 *bits van toren:* venijnig en gevaarlijk.
373 *spelt te vore:* voorspelt.
375 *noch:* wel.
bockenbloet; met bokkenbloed zou men diamenten, die uit de hardste stof bestaan, kunnen oplossen. Dergelijke en andere fabelen werden vroeger van edelsteenen verteld.
broeder: Moray, zie noot bij vers 120.
377 *speelt den Koningk:* gedraagt zich als koning.

Hy plondert en verwoest kasteelen, huizen, sloten,
En laeuw, maer niet verzaet van 't Koningklijcke bloet,
Vint smaeck en slaet zijn klaeuw in 't onverbeurde goet,
Ziet Godt noch menschen aen, om 't ketterdom te stercken,
Te stichten op het puin van kloosteren en kercken,
Berooft van tiende en schat en offer en altaer,
En geestelijcken staet, gedoken in gevaer.
Zoo veel baldadigheits geleên, door 't zamenrotten
Der wederspannigen, verdriet mijn vroomste Schotten.
Die duizenden in 't velt het harnas schieten aen,
Getroost het Recht van Godt en Koningk voor te staen.
Ick laetme niettemin op toezegh noch gezeggen,
En hopende op verdragh, de wapens nederleggen.
Mijn klaght en onschult wort in 't Parlement gehoort,
Ick vry gekent : maer och! men houtme trouw noch woort :
Geen voorslagh baet ; ick vindt my reis op reis bedrogen :
Wat zich beweeght of niet, mijn ramp staet onbewogen.

381 *laeuw :* besmeurd. Vondel gebruikt dikwijls het beeld van een zwaard dat lauw, of warm is van het bloed.
verzaet : verzadigd.
382 *onverbeurde goet :* goed, dat men niet door misdaden heeft verbeurd, maar dat nochtans is verbeurd verklaard.
385 *tiende :* kerkelijke inkomsten.
386 *geestelijken staet :* geestelijken.
gedoken : gevlucht.
387 *baldadigheit geleên :* geleden onrecht.
t' zamenrotten : samenzweren.
390 *voor te staen :* verdedigen.
391 *toezegh :* belofte.
393 *onschult :* verontschuldiging, verdediging.
394 *vrij gekent :* vrijgesproken.
395 *reis op reis :* keer op keer.
396 *staet onbewogen :* blijft onveranderd.

KENEDE. MARIE.

KENEDE.

Geluck, Mevrouw, geluck en zegen sla hier toe.

MARIE.

Getrouwe Kamenier, wat wil dit zeggen? hoe?

KENEDE.

Nu wensch uw Kenede dat haer geluck bejegen.

MARIE.

Dat quam in twintigh jaer uw Koningin noit tegen.

KENEDE.

Ick zie ons morgen vroegh ter goeder tijdt verlost.

MARIE.

Ghy stuurt, naer uw gewoonte, uw hoop vooruit te post.

KENEDE.

Ick hoop u morgen vroegh, als eertijts, na te springen.

MARIE.

Gelijck te Lochlevijn? belachelijcke dingen.

KENEDE.

Waerom belachelijck? 't is errenst, en geen spel.

397 *sla hier toe:* kome hier bij.
399 *versta:* wensch nu ook Uw Kenedy, dat zij geluk hebbe.
400 *quam... tegen:* overkwam.
402 *te post:* op wachtpost. Maria bedoelt, dat Kenedy's wensch op de gebeurtenissen vooruitloopt.
eertijts: de vorige maal.
404 *Lochlevijn:* uit haar gevangenschap in het meer Levin, verg. vers 139. Zij was hieruit gered voor Douglas, die haar wilde huwen, zie vers 406.

MARIE.

Hier leit geen Douglas t'huis, geen jonge Daniël.

KENEDE.

En of mijn aenslagh eens in 't endt met Godt geluckte?

MARIE.

Uw brein verziert wat nieuws: zoo troost men de bedruckte.

KENEDE.

Mevrouw ontslipte toen in mannelijck gewaet.

MARIE.

Vergeefs. Nu rep mij niet van oproer of verraet.

KENEDE.

Het geen natuur ons raet: ons staet een kans te waegen.

MARIE.

Dat waegen stont voorhene op bloet en nederlagen.

KENEDE.

Mzn heeft, hoe dick en sterck dit slot oock schijn' bemuurt,
Van langer hant een hol van onder uitgeschuurt,
Waer door men aen de graft gemackelijck kan kruipen,

406 *leit t'huis:* bevindt zich.
Daniël: in het Oude Testament redder van Suzanna.
407 *of:* indien.
met Godt: met God's hulp.
408 *verziert:* bedenkt, verzint.
rep mij: spreek mij.
411 *staet:* past.
412 *stout:* kwam te staan, kostte.
414 *van langer hant:* langzamerhand.
415 *aen de graft:* tot aan de slotgracht.

En langs een biesbrugh stil by donckre maene ontsluipen,
Daer een gezadelt paert u, zonder lantgerucht,
In luttele uren tijtds, zal bergen met der vlught,
En voeren strandewaert, bestuwt met brave Ridderen,
Om in een visschers pinck...

MARIE.

Och! zwijgh: mijn leden sidderen.

Wat heeft het edel huis van Hauwaert niet geleen!
Wat heeft het niet bezuurt! hoe is het plat getreên!
Mijn vrydom kan, hoe kloeck een aenslagh zy begrepen,
Niet anders dan 't bederf van velen met zich slepen.
'k Ontslipte Lochlevijn geluckighlijck, en won
Het velt met zulck een hoop van haest te Dombreton
De klaeuwen van Mouray en zijn griffioens te schuwen:
Maer zoo veel Heeren als hun Koningin bestuwen

416 *biesbrugh:* brug van biezen.
417 *zonder lantgerucht:* zonder dat het land het verneemt.
418 *bergen:* redden.
419 *strandewaert:* naar de kust.
bestuwt: omstuwd.
brave: dappere.
421 *Hauwaert:* Howard.
422 *bezuurt:* geleden.
423 *vrijdom:* vrijheid *kloeck:* slim.
begrepen: beraamd.
424 *bederf:* ondergang.
425 *Lochlevijn:* zie vers 139.
won het velt: bereikte het vrije veld.
426 *haest:* weldra.
Dombreton: Dumbarton.
427 *griffoens:* monsters.
428 *bestuwen:* omringen.

Vervielen jammerlijck te Langsid in zijn laegh;
Een jammer waer ick noch in 't harte rouw om draegh:
Men waeghde een schoone kans, van weerzijde afgeronnen,
Wat wert er bloets gestort! Getrouwe Hamiltonnen
Dat Godt uw trouw bekroone in 't eeuwighduurzaem Rijck.
O Koningklijck geslacht! ghy hoopte lijck op lijck,
Wel zestigh in getal. Wie ons had aengehangen
Geraeckte hier ten val, verslagen of gevangen,
En ick, verlost van 't Schotsche, in 't Engelsche gewelt.

KENEDE.

Daer klopt Burgon: hy brengt u kruiden uit het velt.

BURGON. MARIE. KENEDE.

BURGON.

Of kruiden, of wat nieuws, gezonder dan mijn kruiden.

MARIE.

Wat brengt ghy nieuws, Burgon? dit moet wat vreemts beduiden.

BURGON.

Ik hoop wat goets, Mevrouw, en beter dan ghy waent.

MARIE.

Zegh op, ghy hebt alree genoegh den wegh gebaent.

429 *Langsid:* Longside, waar Maria door Moray in 1568 verslagen werd.
laegh: hinderlaag.
433 *eeuwighduurzaem:* eeuwigdurend.
437 *ick:* versta: ik geraakte uit Schotsche gevangenschap in Engelsche.
442 *den wegh gebaent:* inleidingen gemaakt.

Ontveins my niet 't geen streckt tot korting van mijn lijden.
Behaegh het Godt, hy geve ons moedigh door te strijden.

BURGON.

Wy lazen hier en daer het heilzaem kruit by een,
Wanneer een Ridder quam van Petersburgh gereên;
Gevolleght in 't verschiet van paerden en karossen.

KENEDE.

Tet goeder ure: ick hoop zy komen u verlossen.

BURGON.

Ick spreeck hem aan, en vraegh naer tijdingh uit het hof.
Hy kende my, en sprack: mijn Heer, nu hebt ghy stof
Om uitkomst van verdriet voor uw Princes te hopen:
Misleit de roep my niet, ick zie den kercker open.
Zoodra het vonnis was door Londen getrompet,
Heeft ieder, die haer droegh, dien zwaeren slagh belet.
Men dreight Elizabeth met wraeck aen alle kanten:
Men houdt door brieven aen, vertoogen en Gezanten.
En al wat achterdocht en omzicht baert en zorgh,
Hier dreight en smeeckt Parijs, daer 't hooft van Edenborgh,

443 *ontveins:* verberg.
446 *wanneer:* toen.
Petersburgh: Peterborough.
447 *in 't verschiet:* in de verte.
450 *stof:* rede.
452 *mij:* tot vs. 471 haalt Burgon de woorden van den ridder aan.
roep: het gerucht.
454 *die haer droegh:* die haar partij had gekozen.
455 *dreight:* bedriegt.
456 *houdt aen:* dringt aan.
458 *'t hooft van Edenborgh, haer soon:* Jacob VI koning van Schotland.

Haer zoon, Bourbon, en d' ooms, zoo Lotheringe als Guisen,
En al wie by haer bloet aen Majesteit verliezen
Bellievre boven al verbloemt vrouw Stuarts schult,
En stuit ons Koningin, gedwongen met gedult
Ter liefde van Valois het Recht zoo lang te schorten,
Oock met gevaer van kroon en leven te verkorten.
Het Keizerlijcke hof, gansch Duitschlant, ja Euroop
Gaen zwanger van dit pleit. De Roomschen scheppen hoop
Dat onze Koningin uw Koningin zal spaeren.
Ick hoop dit onweêr zal ten leste nu bedaeren.
Het Rijck is vol geruchts, dat alle dagen wast.
Dees Heeren komen nu ontvouwen hunnen last,
Verquick uw Koningin het hert met deze maeren.

MARIE.

De zee leit op haer luim, om met noch feller baeren
't In slaep gewieghde roer te wecken met een' slagh,
Daer 't reddelooze schip niet langer tegen magh.
Betrouw een zeegedroght: betrouw uw lijf de winden
En wateren des volks, genegen tot verslinden.
Men peilt geen gront van 't hof: zijn afgront leit te diep.

459 *d'ooms:* hertogen van Guise en Lotharingen.
460 *bloet:* ter doodbrenging.
461 *Bellievre:* Fransch gezant te Londen.
verbloemt: bestrijdt.
462 *stuit:* weerhoudt.
466 *gaen zwanger:* zijn vervuld.
pleit: geding, rechtzaak.
469 *wast:* toeneemt.
470 *ontvouwen:* meedeelen.
472 *leit op haer luim:* handelt naar willekeur.
baeren: golven.
474 *magh:* kan.
475 *betrouw:* vertrouw.
zeegedroght: zeemonster.
betrouw uw lijf: vertrouw uw leven toe.
477 *afgront:* diepte.

KENEDE.

't Is noch geen hallef jaer dat zy haer woort herriep,
En onder 't lezen zelf den mont des Rechters snoerde,
Eer Amias door last u op dit huis vervoerde:
Ja menigh jaer geleên verwees u 't Parlement,
Doch zonder nadruck: al dat dreigen quam in 't endt
Op dezen kercker uit: dit zijn de zelve vlaegen.

MARIE.

Het gae zoo 't Godt belief: zijn wil zy mijn behaegen
Daer kloppenze: my dunckt dat ick de Graven hoor.
Burgon, doe op: vertreck: de Heeren zijn daer voor.

DE GRAVEN. MARIE.

DE GRAVEN.

Mevrouw vergeef het ons, zoo wy uw' geest beroeren,
En komen met den last het vonnis uit te voeren,
Door wil der Koninginne en 't volle Parlement
Gestreecken tegens u, op dat men eens in 't endt,
Bykans aen lager wal, tot schipbreuck toe gedreven,
Den Staet des Rijkcs zijn rust, de Koningin haer leven
Verzekere: eer de storm van zoo veel ongevals
Door reuckeloos verzuim hun 't effens op den hals

480 *Amias:* Sir Amyas Paulet.
door last: volgens bevel.
481 *verwees:* veroordeelde.
486 *doe op:* doe open.
487 *beroeren:* verwarren.
490 *gestreecken:* geveld.
in 't endt: ten slotte.
491 *aen lager wal gedreven:* in het verderf geraakt.
494 *reuckeloos:* roekeloos.
t' effens: tegelijk.

Koom' storten, en met een den Godtsdienst te verpletten,
Waer aen ons Godt verbint, geweten, eedt en wetten,
Getroost dan morgen vroegh u zelve hier bereit
Te buigen onder 't Recht, u wettigh opgeleit;
En wijt ons niet, dat wy 't gevelde vonnis uitten,
Als dienaers van 't Gerecht, door gunst noch haet te stuiten.

MARIE.

Zoo lagh het niet by my, dat uwe Koningin,
Mijn zuster, die ick meer dan zusterlijck bemin,
Mijn doot bezeeglen zou, en dus dien twist beslechten:
Dewijl ick geensins ben gehouden aen uw Rechten:
Edoch behaeght het haer te zoenen dit geschil
Met storten van mijn bloet; ick stem in haeren wil,
En gae die schoone doot gemoeten met verlangen:
Oock is de ziel niet waert om hoogh de kroon t' ontfangen,
Indien hier 't lichaem schroom' voor d' opgeheve bijl,
En schrick' voor eenen slagh. Ick heb my al een wijl
Bereit, en wissel bly den kercker van dit leven,
Om mijnen bruidegom en Heer de hant te geven,
In 't onbenevelt licht, daer haet noch afgunst bast;
Daer Godt de tranen zelf van oogh en aenschijn wascht.

DE GRAVEN.

Verschoont ons Koningin, en reinigh uw geweten

501 *zoo laegh het niet bij mij:* zoo heb ik het niet begrepen.
504 *Rechten:* rechtspraak.
507 *gemoeten:* ontmoete.
510 *schrick':* vreeze.
513 *onbenevelt:* waar geen duisternis is.
bast: blaft.

Van 't lasterlijck vergrijp en bloedige vermeten,
Te kenbaer aen het volck, dat haer om d'ooren loopt.
Men heeft verradery en list op list gehoopt,
Gedongen naer ons kroon, en Roomschen, die u noemen
Hun rechten Koningin, baldadigh hooren roemen
Op Stuarts wettigheit, en stoffen, woest en wilt,
Op uw luiperden en aengenomen schilt.
De kroon (dit weet Mevrouw) verdraeght geen stoelgenooten.
De Londensche gemeent, de kleenen en de grooten,
Een ieder roept om 't luitst : verzeker uwen Staet :
Maer 't gene dees gekroonde op 't hooghst ter harte gaet
Is de eere des geloofs, gezuivert door 't hervormen,
Het welck in dezen nacht van dagelijksche stormen
Geen veiligheit kan zien (wy tuigen 't zonder ergh),
Ten zy het door uw doodt ter noot zijn leven bergh.
De doodt van 't een geloof is 't leven van een ander.
Zoo scheit men Belial en Christus van malkander :
Zoo puurt men ons geloof van schuim en valsche schijn ;

516 *vergrijp :* misdaad.
vermeten : onderneming.
517 *om d'ooren loopt :* haar met woorden kwelt.
520 *rechten :* rechtmatige. Merkwaardig is hier de mannelijke vorm, die wel op een vergissing zal berusten.
521 *stoffen :* roemen, pralen.
522 *luiperden :* leeuwen. In de wapenkunde is een *luipaard* een gaande leeuw met de kop en face, een *klauwaard* een klimmende leeuw met de kop en profil.
aengenomen : door hen als hun wapenschild aangenomen.
523 *stoelgenooten :* menschen die gezamenlijk op een zetel zitten.
525 *verzeker :* bevestig.
528 *nacht :* duisternis.
529 *zonder ergh :* zonder kwade bedoelingen.
530 *ter noot :* in den nood.
bergh : redt.
533 *puurt :* zuivert.
schuim : onzuiverheid.

Dies neem gedult: het magh, het kan niet anders zijn.

MARIE.

Gelooft zy Godt, nu zelfs de vyanden betrouwen
Dat mijn gezagh alleen waer machtigh op te bouwen
Den overouden dienst van 't omgewroete altaer;
Een roem, zoo goddelijck, dat ickze met gevaer
Van Stuarts kroon en bloet, den oppersten ter eere,
Ter eere zijner Kercke, op 't vierighste begeere.

DE GRAVE J.

Volhardt vry even stijf, en hou den zelven toon:
Maer och! zy staet vergeefs naer d' eer der martelkroon
En naem van Heiligh, die naer 's anders durf steken,
Met eenen naer heur kroon, een stuck te klaer gebleken.

MARIE.

Dat waer vermetenheit, en anders dan my voeght.
Zy hoeft geen dubbele eer, wie de eenige eer vernoeght.
Ghy hebt aen 't lichaem maght door Godts gehengenisse,
Geensins door Recht, dat vraeght uw overtuight gewisse,

535 *betrouwen:* zeker zijn.
536 *waer maghtigh:* in staat ware.
537 *omgewroete:* omgeworpen.
540 *vierighste:* vurigste.
542 *staet:* streeft.
543 *durf:* durft.
544 *stuck:* daad, werk.
545 *vermetelheit:* overmoed, misdaad.
546 *hoeft:* behoeft.
547 *geheugenisse:* toestemming.
548 *gewisse:* geweten.

Zoo wel bewust, dat ick, die een Gezalfde ben,
Een vrije Koningin, naest Godt geen hooger ken:
Noch stelt ghy mijne Ziel door dreigement geen wetten,
En kuntze niet de hoop op die gena beletten,
Waar door ick hem mijn bloet opoffer, die my sterck'
Dat mijn vermindring streck' tot wasdom van zijn Kerck;
Waer buiten my niet lust de werelt te regeeren,
En om 't vergangkelijck 't bestendigh Rijck t' ontbeeren,
Veel min tot zusterslagh te geven raet of daet.

DE GRAVEN.

Hoe lochent ghy 't geen blijckt by Babingtons verraet.

MARIE.

Ick legh mijn hant op 't boeck, gelijck een vrouw van eere,
Ja Christe Koningin, ten troon gezalft, en zweere
Op 't noit vervalschte Woort, dit heiligh perckement,
Dat my noch zustermoort noch opzet is bekent,
Die naer heur ondergangk of nadeel hebb' geroken.
De voorspoet van heur staet (hoe snoot ick zit besproken)
Was 't allen tyde my ten hoogste waert en lief.

ken: erken.
vermindring: vernedering.
wasdom: groei.
bestendigh: eeuwig.
zusterslagh: zustermoord.
opzet: een plan daartoe.
geroken: gestreefd.
staer: positie, macht.

DE GRAVEN.

Ghy zweert by Roomschen text, maer kunt den cijferbrief
En Naus getuigenis en Kurle niet verstommen.

MARIE.

Hoe zit d'onbillijckheit zoo hoogh in top geklommen
En bezight men nu knecht en huurling, luttel trouw,
En vlammende op genot, ten laste van hun vrouw?
De waerheit schijnt te sterck in 't aenzicht van de logen.
Men brengze eens (heeft men 't hart) ons levende onder d'oogen.
Wy kennen Walsingam, en wat hy broet in 't hart:
Zijn schalckheit weet, hoe zy zich diende van Balart,
Meineedigheit gebruickte, en spreecken kost door monden
En pennen, aen geen' plicht of eere en eedt gebonden.
Ick zie de Majesteit de Kroone in slijck getreên,
Indienze, in zulck een zaeck, moet hangen aen het geen
Geheimeschrijvers, dier verplicht voor haer te buigen,

566 *cijferbrief:* brief in geheimschrift.
567 *Nau en Kurle;* zie noot bij vers. 60.
569 *luttel trouw:* niet te vertrouwen.
570 *genot:* voordeel, winst.
vrouw: meesteres.
573 *Walsingham:* secretaris van koningin Elizabeth, die het complot van Babington ontdekt heeft.
broet: broedt.
574 *schalckheit:* misdadigheid.
diende: bediende.
Balart: Ballard, een medeplichtige van Babington.
575 *kost:* kon.
579 *dier verplicht:* op wien een dure plicht rust.

Gevalle om iemants zucht lichtbaerdigh te getuigen.
Ghy weet wie hen misschept: ick heb hun trouw beproeft
In billijckheit die geen getuigenis behoeft.
Het blijckt hoe Saul noch dus, zelfs tegens zijn geweten,
Al 't onrecht David pooght aen muur en want te speten:
Hy sprongk te venster uit, en ick, die anders niet
Dan mijn verlossing zoeck, het geen natuur gebiet
Den vogel in zijn kouw; 't geen zelfs de wetten raden,
Zit hierom met een moort en zusterslagh beladen.
Een krancke weduw, die gekerckert zucht en smeeckt,
Misdoet, terwijl ze bidt, dat Godt haar boeien breeckt
Misdoet, terwijlze schreit, dat hier of daer een stercker
Op hare klaghte ontwaecke en opene dien kercker
Der entlooze eeuwigheit, alle oogenblick bespiet;
Terwijlze smilt als sneeuw, en smoort in dit verdriet.
Noch zochtze Flippes noit haer erfrecht op te dragen,
Om niet (al belght hij 't zich) de zuster te mishagen,

580 *gevalle:* bevalt.
zucht: wensch.
581 *misschept:* verandert.
584 *speten:* spietsen.
587 *kouw:* kooi.
588 *beladen:* beschuldigd.
589 *krancke:* zwakke.
591 *stercker:* sterkere.
594 *smilt:* verkwijnt.
595 *Flippes:* Philips II, wien Maria Stuart haar erfrecht zou hebben overgedragen.
596 *belght zij 't zich:* vertoornt zij zich er over.

En diende zich veel eer van Hesters zoeten aert,
En lieflijck smeecken : dan van Judiths bloedigh zwaert.

DE GRAVEN.

Mevrouw, ghy hoort den last betrouwt aen onze zorgen,
Die u geen uitstel geeft dan tot den dagh van morgen.

MARIE.

Welaen, ick heb voorhene uw aenklacht wederleit,
En wil, als een wie echt en reden wort ontzeit,
My zelve op 't hoogh ge echt der opper eer- schappye,
Waer voor Elizabet gelijck staet met Marye,
Beroepen. Ghy verstaet, u allen is bewust,
(Want geen bewimpeling 't geweten dempt of bluscht)
Dat mijn geboorte alleen en Godtsdienst my be- zwaren :
Doch 't is in niemants maght zich zelf te weder- baren,
Te lochenen zijn bloet, 't ontkennen 't heiligh merck
Der vonte, die de ziel dit indruckte in de kerck.
Men noem' het zoo men wil, dat zijn de laster- stucken,
Waerop ick my getroost voor uw gewelt te bucken.

597 *diende :* bediende.
zoeten : liefelijken.
598 *betrouwt :* toevertrouwd.
606 *bewimpeling :* ontveinzing.
607 Hier raakt Maria de kern van de zaak : inderdaad is haar ver- oordeeling een zaak van politiek geweest. Daarmee is zij natuurlijk nog niet vrijgesproken van andere misdrijven, als medeplichtigheid aan den moord op haar echtgenoot, die als voorwendsel is gebruikt om haar te straffen.
608 *zichzelf te wederbaren :* door zich zelf wedergeboren te worden.
610 *vonte :* doopvont.
611 *lasterstucken :* misdaden.

DE GRAVEN.

Wy hebben ons gemoedt gezuivert, zoo 't behoort :
Beroep u vry op Godt ; wy varen echter voort.

MARIE.

Dewijl men in dit Rijck my nauwelix zal kunnen
Een uitvaert, naar den eisch van mijn geloof, vergunnen,
En Koningklijcken staet ; gelijck 't aelout geslacht
Der Koningen van outs ter aerde wert gebracht ;
En aengezien de wrock der nu veraerde Schotten
Ons Vaderlijck gebeent verboodt in 't graf te rotten,
En stroide d' asch en stof der Vorsten in den wint ;
Zoo bidde ick, als de haet der menschen, dol en blint,
Verzaet zy met mijn bloet onnozelijck te plengen,
Dat dan mijn hofgezin en dienaers 't lichaem brengen
In eenigh heiligh lant, of naer de Fransche kust,
Daer mijn Vrouw Moeders lijck begraven, lieflijck rust ;
Zoo magh dit zwacke lijf, waerin de ziel ging treuren,
Gescheiden van de ziel, in 't einde eens rust gebeuren ;
Terwijl 't onsterflijck deel door offers en gebeên
Gedient met meer cieraets zijn hoop te moet ga treên.

uitvaert : begrafenis.
staet : staatsie.
veraerde : ontaarde.
verboodt : niet toeliet.
verzaet : verzadigd.
onnozelijck : onschuldig.
hofgezin : gevolg.
heiligh lant : gewijde aarde.
gedient : bediend.
cieraet : schoonheid.

DE GRAVEN.

Dat staet uw dienaer eerst de Koningin te vragen,
Behaeght haer dit verzoeck, wy laten 't ons behagen.

MARIE.

'k Verzoeck mijn Biechtvaêrs dienst, om, volgens ons manier,
Het hart te zuiveren, en voor mijn afscheit hier
Te nuttigen ons Manne en Christgeheimenisse.

DE GRAVEN.

Vervloeckte afgodery! het strijt met ons gewisse.

MARIE.

Magh nu mijn zielzorgh, my geheele jaren langk
Geweigert, al te straf, niet stutten een, die kranck
Naer geest en lichaem, zich godtvruchtigh zoeckt te troosten?
Men weigert zulck een bede oock niet den allerboosten
En godvergetensten, in 's levens uiterste uur.
Hoe wrijft men deze loogh noch in mijn hartquetsuur!

DE GRAVEN.

Men heeft u toegeschickt een' Bisschop met den Deken.

631 *staet:* past.
635 *Manne:* de H. Hostie.
636 *gewisse:* geweten.
637 *zielzorgh:* zielverzorger.
638 *straf:* hardvochtig.
stutten: steunen.
640 *boosten:* slechtsten
641 *uiterste:* laatste.
642 *loogh:* loog, of in het algemeen bijtende stof.
643 *toegeschickt:* toegezonden.

MARIE.

Geen Onroomsch yveraer verstout' zich my te spreken.
Gelooft zy Godt dat ick al onderwezen ben,
En zonder hun zijn Kerck, en mijne misdaet ken,
Gelijck het kromme spoor en dwaellicht der verkeerden.

DE GRAVEN.

Naerdien ghhy dan den raet der wijze Godtgeleerden
Verlastert en verworpt, bekennende veel min
Hoe ghy u tegens ons gekroonde Koningin,
Uw wettigh overhooft, zoo schendigh hebt vergrepen;
Zoo voel haer gramschap nu rechtvaerdighlijck geslepen
Door uw hardneckigheit, gewapent tegens Godt.
Paulet, vaer voort: ghy weet haer Majesteits gebodt.
Men handelze voortaen gelijck een statelooze,
Berooft van waerdigheit, t\n spiegel voor de booze.

PAULET. MARIE. REI VAN STAETJOFFEREN.

PAULET.

Mevrouw, nu regel u naer 's tijts gelegentheit,
Ontzeggende dat een, wie 't leven wort ontzeit,

misdaet: onwaardigheid.
kromme spoor: dwaalweg.
verkeerden: verdoolden.
verlastert: smaadt.
verworpt: miacht.
schendigh: schandelijk.
geslepen: aangevuurd.
gewapent: met wapenen zich richtend.
vaer voort: gaat door.
handelze: behandele haar.
statelooze: gewoon burger.
gelegentheit: gesteldheid.
ontzeggende: verbiedende.

En buiten staet en eere en ampteloos gerekent,
Noch eenig teken voer', 't welck Majesteit betekent:
Beveel dan dat men voort dit pauweljoen om hoogh
Van zwart fluweel, en voort al wat hier hange in 't oogh
Gewilligh weghneeme, en het zeil der hoogheit mindere,
In 't onweêr des gerechts, en dus alle opspraeck hindere:
Doch wijt het my zoo zeer, noch deze Heeren niet,
Als onze Koningin alleen, die dit gebiet.

MARIE.

Ick ly het met gedult: dat zy haer' haet verzade.
De hemel zalfde my, en riep door zijn genade
Marie tot dien troon, als met zijn eige stem.
't Bezit rechtvaerdighlijck, en houde alleen van hem
Mijn' troon en kroon te leen, en wilze met mijn leven
En bloet oock hem alleen gehoorzaem wedergeven.
Hy heeft Elizabeth niet boven my gestelt.
Laet Parlement en Raet en Ketterdom gewelt
Te wercke stellen, als geweldenaers en stroopers,
Die in een moortspelonck, gesterckt met overloopers,
Den allervroomsten Vorst vast knevelen met kracht;

659 *buiten staet en eere:* zonder uiterlijke eer.
661 *betekent:* aangeeft.
661 *pauweljoen:* paviljoen.
663 *gewilligh:* vrijwillig.
zeil: Paulet geeft hier het beeld, van een zeil dat gereefd moet worden wanneer er onweer op komst is.
664 *hindere:* verhindere.
667 *verzade:* verzadige.
676 *moortspelonk:* duister hol.

'k Gedoogh het tegens recht: 't is buiten hunne macht,
Dat ick geen Koningin (zy doen hun beste) sterve;
Hoewel mijn staet wat glimps in 't oogh der menschen derve.

PAULET.

De bloem der Majesteit gaet open, en vergaet.
Ghy zijt niet die ghy plaght, maer in verwezen staet.

MARIE.

Noch houdt het Koningsdom zijn' luister onbedorven,
De Koningen des Rijcks zijn meer dan eens gestorven
Een doot, zoo eerelijck voor 't Koningklijck geslacht,
Als schandelijck voor 't volck, dat in die boosheit lacht:
Wat wonder is het dan, zoo weder een verwoede
't Getal der Koningen van Engelantschen bloede
Vermeere met mijn lijck? 't is Engelants manier:
Dat schatte noit het bloet der Koningen zoo dier,
Of plengde 't milt, en maeide, als met een dolle zeissen,
De telgen van den stam, die recht hadde iet te eischen,

679 *gedoogh:* verdraag.
tegens recht: als onrecht.
679 *geen koningin:* niet als koningin.
zij doen hun beste: hoewel zij er hun best voor doen.
680 *glimp:* praal.
682 *verwezen staat:* toestand van een veroordeelde.
686 *lacht:* zich verheugt.
687 *verwoede:* boosaardige.
689 *vermeere:* vermeerdere.
690 *dier:* kostbaar.
691 *zeissen:* zeis. Hier is het omgekeerde gebeurd als het is de noot bij vers 323 opgemerkte: de enkelvoudsvorm is als meervoud opgevat en een nieuw enkelvoud er naast gevormd. Hetzelfde had o. a. plaats bij *raaf* (eig. raven).

Te vorderen, uit kracht van tijtel, op dees kroon.
De Koning Rijckaert wert met zulck een haet en hoon
Bejegent, en getrapt, om hem zijn recht t' ontwringen.

PAULET.

Ghy spreeckt als had ghy maght om anderen te dwingen.
Regeert de Moeder nu in Schotlant, of de zoon?
Ontwijde Koningin, berooft van Rijck en troon,
Wat moedight u? wat staet u echter meer te hopen?
Bedenck, 't is tijt, hoe verre uw zaecken zijn verloopen.

MARIE.

Noch zoo niet, dat mijn moédt bezwijcke voor dien last,
En ick bestemme 't geen mijn grootheit nimmer past.
Men pooght vergeefs het merck der zalvinge uit te wissen:
Oock kan de wettigheit onze afkomst geenszins missen;
Beneemze al wat u lust, ghy neemtze nimmer af
Het voorrecht van haer' stam, geheilight tot den staf.

693 *bijbel:* titel.
694 *Rijckaert:* Richard II, waarover Shakespeare een drama geschreven heeft.
697 *zoon:* Maria's zoon, Jacob, was koning van Schotland.
699 *moedight u:* maakt u zoo moedig.
700 *'t is tijt:* 't is noodig.
verloopen: in het riet geloopen.
702 *bestemme:* toestem.
704 *missen:* ontgaan.
706 *stam:* geslacht.
staf: scepter.

PAULET.

Ghy mooght dan zonder scha dees ydle pracht ontbeeren,
Die u geen voordeel geeft, en onze zaeck kan deeren.

MARIE.

Ontheilight men in ons der Vorsten Majesteit?

PAULET.

Ghy hebt door hoogh verraet die stralen afgeleit,
En zijt van stam en bloet veraert door snoode wercken.

MARIE.

Beroof ons 't overschot der Heerelijcke mercken.
Wanneer 't genoemde Recht zich paeie met ons hooft.

PAULET.

Zoo zult ghy levent zien uw glanssen uitgedooft.
Ghy Joffers, helpt dien troon zoo daetlijck uit onze oogen.

REY.

Is alle ontzagh zoo schoon en t'effens uitgetogen,
Dat ghy de Majesteit, die altijt stip op 't punt
Van eere stont, voor 't lest zoo luttel luisters gunt?
Een schijn van eere plaght de Grooten in het sterven
Te volgen, en magh dees zoo weinigh niet verwerven?

afgeleit: afgelegd.
veraert: verbasterd.
beroof; versta: gij kunt ons gerust berooven.
genoemde: zoogenaamde.
levent: nog bij uw leven.
schoon: geheel en al.
t' effens: tegelk.
uitgetogen: weggedaan.
stip: stipt.

PAULET.

't Gebeurt wel dat men straf en schijn van eere paert:
Maer zulck eene acht men oock geen schijn van eere waert.
Zy zie noch levent dus haer lijck ter aerde dragen,
En hoore u, eerze sterf, haer dooden romp beklagen.

REY.

Helaes! verdient Mevrouw geen deernis in dien staet
Van sterven? hoopt men noch met vruchteloozen smaet
Zoo fel en dartel op den stapel der ellende
En jammeren, een nacht voor haer rampzaligh ende?
Dees kamer huilt u toe, terwijlze in tranen smelt.
Het schenden van dien troon door openbaer gewelt
Kan 't halsrecht wettigheit noch schijn van 't wettigh geven.
Zy scheit van alle hoop op 't weereltsche uit dit leven
En slaet haer' oogen reede op een geruster Rijck.

PAULET.

Het is dan tijt dat zy beneên de vlagge strijck',
En eenmael leer' versmaên al 's weerelts ydelheden.
Zij heersche vry om hoogh, een ander hier beneden.

721 *paert:* vereenigt.
staet van sterven: stervensuur.
726 *hoopt men... op:* vergroot men.
vruchteloozen smaet: nuttelooze schande.
731 *'t wettigh:* het wettige.
733 *reede:* reeds.
geruster: rustiger.

Wie hier zijn oogen sluit, en naer den hemel ziet,
Bekreunt zich met dit aertsch en aertsche hofprael niet.

REY.

Men plagh 't verwezen hart door heuscheit te verquicken,
Beleeft te handelen, te stercken voor de schricken
En 't grimmen van de doot : maer niemant luistert hier
Naer reden, of bescheit. Barbarische manier!
Waer zijn wy? in een woudt? wie nestelen hier binnen?

PAULET.

Dewijl ick met gemack noch heuscheit niet kan winnen,
Zoo staet my boven al te passen op mijn eer.
Trawanten, haest u, ruckt en smijt die pracht om veer.

REY.

Heer Melvib, kunt ghy ons niet helpen noch beschermen?

PAULET.

Trawanten, rept u, voort, en keert u aen geen kermen.

REY.

O Godt, verdraeght ghy dit? O wee! O wraeck! O smert!
Tyrannen, stoot haer eerst den moortpriem in het hart,

738 *hofprael :* hoofsche praal.
739 *verwezen :* veroordeeld.
740 *handelen :* behandelen.
741 *bescheit :* redelijkheid.
744 *gemack :* kalmte.
745 *staet mij :* behoor ik.
746 *om veer :* om ver.
748 *keert u :* stuurt u.

Op datze niet, haer eere en tijtels overlevende,
Gevoele hoe de nicht van Henderick den zevende
(Dewijlze in errefrecht en godtdienst niemant zwicht)
Tyrannigh wort het stof gemalen van haer nicht.

MARIE.

Mijn dochters, houdt gemack: beveel de wraeck een stercker,
Die in de duisternisse en damp van dezen kercker
Ons ongelijck aenschouwt van zijnen hoogen stoel.
Hij streckt zijn armen uit, om ons uit dezen poel,
Een' rechten jammerpoel, door zoo veel smaet en lijden
En wederwaerdigheit op zijnen troon te wijden.
Ick zie al wat hier blinckt voor stof en vuilnis aen:
Ick zie een' rijcker troon daer boven open gaen.

REY VAN STAETJOFFEREN.

ZANGK.

O Eerstelingen van dit eilant,
Donalt en Lucius, die eerst
Uw kroonen neerbooght voor den Heilant,
Van wien de weerelt wort beheerscht,
En lochende uw besmette altaren

752 *nicht:* achternicht.
Henderick de zevende: vader van Hendrik VIII.
753 *zwicht:* onderdoet.
754 *van:* door.
755 *beveel de wraeck een stercker:* laat de wraak over aan een sterkere, n.l. aan God.
577 *ongelijck:* verongelijking, geleden onrecht.
760 *wederwaerdigheit:* tegenspoed.
764 *Donalt en Lucius:* legendarische koningen van Schotland en Engeland, die daar het Christendom zouden hebben ingevoerd.
767 *lochende:* verwierp.
besmette: heidensche.

Voor 't zuiver outer van het Kruis,
Dat, als een baeck, ons Noortsche baren
Verlichte, en broght den zeeman t'huis,
Die, nat van 't ongestuimigh weder,
Geen Glaukus danckte, na dien druck,
Maer stortende voor 't kruisbeelt neder,
Messias toeschreef zijn geluck;
Bewees zich danckbaer dien Behoeder,
Betemmer van de wilde zee,
En zong den lof der Maeght en Moeder,
Die, als een Noortstar, hem de ree
En haven met haer' vinger toonde;
O Koning n, gelijck van zin,
Ziet neder, hoe uw erfgekroonde
Ontwijt zit van uw nazaetin,
Die afgevallen, zoo verbolgen
Dan ouden godtsdienst durf vervolgen.

TEGENZANGK.

In 't schuim der Kaledonsche baren,
Om Orkades noch Yrlant vont
De visscher, grijs en afgevaren,
Geen zeegedroght, zoo wreet van mont
Dan dit, zoo spits en scherp van vinnen,

768 *outer:* altaar.
769 *baeck:* baken. Zie noot bij vers 323.
772 *Glaukus:* een Grieksche Godheid, die men wel niet in Britannië zal hebben vereerd. Maar Vondel beschouwt alle niet-Christenen als te behooren tot één godsdienst, die van den Duivel, en maakt tusschen Grieken, Germanen, Mohammedanen hierin geen onderscheid. Zoo ook in Lucifer.
druck: moeilijkheden.
775 *Betemmer:* kalmeerder.
782 *van:* door.
784 *durf:* durft.
785 *Kaledonsche:* Schotsche.
Orkades: de Orkaden, eilandengroep benoorden Schotland, waar gewoonlijk zeer zwaar weer heerschte. Men lette op den klemtoon.
787 *afgevaren:* bereisd.

Zoo schalck, zoo loos en boos van aert.
Laet schep sloopen en verslinnen
Wat wil, met balgh en slingerstaert;
Een staert, die 't water om kan roeren
Van onder op, en met een' klinck
De kielen, die zoo veiligh voeren,
Zoo treffen, dat de vloot verzinck':
Dat lantgedrocht beschaemtze altzamen.
In wreetheit, onrust en gewelt,
Die oit gestrant te voorschijn quamen,
Wanneer hun voorspoock plagen spelt:
Het laet geen nageburen slapen.
Het rooft op 's buurmans kust en grens.
Het wil den aerdtkloot overgapen.
't Vermomt zich met de grijns van mensch.
Het Engelsch hof hier van bezeten,
Magh dit met recht Nayver heeten.

TOEZANGK.

Helaes! wat baet het dat Natuur
Britanje van de weerelt scheide?
Wat baat het dat Seveer dien muur
In 't midden van twee volcken leide,
Om Albion voor Kaledon

790 *schalck:* kwaadaardig.
791 *verslinnen:* verslinden.
792 *balgh:* romp.
794 *klinck:* slag.
795 *kielen:* schepen.
797 *beschaemtze:* overtreft ze.
800 *voorspronck:* voorspelling.
803 *overgapen:* verslinden.
804 *grijns:* vermomming.
806 *heeten:* noemen.
808 *scheide:* Engeland is n.l. een eiland.
809 *Seveer:* Septimius Severus, die een muur bouwde op de grens van Engeland en Schotland, om het eerste tegen invallen van de woeste Picten en Caledoniërs te beschermen.
810 *leide:* legden.
811 *Albion:* Engeland.
Kaledon: Schotland.

En zijnen intoght te bevryen?
Nu dit gedroght niet rusten kon,
En over muur en graft quam glyen,
En voede in 't Kaledonsche Rijck
Die booze lucht van burgertwisten,
Om hier ons Koninginnelijck
Op 't hart te trappen, en te kisten
Al levendigh, na zoo veel smaets.
Wat baert een dor gedroght al quaets!

HET DERDE BEDRIJF.

PAULET. DE GRAVEN.

PAULET.

Belieft den Heeren my iet anders te bevelen?
Ick heb den hoogen last gevolgt in alle deelen,
Beval twee Edeliên de kamer van Mevrouw.
Verzekerde het huis zorghvuldigh en getrouw
Met stercker wacht dan oit, om onraet uit te sluiten.
Nu vreest men met den dagh alree den drang van buiten,
Eer ons 't nieuwsgierigh volck, en meer dan 't enge perck
Der zale bergen kan, met dringen vall' te sterck.

812 *intoght:* invallen.
814 *graft:* gracht.
glijen: sluipen.
815 *voede:* vodsel gaf.
817 *Koninginnelijck:* onze Koningin, die reeds als dood kan worden beschouwd.
819 *levendigh:* levend.
820 *dor:* dood.
823 *beval:* droeg op, vertrouwde toe.
824 *verzekerde:* beveiligde.
826 *alree:* reeds.
827 *perck:* bestek.
828 *vall' te sterck:* overstelpe.

DE GRAVEN.

Men houde het kasteel en zijne poort gesloten,
En opene ons klincket by tijts voor luttel Grooten
Van Adelijck geslacht, of Ridderlijcken staet;
Doch met eerbiedigheit, bescheidenheit en maet.
Het sta den Ridder vry twee dienaers in te brengen,
Den Edelman slechts een'. Dat zich geen andren mengen
In dien benauden drang dan wacht en slotgezin.
Men neem' van buiten slechts tweehondert koppen in.

PAULET.

Al wat ghy meer beveelt dat laet ick my behagen.

DE GRAVEN.

Hoe heeft die droeve zich na uw vertreck gedragen?

PAULET.

Bedaert en min noch meer dan een die ergens reist,
En eerst bezorght het geen de henevaert vereischt.
Zy laet het avontmael wat tijdiger bereiden,
Om voort haer noodigh werck te spoeden, voor het scheiden,

830 *klinckert:* sluitboom, grendel.
luttel: weinige.
832 *bescheidenheit:* overleg.
maet: zorgvuldigheid.
835 *benauden:* benauwenden.
slotgezin: bedienden van het slot.
839 *reist:* een reis onderneemt.
840 *bezoght:* gereedmaakt.
henevaert: vertrek.
841 *tijdiger:* vroeger.
842 *spoeden:* bespoedigen.

En neemt met matigheit haer' nootdruft, zoo gerust,
Gelijckze plagh, en als van geen verdriet bewust
De tafel luistert vast naer heur gezoute woorden;
Een troost en hemelval voor d'ooren, die dit hoorden.
Zy vraeght Burgon of hy, als zy, oock nam in acht
Hoe sterck de waerheit is, en met hoe groot een kracht
De Waerheit Logentael den mont weet op te breken,
Om door die vyandin 't gelochende uit te spreken.
Het vonnis, zeghtze, 't welck my scherp ter straffe daeght,
Verwijstme, als eene die Elizabeth belaeght,
En niettemin wil Kent dat ick het licht zal derven,
En sterven, eer door my zijn Godtsdienst koom te sterven;
Getuigenis, die dus gehouwen op zijn graf,
My eer ten roem gedijt dan tot schandael en straf.

DE GRAVEN.

Zij ga hier op getroost den slagh des doots verbeiden

PAULET.

Zij drinckt, na'et avontmael, en voor het jongste scheiden,

843 *nootdruft:* voedsel.
gerust: rustig.
844 *plagh:* placht.
845 *vast:* voortdurend, steeds.
gezouten woorden: inhoudrijke woorden.
846 *hemelval:* hemelsche spijs.
847 *nam in acht:* heeft opgemerkt.
849 *den mont weet op te breken:* den mond weet open te breken, om om n.l. den leugen te herroepen.
851 *scherp ter straffe daeght:* veroordeelt tot de doodstraf.
852 *verwijstme:* veroordeelt mij.
853 *kent:* de bisschop van Kent.
856 *gedijt:* wordt.
schandaal: schande.

Zoo rustigh als bedaert, haer stoet den scheidranck toe,
En wil dat hooft voor hooft haer hier bescheit op doe:
Die wachten 't op hun knien, nu Godt het wil gehengen.
Daer ziet men elck den wijn met zoo veel tranen mengen
En nocken en misbaer, dat zelf een Edelman,
Die 't my verhaelt, zich niet van tranen spenen kan.
Een ieder bidt gena voor 't geen 'er zy misdreven.
Zy zelve smeeckt, men wil haer' misslagh oock vergeven,
Vertroostze, als eene die den kercker vol verdriet
Geopent, en in 't licht van 's hemels blijschap ziet:
Zy wil een iegelijck in haer gebedt gedencken,
By Godt en d'Engelen, die haer van boven wencken
Aldus geneestze, 't hart, ter doot bedroeft en kranck.

DE GRAVEN.

Het hofgezin verliest by haren ondergangk.

PAULET.

Zy neemt de pen, en schrijft op 't spoedighste drie brieven,
Te leveren (hoewel alleen op uw believen)

859 *scheidranck:* afscheidsdronk.
860 *hooft voor hooft:* allen stuk voor stuk.
bescheit op doe: op dezelfde wijze antwoordt.
861 *knien:* eenlettergrepig uit te spreken.
geheugen: toelaten.
863 *nocken:* gejammer.
zelf: zelfs.
864 *spenen:* onthouden.
866 *misslagh:* zonde.
871 *geneestze:* vertroost zij.
872 *hofgezin:* gevolg, omgeving van een vorst.
874 *leveren:* bezorgen.
op uw believen: indien U het goedkeurt.

Den Koningk te Parijs, en Guize, en eenen hier,
Bevelende haer ziel den Biechtvader, hoog en dier.
Zy leest haer' jongsten wil, en staet van lijf-
cieraden,
Juweelen en gesteente, en giften en gewaden;
En deelt den reetsten schat aen haer getrouwen uit,
Waer na zy zich terstont in haer gebecel sluit,
En d'uren nu besteedt tot bidden en tot waecken.

DE GRAVEN.

't Gaet wel: 't gestarrent daelt. Wie durf ons hier
genaecken?

MELVIN. DE GRAVEN.

MELVIN.

Dat uw Genade zich mijn aenspraeck toch niet
belgh.
Een druck te groot, en dien ick levend' naeuw
verzwelgh,
Verruckt my, om by nacht de Heeren noch te
spreken;
Hoewel ick ducht vergeefs: het streck' ten minste
een teken
Van 't eerlijck hart, verknocht aen zijne Koningin.

hoogh en dier: geacht en dierbaar.
staet: lijst.
reetsten: meest bij de hand liggend.
gebecel: gebed cel.
't gestarrent daelt: de sterren gaan onder; het wordt morgen.
durf: durft.
zich... belgh: boos worde over.
druck: droefheid.
verzwelgh: kan verkroppen.
verruckt: verdwaast.
ducht: vrees.
vergeefs: dat het te vergeefs is.
streck: zij.

DE GRAVEN.

Hofmeester, hou u rust: wat komt u in den zin?

MELVIN.

Is 't vruchteloos, 't gedy tot rust van mijn geweten,
Indien ick eenighzins my zelven hebb' gequeten.

DE GRAVEN.

Indien ghy met uw tong dit schellemstuck vergult?

MELVIN.

Ick onderwint my niets te weten van haer schult,
Of onschult aen dit stuck, waer van de menschen spreken:
De Rechters weten best wat hier van zy gebleken
Of niet: 'k geloof alleen (indien ickze anders ken
Uit haren ommegangk, als die haer dienaer ben,
En gansch onzijdigh, best getuigenis kan geven)
Dat zy de zuster noit gedongen hebb' naer 't leven,
En hier op is getroost 't ontfangen dezen slagh,
Waer op het hoogh gerecht en d'allerjongste dagh
Zal volgen, t'zijner tijt, om al die vonnis vellen
Voor 't al doordringende oogh van Godt te Recht te stellen.

DE GRAVEN.

Zy hou zich dan getroost, en klaegh' niet over 't lot
Van 't Recht, het welck ons staet te wettigen voor Godt.

889 *gedij:* worde.
891 *vergult:* verbloemt, schoonpraat.
892 *onderwint:* vermeet mij.
893 *stuck:* misdrijf.
894 *best:* het best.
896 *haren ommeganck:* dagelijksche omgang met haar.
897 *onzijdigh:* onpartijdig.
901 *al:* allen.
904 *ons staet:* ons past.

MELVIN.

Zy kende schult noch Recht in dit geschil, en echter
Beveelt men tegens Recht haer Majesteit den Rechter.

DE GRAVEN.

Het heiligh Recht is blint, en kent geen Majesteit.

MELVIN.

De Majesteit geen mensch, maer Godts almogentheit.

DE GRAVEN.

Geen Hoogheit was het Recht der wetten oit ontwassen.

MELVIN.

De hemel straftze zelf, die op geen wetten passen.

DE GRAVEN.

Zoo most het Recht te lang op d'aerde stille staen.

MELVIN.

Men onderscheide hier den Vorst van onderdaen.

DE GRAVEN.

Zoo doenze, die hier op rechtvaerdigh vonnis strijcken.

905 *kende:* erkende.
echter: toch.
906 *beveelt:* geeft over.
907 *kent:* erkent. Ook de koning is, volgens de graven, aan het recht gebonden. Melvin bestrijdt dit, naar Vondel's opvatting, door te zeggen dat een koning boven menschelijke wetten staat, vgl. ook vers 912, 929.
908 Men denke in deze regel na *Majesteit* ingevoegd het werkwoord *kent* uit vers 907.
909 *ontwassen:* ontgroeid.

MELVIN.

De mindre vonnist hier dan over 't hooft der Rijcken?

DE GRAVEN.

Marie buige 't hooft voor Vrouw Elizabeth.

MELVIN.

Zy staen gelijck van Godt op 's weerelts troon gezet.

DE GRAVEN.

Hier heerscht Elizabeth alleen, en geen Marye.

MELVIN.

Dat haere heerschappij tot heil des volcks gedye.

DE GRAVEN.

Het heil des volcks eischt straf van zijne vyandin.

MEVLIN.

Een heilige, een gezalfde, een vrye Koningin?

DE GRAVEN.

Een tijtelkoningin, een Koningins gevangen.

MELVIN.

Gevloden in haer schoot, doch luttel heusch ontfangen.

DE GRAVEN.

Verstooten van haer volck en Rijck, en aengeklaeght.

van: door.
dat haere heerschappij enz. een uitroep van Melvin.
tijtelkoningin: koningin alleen naar den titel.
gevloden: gevlucht.
schoot: bescherming.
luttel heusch: weinig beleefd.

MELVIN.

Onwettigh tegens Recht en reden uitgejaeght.

DE GRAVEN.

Wy willen dat geschil hier slechten, noch bepleiten.

MELVIN.

Ten minste draeght ontzagh den glans der Majesteiten.

DE GRAVEN.

Aen die geen Majesteit oit quetsten door verraet.

MELVIN.

Wat stroit men niet al uit door vyantschap en haet?

DE GRAVEN.

Wy laten ons door haet noch vyantschap ver-voeren.

MELVIN.

Het godtlijck Recht verbiet Gezalfden aen te roeren.

DE GRAVEN.

Dit Recht gebiet, dat zy den moort ten spiegel dien'.

MELVIN.

De Koningk David zelf heeft Saul wel ontzien.

DE GRAVEN.

En Davids zoon ontzagh niet eens zijn' outsten broeder.

925 *slechten:* beslissen.
926 *draeght ontzagh:* hebt ontzag.
927 *versta:* alleen aan enz.
930 *zie noot bij vers* 907.
931 *spiegel:* voorbeeld.
933 *David's zoon:* Salomo.
outsten broeder: Absalom.

MELVIN.

Die stack hem naer de kroon, door voorbe van de moeder.

DE GRAVEN.

En deze heeft zich lang aen 's anders kroon vertast.

MELVIN.

Ontschuldigh wortze met haer schoonvaers schult belast.

DE GRAVEN.

Zy heeft het mee bestemt, dies wort het haer geweten.

MELVIN.

Die wonde is lang gezalft.

DE GRAVEN.

De nasmert niet vergeten.

MELVIN.

Men zie hier stam en bloet en eigen maeghschap aen.

DE GRAVEN.

Hier gelt geen bloet, al zou die gansche stam vergaen.

MELVIN.

Zult ghy uw handen dan zoo woest aen 't gastrecht schenden?

934 *voorbe:* voorspraak.
935 *vertast:* vergrepen.
936 *schoonvaers:* Hendrik II van Frankrijk.
937 *bestemt:* toegestemd.
938 *nasmert:* napijn.
939 *maeghschap:* bloedverwantschap.

DE GRAVEN.

Aan een, die voester was van endelooze ellenden.

MELVIN.

Gevoedt door 't ongelijck, dus lang haer aengedaen.

DE GRAVEN.

Men heeft gewapent trots naer 's Rijcks bederf gestaen.

MELVIN.

Naer vryheit, om dees duif uit 's kerckers klaeu te slaecken.

DE GRAVEN.

Zich meester van de staet en 't Koningkrijck te maecken.

MELVIN.

Zoo jagen achterdocht en vrees haer eige schim.

DE GRAVEN.

Men denckt zoo erregh niet, of 't valt noch ruim zoo slim.

MELVIN.

Een krijghsgevangen zelf verschoont men naer de wetten.

942 *voester:* oorzaak.
943 *gevoedt:* vermeerderd.
ongelijck: onrecht.
944 *bederf:* ondergang.
gestaen: gestreefd.
945 *slaecken:* bevrijden.
947 *jagen:* achterna jagen.
schim: denkbeeld.
948 *erregh:* slecht.
slim: slecht.
949 *zelf:* zelfs.

DE GRAVEN.

Gevangens, die zich niet door lantverraet besmetten.

MELVIN.

Gevangens, die met kracht zich redden uit dien noot.

DE GRAVEN.

Gevange Koningen zijn menigmael gedoot.

MELVIN.

Men breng' geen voorbeelt by dan met gelijcke reden.

DE GRAVEN.

Aldus heeft Konradijn verdiende straf geleden.

MELVIN.

Een onverdiende straf, van duizenden vervloeckt.

DE GRAVEN.

Zijn misdaet blijckt te klaer, indien menze onderzoeckt.

MELVIN.

Hy dong in 't harrenas naer Karels kroon, en leven.

DE GRAVEN.

Hoe kan 't Elizabeth Marie dan vergeven?

MELVIN.

Die quam hier wapenloos en smeeckende in haer hof.

gevangens: gevangenen.
Konradijn: de laatste de Hohenstaufen, die door Karel van Anjou werd verslagen en onthoofd (1266).
in 't harrenas: in een openlijken trijd.

DE GRAVEN.

En sedert hier gehooft, verliepze zich zoo grof.

MELVIN.

De Koning Konradijn versteurt de rust der Kercke.

DE GRAVEN.

En deze niet zoo stil, dat ieder het niet mercke.

MELVIN.

Onschuldigh draegtze al 't geen men aenschrijft
op haer' naem.

DE GRAVEN.

Zoo schendigh, datmen zich der blijcken billijck
schaem'.

MELVIN.

Ontslaetze, en al het Rijck met eenen van die
zorgen.

DE GRAVEN.

Ontsla ons Rijck van zorgh.

MELVIN.

Verzekert het door borgen.

DE GRAVEN.

Wat borgen hielden oit een Koningin in toom?

960 *gehooft:* gehuisvest.
verliep ze zich: misdroeg ze zich.
961 *versteurt:* verstoort. Konradijn was geëxcommuniceerd, gelijk met zijn geheele familie. Melvin staat nu voor de moeilijkheid om zoowel het door hem in vers 955 gezegde te verdedigen, als het Katholieke standpunt te blijven handhaven.
964 *schendigh:* schandelijk.
965 *ontslatze:* laat haar vrij, en ontsta het Rijk meteen enz.
die zorgen: zorg voor haar bewaking.
966 *zorgh:* vrees voor gevaar.

MELVIN.

Verbint den zoon by eede, en Guize haren oom.

DE GRAVEN.

Geen borge kan de Staet des Rijcks gerustheit geven.

MELVIN.

Haer leven streckt een schilt, en berght heur nabuurs leven.

DE GRAVEN.

Noch beter door haer doot, die velle al 't oproer neêr.

MELVIN.

Dat slaet dan licht zijn oogh op een' uitheemschen Heer.

DE GRAVEN.

Op Spanje? die is wijt van 't Britsche strant gezeten.

MELVIN.

Kan Vrankrijck zijn gekroonde en zuster wel vergeten?

DE GRAVEN.

Wy zijn de wraeck getroost, indienze ons oorloogh vergth.

MELVIN.

Genade baerde oit gunst, daer straf den wrevel terght.

DE GRAVEN.

Genade stijft, de straf verschrickt den lantverrader.

969 *strecht:* is.
berght: redt.
974 *gekroonde:* Maria Stuart was de echtgenoot geweest van Frans II, koning van Frankrijk.
975 *zijn getroost:* berusten in.
976 *oit:* steeds.
daer: terwijl.

MELVIN.

Het maeghschap grenst te na.

DE GRAVEN.

Her vaderlant noch nader.

MELVIN.

Bewaert uw Koningins kronijck voor zulck een vleck.

DE GRAVEN.

Indien rechtvaerdigh Recht tot schande of laster streck'.

MELVIN.

Ziet toe, ghy zult het Recht der volcken overtreden.

DE GRAVEN.

Geensins 't byzonder recht, het heil van volck en steden.

MELVIN.

't Vergaet hem zelden wel die 't Recht der volcken schent.

DE GRAVEN.

Wie recht doet naer den eisch, ontziet geen dreigement.

MELVIN.

't Natuurrecht lijdt dit niet, en spreeckt het vonnis tegen.

978 *maeghschap:* bloedverwantschap, nl. tusschen Elizabeth en Maria Stuart.

985 *natuurrecht:* een in de 16e eeuw uitgewerkte rechtsleer, die o. a. tyrannenmoord verdedigde. Melvin doelt hier echter op de opvatting, dat de souvereiniteit van het volk geheel op den koning was overgegeaan, zoodat alles wat een koning deed, volkenrechtelijk niet kon worden aangetast.

DE GRAVEN.

Dat lijt geen zusterslagh, noch houdt die kromme wegen.

MELVIN.

Men kan de vangenis verzwaeren tegens list.

DE GRAVEN.

Zoo doet men, met een zerck te rollen op de kist.

MELVIN.

Het gansche Christenrijck zal 't vonnis overweegen.

DE GRAVEN.

Wy overwoegen 't eerst : nu staet ons Recht te pleegen.

MELVIN.

Te vellen zulck een hooft met een verwate bijl.

DE GRAVEN.

De Rechtbijl houw slechts toe : 't is Engelanders stijl.

MELVIN.

Een Engels oir gedoemt van Engelse onderzaeten?

986 *lijt :* gedoogt.
zusterslagh : zustermoord.
987 *vangenis :* gevangenis.
989 *overweegen :* overdenken.
990 *overwoegen :* overwogen.
staet ons : past ons.
991 *verwate :* vervloekte.
992 *stijl :* gewoonte.
993 *Engelsch oir :* afstammeling der Engelsche koningen.
gedoemt : veroordeeld.
van : door.

DE GRAVEN.

Van 't volle Parlement, en driederhande staeten.

MELVIN.

O Hendericken, voelt ghy dit niet in uw graf!

DE GRAVEN.

Zy voelen dat 'er heersche een nazet van hun staf.

MELVIN.

Besprenckelt met dit bloet, uit hunnen stam gesproten?

DE GRAVEN.

Geen bloet uit dertelheit, maer hooge noot vergoten.

MELVIN.

Gevolgt van naberouw en tranen, doch te spa.

DE GRAVEN.

Van juichen en triomf en blijdschap, zonder ga.

MELVIN.

Triomfen op het lijck van zulck een hooghgeboren?

DE GRAVEN.

Noch liever haer dan Vrouw Elizabeth verloren.

MELVIN.

Noch liever geen van beide, en bloet met bloet vereent.

994 *driederhande staeten:* drie standen, nl. adel, geestelijkheid, en de steden.
995 *Hendericken:* acht Engelsche Koningen heetten Hendrik.
996 *staf:* scepter.
998 *dertelheit:* willekeur.
999 *zonder ga:* zonder wederga.
1002 *bloet:* bloedverwant.

DE GRAVEN.

Zoo paey men bloet met bloet.

MELVIN.

Daer gansch Europe om weent?

DE GRAVEN.

Een korte wijl, tot dat het lichaem legg' begraven.

MELVIN.

Een Koningin, van Godt verrijckt met zoo veel gaven?

DE GRAVEN.

Met gaven, lang misbruickt, ten val van menigh Heer.

MELVIN.

Bekommert met haer kruis en leven Staet en eer.

DE GRAVEN.

Wat is 'er bloet gestort, om haer in staet te houden!

MELVIN.

Dat treffe op 't hooft van hun, die haer de moeiten brouwden.

DE GRAVEN.

De rust van Engelant en Schotlant hangt aen haer.

MELVIN.

Die t'elckens vrede zocht en kocht, op heur gevaer?

1003 *paey:* vergelde.
1009 *staet:* positie, macht.

DE GRAVEN.

Die noit zich naer des tijts gelegenheit wou vlyen.

MELVIN.

Gewilligh, en zoo veel haer errefrecht kon lyen.

DE GRAVEN.

Wie't heerschen luste, leer' zich zelf te buiten gaen.

MELVIN.

Zoo verre dit met haer geweten kan bestaen.

DE GRAVEN.

Zoo verre zullen wy haer misdaet oock verschoonen.

MELVIN.

Ghy zult dien grooten zoon in zijne moeder hoonen.
Hoe wil die jonge Vorst, hoe wil dit ziedend bloet
Opbobbelen van toorne, en met verbolgen moet
Te paerde in 't harrenas met zijn gehoonde Schotten,
Gestreckt van over zee, op dit barbarisch knotten
Des overouden stams van zulk een brave spruit,
Het moederslaghtigh volck bestoken, niet om buit,

gelegenheit: omstandigheden.
vlijen: schikken.
te buiten gaen: beheerschen, schikken. Geheel anders dus als de tegenwoordige beteekenis.
zoon: Jacob VI van Schotland.
wil: zal.
opbobbelen: koken.
gehoonde: door den dood van hun koningin nl.
knotten: vernielen.
brave: edele.
moederslaghtigh: dat zich aan moord op zijn (Jacob's) moeder schuldig maakte.
bestoken: aanvallen.

Of roof en snoot gewin, maer door het eerlijk vechten
Zijn moeders ongelijck met bus en degen rechten.
Geen kans stont oit zoo schoon of 't keerde op 't ongezienst.
Ick bid verschoon Mevrouw, uw eigen kroon ten dienst.

DE GRAVEN.

Dat staet geensins aen ons, aen last en tijt gebonden.

MELVIN.

Door uitstel wort het Recht, zoo 't Recht zy, niet geschonden.

DE GRAVEN.

Wy kunnen niet een uur verlengen haeren tijt.

MELVIN.

Men schelt haer niet den hals, maer luttel dagen quijt.

DE GRAVEN.

Wat nut kan uitstel haer, die lang gedoemt zat, geven?

MELVIN.

'k Verzeker u, men pleit tot berging van haer leven.

DE GRAVEN.

't Is al vergeefs gezweet, geronnen, en gepleit,
Dit schrift is d' eige hant van haere Majesteit.

1026 *ongelijck:* verongelijking.
bas: geweer.
1027 *'t ongezienst:* het onverwachtst.
1028 *verschoon:* spaar.
1029 *last en tijt:* opdracht, binnen een bepaalden termijn te volbrengen.
1032 *hals:* het leven.
1033 *gedoemt:* veroordeeld.
1034 *berging:* redding.

MELVIN.

De wraecklust heeft misschien de pen dit afgedrongen.

DE GRAVEN.

Monarchen tekenen door niemants maght gedwongen.

MELVIN.

Zij kan veranderen van opzet en beraet.

DE GRAVEN.

En trof'er midlerwijl een onheil onzen Staet?

MELVIN.

Men komt noch tijts genoegh om zulck een bloet te storten.

DE GRAVEN.

Wy willen onzen last verlengen noch verkorten.

MELVIN.

Hy eert den zoon op 't hooghst, wie zijne moeder eert.

DE GRAVEN.

Den zoon, die t' Edenburgh, te Londen niet regeert?

MELVIN.

Hy moet Elizabeth door 't Recht der kroone volgen.

1037 *wraecklust:* wraakzucht.
1039 *beraet:* plan.
1040 *trof 'er:* indien er trof
1041 *tijts:* vroeg.
1043 *op 't hooghst:* het meest.
1045 *'t Recht der kroone:* het erfrecht. Inderdaad is dat geschied: Jacob VI van Schotland is Elizabeth opgevolgd met den titel van Jacob I van Engeland.

DE GRAVEN.

Die hope paeit zijn wraeck, hoe grimmigh, hoe verbolgen.

MELVIN.

Een vorst ontveinst zijn leedt, en wreeckt dan d'euveldaet
Der oudren in 't eindt met woecker aen hun zaet.

DE GRAVEN.

Rechtschapen Engelsman liet noit zich zoo verbluffen,
Dat hy in zijne plicht, hem opgeleght, zou suffen
Om iemants dreigement. Wie Stuarden ontziet,
Verdient geen eere, daer Elizabeth gebiet.

MELVIN.

Men leest van Rechters, die gevangens 't lijf verschoonden,
Het welck de meesters hun, gelijck een weldaet, loonden,
Dewijl het vonnis lagh uit hevigheit gevelt.

DE GRAVEN.

Dit is met rijpen raet te langkzaem ingestelt,
Om nu zoo reuckeloos en schichtigh in te trecken,

1046 *paeit:* kalmeert.
1047 *ontveinst:* verbergt.
1048 *zaet:* nakomelingen.
1049 *verbluffen:* verschrikken.
1050 *suffen:* treuzelen, aarzelen.
1052 *daer:* waer.
1053 *lijf:* leven.
verschoonden: spaarden.
1054 *weldaet:* goede daad.
1055 *hevigheit:* toorn.
1056 *te:* zeer.
ingestelt: verordend.
1057 *reuckeloos:* roekeloos.

Dat onder 't morrend volck slechts oproer zou verwecken,
Dewijl 't verkondight wert by steeckende trompet.

MELVIN.

D' oploopende gemeent wort lichtlijck neêrgezet,
Indien de predickstoel zich wacht dien haet te voeden.

DE GRAVEN.

Het is der herdren ampt hun kudden zoo te hoeden.

MELVIN.

Zy hebben na dit bloet nu menigh jaer gedorst.

DE GRAVEN.

Uit yver tot de Kerck gesproken uit de borst.

MELVIN.

Hoe yverde Mevrouw om d' eendraght van Brittanje!

DE GRAVEN.

Om 't eilant onderdaen te leveren aen Spanje.

MELVIN.

Noit quetste ick, zeghtze, 't Recht van Engelsman of Schot:
't Geweten wroeght my niet: 'k beroep my zelf op Godt,

1059 *steeckende trompet:* trompetgeschal.
1060 *oploopende:* hartstochtelijke.
1060 *voeden:* versterken.
1062 *herdren:* hier: de predikanten, waarop Vondel, gelijk bekend, nogal gebeten was.
1064 *uit de borst:* ronduit, eerlijk.
1065 *eendraght:* vereeniging.

Die weet hoe vreedtzaem ick de tweedraght zocht te schuwen:
Hoe ick mijn zuster kende, oock zellef in 't herhuwen,
Veel lager dan mijn staet na dat men 't huwelijck
Met Zweeden, met de kroon van Spanje en Oostenrijck
Erglistigh had gestuit. Hoe heeft men my gedolven
In eenen poel van bloet, gedompelt in de golven
Van wederspannigheit en laster en verdriet!
Hoe heeft men my gelockt, getroont in dit gebiet,
Met zulck een' schoonen schijn van trouweloos beloven!
En van haer' Staet ontzet, van vrydom gaen beroven
Een vrouw, ter heerschappij geschapen al te fier,
Gedwongen ter gena van schiltwacht en cippier,
En reis op reis gesleurt van d'eene op d'andre sloten.
Hoe zuiver schouden my de besten, en de Grooten,
Gestelt tot onderzoeck, oock zelf in Norfolcks zaeck!
Hoe stont ick oit mijn woort,en noit naer wederwraeck!
En entlijck nu men hier dit lichaem, aen de keten
Van twintigh jaren wrocks en kerckers, ziet gesleten,

1070 *zellef:* zelfs.
herhuwen: hertrouwen.
1073 *erglistigh:* arglistig.
1075 *laster:* misdaad.
1078 *staet:* ambt.
1079 *al te:* zeer.
1081 *sloten:* kasteeen.
1082 *schouden:* beschouwden.
1084 *stout ick mijn woort:* deed ik gestand.
stout ick naer wederwraeck: streefde ik.
1086 *gesleten:* te gronde gericht.

Verwijst men 't hooft ter bijle, op een gesmede wet.
Indien Marie dus haér nicht Elizabeth,
(Wiens stoel de hemel noch op Stuarts wensch wil zegenen)
Met reden en bescheit in 't aenschijn moght bejegenen;
Hoe waer het mogelijck, dat zy zou treden tot
Dit schouspel, en dit hooft zien gapen op 't schavot;
Ghy Heeren, kan het zijn, verstreckt nu middelaren
En eigent u dien roem van 't oir des Rijcks te sparen,
Ten minste naer uw macht: voor zulck een weldaet zy
En blijf de hoogste uw loon. Helaes! vergeeft het my
Indien ick wat te brusk een weduwe verweere,
Gedreight met zulck een' val, dien d'allerhooghste keere.

DE GRAVEN.

Vertreck terstont van hier, en breeck dees woorden af.
Dit is maer tijt verquist: geen voorspraeck schut dees straf.

BURGON. MELVIN.

BURGON.

Ghy hebt u zelven dan voor 't uiterste gequeten?

1087 *verwijst:* veroordeelt.
gesmede wet: daartoe speciaal gemaakte.
1090 *bescheit:* redelijkheid.
1092 *gapen:* liggen met een gapende wond.
1093 *verstreckt:* weest.
1094 *oir des Rijcks:* wettige erfgenaam van het Rijk.
1096 *de hooghste:* God.
1096 *verweere:* verdedige.
1098 *keere:* afwende.
1100 *schut:* stuit.

MELVIN.

Gequeten, en vergeefs wat moeite en tijt versleten.

BURGON.

Zy luisterden ten minste een weinigh naer uw beê?

MELVIN.

Gelijck een harde rots naer 't ruischen van de zee.

BURGON.

Wat raet dan om dit hooft die blinde bijl t' ontrucken?

MELVIN.

Geen raet, geen hoop altoos : Mevrouw zal moeten bucken.

BURGON.

Men draeght dan Koningsbloet nu langer geen ontzagh?

MELVIN.

Noch min dan ander bloet, en van gemeenen slagh.

BURGON.

Zoo reuckeloos 't geheim des Koningsdoms ontdecken?

MELVIN.

Men ziet op geen gevolgh, hoe breet men dit kan recken.

1102 *versleten :* verspild.
1105 *blinde :* door verblinde lieden gebruikte.
1108 *gemeenen slagh :* gewone soort.
1109 *reuckeloos :* roekeloos.
geheim : majesteit.
ontdecken : ten toon stellen.
1110 *ziet :* let.

BURGON.

De nazaet zal dit stuck vervloecken als een pest.

MELVIN.

Men dient zich nu hier van: de nazaet vloeck' zijn best.

BURGON.

Rechtschapen voorzaet plagh op 's nazaets heil te letten.

MELVIN.

Men zoeckt, om 's nazaets heil, den godtsdienst vast te zetten.

BURGON.

In 't moederlijcke bloet, het terghsel van de wraeck?

MELVIN.

Beneem veraerden Schot en Engelsman dien smaeck.

BURGON.

Ja wel veraert van deught, en woester dan Barbaren.

MELVIN.

Zy hopen door dit bloet zal 't onweêr stracks bedaren.

BURGON.

Zoo werpt men 't oir des Rijcks dien afgront in den mont?

1111 *stuck:* misdaad.
1112 *dient zich nu hier van:* gebruikt nu deze redeneering.
1111 *godtsdienst:* protestantisme.
vast te zetten: te bevestigen.
1115 *terghsel:* aansporing.
1116 *veraerden:* ontaarden.
1119 *worpt:* werpt.
oir des Rijcks: zie vers 1094.
afgront: hel.

MELVIN.

Uit vreeze dat de Staet niet strande, en ga te gront.

BURGON.

En wat verzekert hen na Stuarts doot voor stranden?

MELVIN.

't Verpletten van dit hooft der Roomscheit onzer landen.

BURGON.

Na 's moeders doot versterft dit Recht op haeren zoon.

MELVIN.

Met zuiver zogh gevoet, en beter zogh gewoon.

BURGON.

Maer bijster ongewoon te zwelgen zulck een beker.

MELVIN.

Hy kieze, uit hope op 't erf, het zeker voor 't onzeker.

BURGON.

En koos hy 't hachelijke, en zong zijn moeders zangk?

MELVIN.

Zoo gingen zy met hem zijn moeders eigen gangk.

1120 *strande:* ontleend aan het beeld van het schip van staat.
1121 *verzekert:* beveiligt.
1122 *verpletten:* vernietigen.
1123 *versterft:* erft.
1124 *zogh:* voedsel.
1125 *beker:* lijdensbeker.
1127 *hachelijke:* gevaarlijke.
zong zijn moeders zangk: volgde zijn moeders pad.

BURGON.

By breidele by tijts de Puriteinsche listen.

MELVIN.

Dat volck stelt eere in trots met Koningen te twisten.

BURGON.

De scepter is te slecht met dit gebroet bewaert.

MELVIN.

De Koning zwaei' den staf: zy loeren op zijn zwaert.

BURGON.

De staf heeft zonder 't zwaert geen kracht, noch iet te zeggen.

MELVIN.

En hierom zoecken zy hun Heeren 't zwaert t' ontleggen.

BURGON.

Wat is een heer, berooft van 't opperste gezagh?

MELVIN.

Een slaef des Puriteins, verrijckt door dit bejagh.

BURGON.

Zoo drijft de heerschappy op 's volcks geschrei en vuisten.

1129 *breidele:* betoome.
1130 *trots:* vermetel, trotsch.
1131 *bewaert:* bewaakt.
1134 *ontleggen:* ontfutselen.
1136 *bejagh:* streven.
1137 *geschrei:* geschreeuw.

MELVIN.

Dat warenze, die stout den grootsten Koning kruisten.

BURGON.

Nu kruissenze Mevrouw, en schreeuwen hemelhoogh.

MELVIN.

Haer Katholijckheit schijnt te sterck in ieders oogh.

BRUGON.

Zy schijne vry, en kroone in 't eint haer heiligh leven.

MELVIN.

Men pooght haer doot een verf van zustermoort te geven.

BURGON.

En tusschen moordenaers hing Christus aen het hout.

MELVIN.

Haer leste dagh komt op : ick schrick : mijn hart wort kout.

BURGON.

O schantvleck, van geen tijt noch eeuwen uit te wissen!
Wat zal de kroon hier door aen glans en luister missen!
Ik zie Brittanje noch in 't uiterste gevaer;
De stale vuist des Schots verwart in 't Engels hair!

1138 *den grootsten Kòning:* Christus.
kruisten: kruisigden.
1139 *kruissen:* kruisigen.
1141 *zij;* Katholijckheit.
1142 *verf:* schijn.

De rechtbijl scherp gewet op 's Konings Steede-
houders,
En 's Kantelbergers hals; het graeuw op zijne
schouders
Des ouderlings gezagh verheffen op de straet;
En Londen hoofdeloos verscheuren zijn gewaet.
O schantvleck, van geen tijt noch eeuwen uit te
vaegen!

MELVIN.

Met wat gelaet zal ick den zoon de tijding draegen?
Hoe durf ick zijnen troon genaecken met dees maer?
My jammert zulck een spruit van vierentwintigh
jaer.
Wat reden zet hem neêr? wie zal die bloetwel
stoppen?
Hoe kan die helt zijn leet verteeren of verkroppen?
My dunckt ick zie, hoe hy ontzint zijn purper
scheurt,
De kroon ter aerde smijt, en raest, en quijnt, en
treurt,
En vloeckt Elizabeth en Engelsen, en Schotten;
Terwijl het schuim des volcks, deze uitgepuurde
rotten,
Vast lachen in hun vuist, op kruiswegh en op
straet,
Als of men eere trock uit zulck een euveldaet,

1149 *'s konings Stedehouders:* de graaf van Strafford, minister van Karel I van Engeland, door het parlement, met gedoogen van den koning, ter dood veroordeeld.
1150 *Kantelberger:* Land, aartsbisschop van Canterbury.
1151 *ouderlingh:* onderling of presbyter van de Engelsche kerk.
1152 *hoofdeloos:* woordspeling op het onthoofden van Karel I.
1154 *droegen:* brengen.
1155 *naer:* bericht.
1157 *zet hem neêr:* kalmeert hem.
bloetwel: bloedstroom.
1161 *vloeckt:* vervloekt.
1162 *uitgepuurde:* puriteinsche.
1163 *vast:* steeds.

Waerover duizenden van vroomen zich bedroeven.
Men gaenwe: 't is geen tijt hier langer te vertoeven.

REY VAN STAETJOFFEREN.

ZANGK.

Geluckigh Engelant,
Bekende ghy 't geluck,
U toegeleght van boven,
Die trots de zeekroon spant,
En hebt het uitheemsch juck
Der slaverny geschoven
Van uwen blancken neck;
't Zy Cezar 't zy de Noor
U eischte vee en vruchten;
Ghy fluyt noch koy, noch heck,
Uit angst voor wolvespoor,
Noch hoeft geen slang te duchten;
Uw heining geeft een' geur
Van roosmarijn; geen klip
Verbiet uw strant te naecken;
Geen bancken schieten veur
Uw havens, dies geen schip
Zijn vaert behoeft te staecken.

1166 *gaenwe:* laten wij gaan.
1168 *bekende:* erkende.
1169 *toegeleght:* gegeven.
1170 *die;* afhangend van U.
de zeekroon spant: de meester zijt van de zee.
1175 *u:* van u.
vruchten: veldgewas.
1176 *koy:* schaapskooi.
1179 *heining:* heg, om een tuin geplaatst.
1180 *verbiet:* maakt het onmogelijk. Het in vers 1179-80 gezegde is niet letterlijk waar: Engeland heeft voor een groot deel rotsachtige kusten.
naecken: naderen.
1181 *schieten:* opduiken.
veur: voor.

O Eilant waert benijt,
Ghy weet niet wat ghy zijt.

TEGENZANGK.

Elendigh Engelant,
Misbruickt ghy zoo 't geluck
U toegeleght van boven?
Dat ghy de bloetkroon spant,
En hebt dat schendigh juck
Op Stuarts hals geschoven;
Ja durft zoo wreet en valsch,
Noch woester dan de Noor,
Die bijlen schaert op dennen,
Doorhouwen zulck een hals.
Helaes! wie schiet 'er voor?
Nu moet gy zelf bekennen
Dat hier oock slangen zijn,
En wolven, wreet van tant,
Daer d' Eilandin gezeten,
Betovert met venijn
Geen lichaem, maer 't verstant,
En leit het aen de keten
Van Staet, gelijck een dier.
Och, och! wie troonde ons hier?

TOEZANGK.

O alleropperste Behoeder,
O allerzegenrijckste Moeder,

1185 *waert benijt:* waardig om benijd te worden.
1187 *elendigh:* ongelukkig.
1190 *bloetkroon:* doornenkroon.
schendigh juck: schandelijk onrecht.
1195 *schaert:* bot slaat.
1198 *schiet 'er voor:* verhindert het.
1202 *d' Eilanden:* eilandbewoonster. „Toespeling op Circe, die op haar eiland de vreemdelingen, die er aanlandden, door middel van tooverdranken in wilde dieren herschiep." (v. Lennep).
1203 *venijn:* vergift, tooverdrank.
1206 *staet:* hier voor staetzucht: heerschzucht.

Wy gaen ons lieve moeder quijt;
Wat staet de Weezen dan te hopen?
Wat haven houdt zijn' boezem open,
Om ons te bergen, daer de tijt
Het rouwkleet, niet den rouw verslijt?

HET VIERDE BEDRIJF.

MARIE. REY.

MARIE.

Mijn ziel, eens afgesolt op d'ongestuime baeren
Der weerelt, na verloop van vijfmael negen jaeren,
Verlangt, als 't moede schip, naer een gewenschte kust
Van veiligheit, en loopt de haven van de rust
Met volle zeilen in, op 't rijzen van de stralen
Der zonne, vroeger op om mijn geluck t'onthalen
Met levendiger vier en glanssen danze plagh.
'k Begin door 's weerelts damp en nevels nu den dagh
Der zaligen te zien, en vrydom te genieten,
In 't onbenijde licht, na kerckers en verdrieten
En ketens zonder endt. Het juichende gemoedt

1214 *afgerolt:* afgemat.
ongestuime: onstuimige.
1215 *vijfmael negen jaeren:* 45 jaren. Dergelijke rekensommetjes, voor ons gevoel leelijk, komen in de 17e eeuw, vooral bij Huygens nog al eens voor. Vondel bezondigt zich er zelden aan.
1216 *gewenschte:* waarnaar men wenscht,
1219 *vroeger op:* die vroeger op komen.
onthalen: verwelkomen.
1220 *danze plagh:* dan zij vroeger deed. *Plagh*, thans *placht*, is de oorspronkelijke verleden-tijdsvorm van *plegen*.
1221 *damp:* duisternis.
dagh: licht.
1223 *onbenijde:* niet door afgunst bezoedeld.

Begeert naer zulck een prijs te rennen door het bloedt
Der adren, en om hoogh t'aenschouwen, vol genoegen,
Hoe hier de vyanden, geknaeght en bleeck van 't wroegen,
En onverzaet van wraeck, geen vatten vinden aen
't Onsterfelijck deel, de ziel, nu 't lichaem moet vergaen.

REY.

Och! och! ghy Koningin van Engelsen en Schotten,
Hoe stappen nu, helaes! uw dochters de schavotten
In ste van troonen op. Wat is ons bang te moe'!
Men vloeckt uw afkomst zelf den scherreprechter toe.
Waer toe vervalt de stam der Koningin, eilaci!

MARIE.

Gelooftme, dat de dagh van mijne bruiloftstaetsi,
Die my, door zulck een' drang van 't juichende Parijs,
Te kercke en koore leide, in 't bruiloftsparadijs,
Daer 't eenigh oir des Rijcks Françoís op 't heerlijckst parelde,
En in de bloem der jeught zijn lieve Bruit onthaelde,

1225 *prijs:* glorie.
1226 *genoegen:* vreugde.
1227 *geknaeght:* verteerd.
wroegen: wroeging.
1228 *onverzaet:* onverzadigd.
vatten: houvast.
1233 *vloeckt toe:* verdoemd tot.
1235 *bruiloftstaetsi:* bruilofstoet.
1236 *drang:* menigte.
1238 *oir:* erfgenaam.
Francois: Frans II.

Noit blijder scheen dan nu in mijn ontloken hart.
Schept moedt, ick zie het honck van mijn gelede smart.
De weerelt is maer roock met al haer ydelheden,
Een oogenblick, een niet. De mensch, die hier beneden
Iet zekers zoeckt, is blint. Wat baet een hantvol tijt?
Terwijl men grijpt naer 't aertsch zoo wort men 't hemelsch quijt.

REY.

Waer vinden wy een' schilt om dezen slagh te schutten?
Wie zal ons nu met troost en voorspraeck onderstutten?
Och, och! wy gaen Mevrouw, ons aller noothulp, quijt.
O zware nederlaegh, na zulck een' zwaren strijt!

MARIE.

Betrouwt op Godt, die kan uw schade licht vergoeden:
Die groote Koningk zal zijn kinders wel behoeden.
'k Beval u aen de kroon van Vrankrijck door mijn pen.
Indien ick het gemoedt van Koningk Henrick ken,

1241 *honcke:* huis, rustplaats.
1243 *niet:* niets.
1244 *iet zekers:* iets vasts.
1245 *wort quijt:* raakt kwijt, verliest. Evenzoo quijt gaen, zie vers 1248.
1246 *schutten:* afwenden.
onderstutten: steunen, troosten.
1248 *gaen quijt:* verliezen.
noothulp: hulp in nood.
1250 *betrouwt:* vertrouwt.
1252 *beval u:* heb u aanbevolen.
1253 *Henrick:* Hendrik III. „Indien de arme Maria zich verbeeldde, dat hij zich veel aan de staatjuffers eener onttroonde vorstin zou bekreunen, kende zij zijn *gemoed* al zeer weinig." (v. Lennep).

Hy zal om mijnent wil u alle gunst betoonen,
Met zoo veel gunstigen als aen de Seine woonen;
Daer ick, zoo veel mijn woort by mijnen Heer vermoght,
Een ieder heb verplicht en aen mijn trouw verknocht.
Genoeght u met het geen ick ieder heb besproken:
Het heeft my niet aen wil, maer aen de maght ontbroken.
De tijdt verloopt: men wacht ons komste daer beneên;
Dies knielt, en onderstut mijn uiterste gebeên.
Mijn Hartekenner, die daer boven
Uw' stoel met Cherubijnen schraeght,
En aller sceptren scepter draeght,
Daer d'Engelen u eeuwigh loven,
En Eendraght en Rechtvaerdigheit
En liefde en Trouw met blyschap kroonen,
Op nimmer wanckelende troonen;
Aenbiddelijcke Majesteit,
Ontfarm u mijner: sla uw oogen,
Uw alziende oogen, uit gena
Op my, uw dienstmaeght, die nu ga
Veroordeelt, zonder mededoogen,
Gelijck een Offerhande, daer
Ick, na veel smaets, mijn bloet ten leste
En al mijn aders geef ten beste,
Ter eere van het Roomsche altaer,
En uwen grooten naem ter eere.

1255 *gunstigen:* goedgezinden.
als... woonen: versta: als er menschen zijn aan de Seine.
1257 *verknocht:* verbonden.
1258 *genoeght u:* wees tevreden.
besproken: beloofd.
1261 *uiterste:* laatste.
1263 *met Cherubijnen schraeght:* door Cherubijnen doet steunen.
1267 *kroonen;* onderwerp hiervan is d'Engelen.
1269 *aenbiddelijcke:* die aanbeden moet worden.
1275 *smaet:* vernederingen.

Ontfarm u mijner, die mijn Rijck
En staf en purper acht als slijck,
En voor uw kroon mijn kroon verneêre.
Versterckme tegens dezen slagh,
Den slagh, die lijf en ziel zal scheiden:
Dat my uw Engelen geleiden,
Daer ick uw' naem betuigen magh:
Gelijck ick, vroom en zonder smette,
Betuighde uw Waerheit in den nacht
Der ketteryen, schoon haer maght
My hierom uit den erftroon zette.
Alwetende, aldoorstralend Licht,
Ghy kent al wie van 't licht verbastert,
Verblint door staetzucht, brult en lastert,
En mijn onnozel bloet betight.
Indien ick uwen naem belye,
En eere Vader, Zoon en Geest;
Is immermeer my waert geweest
De Naem van Jesus en Marye;
Zoo reken niemants ziel tot schult
Haer onrechtvaerdigheit en boosheit.
Vergeef, vergeef het 's menschen broosheit:
Versterck mijn zwackheit met gedult:
En magh ick mijnen wensch verwerven,
De Godsdienst leve door mijn sterven.

1280 *acht als slijck:* geringschat als het slijk der aarde.
1282 *versterck me:* help mij.
1285 *betuigen:* verhoogen, getuigen.
1288 *haer maght:* hun (n.l. der ketterijen) macht.
1289 *erftroon:* geërfden troon.
1291 *verbastert:* afgevallen.
1292 *staetzucht:* heerschzucht.
onnozel: onschuldig.
1296 *immermeer:* steeds.
waert: dierbaar.
1299 *haer:* hun.
boosheit: misdadigheid.
1300 *broosheit:* zwakheid.
1303 *Godsdienst:* het katholieke geloof.
1304 *voorbo:* voorbode, voorteeken.

REY.

Zy kloppen voor de deur: een voorbo van de doot.
Waer bergen wy Mevrouw, in 't nijpen van den noot?
Men komt ons onzen troost en toeverlaet ontrucken.
Wat raet? wat gaet ons aen? Mevrouw zal moeten bucken.
Marie, bidt voor ons: Marie, bergh Mevrouw.
Och! bergh de Koningin: waer blijven wy van rouw!

MARIE.

Mijn dochters, zijt getroost: ghy kunt met al dit kermen
En jammeren ons niet beschutten, noch beschermen:
De tranen baten niet, en zijn een kranck geweer.
Vergeefs omhelst ghy ons: uw armen zijn te teêr!
De vyanden te sterck, en zonder mededoogen.
Genoeght u aen Godts wil: hy roept my uit den hoogen:
My dunckt ick hoor zijn stem. Nu sus, mijn kinders, sus:
Ontfangt den lesten groet, Maries lesten kus.
Mijn kinders, matight u: ghy zult in droefheit sticken:
't Is wijsheit zich naer tijts gelegenheit te schicken,
Te kunnen sterven, als men immers sterven moet.
Volhardt, in 't out geloof, het welck ick met mijn bloet

1307 *gaet ons aen:* gebeurt ons.
bergh: red.
1309 *rouw:* droefheid.
1312 *krankck:* zwak.
geweer: verdedigingswapen.
1315 *genoeght u aen:* schikt u in.
1316 *sus:* stil!
1319 *tijts gelegenheit:* omstandigheden.
1320 *immers:* toch.

Bezegel, en zoo wijdt gehoorzaemt d'overheden.
Schept moedt: gedenckt mijn ziel voor Godt in uw gebeden.

DE GRAVEN. MARIA. MELVIN.

DE GRAVEN.

Mevrouw op hope dat ghy heden zijt bereit
Den last der Koninginne, u gistren aengezeit,
Te volgen, komen wy ('t behage u) dien vertoogen.
Daer ziet ghy d'eige hant, bezegelt voor uw oogen.
Ontschuldigh ons: het is de wil der Majesteit.
De hemel, zoo het schijnt, heeft u dit opgeleit.

MARIA.

Ick heb my onder Godt en zijnen wil gegeven.
En vint meer zoetigheits in sterven dan in leven.
Ick ben gereet de doot, oock zonder ongedult,
T'ontmoeten op het spoor, daer ghy my leiden zult.

MELVIN.

Bedruckte Koningin, ô steun der vrome zielen,
Ghy ziet op 't uiterst hier onwaerdigh voor u knielen
Een' dienaer, wien het druckt u heden in dien schijn
T'aenschouwen, en verplicht door uw gena te zijn

1322 *zoo wijdt:* tot zoo ver.
1325 *aengezeit:* aangezegd.
1326 *vertoogen:* vertoonen.
1327 *hant:* handschrift.
1328 *ontschuldigh:* verontschuldig.
1329 *opgeleit:* opgelegd.
1331 *zoetigheit:* genoegen.
1332 *ongedult:* weerstreven.
1334 *bedruckte:* gekwelde.
1335 *op 't uiterst:* voor het laatst.
1336 *druckt:* bedroeft.
schijn: toestand.
1337 *uw gena:* Uwe Majesteit.

De tijding van uw eindt naer Edenburg te brengen.
Helaes, wat moeten wy, nu Godt dit lijdt, gehengen!
Hoe durven wy, helaes! bewust van uwen noot,
Ververschen by den zoon zijn moeders droeve doot.

MARIA.

Mijn waerde Melvin, ô mijn willige en getrouwe,
Wat weent ghy te vergeefs, en mat u af van rouwe?
't Is ydel dat ghy om Marie tranen schreit:
Ghy zult haer heden zien van alle zwaerichheit
En jammeren geslaeckt, van hartewee ontslagen.
'k Bezweer u heen te gaen, mijn' zoon de tijding dragen,
Hoe ick stantvastigh leefde, en sterve wel gerust
In 't Katholijck Geloof, van geen verraet bewust.
'k Vermaen hem, over wien my 't hart zoo heeft gehangen,
Het zelve Roomsch Geloof, van hant tot hant ontfangen,
Uit zijner vadren mont, t'omhelzen, voor te staen,
En in gerechtigheit en pais den onderdaen
Te stieren, zonder zich in 't minst te stellen tegen
Elizabeth, waer op hem d'allerhoogste zegen'.
Ick heb ons errefrecht bewaert in zijnen glans,
En trouw aen 't Schotsche Rijck, getrouw volhart by 't Fransch.

1339 *lijdt:* duldt.
gehengen: ondervinden.
1341 *ververschen:* levendig schilderen.
1343 *rouwe:* droefheid.
1344 *ijdel:* nutteloos.
1345 *zwaerigheit:* moeite.
1346 *geslaeckt:* bevrijd.
1348 *gerust:* getroost.
1350 *mij 't hart zoo heeft gehangen:* ik zoo bezorgd ben geweest.
1354 *stieren:* geleiden, regeeren.
1355 *zegen':* zegen geve.

O Godt! vergeef het hun, die my het licht misgonnen,
En hijgen naer mijn bloet, als 't hart naer versche bronnen.
Mijn Hartekenner, die de zon der waerheit zijt,
En ziet my door en door, en meet een ieders tijt,
Ghy weet het, kan het niet by al mijn daden blijcken,
Hoe zeer ick 'd eendraght zocht der beider Koningkrijcken;
Hoe garen ick het vier van tweedraght zagh gedooft,
En 't lichaem van dit lant verknocht aen 't eenigh hooft.
Mijn moedt loopt over: kan ick, zonder traen te laten,
Verkroppen al 't verdriet, by d'oprechtste onderzaten
Voor Godts altaer en eere en Christus zaeck geleên,
En mijn onnozelheit door rampen afgestreên.

MELVIN.

Doorluchtighste Princes, hy haele uw' geest in vrede,
Die alle harten kent. Ick wil uw afscheitrede
En uiterste oorlof trouw verhalen uwen zoon.
De hemel roept uw ziel tot een volmaeckter kroon
Dan deze, kort van duur, en zorgelijckst te heffen.
Daer 's weerelts buien eerst gekroonde hoofden treffen.

1359 *hijgen:* dorsten.
1361 *meet een ieders tijt:* ieder zijn tijd van leven afmeet.
1362 *bij:* door.
1365 *verknocht:* verbonden.
1366 *moedt:* gemoed.
1367 *bij:* door.
1369 *onnozelheit:* onschuld.
afgestreên: ter doode gekweld.
1372 *uiterste oorlof:* laatste afscheid.
1374 *zorgelijckst te heffen:* het moeilijkst omhoog te houden.
1375 *buien:* stormen.

Ick kus eerbiedighlijck (als 't wezen moet) dees hant,
Den scepter toegewijt, en neem door zulck een pant
Van onverdiende gunst verlof, ter droevige ure,
En wensch, dat d'allersterckste uw gangen stercke en sture.

MARIA.

Ghy Heeren, magh het zijn, bezorght dat mijnen stoet
En arrem hofgezin niet anders werde ontmoet
Dan eerlijck en beleeft; en zy, voor veel verdrieten,
Geproeft in mijnen dienst, de slechte vrucht genieten,
Uit Stuarts armoe noch hun nootdruft toegeleit.
Vergunt my, daer ick sterf, hun tegenwoordigheit
En mijnen Biechtvaer mede, om my ten steun te strecken.
Verguntze, na mijn doot, in vryheit te vertrecken,
Ter plaetse, daer de noot hen voere, op Godts geley.

DE GRAVEN.

Men staet u 't eerste toe: maer 't leste moght geschrey

1377 *toegewijt:* gewijd.
1378 *verlof:* afscheid.
1379 *sture:* leide.
1380 *magh het zijn:* kan het zijn.
mijnen stoet werde ontmoet: mijn gevolg worde behandeld.
1382 *eerlijck:* eervol.
beleeft: heusch.
1383 *geproeft:* ondervonden.
slechte vrucht: geringe belooning.
1384 *hun nootdruft:* aan hun armoede.
toegeleit: gegeven.
1385 *daer:* wanneer.
1386 *strecken:* zijn.
1389 *t' eerste:* haar verzoek in vers 1380 vlg.
't leste: de aanwezigheid van eenige dienaressen en den biechtvader.

En kermen en misbaer en bygeloof verwecken.
Onnutte sleep kan slechts d'ellende langer recken,
Ontstichten al de zale, en stooren het Gerecht.

MARIA.

Ontzeit men ons, helaes! een be zoo kleen en slecht?
Dat zou Elizabeth de Zuster niet ontzeggen.
Wat hoeft men veel bewijs, om dit te weder-leggen?
Dees droeve Joffers, dit rampzaligh hofgezin
Verzoecken slechts verlof van hare Koningin
Te nemen: oock vereischt de staet en eer der vrouwen
Dat kamenieren noch haer vrouw gezelschap houwen.
'k Verbinde my, beloof en stel my in voor haer,
Dat geen van allen u zal stooren door misbaer
In t' uiterste. Ick bezweer u by dien eeuwigh levenden,
Ontzeght toch nu de nicht van Henderick den Zevenden,
Elizabeths verwante en maeghschap voor altoos,
Een boedelhoudster van gansch Vrankcrijck en Valois,

1391 *sleep:* gevolg, aanhang.
1392 *alde zael:* de aanwezigen.
1393 *be:* bede.
slecht: gering.
1396 *hofgezin:* gevolg.
1397 *verlof:* afscheid.
1398 *staet:* positie.
1400 *stel mij in:* sta er voor in.
1401 *misbaer:* gejammer.
1402 *in 't uiterste:* in mijn laatste oogenblikken.
1404 *maeghschap:* bloedverwante.
1405 *boedelhoudster:* vertegenwoordigster.
Valois: het rijm duidt hier op de uitspraak Valoos, die wel de meest gewone was in Vondel's tijd. Elders lezen wij Francois, en moeten dit wel uitspreken: Fransoos.

En dit gezalfde hooft der Schotten niet een bede,
Een nootbe, van geen Turck, noch Tarter, woest van zede,
Oit Kristensch mensche ontzeit : of gelt hier stam noch bloet ;
Zoo laet de tederheit van 't vrouwelijck gemoet,
Van een verweze weeuw zoo veel by u vermogen :
Geen steenrots is zoo hardt, of wort noch wel bewogen.

DE GRAVEN.

Mevrouw, verkies dan zelf hier zes of zeven uit.
Belieft het u, wy gaen u voor op dit besluit.

REY VAN STAETJOFFEREN.

ZANGK.

Ontfangt dees bron der marteladren,
Ghy Engelen, nu treet
Haer tegen : zy vergeet
Haer volck en vaders huis,
Gesproten uit Ferguis,
Dien ouden stam, en hondert vadren,
Al Koningen, van Godt geschapen
Ten scepter ingewijt,
In 't aenzicht van den Nijt ;
Gezalft van eeuw tot eeuw.
O roode Koningsleeuw

1407 *nootbe :* bede in doodsgevaar.
van : door.
Tarter : Tartaar.
1408 *Kristensch :* Christelijk.
1410 *verweze :* veroordeeld.
1413 *gaen u voor :* staan u ten dienste.
1414 *marteladren :* aderen, die door den martelaarsdood bloed zullen doen stroomen.
1416 *tegen :* tegemoet.
Ferguis : legendarische koning der Schotten.
1419 *vadren :* voorvaderen.
1422 *in 't aenzicht :* ondanks.

In 't gouden velt van 't Schotsche wapen,
Hoe durvenze uw Leeuwin benaeuwen!
Hoe ziet men haer zoo tam
Verandren in een lam,
Sneeuwit van vacht en vlock,
Verscheuren door den wrock
Der Luipaerdinne, scherp van klaeuwen!

TEGENZANGK.

Men kon den gront der Ketterdommen
Niet leggen dan verwoet
In dier tieras van 't bloet
En vleesch der Stuardin,
Die Feniskoningin,
In top van glori opgeklommen;
Gesteigert na twee duizent jaren
Door d'ongesteurde ry
Van d'opperheerschappy
Wiens ongedwongen staf
Noit Cezars schatting gaf,
En eeuwigh flickerde op de baren.
Waer toe vervallen de geslachten,
Die d'eerste van Euroop
Hun hoofden in den Doop

1426 *benaeuwen:* kwellen.
1429 *vlock:* wol.
1413 *Luipaerdinne:* Leeuw in het Engelsche wapen.
1432 *gront:* grondslag.
ketterdommen: ketterij.
1434 *dier tieras:* kostbaar cement, ontleend aan het beeld van „den grondslag leggen."
1438 *gesteigert:* omhoog gestegen.
1439 *ongesteurde:* onverbroken.
1441 *ongedwongen staf:* onbedwongen heerschappij.
1442 *Cezars:* keizers.
1443 *flickerde:* schitterde.
1444 *geslachten;* volkeren.
1445 *d'eerste:* als de eerste.
1446 *Doop:* doopvont.

Begaven onder dit,
Dat Christus plaets bezit,
En Rome gout en wieroock braghten!

TOEZANGK.

Wat baet het dat Palladius,
Van Celestijn gezonden,
Pelegiaensche voncken blusch',
En zalve Christus wonden?
Indien, na duizent jaren rust,
Dit uitgepuurt gebroetsel
Een pest van boosheit langs dees kust,
Een Hydra helpe aen voetsel,
Dat Stuart, twintigh jaer bemuurt,
Te deerlijck met den hals bezuurt.

Dit treurspel aen te zien moght geen van ons gebeuren:
Ten minste laet ons gaen het warme lijck betreuren.

HET VIJFDE BEDRIJF.

BURGON. BIECHTVADER.

BURGON.

O Vader, neem gedult: waer toe vergeefs geschreit?
Marie, nu ontlast van 't pack der sterflijckheit,

1447 *onder dit:* onder de heerschappij van dit geslacht.
1448 *bezit:* bezet houdt.
1450 *Palladius:* bestrijder van de Pelagiaansche ketterij.
Celestijn: Paus Caelestinus.
1455 *uitgepuurt:* Puriteinsch.
1457 *Hydra:* negenkoppige draak.
1458 *bemuurt:* gekerkert.
1459 *bezuurt:* bekoopt.
1462 *neem gedult:* wees rustig.
vergeefs: noodeloos.
1463 *pack:* last.

'Is t'effens met een sprongk twee kerckers hier ontsprongen,
En leeft by Godt, om hoogh, om laegh, op alle tongen.

BIECHTVADER.

Ick voel in 't harte een' strijt van vrolijckheit en druck,
Gemengelt onder een. Verhael my stuck voor stuck
Dien uitgangk, aengezien de wreetheit zoo verbolgen
En bits, verboot haer jongste en bloedigh padt te volgen,
Toen zy, gelijck een lam, van noit verzade Wraeck
Ter vleesbanck wert geleit, om Godts gerechte zaeck.

BURGON.

Na datze eens afscheit had van 't hofgezin genomen,
En reede stont om braef in 't martelperck te komen,

1464 *t'effens:* tegelijk.
1466 *druck:* droefheid.
1467 *gemengelt:* vermengd.
Verhael mij: het was door de tooneelwetten verboden, een sterfgeval op het tooneel te brengen. Vondel houdt zich hier zeer streng aan, met één uitzondering: in de Gijsbrecht van Amstel sterft Arent van Amstel op het tooneel, welk feit hem (naar onze opvattingen ten onrechte) als een fout is verweten.
1468 *uitgangck:* sterven.
1469 *bits:* toornig, wreed.
jongste padt: laatste weg.
1470 *verzade:* verzadigde
Wraeck: wraakzucht, hier als persoon gedacht en daarom met een hoofdletter geschreven.
1471 *vleesbanck:* slachtplaats.
1472 *hofgezin:* gevolg, dienaressen.
1473 *reede:* gereed.
martelperck: plaats van haar dood.

Zoo traden d'Edelen en bey de Graven voor,
De Burghgraef desgelijcks, zy wert op 't leste spoor
Gevolgt van luttel stoets, ten hooghste zes of zeven,
Getuigen van haer doot en afgepijnight leven.
Heer Melvin droegh heur na het slepende gewaet.
Zoo quamze, in zulck een schijn, als 't licht, dat onder gaet,
Niet zonder gout en glans, waer voor de nevels breecken,
Vol majesteits, gerust ter dootzaele ingestreecken,
Verwondert en bedroeft om zulck een avontstont
Der schoonheit, die de wreetste en wiltste tijgers wont.
Het zwart fluweele kleedt bedeckt de kuische leden,
Een doeck 't gezalfde hooft, van waer een doeck beneden
Ja tot op d'aerde toe heel statigh nederhangt.
Zy draeght den Bruidegom, naer wien de ziel verlangt,
Van gout om haren hals, zoo schoon van Godt geschapen,
Zy draeght den Bruidegom, aen 't heiligh Kruis ontslapen,
En onze Lieve Vrouws getyboeck in de hant,
Men ziet aen haren riem, van gout en diamant,

1474 *traden voor:* gingen vooraan.
1475 *'t leste spoor:* den laatsten gang.
1477 *afgepijnight:* ten doode toe geweld.
1479 *schijn:* gedaante.
1481 *gerust:* rustig.
dootzaele: plaats van haar dood.
ingestreecken: binnengegaan.
1482 *verwondert enz.* zijn bepalingen bij dootzaele, hier genomen voor de personen die daar aanwezig waren.
1483 *wont:* treft.
1487 *Bruidegom:* Crucifix.
1490 *getijboeck:* getijdenboek.

Een Roozenhoet gehecht, tot een gebedeteken,
Van haere zachte hant gesleeten en gestreken.
Dus volght Marie vast den Heilant van Kalvaer,
En torst met hem zijn kruis, heur opgeleit zoo zwaer.
Zoo drijft de bleecke maen den nacht voor, zonder hoornen:
Zoo bloeit de leli blanckst in distelen en doornen.
Zij trouwde in andren schijn den scepter te Parijs;
Nu traptze op d' aertsche kroon, om die van 't Paradijs.

BIECHTVADER.

Hoe klopt mijn hart! ick ben om 't uiterste verlegen,
Getrouwe Christheldin, dat u de hemel zegen.

BURGON.

Aen 't hoogh eindt van de zael, rontom in rouw gekleet
En laken, stont alree het moortschavot gereet,
Twee voeten hoogh, en juist in 't vierkant zes paer voeten,

1492 *Roozenhoet:* rozenkrans.
1493 *van:* door.
gesleeten: veel gebruikt.
1494 *vast:* steeds.
Kalvaer: Calvariënberg.
1496 *zonder hoornen:* als het volle maan is.
1497 *blanckst:* het blankst.
1498 *schijn:* uiterlijk.
1499 *traptze:* versmaadt ze.
1500 *om 't uiterste:* hevig.
verlegen: verward, getroffen.
1502 *hoogh eindt:* boveneind.
in rouw gekleet: met zwart bekleed.
1503 *alree:* alreeds.
1504 „Vondel is altijd uiterst nauwkeurig in zijn beschrijvingen: hier echter drijft hij de zaak wat ver. Wat kan het den lezer — wat kan het zelfs den Biechtvader schelen, hoe hoog en hoe breed het schavot was? en hoe had Burgon lust gehad, zoo iets op te nemen! Misschien echter schuilt achter de opgegeven getallen een mystieke gedachte, welke mij ont-

Bespreit met zwart: het schrickt d'onnoosle te gemoeten.
Men ziet 'er eenen stoel, een kussen en een' block;
Het outer van den haet en onverzoenbren wrock,
Gewapent met de bijl, om Koningklijcke struicken
Te vellen, zooze niet naer Puriteinscheit ruicken.
Zy nadert onbeschroomt dit naere treurtooneel,
Van waerze steigren zal in 't hemelsch lustprieel;
Gelijck een nachtegael, die in de kou besloten,
Zoo menigh jaer geen lucht noch vrijdom heeft genoten,
En, haeckende vergeefs naer zon en ademtoght,
Nu eerst een open ziet, en vint het geen hy zocht.
Hier komtze, en tart de Doot en Nijt, die leelijck grimmen.
Zy maent Paulet, dat hy voor 't lest haer helpe klimmen,
En opgeklommen, zet bedaert en even koel,
Niet zonder Majesteit, zich neder in den stoel,
En hoort aendachtiger dan oit, als onverwezen,
Beal den wreeden last der bloetvriendinne lezen.

snapt: en in dat geval houde men mij de aanmerking ten goede." (v. Lennep). Een dergelijke mystieke gedachte is nooit door een lateren annotator gevonden. Het is ook niet waarschijnlijk, dat wij hier iets achter moeten zoeken, daar Vondel in zoodanige gevallen zelf wel duidelijk genoeg is.

1505 *bespreit:* belegd.
d'onnoosle: onschuldige.
gemoeten: ontmoeten.
1507 *outer:* altaar.
1508 *struicken:* stammen, geslachten
1511 *steigren:* opstijgen.
1512 *kou:* ooi.
1514 *haeckende:* verlangend.
1515 *open:* openng.
1516 *grimmen:* grijnzen.
1520 *onverwezen:* begenadigd.
Beal: Robert Beale.
1521 *bloetvriendinne:* bloedverwante.

De Joden leerden zoo zich spieglen aen 't gedult
Van Christus, stil en stom verwezen, zonder schult;
Gesprickelt met een kroon van stekelige doornen,
Omringt van menigh stier, gedreight van osse-
hoornen.
O Engelander! preeckt ghy den gekruisten Godt,
En steeckt ghy met uw tong een' Engel naer den
strot?
Vaer voort met Henricks bloet en Stuarts te ver-
neêren:
Zy zal van dezen troon beginnen te regeeren,
In 't zaligh Engelsch Rijck, daer haet noch oproer
woont,
En 'd onderdruckte deught met eere wort bekroont.

BIECHTVADER.

Och, of ick in dien staet heur hart verquicken
konde!

BURGON.

Haer oogen weidden vast door al de zael, in 't ronde,
Begeerigh in 't gezicht van allerhande liên,
Vergiffenis by Godt, op haer geboge knien,
Te vorderen van u, gelijckze u had geschreven;
Dan och! zy zocht vergeefs: en Christus wilt 't
vergeven
De boosheit, die te helsch u uit de bloetzael hielt,
En naer heur maght de ziel en t' effens 't lijf
vernielt.
Een kamenier met kracht door 't volck gedrongen,
binnen

1523 *verwezen:* veroordeeld.
1527 *steeckt:* bedreigt.
1530 *Engelsch Rijck:* Engelenrijk.
1532 *staet:* toestand.
1533 *vast:* steeds.
1536 *vorderen:* vragen.
1537 *dan:* maar.
1538 *te helsch:* op zeer duivelsche wijze.

Het perck, stack op en kreet, als gingk 't haer aen de zinnen,
Dat zy Mevrouw, helaes! op dien benaeuden dagh,
In 't midden tusschen twee schavottrauwanten zagh.
De Koningin vernamze in 't midden van de koppen,
En wees vast, het was tijt om op den mont te kloppen,
Te zwijgen naer den eisch des tijts haer opgeleit,
Ten waerze derven wou haer tegenwoordigheit.

BIECHTVADER.

Ick luister en verlang wat Fletcher wilde prevelen.

BURGON.

Die Deken teegh terstont aen 't ratelen en revelen,
En scheen met errenst noch verlegen om de ziel;
Doch zy verstiet dien troost des huichelaers, en viel
Hem t' elckens in zijn woort, dat hy met schrift verbloemde,
Naer 's afgronts stijl, die valsch op zijnen Bybel roemde.
Die rechte schijndeught dorst wel eischen, dat Mevrouw

1541 *perck:* afgebakende ruimte.
stack op en kreet: begon te gillen.
1542 *benaeuden:* droevigen.
1543 *trauwanten:* knechten.
1544 *vernamze:* zag haar.
1545 *op den mont te kloppen:* te zwijgen.
1546 *opgeleit:* opgelegd.
1547 *derven:* missen.
1548 *Fletcher*, bisschop van Kent en deken van Peterborough vgl. vers 853, 1558 en 1567.
1549 *teegh:* begon.
revelen: wartaal spreken.
1550 *verlegen om:* begeerig naar.
1552 *in zijn woort:* in de rede.
met schrift verbloemde: met woorden uit de Schrift opsierde.
1553 *'s afgronts stijl:* gewoonte van den duivel.

Haer jongste zegel noch aen 't bloetrecht steken zou,
Op dat hy, die het lijf slechts ophoudt by ver-
draeien,
Zijn glossen op dien teckst ten preeckstoel uit
moght kraeien,
En azen Peterburgh, zoo zuiver, zoo gezont,
Gelijck hy 't had herkaeuwt uit Stuarts eigen
mont.
Zy zegh: men magh dien troost, een krancken
troost, wel derven.
Ick leefde Katholijck, en ben getroost te sterven
In 't Katholijck Geloof: zoo wert ick opgevoet;
Zoo offre ick 't Roomsche altaer mijn kroonen en
mijn bloet.
De Graven bieden haer te stutten met gebeden.
Zy dancktze voor die gunst: maer in gebedt te
treden
Met onroomsch yveraer, versmaetze met bescheit.
De Kentenaer beschimpt, als bygeloovigheit,
Het Kruisbeelt in haer hant, den afgodt, die hem
smarte,
En wenscht haer Christus zelf te dragen in het harte.
Zy antwoort: het betaemt den Christen 't liefste
pant
Te dragen in het harte, en t' effens in de handt,

1555 *jonghste:* laatste.
steken: hechten.
1556 *lijf:* leven.
ophoudt: doorbrengt.
bij: door, met.
1558 *azen:* voeden.
Petersburgh: Peterborough.
1559 *herkauewt:* omgewerkt.
1560 *krancken:* zwakken.
1564 *bieden:* bieden aan.
stutten: ondersteunen.
1565 *in gebedt te treden:* samen te bidden.
1566 *bescheit:* reden.
1567 *Kentenaer:* bisschop van Kent, zie vers 1548.
1568 *smarte:* hinderde.

Om d'oogen door het beelt te slaen met vast be-
trouwen
Op 't afgebeelde heil, by d'Engelen 't aenschouwen.

BIECHTVADER.

Stantvastige, sta vast, gelijck een kerckpilaer.

BURGON.

Zoo keertze 't aengezicht naer d' opgetoge schaer,
Drie hondert vyanden, verlegen met heur lijden.
Dit schouwspel zeghtze, is nieuw, in deze on-
danckbre tijden,
Te zien op een schavot een vrye Koningin
Haer koninglijck cieraet, voor zulck een hofgezin,
Voor scherreprechter, en gemeente, nederleggen;
Doch Godes wil geschiede, oock zonder tegen-
zeggen.
Hy blijf mijn guige: ick zweer u voor zijn aen-
gezicht,
Dat ick mijn leven noit het leven van mijn nicht
Noch heuren staet belaeghde, of boosheit hebb'
bedreven,
Die waerdigh zy om dus onwaerdighlijck te sneven;
Ten waer men 't oudt Geloof my opleide, als een
vleck;
Waer voor ick gaerne sterf, en offre dezen neck

betrouwen: vertrouwen.
bij: door.
opgetoge: bijeengekomen.
verlegen: aangedaan.
hofgezin: koninklijk gevolg.
gemeente: volk.
tegenzeggen: tegenstribbelen.
tuige: getuige.
mijn leven noit: nooit in mijn leven.
staet: machtspositie.
sneven: sterven.
opleide: aanrekende.
vleck: schande.

En lesten druppel bloets. Mijn eenigh welbehagen
Omhelst in 't beelt mijn Heer, mijn' Godt, aen 't kruis geslagen:
Hy sterck' mijn hoop: ick hoop door deze korte doot,
Bezuurt te zijner eere, in dien gerusten schoot
Der endtlooze eeuwigheit onsterffelijck te leven,
By zoo veele Engelen en zielen, als 'er zweven,
En wachten om mijn bloedt, het welck mijn vlecken spoel',
Gelijck een offerhant, te brengen voor Godts stoel.

BIECHTVADER.

Ick zie hoe d' Engelen haer plaets om hoogh bereien.

BURGON.

Men zagh hier op terstont zeshondert oogen schreien,
En onder al dien hoop, die Stuart vloeckt, en haet,
Is naulijcks een zoo boos, die niet zijn tranen laet.
Nu knielenze, en men stort gebeên van wederzijden.
Zy, met de haren, leest ons Lieve Vrouws getijden.
Godtvruchtigh in Latijn, roept Godt en Christus aen,
Zijn Moeder, d'Engelen, en al die om hem staen,
Gezalight en gereet de ziele te bejegenen.
Zy bidt dat Godt de Kerck, haer Rijck en Zoon wil zegenen,
De Seine, en oock den Teems, ja zelf de Koningin
Elizabeth, haer bloet, en errefvyandin.

1589 *beelt:* crucifix.
1591 *bezuurt:* ondergaan.
gerusten schoot: vredige schuilplaats.
1594 *vlecken:* zonden.
spoel': afwissche.
1595 *offerhant:* offer.
1596 *bereien:* gereed maken.
1599 *boos:* slecht.
1606 *zelf:* zelfs.
1607 *bloet:* bloedverwant.

Zy bidt voor schijngerecht, en scherreprechter mede.
En wenscht haer vyanden en vloecken rust en vrede.
Aldus beveeltze Gode, en Christus haren geest,
Herkust het Kruisbeelt vast, om hem, die 't hart geneest,
En spreeckt: O Jesus, wil u mijner toch ontfarmen:
En even eens gelijck ghy hingt met opene armen
Aen 't bloedigh Kruis gehecht, zoo neem my, nu ick ga
Ten offer, in den schoot en arm van uw gena.

BIECHTVADER.

Gekruiste, eilaes! verhoor haer zuchten, en gebeden.

BURGON.

Hier op begintze zich voor 't allerlest t'ontkleeden.
De scherreprechter knielt, en bidt vergiffenis,
Hem gaerne toegestaen, die al te vaerdigh is
Om heiloos met zijn hant haer feestgewaet t'ontwijden;
Een snootheit, die te snoot, haer geensins staet te lijden.
Z'ontzeit dien snooden dienst uit edelmoedigheit.
De Joffers helpen dan vol drucks de Majesteit,
En Bruit, gereet om Godt in 't zaligh licht te kussen.
Zy kustze, en kruistze in 't ende, en zeit, om haer sussen:

schijngerecht: de schijnrechtbank.
vloecken: pijnigers.
vast: voortdurend.
ontkleeden: zij moest haar halskraag afdoen.
vaerdigh: bekwaam.
snootheit: oneer.
staet te lijden: past te verdragen.
druck: droefheid.
kruistze: bekruist ze.

Misgunt mijn ziel geen rust van al 't geleên verdriet.
Zy zegent blijdelijck haer dienaers, en gebiet
En wijst de schreiende te scheiden, te vertrecken,
Die met 't gewijde doeck haer vrolijcke oogen decken,
Ja zonder datze in 't minst, voor 't grimmen van de doot,
Haer levendige verf in 't aenschijn eens verschoot.
Zoo knieltze voor het block, en roept uit deze ellende:
O Heer! ick hoopte op u: bezwijck my niet in 't ende:
Ontfang, ontfang mijn' geest. Zoo buightze haren hals,
Noch trotser dan een zwaên, na zoo veel ongevals,
Op 't Puriteinsch altaer. Hoe kan het Godt verdragen!
Zoo scheit de moortbijl hooft en lichaem met drie slagen.
Elizabeth, nu drinck uit deze oprechte borst
Mariaes bloet, en lesch dien ongeleschten dorst.

BIECHTVADER.

Dat Godt haer vyandin dit tot geen bloetschult reken.
Triomfe: lof zy Godt, zy heeft den palm gestreken.
Ick kniel uit danckbaerheit: zy heeft dien strijt volstreên.
MARIE, eilaes gedenck uw dienaers hier beneên.

BURGON.

De scherreprechter grijpt het hooft op by de vlechten,

1629 *doeck:* zij kreeg een doek of kap voor de oogen.
1630 *grimmen:* dreigen.
1631 *verf:* kleur.
1633 *bezwijck:* verlaat.
1639 *ongeleschten:* onleschbaren.
1641 *palm gestreken:* overwinning behaald.

Dat hooft, door geen berouw aen 't levend lijf te hechten,
Dat bloedigh hooft der ree gekroonde Chriftheldin,
En roepende overluit: Godt hoede ons Koningin;
Wort vrolijck toegejuicht van Graef en Deken t'zamen:
Zoo moetenze vergaen. De Kentenaer spreeckt: Amen;
Terwijl een ieder weent van rouw en hartewee,
Dat scherper dan de bijl zoo menigh hart doorsnee.
Noch speelt en leeft de ziel in bey de diamanten
Der oogen met haer vier, en blinckt aen alle kanten.
Het laeuwe en roockend bloet in zilvre beckens stremt.
Ick weet naeu wat ick zegh, zoo wort mijn hart beklemt.

BIECHTVADER.

Dit Martelbloet roept wraeck, en houdt niet op van tergen.
Dat zich Herodias uit schaemte ga verbergen,
Versteken in het hof: zy heeft dien wrock gebluscht,
Al veinstze zich bedroeft, gesteurt en onbewust.
Zy koelde haren moedt: maer 's overledens assen
En geest zal haer op 't bedt des midnachts noch verrassen;

1645 *Versta:* dat door geen berouw meer aan het levende lichaam kon gehecht worden.
1646 *ree:* reeds.
1649 *vergaen:* ondergaan.
1653 *vier:* vuur.
1654 *stremt:* stolt.
1656 *houdt niet op van tergen:* blijft steeds om wraak roepen.
1657 *Herodias:* Elizabeth.
1658 *gebluscht:* bevredigd.
1659 *gesteurt:* bedroefd.
onbewust: onschuldig.
1660 *'s overledens assen:* de asch (het stoffelijk overschot) van de gestorvene.
1661 *midnachts:* middernachts.

Des middaghs aen den disch vervolgen, dootsch en bleeck;
Verandren haer bancket en wijn in gal en eeck;
Den slaep en zachte rust in gruwelijcke spoocken.
Het knagend hart wil haer ten brein, ten hoofde uitroocken,
Bezwalcken al het hair met bang en bloedigh zweet.
Zy zal by naere nacht verbaest, met kreet op kreet
Verschricken hofgezin en hof en kamenieren,
En, als een Razerny, door zael en kamer zwieren;
Tot dat haer struick verdorre, en elck Maries zoon,
Geheel Britanje door, geluck wensche op den troon.

BURGON

Wat zien wy? och! het lijck, door d'opene gordijnen,
En Joffers daer rontom, die by de lijcktorts quijnen.

REY VAN STAETJOFFEREN. BIECHTVADER.

REY.

Ontfang ons klaghte en lijckgebeden,
O Roomsche Roos, noch versch gesneden
Van uwen steel; hoe knap
Verliest ghy geur en sap!
Hoe ras verwelcken en verslenssen

1662 *dootsch:* bleek.
1663 *eeck:* azijn (edik).
1667 *naeve:* duistere.
verbaest: verschrikt, beangst.
1668 *hofgezin:* dienaren.
1669 *razernij:* Furie.
1670 *struik:* stam, geslacht.
Maries zoon: Jacob van Schotland, later Jacob I van Engeland.
1673 *lijcktorts:* fakkel.
quijnen: van droefheid wegkrijnen.
1676 *knap:* snel.
1678 *verslenssen:* vergaan.

Uw bladers! Sterfelijcke menschen,
Het schoonste, dat ghy ziet,
Wat is het schoonste? niet.
Een oogenblick, een blick gaet strijcken
Met d'eere en 't licht der Koningrijcken.
Een buy ontkleet die bloem
Van al haer pracht en roem.
Een nevel, och! voor ons te duister,
Berooft die zon van al haer' luister,
Benijt ons droef gezicht
Dat hartverquickend licht.
Die flonckrende oogen zijn geloken,
't Aenminnige gezicht gebroken,
Die scherpe stralen stomp,
Het lichaem slechts een romp;
Dat lichaem, 't welck Valois verwarmde,
Dat den Dolfijn Francois omarmde
Met zulck een' gloet en zwier,
Is kout, en zonder vier.
Zoo veele op een gehoopte gaven
Zijn 'teffens onder 't kleet begraven.
Schenckaedien van Natuur,
Wat zijt ghy kort van duur!
Het purper ziet z'n' glans versterven:
Hier moet de kroon haer' luister derven.

1681 *niet:* niets.
1682 *blick:* oogwenk.
gaat strijcken: vernietigt.
1684 *ontkleet:* berooft.
1688 *benijt:* ontneemt.
1690 *geloken:* gesloten.
1691 *gezicht:* blik.
1692 *stralen:* licht van het oog.
1696 *zwier:* hartstocht.
1697 *vier:* vuur.
1698 *op een gehoopte:* in één persoon vereenigde.
t'effens: tegelijk.
1700 *schenckaedien:* (spreek uit alsof er stond: schenkagen): geschenken.
1702 *versterven:* afsterven.

O gaven van 't geluck,
Hoe smelt ghy wech in druck!
't Is al vergeefs wat wy vermanen.
Vergeefs gestort een' dauw van tranen;
De lentetijt komt weêr,
Dees telge nimmermeer.

BIECHTVADER.

Gedult, ô klaghtgenooten!
De kleenen en de grooten
Zijn onderworpen 't lot
Der sterfelijckheit, van Godt
Hun opgeleit op d'aerde;
Toen d'eerste misdaet baerde
De bleecke en bange doot,
Daer, Eve, uw moeder, vloodt
(Van d'oude slang bedrogen)
Voor d'aldoordringende oogen.
Of treurt ghy om de wijs
Van sterven? Dees heeft prijs
En eer by Godt hier boven;
Daer d'Engelen haer loven,
Die by Marie zit,
In 't onbesmette wit,
Gekroont met martelstralen;
Daer hemelsche koralen
Verheffen Stuarts deught,
In 't licht van 's hemels vreught,

1704 *geluck:* noodlot.
1705 *druck:* tegenspoed.
1706 *vermanen:* zeggen.
1709 *telge:* jonge tak, spruit.
1715 *d'eerste misdaad:* de zondeval.
1717 *vloodt:* vluchtte.
1718 *van:* door.
oude: listige, ervaren.
1720 *wijs:* manier.
prijs: eer.
1726 *martelstralen:* een martelaarskroon.
1728 *verheffen:* prijzen.

Door dicke droeve dampen
Van tranen bloet en rampen,
  Gestegen by Sint Jan,
  Den ongeveinsden man,
Wiens heiligh hooft verzade
De dertele ongenade
  Der booze Tirannin,
  Die, als een looze spin,
Hem ving in 's kerckers netten,
Om namaels haer bancketten
  Te kroonen met dien kop,
  Gestooft in 't bloedigh sop
Van zijn godtvruchtige aderen.
De Martelars vergaderen,
  Na veel verstroitheits, daer,
  By deze ontelbre schaer:
Triomfe volght het lijden
Van hun, die Wettigh strijden.
  Men wisselt wijsselijck
  Het aertsche om 't eeuwigh Rijck.

REY.

Geluckigh zijnze, die de schatten
Des rijcken hemels hier omvatten
  Met d'overleên, die trots,
  Gelijck een vaste rots,
Van 't Puriteinsche schuim bedolven,
Ontzagh noch storm noch watergolven
  Van Babels razerny,

dampen: nevelen.
gestegen: opgestegen.
ongeveinsden: oprechten.
verzade: verzadigde.
dartele ongenade: wispelturige wreedheid.
Tirannin: Herodias.
bancketten: feestdisch.
verstroitheits: scheiding.
d'overleên: de overledene.
ontzagh: vreesde.

En dolle kettery,
Uit Wyklefs helsche borst ontsprongen;
Ontzagh geen zee vol lastertongen
En adderen vergift,
Gezogen uit de Schrift;
Maer stack het hooft uit gloende baren
Van kercken en verwoeste altaren,
Beschimpt door 't nieuw geloof,
Verhit op outheits roof.
Volstandige, verhoor ons smeken.
Vertroost uw weezen, die noch steken
In dezen paddestoel,
En offer voor Godts stoel
Ons tranen, die uw lijck besprengen.
Waer onder wy het zuchten mengen
In ons benaude lucht.
Het schreien, het gezucht
Verlicht het knijpen van de smerte.
Het schreien zet den druck van 't harte;
Het doet Maryen wel,
Daer zy Emanuël
Met tranen op zijn graf beschreien,
Met liefdetekenen geleien,
Als wy, een klein getal,
Maries lijck. Waer zal
D'onzatte Wraeck het rust vergunnen?
Wy doen, helaes! al wat wy kunnen.

1758 *Wykleſ:* Wycleff, een voorlooper van het Protestantisme.
1762 *gloende:* gloeiende.
1765 *verhit:* begeerig.
oudheits roof: plunderen van het oude geloof.
1766 *volstandige:* volmaakte.
1768 *paddestoel:* de wereld.
1770 *besprengen:* bevochtigen.
1772 *lucht:* adem.
1774 *knijpen:* nijpen.
1775 *druck:* droefheid.
1777 *Emmanuël:* Christus.
1782 *onzatte:* onverzadelijke.

Al wat ons overschiet
Zijn tranen anders niet.

BIECHTVADER.

Verbijt uw droefheit wat : ick zie de Graven komen,
En tronien, van schrick en boosheit ingenomen.
Zy sidderen uit angst, en schijnen onversaeght.
My dunckt ick voel wat worm hun boos geweten knaeght.

DE GRAVEN. BIECHTVADER.

DE GRAVEN.

Die last is uitgevoert, al 't Rijck aen ons verbonden.
Heer Talbot, voort te post, te paerde hene, om Londen,
Van hoope en vrees beknelt, te zeegnen met dees maer,
Waer op het heeft met smart gevlamt zoo menigh jaer.
Wat opspraeck hier op vall' by Koningen en Heeren,
Dat staet niet ons, die slechts bedienaers zijn, te keeren;
Maer zelf de Koningin, en 't gansche Parlement.
Oock is het hoogh verraet de weerelt door bekent.
Laet vry den Roomschen Draeck met zeven hoofden lastren,

tronien : gezichten.
ingenomen : verduisterd.
verbonden : onderworpen.
te post : met de postkoets.
van : door.
maer : bericht.
gevlamt : verlangd.
opspraeck : afkeuring.
bedienaers : dienaas, uitvoerders.

En die, van Godt veraert, den puren teckst verbasteren;
Rechtschapen Engelsman weet beter, en beseft
Den noot en 't Rijcksgevaer, eer 't ongeval hem treft.
Hy weet hoe noode wy ons dierverplichte necken
Begaven onder 't juck van 't nootrecht te voltrecken.
Ook zelf tot belgens toe der wijste Majesteit,
Die met haer eige hant ons dit heeft opgeleit,
Hy ziet op perckement, getuigen, blijcken, zegels,
Op nootwet, erfgewoonte en welgegronde regels,
By oude ervarenheit beslepen, vast gestelt,
Tot nootweer tegens moort en lagen en gewelt,
En wat men wijders brouwe, om listigh in te sluipen,
Het Recht van Godts gemeente en staten 't'onderkruipen.
Heer Amias, bezorgh dat al het overschot
Van toestel, bijl en block, en kussen en schavot,
Behangsels, beckens, bloet, en wat de scherprechter
Van kleedren of cieraet genoten hebbe, of echter
Verwacht, gezuivert werde, en gansch tot asch verbrant,
Op dat afgodery en haet en misverstant

veraert: afgevallen.
puren: zuiveren.
noode: ongaarne.
dierverplichte: door een zwaren last gedrukte.
nootrecht: noodzakelijk vonnis.
belgen: toorn.
opgeleit: opgedragen.
blijcken: bewijzen.
beslepen: ontworpen.
lagen: complotten.
onderkruipen: ondermijnen.
Amias: Paulet.
bezorgh: zorg er voor.
echter: later.
werde: worde.

Geen stof tot kerckschandael of weerwraeck hier uit vissche;
En dit begraven blijf met haer gedachtenisse.
Hoe nu, wie breeckt ons 't hooft met huilen en gezucht?
Dit jancken is onnut, dit ydele gerucht:
Men staecke al dit gesteen: Mevrouw verlost van pijne
Is doof voor uw gekerm. Men schuive de gordijne,
En drijfze van het lijck. De ziel vooruitgetreên,
Geniet geen baet of troost by Babels lijckgebeên.

BIECHTVADER.

Ghy Heeren, matight toch en toomt wat uwen toren:
Wy zijn in dat geloof gewonnen en geboren,
En droncken 't met de melck van moeders borsten in.
De Joffers, doot van rouw, om haere Koningin,
Ontlasten het gemoedt, en zijnze 't zielrecht schuldigh.

DE GRAVEN.

Zy heeft haer schult betaelt: wat raest ghy ongeduldigh,
En steurt de rust van 't huis! dit kermen komt te spa.

BIECHTVADER.

Ons bloode hoope drijft voortaen op die gena,
Dat ons 't gebalsemt lijf, wiens ziel met Gode ruste,

1820 *breeckt ons 't hooft:* valt ons lastig.
1822 *gesteen:* gejammer.
1823 *schuive:* sluite.
1829 *doot:* bleek.
rouw: droefheid.
1830 *zielrecht:* gebeden voor haar ziel.
1833 *bloode:* geringe.
1834 *met Gode:* bij God.

Naer 's overleêns verzoeck, mag vrijstaen van dees kuste
Te voeren in den schoot der moeder, of het graf,
Daer heur gemael Francois zijn kroonen met den staf
Zoo vroegh heeft afgeleit, en wacht zijn wedergade
't Verzoeck is kleen : gedenkct of hy en zy 't u bade.

DE GRAVEN.

Wat grafstede, of wat graf, wat staetsi 't lijck verbeit,
Dat staet het minste aen ons, maer aen haer Majesteit,
En eischt beraet en tijdt : men mag u eer niet slaecken :
Terwijle blijft de kist, van niemant te genaecken,
Besloten in de zael, bewaeckt met wacht en slot,
En wachte 'tzijner tijt het hoffelijck gebodt :
Doch magh ons gissing nu een wijl voorhene draven,
Wy zien de doode haest te Petersburgh begraven
Met overdaet van pracht, by Koningin Katrijn,
En dezen sleep, in rouw en jammerlijcken schijn,
Haer volgen achteraen ; daer drang van menschen leere,
Hoe licht het wanckel radt der hoven ommekeere.

BIECHTVADER.

O zalige Katrijn! ô bloem van Arragon!
Die nu zoo lieflijck slaept, men zagh u, als een zon,

1835 *'s overleênen :* van de overledene.
1838 *wedergade :* echtgenoote.
1842 *slaecken :* loslaten.
1845 *hoffelijck gebodt :* bevel van het hof.
1846 *voorhene draven :* op den tijd vooruitloopen.
1847 *haest :* weldra.
Petersburgh : Peterborough.
Katrijn : Catharina van Arragon.
1849 *sleep :* gevolg.
schijn : gelaat.
1850 *drang van menschen :* menschenmenigte.

In tranen ondergaen, terwijl uw deugden bloncken;
En zal uw wederga, Marie, neergezoncken
Beneffens uw kist, en onder eenen zerck,
Verzellen uw gebeente, in Godts ontwijde kerck;
Zoo troost malkandre noch. Hoe past ghy twee te gader,
In leven en in doot! De moeder en de Vader
Verdrucken u te hardt, en buiten schijn van schult;
De dochter leerde dees de lessen van gedult:
Het strecke u beide om hoogh tot rijcker martelzegen;
Gerwijl wy hier benaeut, gekerckert, en verlegen,
Ons spieglen aen uw kruis, der vromen eigen lot.
Zoo groeie en bloei de Kerck: zoo ga men recht naer Godt.

neergezoncken: begraven.
beneffens: naast.
de moeder en de Vader: Anna Boleyn en Henrik VIII, ouders van Elizabeth, „de dochter".
dees: Maria Stuart.
martelzegen: gelukzaligheid der martelaren.
verlegen: bedroefd.

GETUIGENIS

UIT

KAMDEEN,

ELIZABETHS HISTORIESCHRYVER.

EEN PROTESTANT.

Dit was het jammerlijck einde van MARIA, Koninginne der Schotten, dochter van Jacob den vijfden, Koningk van Schotlant, Nichte van Henrick den zevenden, Koningk van Engelant, uit des zelven outste dochter geboren, en oudt zesenveertigh jaeren, het achtiende jaer van haer gevangenisse: d'allerstandvastigste Vrouwe in haeren Godtsdienst, *uitnemende Godtvruchtigh*, boven mate kloeckmoedigh, voorzichtigh boven den aert der der Vrouwen, en overschoon en bevalligh; en te stellen onder het getal der Vorstinnen, die uit haeren geluckigen staet in ellende vervielen. Noch een kint zijnde, wertze van Henrick den VIII, Koningk van Engelant, voor zijnen zone Eduart; van Henrick den Tweeden, Koningk van Vranck-

Kamdeen: William Camden, ± 1623. Vondel gaf, om onpartijdig te zijn, dezen text van Camden, omdat hij als protestant, dus als tegenstander van Maria Stuart, haar zaak niet te schoon zou voorstellen. Camden is voor ons echter niet de eenige autoriteit voor de geschiedenis van Maria Stuart die nog steeds vol duistere plekken zit.

9 *boven den aert:* meer dan de gewoonte is.

rijck, voor zijnen zone François, om strijt tot een Schoondochter aengezocht; in haer vijfde jaer na Vranckrijck gevoert, in het vijftiende aen den Dolfijn getrouwt. Zy bloeide als Koningin van Vranckrijck een jaer en vier maenden. Nae haer gemaels overlijden in Schotlant wederkeert, en met Henrick Sturart d'Arlei herhuwt, baerdeze Jacob, den eersten Monarch van Groot Britanje. Zy wert van haeren bastertbroeder Mouray, en andere ondanckbare en staetzuchtige onderdanen vervolgt, van het Rijck afgezet, en in Engelant gejaeght; van zommige Engelschen (naer het gegevoelen der degelijcksten en vroomsten) genegen hunnen Godtsdienst te behouden, en Elizabeths behoudenis te zoecken, *verschalckt*; van anderen, ijverigh om den Roomschen Godtsdienst te herstellen, tot heel gevaerlijcke raetslagen aengeport; en onderdruckt door de getuigenissen van haer afwezende Sekretarissen, die door loon *omgekocht* scheenen. Neffens haer graf weert dit grafschrift geplackt, en terstont afgeruckt.

19 *Dolfijn:* Dauphin, titel van den kroonprins van Frankrijk.
19 *bloeide:* schitterde.
22 *d'Arlei:* haar protestantschen neef Darnley.
25 *staetzuchtige:* heerschzuchtige.
30 *verschalkt:* bedrogen.
32 *aengeport:* aangespoord.
33 *onderdrukt:* te gronde gericht.
Men merke op, dat Camden het punt dat Maria Stuart het meest bezwaart, n.l. de dood van Darnley en haar huwelijk met den vermoedelijken moordenaar Bothwel, verzwijgt.

VOORBIJGANGER.

MARIA, KONINGIN VAN SCHOTLANT,
DOCHTER DES KONINGS VAN SCHOTLANT,
WEDUWE DES KONINGS VAN VRANCKRIJCK,
BLOETVRIENDIN EN NAESTE ERFGENAEME
DER KONINGINNE VAN ENGELANT;
BEGAEFT MET KONINKLIJCKE DEUGHDEN,
EN KONINGKLIJKE GROOTHARTIGHEIT;
EEN RECHTSHCAPEN KONINGKLIJCK LICHT;
HET CIERAET ONZER EEUWE;
LEGHT HIER DOOR EEN BARBARISCHE WREETHEIT
EN TYRANNYE UITGEBLUSCHT;
NA DATZE DICKWILS, DOCH VERGEEFS,
ZICH OP HET RECHT DER KONINGIN BERIEP.
EN DOOR HET ZELVE EERLOOZE VONNIS
IS MARIA KONINGIN VAN SCHOTLANT,
EN ALLE KONINGIN HAAR NAZATEN,
DOOR HET BEROVEN VAN HAEREN STAET, EN GELEDEN
HALSSTRAF,
ONDER HET GEMEENE EN GERINGE VOLCK GEREKENT.
EEN NIEUW EN ONGEHOORT SLAGH VAN BEGRAVEN,
DAER DE LEVENDEN BY DE DOODEN GELEGHT WORDEN;
WANT GHY MOET WETEN, DAT, MET DE HEILIGE ASSCHE
VAN DEZE HELDINNE MARIA,
HIER DE MAJESTEIT VAN ALLE KONINGEN EN VORSTEN
GESCHENT EN TER AERDE LEGHT:
DOCH DEWIJL DE MAJESTEITSCHENNIS
DEN KONINGEN GENOEGH HUNNEN PLICHT AENWIJST,
ZOO ZAL ICK STILZWIJGEN.

VAER WEL.

bloetvrienden: bloedverwante.
slagh: methode.

PAX OPTIMA RERUM*)

*) De vrede het beste van alle dingen.

INLEIDING TOT DE LEEUWENDALERS.

Het ligt voor de hand, dat de vrede van Munster met buitengewonen luister in ons land moest worden gevierd en het behoeft ons dan ook niet te verwonderen, dat Vondel ter gelegenheid van deze heuglijke gebeurtenis een nieuw drama schiep, dat hoewel het slechts een „gelegenheidsgedicht" was, opgevoerd werd in den Stadsschouwburg en veel succes oogstte.

Van Lennep beschrijft op aanschouwelijke wijze de feestelijkheden: „Op 't midden van den Dam waren drie hooge tooneelen opgericht, alwaar achttien vertooningen plaats hadden, zes op ieder tooneel. De samenstelling daarvan was opgedragen aan Coster, directeur van den Stadsschouwburg, geholpen door Jan Vos en Gerard Brandt (resp. glazenmaker en horlogmaker). Voor het hoogste schouwtooneel stond de Nederlandsche Leeuw, met het zwaard in de eene en de zeven pijlen in de andere klaauw. De steenen galerij rondom de waag was met speellieden bezet, en op 't steken de schalmeien en schuiftrompetten, werden de gordijnen der tooneelen tot achttien reizen opgeschoven. De eerste reeks dier vertooningen was van Costers vinding, en zoo de schalke arts daarby een proef had willen nemen, hoe verre de bekendheid van Heeren Burgemeesteren met de oude geschiedenis wel ging, en tot welke hoogte zij zich zouden laten mystificeeren, dan was hem zijn opzet wel gelukt. Immers mij is het onverklaarbaar, hoe zijn programma de goedkeuring der overheid heeft kunnen wegdragen. — Men oordeele. — In de zes vertooningen dan zag men 1°. Willem I, — van wiens muzykale talenten ik nimmer iets gehoord heb — in de gedaante van Amfion, Thebe

stichtende op 't geluid zijner snaren: 2°. den krijgshaftigen Maurits, in de gedaante van den vredelievenden Numa Pompilius, de godsdienst regelende der Romeinen — wat in den geest van een man als Coster, den grooten vijand der orthodoxe predikanten, wel de grootste *persiflage* wezen moest, die maar kon worden uitgedacht: 3°. Frederik Hendrik, afgebeeld door Fabius Maximus, den Romeinschen veldheer, die den roem verwierf, van de zaken door „dralen" hersteld te hebben — of 't voor den Prins als een kompliment kon beschouwd worden wil ik liefst in 't midden laten: 4°. Willem II als de vredevorst Augustus, met wien hij zeker niet de minste overeenkomst had. De vijfde vertooning beeldde de zorg af van 's Lands Staten, tot bescherming der bedreigde vrijheid. In de zesde zag men Mars geboeid, Vulkaan in 't wapensmeden gestuit, het krijgsvolk betaald en gedeeltelijk afgedankt. — Dit „afdanken van 't krijgsvolk", een zaak, waar Amsterdam sedert zoo op aandrong, en dat de oorzaak werd der bittere twisten tusschen die stad en den Prins, zal gewis den Burgemeesteren zoo gesmaakt hebben, dat zij daarom alleen de rest door de vingeren hebben gezien.

Het tweede zestal vertooningen was door Brandt uitgedacht, die de gelukkige ingeving had gehad, zijne zinnebeelden niet aan de Grieksche of Romeinsche geschiedenis te ontleenen, maar op eigen bodem te blijven. In de eerste vertooning werd de aankomst van Bato en de Batavieren uitvoerig afgebeeld; waarbij de verbranding van 't lijk van Rijcheldin (zie Hooft, Bato) en vele andere oude gewoonten voor 't oog werden gebracht. De tweede vertooning was de bevestiging van 't verbond tusschen Julius Cezar en de Batavieren, waarin men een toespeling kon zien op het beëedigen van 's lands privilegiën door Keizer Karel den Vijfde. De derde beeldde de knevelarijen af, door de Romeinen onder Vitellius gepleegd, en sloeg op het geweld, door de Spaansche benden den Nederlanders aangedaan.

In de vierde werd de Batavier Julius Paulus ter dood gebracht en zijn broeder Claudius Civilis verdreven; in welke beide personen men Egmond en Oranje kon herkennen. In de vijfde werden de overwinningen, op Spanje behaald, herinnerd door de voorstelling van 't vernielen der Romeinsche legerplaatsen door Civilis. De zesde eindelijk stelde het vreêverbond voor tusschen Civilis en den Romeinschen veldheer Cerialis, en de vreugdebedrijven, daarover door de Batavieren gevierd; wat wel geen verklaring behoeven zal.

Wat de laatste zes vertooningen betrof, waar Jan Vos de eer van had, zij brachten den toeschouwer meer op het terrein der werkelijkheid. De eerste stelde het gewapend Europa: de tweede, de afgetreden Vorsten: de derde, de vrijheid der Vereenigde Nederlanden, bevestigd door een eeuwigen vrede: de vierde, het bezweren van dien vrede: de vijfde, de veiligheid van den Staat: de zesde eindelijk, Amsterdam, als de voornaamste oorzaak van dien vrede. De dag werd doorgebracht met het aanschouwen dier vertooningen, en des avonds werden op vele plaatsen van de stad pektonnen gebrand en vuurwerken afgestoken. Verder werden nog eenige gedenkramen in de Oude Kerk aangebracht met onderschriften van Vondel.

Maar, zegt van Lennep, het beste aandenken van den vrede was het voortreffelijke Landspel, door Vondel geschreven en met veel toejuiching op den Schouwbueg vertoond. Het werd na de afkondiging van het vreedesverdrag vijf maal kort na elkaar vertoond.

Vondels meening ten opzichte van den vrede spreekt duidelijk in de Leeuwendalers. Als Katholiek had hij evenzeer met de oorlogs- als de vredespartij kunnen sympathiseeren. Immers, zoowel in de Franschgezinde als in de Spaanschgezinde pamfletten wordt op het gevaar van de „Paepsche religie" gewezen, indien men met één van beide landen tot overeenstemming mocht geraken, zoodat in dit opzicht Vondel een volstrekte, zij het dan ook niet welwillende neutraliteit kon be-

waren. Hij laat zich echter in zijn sympathie leiden door zijn liefde voor stad zijner inwoning : Amsterdam, dat zeer voor den vrede geijverd had; daarnaast echter had het land zijner geboorte, de Zuidelijke Nederlanden, zijn liefde. In laatste instantie moest hij echter, daar hij elken opstand tegen het wettig gezag tot in het diepst van zijn hart verfoeide en de Tachtigjarige Oorlog oorspronkelijk niets anders geweest was, aan dezen vrede een vorm van wettigheid verleenen door in 't laatste tooneel, waar de Noordzijde onafhankelijk wordt verklaard, dit als een vrije gunst van den Landsheer voor te stellen.

DEN HEERE

MICHIEL LE BLON,

AGENT DER KROONE EN KONINGINNE VAN ZWEDEN.

BY DE DOORLUCHTIGSTE

MAJESTEIT VAN GROOTBRITANJE.

MYN HEER.

Dichters zijn niet deurgaens zulcke ongeluckige Waerzeggers, of men ziet zomtijts, oock buiten alle hope, gebeuren het geen zy een goede wijl te vore spelden. Dat getuight ons de profecy des Stroomgodts van de Maze, die, eenige jaren geleden den Hollanderen dit voorzong:

Zoo wort met vier het eeuwigh vier gebluscht:
Zoo vreet de vlam des hemels taie roe:

2 *buiten alle hope:* tegen alle verwachting.
3 *een goede wijl te vore:* een goeden tijd vroeger.
4 *spelden:* voorspelden.
5 *eenige jaren geleden:* n.l. in 1632. De volgende regels zijn uit de *Stedekroon van Frederik Hendrik.*
7 *vier:* vuur.
8 *taeie roe:* roede des hemels, *taai*, genoemd, omdat zij zoo langdurig het volk gegeeseld had.
9 *Henrick:* Frederik Hendrik.
houdt de heirbaan: volgt den weg.
August: Augustus die de deur van den Janustempel deed sluiten. De Janustempel te Rome bleef n.l. geopend zoolang ergens in het Romeinsche rijk oorlog was: naar men vertelt is de Janustempel slechts driemaal gesloten geweest, en één van die driemaal was tijdens de regeering van Augustus.

En Henrick houdt de heirbaen van August,
En sluit de poort van gruwlijck oorloogh toe.

Dees vrolijcke dagh, dees goude dagh is ten lange leste eens opgegaen. Wy hooren de zilvere vredetrompet den VREDE inblazen. Wy beleven het geen we naulix gelooven, namelijck het gewenschte einde des eeuwigen oorloghs, die den ganschen weereltkloot met zich omtrock, en in een geduurige bloetkoortse en onruste hielt. Prins Vrederyck Henrick heeft zijnen naem met de daet, en alle zijne oorloghstriomfen, en laurieren met eenen eenigen Vredetriomf, en den gezegenden olijftack gekroont, en ons den Vrede, zijn lesten adem, tot een geluckigh testament nagelaten. Hierom magh de Hollantsche Melcker, in de schaduwe des beuckebooms gedoken, den hemel en hem wel ter eere zingen:

O Matelief, ick hou gewis, een Godt,
Een Godtheit, holp ons aen dit vreedzaem lot.

10 *en sluit de poort van gruwlijck oorloogh toe:* sluit de poort van den oorlogsgod (Janus).
12 *opgegaen:* aangebroken.
13 *ingeblazen:* aankondigen door hoorngeschal. Wij spreken nog van inluiden, d. i. eigenlijk: aankondigen door belgelui.
14 *gewenschte:* langbegeerde.
einde des eeuwigen oorloghs: eeuwig beteekent hier: een eeuw durend. Ware de oorlog eeuwig geweest, zooals wij dat verstaan, dan zou men moeilijk van een „einde" kunnen spreken.
15 *wereltkloot:* aarde.
met zich omtrock: dwong om mee te doen.
16 *bloetkoortse:* koortsigheid.
18 *zijnen naam:* Vondel doelt op den naam Frederik, door hem Vrederijk gespeld.
22 *een geluckigh testament:* Frederik Hendrik stierf in 1647; de vrede was toen reeds zoo goed als verzekerd. In 1648 werd de Westphaalsche vrede (de vredes van Munster en Osnabrück) gesloten.
23 *Melcker:* veeboer.
24 *hem:* Frederik Hendrik.

Ick wil hem oock opoffren mijn gedachten,
En lam en vaers, het puick der kudde, slachten;
Dewijl hy my laet weiden zoo gerust,
En spelen wat mijn hert begeert, en lust.

Wij mosten dan mede op het spoor van Virgilius (die in 't geruste bezit van zijn hoeve en lantgoet herstelt, Augustus aldus met Herderszangen eerde) den Hoogen mogenden Heeren Staten, d'assche van den Nassauschen Vredehelt, uit Keizerlijcken stamme, Willem, zijnen eenigen zone, Prince van Oranje, en onze Burgemeesteren, die getrouwe Vredevaderen, dit Lantspel toespelen, het welck wy uwe E. opdragen, die een rechtschapen Neêrlanders aert, uit den bloeienden welstant der Nederlanden niet dan blyschap kunt scheppen, en wiens onbloedigh ampt eigentlijck bestaet in Vrede

29 Men vulle *hem* uit den vorigen regel aan.
30 *dewijl:* daar.
26-31 Deze verzen zijn een vertaling van Virgilius, Bucolica, Ecloga I, vs. 6 vlgg. Dezelfde verzen zijn door Vondel elders met andere woorden vertaald.
32 *mosten:* moesten.
33 *geruste:* rustige.
35 *Hoogen mogenden;* juister ware: Hoogmogenden.
36 *d'assche van den Nassauschen Vredehelt;* versta: de herinnering van den gestorvenen Frederik Hendrik.
uit Keizerlijcken stamme: dit doelt op Adolf van Nassau, die Duitsch Keizer is geweest.
39 *toespelen:* spelen ter eere van de genoemde personen.
40 *uwe E.;* lees: Uwe Edelheid. Dergelijke afkortingen gebruiken wij thans nog in brieven: Uw dw. dnr. Naast uitdrukkingen als Uwe Edelheid, Uwe Hoogheid, Uwe Majesteit, waar eigenschappen werden gebruikt om personen aan te duiden staat de uitdrukking *U Edele*, waarin U een persoonlijk voornaamwoord is en Edele een achtergevoegd bijvoegelijk naamwoord, of zoo men wil, een bijstelling. Verkeerdelijk wordt echter vaak deze laatste uitdrukking *Uw Edele* geschreven.
een rechtschapen Neêrlanders aert: als een rechtschapen Nederlander betaamt.
43 *onbloedigh ampt:* Le Blon was gezant en diplomaat.

tusschen drie en vier Kroonen aen te voeden en t'onderhouden, en Koningkrijcken door zachte zijde banden van vrientschap en eendraght onderling te verbinden. Heerlijcke pallaizen zijn zelfs Koningen en hun Gezanten en Agenten zoo aengenaem niet, of het lust hun zomtijts, ten plattenlande, by simpele herders en ackerluiden, zich te vermeiden, en hoffelijcke grootsheit en pracht voor kleenheit en eenvouwigheit te verwisselen. Ghy naemt, om u zomtijts, van gewightige bekommeringen wat t'ontlasten, altijt geenen lust in historieschilderyen van Vorsten, Vorstelijcke personaedjen en trotse hofgebouwen, maer oock dickwils in kunstige lantschappen, dorpen, en gehuchten, van boeren en herderen bewoont; en zaeght 'er met genoegen zelfs de Goden uit den Hemel, in de gedaente van sterflijcke menschen, den stockouden Filemon en Baucis, onder dun rieten dack vergasten, hun schamele hut in eenen rijcken tempel,

44 *drie en vier Kroonen:* Le Blon was Zweedsch gezant in Engeland. Hij moest dus de vrede handhaven tusschen de Engeland het land der drie kronen (d. z. Engeland, Schotland en Wales) en Zweden, het land der vier kronen (Zweden, Finland, Lijfland en Pommeren).

aen te voeden: te versterken.

46 *zijde:* als zoo vaak bij Vondel voor het taalkundig juistere zijden. Zoo ook in regel 66 : *teene* en *houte*.

48 *Agenten:* vertegenwoordigers.

50 *simpele:* eenvoudige.

51 *zich te vermeiden:* zich te vermeien. Het woord is afgeleid van *Mei*, de maand van de lentevreugd. De juiste vorm is dus *vermeien* en niet *vermeiden*, zooals Vondel schrijft.

hoffelijke grootsheit: praal van het hof.

52 *eenvouwigheid:* eenvoudigheid. Het woord is afgeleid van *vouw*, plooi, en beteekent onopgesierd. Zoowel het woord *vouw* als het werkwoord *vouwen* hebben oorspronkelijk een *d;* de juiste schrijfwijze zou dus zijn „vou" (evenals „kou" uit „koude") en „vouden"; men vergelijke het Duitsche Falte en falten. De spelling met *d* is echter alleen in „eenvoud" en afleidingen bewaard gebleven.

54 *ghij naemt altijt geenen lust:* gij hadt niet altijd lust.

61 *vergasten:* met geschenken begiftigen.

hen beide in boomen veranderen. Hierom durven wy den Heer Agent te vrypostiger ditmael aen den boerendisch noodigen, op natuurlijck veltgewas, in teene korfkens, houte nappen, en aerdewerck aengerecht. Uwe goetrontheit en rustigheit zal ons open hart aenzien, dat zich en anderen op dit gezegende vredefeest wenscht, uit danckbaerheit voor zulck een onuitsprekelijcke deught en hemelsche weldaet, te verquicken, en in het groen spelen te voeren, zonder gal, zonder erghwaen, zonder de helderheit van dien schoonen zomerschen zonneschijn, en dat zuivere hemelblaeuw met een allerminste neveltje te rimpelen en misverwen. Honighbyen zullen uit deze bloemen niet dan honingh en nektar zuigen. Indien by ongeval een spinnekop hier venijn uit trecke ; het komt by haren aert, niet

64 *vrijpostiger :* vrijmoediger.
natuurlyck veltgewas : veldvruchten, zooals de natuur ons schenkt.
66 *teene : tenen,* vgl. reg. 46.
67 *aengerecht :* gedekt.
goetrontheit : openhartigheid.
rustigheid : welwillendheid.
70 *deught :* genoegen.
71 *spelen te voeren :* afhangend van : *wenscht zich en anderen* in reg. 69-70. Wij spreken wel van spelevaren, eig. spelen varen d. i. gaan spelen. Zeer juist noemt Vondel „iemand doen gaan spelen" hier : *spelen voeren.*
72 *gal :* nijd, afgunst.
erghwaen : argwaan, eigenlijk : kwade gedachte. De vormen „erg" en „arg" berusten op dialectverschil ; het is dus betrekkelijk toevallig, dat wij spreken van „erg", „ergdenkend" naast „argwaan".
75 *misverwen :* ontsieren.
honighbijen enz. Onwillekeurig denkt men hier aan de woorden van Jacob van Maerlant, Der Kerken Claghe, regel 12 : Die bie trect honech uter brame, dats der coppen onbequame. (De bij haalt honing uit de doornstruik, dat is de spin onmogelijk.) — Spinne, coppe, spinnecoppe, coppespin zijn alle woorden voor hetzelfde dier.
78 *het komt toe :* het komt, het gebeurt.
by : door.

by de bloem toe. De Voorredenaer zal het wit van dit werck ontvouwen. Wie hier te diep in verzinckt, neuswijs, in alle personaedjen, vaerzen en woorden, geheimenissen zoeckt, zalze'r niet visschen. Wy hebben slechts eenige verwen en geuren, die ons voornemen dienen konden, uitgezocht, en onder een gemengt, en het beloop van oorloge en vredehandel aldus in het klein ten ruighsten ontworpen, om alle hatelijckheit te schuwen; anders had men de bloem van deze verzieringe netter op de zaeck zelf konnen passen. D'aeloutheit getuight nergens dat de Heidenen Pan, maer wel Diane, menschen opofferden. Evenwel brengen wij Pan op het tooneel; eensdeels dewijl de veerijckheit der Nederlanden een Veegodtheit vereischt; anderdeels om iets grooters aen te wijzen, 't welk van het Heidendom door dien zeldtzamen afgodt uitgebeelt wert. Want die vervloeckte afgodery, en het

79 *Voorredenaer:* vgl. vs. 1—132.

80 *te diep is verzinckt:* zich te veel is verdiept.

82 *geheimenissen:* geheime bedoelingen, toespelingen. Deze opmerking van Vondel was niet overbodig, aangezien zijn drama Palamedes geheel is opgezet met de bedoeling, de veroordeeling van Oldenbarneveld ten tooneele te voeren. In het latere drama Lucifer had men ook een dergelijke bedoeling trachten te vinden; ten onrechte, indien men meent dat Lucifer een allegorie is, waarin historische personen worden opgevoerd; te recht, indien men er alleen toespelingen in wil vinden.

83 *verwen en geuren:* beelden en gedachten.

85 *beloop:* verloop, gang van zaken.
vredehandel: vredesonderhandelingen.

86 *ten ruighsten ontworpen:* een ruw ontwerp gemaakt „Ruw" en „ruig" zijn oorspronkelijk hetzelfde woord; thans heeft „ruw" een algemeenere beteekenis, en wordt „ruig" alleen van harige voorwerpen of personen gezegd.

88 *verzieringe:* verdichtsel.

89 *d'aeloutheit:* de classieke Oudheid, Grieken en Romeinen.

91 *opofferden:* offerden.

96 *afgoderij:* afgodendienst.

menigvouwigh verdeelen van het enckele en eenige Wezen der Godtheit in ontelbare bygoden, ter zyde gestelt, zoo schilderde Pan haer wat groots en waerachtighs voor d'oogen. Pan is in het Grieksch AL gezeit, en de natuurwijze Heidenen wouden door zijn beelt de geheele Natuur, of liever de Godtheit, die zich in alle schepselen uitstort, uitbeelden. Zijn bovenste deel vertoont den hemel; zijn onderlijf en ruige bocksvoeten, het aertsrijck met zijn ruighte, en bosschaedjen, en boomen, en steenklippen. De roode troni betekent het vier, dat om hooge zweeft; de horens op het voorhooft, de maan; de lange baert, de zon met hare stralen; de gespickelde huit om het lijf geslagen, de starren; de gekringkelde wichelstock in d'eene hant, het

97 *menighvouwigh:* vgl. reg. 52. Ons woord menigvuldig is ook met „vouw" enz. verwant, maar heeft niet alleen de *d* maar ook de *l* (vgl. Duitsch Falte) bewaard. Dit heeft zijn oorzaak daarin, dat wel *ol* in *ou* overgaan kan, maar *ul* niet. Vergelijk „gulden" naast „gouden".

98 *ter zijde gestelt;* versta: de afgodendienst daargelaten.

99 *haer:* hun.

101 Al: Vondel meent dat Pan, de naam van den god, hetzelfde is als het Grieksche *pan*, dat „al" beteekent (vgl. het woord pan-theïsme, d. i. de philosophische richting die God in al het bestaande aanwezig acht). Het is voor de dichterlijke uitbeelding natuurlijk niet van het minste belang, dat de naam Pan een andere oorsprong heeft.

natuurwijze: de natuur kennende.

103 *uitstort:* de kerkelijke term luidt emaneert.

104 *vertoont:* stelt voor, verbeeldt.

106 *ruighte:* begroeiïng.

107 *troni:* gelaat.

vier: vuur. Vlaamsche vorm, evenals *dier* naast het Hollandsche *duur*. Dergelijke vormen uit verschillende dialecten komen in onze taal dikwijls met ietwat verschillende beteekenis voor, wat de rijkdom der taal gunstig heeft bevorderd.

110 *gespickelde huit:* Pan wordt voorgesteld met de gevlekte huid van een luipaard om de lendenen.

111 *gekringkelde:* gebogen, den vorm van een kring hebbend.
wichelstok: tooverstaf.

ronde jaer, 't welck zijn begin aen het einde knoopt; het speeltuigh van zeven ongelijcke fluiten aen een gekleeft, de zeven dwaelsterren en het goddelijck muzijck der overeenstemmende hemelklooten. Zy wouden met Pan het zelve zeggen, dat Anchises geest tegen Eneas zeide:

Een innevloeiend Geest voedt hemel, aarde en zee,
De klaere zon en maen, en alle starren meê.
Een eenigh geest, gestort door 's weerelts lijf en leden,
Beweeght dit groot gevaert, van boven tot beneden.

In zulck eenen zin, en niet anders moet men vatten deze woorden van eenen anderen Poeet:

Al wat ghy ziet, in 't lang en breê,
Is Godt, het zy dan lucht, of zee.

D'allerootmoedighste en wijste Filosoof, die in den

112 *knoopt:* versta: het eind van een jaar is tegelijk het begin van een nieuw jaar.
113 *zeven ongelycke fluiten:* de zoogenaamde Pansfluit of herdersfluit bestaat uit zeven of meer aaneengevoegde pijpen van ongelijke lengte: volgens hetzelfde beginsel zijn ons kerkorgel en de mondharmonica gemaakt.
114 *de zeven dwaelstarren:* de zeven planeten. Niet geheel gelijk aan wat wij thans de planeten noemen (Mercurius, Venus, de Aarde, Mars, de Asteroïden, Juppiter, Saturnus, Uranus, Neptunus, en de onlangs ontdekte planeet Pluto), maar volgens het wereldbeeld van vóór Galilei, dat Vondel nog als het zijne erkende, waar de Aarde als middelpunt werd beschouwd met als planeten erom heen: de Zon, de Maan, Mercurius, Venus, Mars, Juppiter, Saturnus.
115 *overeenstemmende hemelklooten:* harmonieerende hemelspheren.
116 Virgilius, Aeneis, VI vs. 724.
117 *innevloeiend:* in alle dingen zich bevindend; vertaling van *immanent.*
120 *gestort:* zie *innevloeiend.*
121 *gevaert:* samenstel.
123 *eenen anderen Poeet:* Lucanus.
126 *Filosoof:* Paulus, zie 2 Cor. 12 : 3-4.

derden hemel, ja in den Paradijze, ter schole voer, pooghde zelf den bygeloovigen Atheneren den waerachtigen Godt, in wien wy leven en zweven, levendigh in te boezemen door het opschrift van hun eigen altaer, den onbekenden Godt toegewijdt. Het zal den Agent gelieven onze onnozele tooneelschildery aldus of andersins een luttel te helpen ontschuldigen, nu wy, naer den aert der weelige Poezy en hare vryheit, onder de schors van een verziersel, toeleggen, om jeught en burgerye by deze gelegenheit vermakelijck te stichten, niemant t'ontstichten, met dit Lantspel, dat niet te plat en plomp van toon moet vallen, nochte hooger dan zijn behoorlijcke maet rijzen, en welcks onbebloet tooneel doorgaens vast en stil staet: gelijck het

127 *ter schole voer:* in de leer ging.
zelf: zelfs.
130 *in te boezemen:* in het hart („boezem") prenten.
131 *den onbekenden godt:* zie Handelingen 17 : 23.
132 *onnozele:* onschuldige.
133 *een luttel:* een weinig.
134 *weelige:* dartele.
135 *onder de schors:* onder het uiterlijk.
136 *verziersel:* verdichtsel.
toeleggen: het er op toeleggen.
137 *vermakelijck te stichten:* door vermaak te stichten.
138 *ontstichten:* in zijn gevoelens kwetsen.
lantspel: spel op het land spelend.
140 *maet:* maatstaf.
Wat Vondel in reg. 138-140 zich voorneemt: de toon van het stuk noch te plat, noch te hoogdravend te maken, is hem schitterend gelukt. De meeste herdersspelen, zooals bijv. Hooft's Granida, lijden aan een overmaat van gemaniereerdheid, die alle levendigheid van voorstelling onmogelijk maakt, terwijl bijv. Breero's kluchten terecht in somtijds zeer platte volkstaal geschreven zijn, die voor Vondel's „Lantspel" ongeschikt zou zijn geweest.
onbebloet: onbloedig. Op het tooneel mocht n.l. volgens de tooneelwetten, waaraan Vondel zich zeer streng hield, geen bloed vloeien.
141 *vast en stil staet:* volgens dezelfde voorschriften moest de handeling op dezelfde plaats blijven geschieden, en binnen 24 uur, zoo mogelijk tusschen zonsop- en ondergang afloopen.

Spel oock niet bloot behoorde te wezen van gezonde leeringen en zeden, en die beide van outs her gepreze eigendommen, de Herkennisse en den
145 Overgangk, hier van zwaricheit en verlegenheit in blyschap en geluck, het welck uwe E. in zijn doorluchtigh Agentschap toegewenscht wort van

Uwe E. dienstschuldigen
JOOST VAN DEN VONDEL.

142 *bloot:* ontbloot van.
143 *leeringen en zeden:* zedelessen.
van outs her: al deze tooneelvoorschriften gaan op Aristoteles terug.
144 *eigendommen:* eigenaardigheden.
Herkennisse en Overgangk: juister ware het geweest, deze woorden van plaats te doen verwisselen. De „overgangk" (peripetia) is de catastrophe, die het hoogtepunt der handeling vormt, en tot een geheelen ommekeer in den stand van zaken leidt; de „herkennisse" (agnitio, erkentenis) is het bewustworden van deze catastrophe aan den hoofdpersoon.
145 *zwaricheit en verlegenheit:* droefheid en ellende.
147 *Agentschap:* gezantschap.

INHOUDT.

Toen de Leeuwendalers, door vrede en voorspoet verwaent en baldadig geworden, op de feestspelen van vee- en jaghtgodt Pan de groote lantmaeltijt hielden, gebeurde het, datze, al beschoncken, en droncken, van woorden tot vuisten, en messen quamen. Waerandier, Helt genoemt, om zijn sterckheit en vromicheit, een zoon des Woudtgodts; en Duinrijck, een zoon van Pan, zich midden onder het gevecht werpende, om onheil te verhoeden, en hevigen te scheiden, lieten 'er onnozelijck hun leven. Woudt- en Veegoden, hierom gestoort, plaeghden het lantschap, dat sedert noit rust hadde, want Zuidtzy en Noortzy bleven door haet en nijt gedeelt, en beschadigden, en quetssten elckandere dagelijcks; de Zuidtzijde onder Lantskroon; de Noortzijde onder Volckaert, en zijn Medeheemraden.

2 *verwaent:* overmoedig.
3 *Pan:* door Vondel voorgesteld als de hoofdgod der Leeuwendalers
lantmaeltijt: nationale feestmaaltijd.
4 *al:* geheel.
5 *tot vuisten quamen:* wij kunnen alleen zeggen: van woorden tot daden komen.
Warandier: zoo genoemd naar de waranden of boschrijke heiden in Zuid-Nederland.
6 *vromicheit:* dapperheid.
9 *hevigen:* heftigen.
10 *onnozelijk:* onschuldig.
11 *gestoort:* verstoord.
plaeghden: bezochten met plagen.
13 *beschadigden:* brachten schade toe.
14 *Lantskroon* en *Volckaert;* zoo genaamd omdat de eerste de partij van den koning (Philips II) en de laatste die van het volk vertegenwoordigt.
15 *medeheemraden:* medeburgemeesters.

Godelieve, Waerandiers weduwe, was op haer mans lijck overleden, en had eenen zoon nagelaten, Adelaert genoemt, dien Lantskroon aennam, en opvoedde. Vredegunt, Duinrijcks zwangere weduwe, wert gedwongen met Kommerijn, wiens man onnozelijck neergeleit was, in duin te vluchten, gelijck meer andere vrouwen; daerze van een schoone dochter beviel, en op haer verscheiden leggende, Kommerijn, wiens borsten zy gezogen hadde, haren merckring gaf, en belofte van haer nam, datze het kint, alzoo zy voor vergift vreesde (want men uit boosheit Duinrijcks bloet zocht te vernielen) zoude onbekent op Heemraet Volckaerts werf te vondeling leggen, en deszelfs herkomste twintigh jaren verbergen. Aldus wert dit kint met een bloetroos op den arm geboren, in de hage gevonden, Hageroos hier naer geheten, en Grooten Vrerick overgelevert, die het zorgvuldigh opvoedde. Kommerijn uit haer armoetje geschupt, en hier langer geen heil te gemoet ziende, vertrock naer een vreemt gewest, daerze zich armelijck en eerlijck beholp. Verscheide voorspoken van aenstaende zwaricheden, en een vreesselijcke staertstar voor haer vertreck op-

20 *onnozelijk:* onschuldig.
21 *neergeleit:* gedood.
in duin: in het duin.
23 *op haer verscheiden leggende:* op sterven liggende.
24 *wiens:* wier. De vormen *wiens* en *diens* voor het vrouwelijk geslacht zijn zeer gewoon bij Vondel.
merckring: zegelring.
25 *belofte nam:* belofte eischte en kreeg.
alzoo: aangezien.
27 *vernielen:* vernietigen.
29 *herkomste:* afstamming.
30 *bloetroos:* wijnvlek.
33 *geschupt:* geschopt, verdreven.
35 *eerlijck:* fatsoenlijk.
beholp: behielp. *Holp* is de oudere en regelmatige vorm van den verleden tijd van *helpen*.
36 *voorspoken:* voorteekenen.
zwaricheden: moeilijkheden.
37 *staertstar:* komeet.

komende, en de lantzaten dreigende, beweegden hen raedt te vragen by Velleede, Priesterin en Waerzeghster van Pan, die jaerlijcks eenen jongeling, ten gezetten dage wettigh by keur en lot getrocken, eischte om tot een zoenoffer der gequetste Godtheit gestelt te werden ten doele des Wildemans, hun van Pan opgezonden: en hoewel men ondertusschen dickwijls by Velleede om een uitkomst aenhielt; zy troosteze niet dan met dubbelzinnigh antwoort. Na twintig jaren keerde Kommerijn, oudt en arm, weder, op het verschijnen van Vredegunt, haer radende den schuilhoek der ballingschappe, oock door tweedraght en oproer gesteurt, te verlaten, en het vaderlant, en d'oude buurt te bezoecken, daerze heur geluck zou vinden. Zy quam'er dan juist ten zelven daghe, dat het bloedigh lot op Adelaert viel, en hy na veele moeite ten doele des Wildemans gestelt wert. Hageroos uit minne, en door Adelaerts langduurige gedienstigheit bewogen (te meer, alzoo hy haer, effen te voren op de jaght, des schoffeerders handen ontweldighde) boodt zich aen voor hem te sterven: maar Pan verscheen, schutte dien scheut en schortte het offer, niet zonder een duistere uitspraeck, waer over d'omstanders verbaest stonden. Kommerijn, op dit gerucht, aenkomende,

38 *dreigende:* bedreigend.
beweegden: bewogen.
39 *Velleede:* ontleend aan de geschiedenis van Claudius Civilis.
41 *wettigh:* officieel.
keur: keuze.
42 *gequetste:* beleedigde.
gestelt te werden ten doele: tot doel gemaakt te worden.
43 *hun opgezonden:* op hen afgezonden.
47 *op het verschijnen:* na een verschijning.
50 *gesteurt:* verstoord.
57 *schoffeerder:* belager.
ontweldighde: bevrijdde.
58 *schutte:* verhinderde.
59 *scheut:* schot.
schortte: stelde uit.
60 *uitspraeck:* mededeeling.

en hoorende den naem van Vredegunt noemen geraeckte in gespreck met hun, broght de gelegenheit der geboorte van Hageroos aen den dagh, en wert voor haer getrouwicheit beloont. Toen zagh men den dagh door het orakel, sloot het huwelijck van Adelaert en Hageroos, beide uit Ackergoden gesproten; en vereenighde en verzoende in dit paer Zuidtzijde en Noortzijde. Lantskroon kende de Noortzijde van Leeuwendael voor een VRYHEIT *op zich zelve. Men verwelkomde en omhelsde van wederzijde, en hier op ging de bruiloft in.*

63 *gelegenheit:* omstandigheid. Zij vertelde n.l. hoe het met de geboorte van Hageroos gelegen was.
66 *dagh:* licht.
69 *kende:* erkende.
70 *Vrijheit:* vrije straat, republiek.

Tot goed verstaan geven we het volgende overzicht der personen, in dezen inhoudt en in het stuk voorkomende.

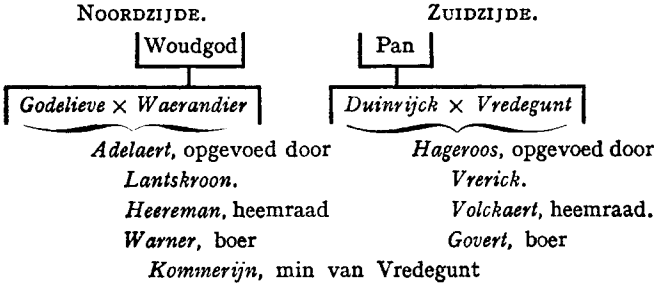

PERSONAEDJEN.

KOMMERYN, *Vredegunts minnemoeder.*
BLINDE WOUTER, *Roeper, en bode.*
ADELAERT, *Lantskroons voesterkint.*
HAGEROOS, *Groote Vrericks voesterkint.*
REY VAN LEEUWENDALERS.
HEEREMAN, *Heemraedt van de Zuidtzijde.*
VOLCKAERT, *Heemraedt van de Noortzijde.*
LANTSKROON, VRERICK, } *Heerschappen.*
WARNER, GOVAERT, } *Huismans.*
VELLEEDE, *Priesterin en Waerzeggerin van Pan.*
DE WILDEMAN.
PAN, *Vee- en jaghtgodt.*

HET TOONEEL VERTOONT LEEUWENDAEL. DE REY BESTAET UIT LEEUWENDALERS.

VOORREDENAER.

Schoon nu alle personaedjen
Ree staen, om op dees stellaedjen,
  Op dit groene speeltooneel,
  In dit boere lantprieel,
Uit te komen, en uw ooren
Haere rol te laten hooren;
  Noch zent my Taelleie hier
  Eerst vooruit ('t is haer manier)
Om onze Aemstelnymf te groeten,
En met reden te gemoeten;

Voorredenaer: naar middeleeuwsch gebruik opent. Vondel dit drama met een toespraak tot het publiek.

1 *schoon:* ofschoon.
personaedjen: personen, spelers. Men houde in het oog dat *dj* slechts een speling is voor *denzelfden* klank, dien wij door *g* weergeven: personage.

2 *ree:* gereed.
stellaedjen: stellage, tooneel

3 *groene:* het tooneel stelt een dorpslandschap voor.

4 *boere:* boeren.
lantprieel; hetzelfde als: prieel, lusthof.

5 *uit te komen:* op te komen, op te treden.

6 *haere:* hun.

7 *Taelleie:* Thalia, de muze van het blijspel. Men denke er aan, dat de klemtoon van Thalía op de tweede lettergreep ligt, en dat de uitspraak Thália, hoe algemeen ook, verkeerd is.

8 *vooruit:* vóór de spelers n.l.
manier: gewoonte.

9 *Aemstelnymf:* nymph die aan den Amstel woont; Amsterdam.

10 *met reden:* met een rede.
gemoeten: tegemoet treden.

Want zy niet begrijpt, noch weet
Hoe Melpomens Treurpoëet,
In Taelleies dienst getreden,
Dorpen kiest voor groote steden;
Mangelt al de pracht van 't hof
Voor een stulp, en ackerstof;
Leiendack voor riete daken;
Tabberts, die van purper blaecken,
Voor een ruwe huismans py;
Koningklijcke leckerny
Voor wat melcks, en roggekorsten;
Koningen en rijcke Vorsten
Voor een' lantman, slecht genoegh;
Scepters voor een schup en ploegh;
Kroonen, trots om op te roemen,
Voor een krans van boterbloemen;
Treurzang voor een boereliet
Op een fluit, of herdersriet.

11 *zij:* de Aemstelnymf.
12 *Melpomene:* de muze van het treurspel, zooals Thalia van het blijspel.
Treurpoëet: dramaschrijver.
13 *in Taelleies dienst getreden:* de dramaturg Vondel schrijft een blijspel. De Leeuwendalers n.l., dat wij geneigd zijn een drama te noemen, omdat wij aan een blijspel de gedachte van luchthartigheid verbinden, is naar de opvattingen van Vondel's tijd een blijspel, omdat de hoofdpersoon niet te gronde gaat, maar integendeel uit zijn droefheid en kommer gered wordt. Er zijn eigenlijk twee hoofdpersonen: Adelaert en Hageroos, wat in strijd is met de strenge wetten van het 17 d'eeuwsche treurspel, maar niet met de minder strenge regels van het blijspel. Toch volgt Vondel in dit stuk in hoofdzaak de opzet van een drama, gelijk hij aan het slot van zijn opdracht niet verzuimt op te merken.
15 *mangelt:* ruilt.
16 *stulp:* hut.
ackerstof: akkergrond.
18 *blaecken:* schitteren.
19 *huisman:* boer.
23 *slecht genoegh:* zeer eenvoudig.
24 *schup:* schop.
28 *herdersriet:* rieten herdersfluit.

Goelijke Aemsteljoffer, luister,
Zaeghtghe Apollo niet zoo duister
Schuilen in een herdersrock,
Met een' haezelaeren stock,
En een' staf de schapen drijven?
Lees dan wat al d'Ouden schrijven.
Zaeghtghe Paris, en Adoon,
Elck een Koningskint en zoon,
Niet op 't velt de harten winnen
Van hun Nymfen en Godinnen?
'k Gaef den Dichter ongelijck.
„Maer de stadt is nu te rijck
Om een Lantspel te begapen
En een dorp vol herdersknapen.
Herdersspelen, het is nacht",
Roept de Heere- en Keizergracht.
„Wegh met herderinne, en boeren.
Legh ons marmersteene vloeren,
Treck de gevels hemelhoogh:
Trots van buiten in het oogh.
Bouw de zalen trots van binnen.
Dat een storremleêr de spinnen
Daer bestorme, reis op reis.
Kleet den wandt van 't graftpallais

29 *goelijcke:* bekoorlijke.
Aemsteljoffer: bewoonster van Amsterdam.
30 *zaeghtghe:* indien u zag.
duister: onherkenbaar.
35 *Paris* en *Adonis* waren twee schoone jongelingen uit de Griekse mythologie.
40 *rijck:* aanzienlijk.
41 *begapen:* bekijken.
43 *het is nacht:* het is verschrikkelijk.
44 *Heere- en Keizersgracht:* waren in 1648 voor kort gebouwd.
48 *trots:* verheven.
50 *storremleêr:* hooge ladder, noodzakelijk omdat de kamers zoo hoog waren.
51 *reis op reis:* iederen keer, telkens.
52 *graftpallais:* grachtpaleis, heerenhuis.

In tapijt: ontzie geen kosten.
Dat de schoorteen met zijn posten
Vry van louter marmer glimm'.
Dat de stoep by trappen klimm'
Als een troon, en kunst van leunen
Onzen Adel ondersteunen.
Dat de rijckdom, vol ontzagh,
Door een ysre tralie lach',
En beschimpe een' kermiskinckel,
Die hier kraem en poppewinckel
Komt bekijcken uit het groen;
En verbaest om 't nieuw fatsoen,
Stockstijf staet en gaept daer buiten,
En vergeet zijn' mont te sluiten."
„Zacht Mejoffer, niet te prat.
Amsterdam is tot een stadt
Uit de groene zo gewassen
Uit haer veen, en visschersplassen.
Laeck den huisman niet te veel.
Rome roept met luider keel:
'k Haelde voortijts met genoegen
Burgemeesters van de ploegen:
Die in dorp en acker school,
Klom op 't gouden Kapitool.

54 *posten:* wij kunnen niet meer spreken van schoorsteenposten, wel nog van deurposten.
55 *vrij:* gerust.
56 *bij trappen klimm':* met treden omhooggaat.
57 *kunst van leunen:* kunstig gevormde leuningen.
59 *ontzagh:* aanzien.
60 *ijsre tralie:* traliewerk voor de ramen.
61 *kermiskinckel:* boer die ter kermis gaat.
63 *uit het groen:* van het land.
67 *prat:* hoovaardig.
69 *de groene zo:* het groene land (zode).
71 *huisman:* boer.
72 *met luider keel:* luidkeels.
74 *burgemeesters:* consuls.
75 *school:* onbekend leefde.
76 *kapitool:* de zetel van de regeering van Rome. Goud is het Capitool alleen in overdrachtelijken zin: rijk, verheven.

Hooptghe, als Rome, noch wat verders?
Danck den hemel: danck uw Herders,
Grooten Vrerick, Vooght van 't lant:
Danck der landen rechte hant,
Ons Stadthuis met al zijn Heeren,
Die het zwijn des oorloghs keeren,
Dat de weerelt ommewroet,
Zat en dol van menschenbloet.
Maer wie zal de paiskroon spannen
Onder ons doorluchte mannen,
Vredevaders, nimmer moe?
Zinghze prijs en eere toe.
Noem nu elck een' lantbeschermer,
Waert een beeldt van gout, of marmer,
By 't gekroonde Wapenkruis,
Midden voor ons nieuw stadthuis;
Dat gebouwt op die pylaren,
D'eeuwigheit, ontelbre jaren,
Kan verduuren, zonder last,
Schoon de Nijt hier tegens bast.
Laet de Dichter dan geleiden
Door de Nederlantsche weiden

77 *verders:* meer.
79 *grooten Vrerick:* Hier rechtstreeks doelende op Frederik Hendrik.
80 *rechte hant:* rechter hand.
82 *zwijn:* weinig dichterlijk beeld voor den oorlog, dien men gewoonlijk als een draak voorstelt. Het beeld „zwijn" klopt ook niet wel wat er in reg. 84 staat.
85 *paiskroon:* vredekrans.
88 *prijs:* roem.
91 *'t gekroonde Wapenkruis:* het wapen van Amsterdam is: in een veld van keel (rood) een paal van sabel (zwart), beladen met drie verkorte Andrieskruisen van zilver, het geheel gekroond met een keizerskroon. Deze kroon pleegt met tegenwoordig, zelfs op officieele stukken, nog al eens te vergeten.
93 *die pylaren:* de 13659 palen waarop het Amsterdamsch stadhuis, thans Koninklijk paleis, is gebouwd.
96 *bast:* blaft.
97 *geleiden:* voorgaan.

Met een Lantspel deze vreught;
Dat u toone, hoe de Deught
Zoo van hooge als lage Heeren
Haere rol in boerekleeren
Uitvoer' met een boeretael;
Hoe dit kleine Leeuwendael
Durf heel Neerlant overschreeuwen,
Dat met wapenen, vol leeuwen,
(Nu getoomt, en mack, en tam)
Brullende te velde quam.
Lantskroon houde 't woort van Spanje.
Vrerick ga hier voor Oranje;
Heereman van genen kant,
Volckaert hier, voor Staet en 't lant,
Dat gereten aen twee deelen,
Zuidt- en Noortzy hoort krakeelen.
Zie eens hoe een Wildeman
U wat groots verbeelden kan,
En den oorloogh weet te schilderen,
Daer de menschen door verwilderen,
En alle ackers, wilt en woest,
Maejen eenen jammeroegst,
Zie wat Wildaert u kan dwingen,
Die de bloem der Jongelingen

101 *zoo:* zoowel.
105 *durf:* durft.
overschreeuwen: overtreffen.
106 *wapenen vol leeuwen:* zoowel het huis Oranje-Nassau, als zes der zeven Nederlandsche provinciën (Holland, Zeeland, Utrecht, Friesland, Gelderland, Overijsel) hadden een leeuw in hun wapen.
108 *te velde:* op het slagveld.
109 *houde 't woort:* vertegenwoordigt.
112 *staet;* onjuiste uitdrukking voor: lid der Staten.
113 *gereten:* gescheurden.
108–114 Voor deze verzen zie men ook het schema aan het slot van den Inhoudt.
116 *verbeelden:* voorstellen.
120 *jammeroegst:* oogst van jammeren.
121 *wat Wildaert:* wat voor een wilde.

Jaerlicks eischt, en helt op helt
Deerlijck schiet, en nedervelt,
Eer in 't loof van Haegsche linden
Wy door Godt een uitkomst vinden,
Die partyen, korts zoo schuw,
In een paer te gader huw'.
Leen dan leerzaem ons uw zinnen,
Want men gaet de rol beginnen:
Looptze op uw genoegen af,
Danck den Dichter, dieze gaf."

124 *deerlijck:* treurig.
125 *loof:* bladeren.
126 *door Godt:* met Gods hulp.
127 *korts:* voor kort.
129 *leerzaem:* ontvankelijk.
130 *rol:* spel.
132 *danck den Dichter:* met applaus n.l. Een dergelijke aansporing was in de middeleeuwen zeer gewoon.

HET EERSTE BEDRIJF.

KOMMERYN. BLINDE WOUTER.

KOMMERYN.

Ter goeder ure toont de klaere morgenstrael,
Een veurbo van de zon, my 't oude Leeuwendael,
Het vleck van mijn geboorte, en zijn beplante wallen;
Waer langs de versche beeck zachtzinnigh komt gevallen,
De zandige oevers schaeft, en Zuydt- en Noortzy deelt:

133 *ter goeder ure:* op welkome wijze. Grammaticaal is de uitdrukking eigenlijk onjuist, het behoorde te zijn: te goeder ure. Maar in Vondel's tijd was het fijne gevoel voor deze uitgangen reeds grootendeels te loor gegaan: bovendien laat Vondel in dit tooneelstuk zijn personen een vrij gemeenzame taal spreken, zonder evenwel, als Hooft in de Warenar, en Breero in zijn Spaanschen Brabander en Moortje doen, de volkstaal op het tooneel te voeren. Volkstaal gebruikt Vondel alleen in sommige zijner kleine gedichten, vooral zijn Hekeldichten.

morgenstrael: dageraad.

134 *Leeuwendaal:* plaatsnaam, gemaakt als bijv. Bloemendaal. Het beduidt natuurlijk Dal van den Leeuw, de Nederlandsche Leeuw n.l. Leeuwendaal staat in het stuk voor Nederland, en wel Noord- en Zuid-Nederland te zamen.

135 *vleck:* plaats.

136 *versche:* frissche.

zachtzinnigh: zachtjes.

komt gevallen: stroomt.

137 *schaeft:* schuurt.

Zuydt- en Noortzy: Zuid-Nederland (het tegenwoordige België) en Noord-Nederland, gescheiden door een beek. Deze beek stelt geen bestaande rivier voor, maar dient alleen om de allegorische voorstelling levendiger te maken.

Terwijl een morgenlucht in 't boomloof ruischt, en speelt.
Hier rijst de Leeuwenbrugh, en ginder breit de linden,
Waer onder my ter sluick mijn vryer wist te vinden,
Zijn bevende armen uit, en is alreede krom,
En gemelijck, als ick, van hoogen ouderdom.
Aen deze zijde plagh de koe van room te zwellen;
Aen d'andre 't weeligh ooft, en pruimen en moerellen.
Ick zie de lantkappel des Veegodts in 't verschiet,
En 't schamel dack des Godts, gedeckt met mosch en riet,
Daer 't volck om zegen bidt. Ick zie ons boerehuizen,
En hoore, zoo my dunckt, van veer de baren bruizen.
Ter goeder ure broght ick 't hier al steenende aen,
In 't kriecken van den dagh, op 't kraejen van den haen,

138 *morgenlucht:* morgenwind.
139 *Leeuwenbrugh:* evenmin een allegorische figuur als de „versche beeck" van vs. 136, maar alleen dienende om de aandacht van den toeschouwer beter te concentreeren.
breit: breidt... uit, zie vs. 141.
de linden: de linde (enkelvoud).
140 *ter sluick:* heimelijk.
141 *zijn bevende armen:* de takken van de linde van vs. 139.
142 *gemelyck:* ouwelijk.
143 *van room te zwellen:* uiers vol melk te hebben.
144 *d'andre:* n.l. de andere zijde. „Deze zijde" (vs. 143) is Noord-Nederland, het land van den landbouw en veeteelt: „d'andre" is Zuid-Nederland, waar vruchtbouw meer beoefend wordt.
moerellen: morellen. Vs. 1231 schrijft Vondel: *morellen.*
145 *lantkappel:* heiligdom, waar het geheele land zijn goden vereert.
146 *schamel:* gering, armoedig.
148 *van veer:* van verre.
de baren: de golven.
149 *ter goeder ure:* op het goede oogenblik.
broght ick 't aen: kwam ik hier. Wij zeggen nog wel: „ik heb het (op een wandeling bijv.) tot hier gebracht."
al steenende: steunend, n.l. van vermoeidheid.
150 *op:* bij; vgl.: op een oogenblik.

Die vast den huisman weckt, en duizent nachtegalen,
Gewoon hun' wilden zangk te leeren aen de dalen.
O goede Vader Pan, ghy zegenaer van 't vee,
Mijn komst mishage u niet, in mijn geboorteste,
Den zeilsteen van mijn hart, zoo krachtelijck bewogen.
Heeft Vredegunt my hier in deze streeck getogen,
Zoo stierme voort te recht met dezen krommen stock,
Waer ick op leun en steun: verdelgh den bittren wrock,
En wortel van 't krackeel, indien het noch blijf duuren,
En legh een' bant van vrede om zulcke nageburen.

151 *vast:* steeds.
huisman: boer.
152 *te leeren aen de dalen:* te doen klinken door de dalen. Het beeld is eigenlijk: de nachtegalen zingen hun lied voor, aan het dal, dat het als een echo nazingt.
153 *Pan:* in dit stuk voorgesteld als de hoofdgod der Leeuwendalers. In de middeleeuwen, alsook is Vondel's tijd, gebruikte men alle heidensche goden, mochten ze aan de Grieken, Romeine, Egyptenaren, aan de afgodendienaars die in den Bijbel voorkomen, aan de Germanen of de Arabieren (Mamet = Mohammed komt bijv. in Esmoreit als godheid voor) ontleend zijn, dooreen, omdat men veronderstelde dat naast het Christendom, dat de geheele Waarheid bezit, en het Jodendom, dat slechts de waarheid van het Oude Verbond kent, de duivel één heidensche godsdienst had gesticht.
zegenaer van 't vee: Pan is o. a. de god van de vruchtbaarheid.
155 *zeilsteen:* compas, eig. (magnetische) steen, die men gebruikt bij het zeilen.
zoo krachtelijk bewogen: versta: haar hart wordt getrokken naar haar geboorteplaats, die de magneet is, die het compas (zeilstein) aantrekt.
156 *getogen:* getrokken. Zij komt n.l. om Vredegunt te zoeken.
157 *stierme voort:* stuur me verder.
158 *wrock:* vijandschap.
159 *krackeel:* strijd.
160 *zulcke nageburen:* buren, die elkaar zoo na staan.

Maer luister: wat bediet dat ysselijck getoet,
Gevolght van iemants stem en galm, die my gemoet?
Hoe vat ick deze leus, en onbekende reden?
Men wort door vragen wijs: hier komt hy aengetreden.
Verstout u, Kommerijn, en vraegh hem naer bescheit.

WOUTER.

Ghy Leeuwendalers, rijst: de zoendagh, langh beschreit,
Het gruwlijck jaergety verdaeght u om te loten.
De Wildeman heeft noch zijn pijlen niet verschoten:
Hy eischt den Jongeling, tot boete van 't geschil.
Ghy Leeuwendalers op: gehoorzaemt 's hemels wil.

KOMMERYN.

Ay Roeper, wat bediet dit blazen van den horen,
Dit roepen voor de zon? wat komt my hier ter ooren?

161 *bediet:* beduidt, beteekent.
ijsselyck getoet: vreeselijk getoeter. Men lette er op, dat Vondel geen tooneelaanwijzingen geeft; een hedendaagsch schrijver zou hiervoor tusschen haakjes hebben geschreven: „er wordt op een hoorn geblazen."
162 *stem en galm:* stemgeluid.
gemoet: tegemoet treedt.
163 *leus:* signaal, eigenlijk een herkenningsteeken.
onbekende reden: onbegrepen taal.
165 *verstont u:* dit zegt Kommerijn tot zich zelf.
bescheit: uitleg.
166 *rijst:* komt te voorschijn.
zoendagh: dag, waarop de zoen of boete moet worden opgebracht.
langh beschreit: waarop men al lang treurende heeft gewacht.
167 *jaergety:* jaarlijksch terug keerende dag. Vergelijk den naam van het hekeldicht: *Jaergetyde van Oldenbarnevelt*, d. i. gedenkdag van Oldenbarneveld's dood.
verdaeght: roept u op.
169 *boete:* eig. herstel. Op deze plaats ziet men duidelijk, hoe het woord *boete* (verwant met *beteren*) van zijn oorspronkelijke beteekenis zijn tegenwoordige heeft gekregen.
171 *bediet:* beduidt, beteekent
172 *voor de zon:* vóór zonsopgang.

Wat eischt dit jaergety? wat wil „de Wildeman",
„De Jongeling" en 't geen ick niet begrijpen kan?

WOUTER.

O bestemoêr, ghy zijt te grijs en out van dagen,
Om naer de jammeren van Leeuwendael te vragen:
Al 't omgelegen lant gewaeght van 't ongeval,
Dat jaren heeft geduurt, en eeuwigh duuren zal,
Ten zy de Woudtgodt zelf, of vader Pan dit keere.
Wy vieren dezen dagh, dit feest, geen' mensch ter eere,
Noch reuckloos, maer door last, ja Godtheên tot een zoen,
En offren haer een man, om erger te verhoên.
Het Leeuwendaelsch krakeel was reede hoogh geloopen,
En d'aerde had het bloet der Ackergoôn gezopen,
Wanneer Velleede ons riedt met haren eigen mont,
Voor dezen Wildeman, dien vader Pan ons zondt,
Een' Jongelingk by keure en lotinge uitgekoren,

173 *jaergetij:* zie noot bij vs. 167.
175 *bestemoêr:* hier niet in de eigenlijke beteekenis „grootmoeder", maar in de beteekenis „oude vrouw", gelijk wij spreken van een „oude best", of gewoner: „besje".
out: versta: te oud.
177 *gewaeght:* spreekt.
ongeval: ongeluk.
179 *keere:* afwende.
180 *vieren:* gedenken.
181 *reuckloos:* roekeloos, zonder reden.
door last: volgens een bevel.
Godtheên tot een' zoen: tot een zoen aan goden.
182 *haer:* hun, n.l. deze goden.
183 *krakeel:* strijd, oorlog.
reede: reeds.
184 *d'aerde had gezopen:* de aarde was gedrenkt met.
185 *Velleede:* priesteres en uitlegster van een orakel; ontleend aan de geschiedenis van Claudius Civilis. Men ziet hoe Germaansche en Grieksche heidensche gebruiken in dit stuk dooreengemengd zijn.
187 *bij keure en lotinge:* door keuze en loting.

Te stellen, tot een wit en boete van Gods toren.
Wy zagen twintighmael den bloessem aen den boom,
Dat hier de zode dreef in eenen rooden stroom
Van dit onnozel bloet, uit hoogen noot vergoten;
En sedert heeft ons ramp de Godtheit noit verdroten.
Ghy zult, eer noch de zon de westkim raecken kan,
De jaerlijcksche offergaef zien offeren aen Pan,
En dien rampzaligen, van 's Wilden pijl getroffen
En Wildemans geweer, ter aerde hooren ploffen.
Ick blaze met den dagh aldus het hooghtijt in.
Men vraeght d'Orakels vast, en 's lants Waerzeggerin,
Door welck een middel best dees roe werde afgebeden;
Maer zy vertroost ons slechts met dubbelzinnigheden:
„Dat Pan genezen zal de langgeproefde smart,
Wanneer de wilde boogh hem micke naer zijn hart."
Wy zien dien tijt te moet, en tellen dagh en uren,
Te lang, och arm, vergeefs.

188 *wit:* doelwit; eig. de witte punt van een doelschijf.
189 *twintighmael den bloesem:* versta: wij zagen twintig lentes (jaren) voorbijgaan.
190 *de zode:* de grond.
191 *onnozel:* onschuldig.
192 *versta:* sindsdien heeft de godheid steeds genoegen geschept in ons ongeluk.
195 *dien rampzaligen:* de ongelukkige jongeling, op wien het lot valt.
van: door.
196 *geweer:* wapen, hier synoniem met pijl.
ploffen: vallen.
197 *blaze in:* luid met mijn hoorn in.
hooghtijt (onzijdig): feestdag.
198 *vast:* steeds, voortdurend.
199 *dees roe:* deze geesel, deze straf.
afgebeden: door smeeken afgewend.
201 *langgeproefde:* lang gedulde, ondervonden.
202 *de wilde boogh:* boog van den Wildeman. De regels 201 en 202 bevatten de orakelspreuk, die de grondgedachte van de dramatische handeling uitmaakt.
203 *te moet:* te gemoet.

KOMMERYN.

En blijſt die twist noch duren?
Wat Wildeman is dit, die dus het lantschap quelt?

WOUTER.

Een gruwzaem boschgedroght: hy houdt zich op het velt,
In bosch, in duin, aen strant, en leeft by raeuwe kruiden,
En dorre wortelen, dan Noortwaert, dan ten Zuiden,
Waer hem een buy, in 't brein gestegen, henedrijf.
Een holle boom is 's nachts zijn slaepstal, en verblijf.
Men zagh hem onder dack, gebouwt met menschen-handen,
Noit rusten. Hy erkaeuwt de boomschors met de tanden,
En valt op d'aerde plat voorover met zijn borst,
En slorrept plassen uit, tot lessing van den dorst.
Wanneer de zee begint het avontvier te dooven,
Dan leunt hy op zijn' rugh, en roockt, gelijck een oven,
En ronckt, dat koe noch kalf kan rusten hier ontrent.

206 *houdt zich:* woont.
207 *by rauwe kruiden:* van rauwe planten.
208 *Noortwaert—ten Zuiden:* hij woont („*houdt zich*") dan weer in het Noorden van Leeuwendael, dan weer in het Zuiden.
209 *buy:* gril.
henedrijf: heendrijve (aanvoegende wijs).
210 *slaepstal:* slaapplaats.
212 *erkaeuwt:* herkauwt.
214 *slorrept:* tweelettergrepig, overeenkomstig de ook thans nog gangbare uitspraak.
tot lessing van den dorst: om zijn dorst te lesschen.
215 versta: wanneer de zon in de zee ondergaat.
216 *roockt:* ademt.
217 *ontrent:* in de buurt.

De menschen loopen voor, wanneer hy loopt en rent,
Noch sneller dan een paert. De vrijsters ziet hy garen,
En lachte ze minlijck toe, die anders van bedaren
Noch vrientschap weet, en grimt gestadigh even nors.
Zijn grof gebeente is ruigh bewassen met een schors.
De handen, vingers, voet en teen gelijcken wortelen.
Zijn eicke hielen treên de kaien zelfs te mortelen.
Hy wandelt barevoets, en spoelt de voeten niet.
De baert is groen, als gras: de locken schijnen riet,
En biezen onder een, en lieten zich noit kemmen,
Of scheeren, noch met strick, of lint en hairsnoer temmen.
Hy spalckt twee uiens op, en geeft u een gezicht,
Gelijck door een lantaerne een kaers by avontlicht.

218 *loopen voor:* vluchten voort.
219 *vrijsters:* meisjes.
garen: gaarne.
220 *die:* hij, die.
bedaren: kalmte.
221 *grimt nors:* kijkt met grimmigen en norschen blik.
222 *ruigh:* ruw.
bewassen: begroeid.
schors: (ruwe) huid.
223 *wortelen:* wortels van een boom.
224 *eicke hielen:* hielen, hard als eikenhout.
kai: kei.
te mortelen: tot gruis (mortel).
225 *barevoets:* barrevoets, blootsvoets.
spoelt: wascht.
227 *onder een:* door elkaar.
kemmen: kammen.
228 *temmen:* ordenen. Men vergelijke ons woord „betamelijk", dat met „tam" en „temmen" in verband staat.
229 *uiens:* dialectische vorm voor: oogen.
gezicht: blik, oogopslag.
230 versta: „zijn oogen schitteren, als 's avonds een kaars in een lantaarn schittert." Men bedenke dat in Vondel's tijd een kaars vrijwel het eenige middel ter verlichting was.

Een bondel pijlen, boogh, en knodts verstreckt zijn wapen,
Die wappren aen den boom, waarin hy 's nachts gaet slapen.
Maer zeghme, bestemoêr, indien men 't weten magh,
Wat jaeght u hier, zoo vreemt, in uwen ouden dagh,
In dit geplaeght gewest? Wie zijtghe, die zorghvuldigh
Naer onze ellende vraeght? Ghy zijt geen antwoort schuldigh,
Doch meltme niettemin uw' naem, en uit wat oort
Ghy eenzaem herwaert koomt; maer spoedigh: ik moet voort.

KOMMERYN.

O lantsknecht, schroom niet eens te vragen naer wat zaecken
Het u believe, en 't geen my vry stae aen te raecken.
Mijn naem is Kommerijn, dit lant mijn vaderlant.
Ick zocht uit dezen twist, aen eenen andren kant,
Nootdruftigheit en rust, gestooten uit mijn eigen;

231 *bondel:* bundel.
verstreckt: is.
232 *wappren:* hangen, bengelen.
234 *zoo vreemt:* die hier zoo vreemd zijt.
235 *geplaeght:* door plagen, rampen, bezocht.
zorghvuldigh: nauwkeurig.
237 *schuldigh:* verplicht.
238 *oort:* plaats.
239 *lantsknecht:* landman.
niet eens: volstrekt niet.
240 *aen te raecken:* te zinspelen.
241 *Kommerijn:* naam, gevormd naar het Fransche commère, d. i. peetemoei.
243 *nootdruftigheit:* levensonderhoud.
mijn eigen: mijn eigendom.

En teegh den Rijn op, toen de staertstar ons quam dreigen,
Gelijck een roode roede, en menigh vrouwmensch vloot
Om 't Leeuwendaelsch gevecht, in bittren baerens noot.
Nu oproer my verbiet by vreemde oock stil te leven,
Zoo koom ick dus uit noot den Rijnstroom afgedreven,
En zoek mijn avontuur, en oude kennis hier.
O knaep, mijn ouderdom viel zuur, en staetme dier
Indien ick mijn fortuin u levendigh zou melden
O weide, o boterkarn, o kampen, klavervelden,
Weest hartelijck gegroet: zijt anderwerf gegroet,
Wel eer gezegent lant, en vleck: mijn weerkomst moet
Mijn lantslien tot geen' last, en my tot rust gedijen.

244 *teegh:* toog. De oorspronkelijke vervoeging van het werkwoord tijgen is: tijen, toog, getogen. Daarnaast staat een ander woord: tijen (ons: aantijgen, d. i. beschuldigen), teeg, getegen. Deze twee werkwoorden worden in Vondel's tijd vaak verward, zooals ook op deze plaats.
staertstar: komeet, voorbode van onheil en tegenspoed.
245 *roode roede:* beul.
vrouwmensch: vrouw, zonder eenige bijbedoeling.
vloot: vluchtte.
246 *baerens noot:* door Vondel vaak in den zin van „ellende" gebezigd.
247 *bij vreemde:* bij vreemden; in het buitenland.
249 *avontuur:* geluk.
oude kennis: bekende landstreek.
250 *viel zuur:* zou moeilijk zijn.
staetme dier: is mij zwaar.
251 *fortuin:* lotgevallen.
levendigh: geheel en al; eigenlijk: naar het leven.
252 *kampen:* weilanden.
254 *wel eer:* vroeger.
vleck: woonplaats.
weerkomst: terugkomst.
moet: moge.
255 *gedyen:* worden.

WOUTER.

Indien mijn korte tijt het eenighzins kost lyen,
'k Had lust uw avontuur wat breeder te verstaen,
Nu jaeght mijn ampt my voort, en dwingt my om te gaen.
Ghy Leeuwendaelers rijst: de Zoendagh is geboren:
Op, op, en treckt het lot: verzoent der Goden toren.

KOMMERYN.

Wat hoor ick hier al nieuws, och och, maer luttel goets!
O Kommerijn, moest ghy, na zoo veel tegenspoets
En kommers en verdriets, noch hooren d'ongelucken,
Die uw geboorteplaats en Leeuwendalers drucken?
Waer heeft u 'douderdom ten leste toe gespaert,
Daer menigh zoo gerust, zoo stil ten grave vaert?
Tot noch toe hebtghe dan vergeefs met uw gebeden
Geworstelt, en om hulp met vader Pan gestreden;
Naerdien hy 't vleck bezwaert met zulck een' wreeden eisch,
En zich niet zoenen laet dan och door menschevleisch.

256 *kost:* kon.
257 *verstaen:* vernemen.
260 *treckt het lot:* letterlijk te verstaan.
261 *luttel:* weinig.
263 *kommer:* ellende. Vondel maakt hier misschien een woordspeling met den naam Kommerijn.
264 *drucken:* kwellen.
265 *waer . . . toe:* waarvoor.
266 *daer:* terwijl.
menigh: menigeen.
gerust: kalm.
268 *geworstelt* en *gestreden* hooren bij elkaar.
269 *vleck:* plaats.
270 *zoenen:* verzoenen.

Afgrijslijck zoenaltaer! ick ben mijn hoop ten ende,
Ten zy de hemel 't radt van 's lants fortuine wende,
En zette ons lantschap weêr in zijnen eersten staet,
Verlost van nijt en twist, en bittren burenhaet.
My schrickt voor dezen dagh. Wat moet een mensch beleven!
Wat uitkomst zal ons Pan in zoo veel jammers geven!
Maer kijck eens, wie komt hier met zulck een blijde vlaegh
In 't aenzicht? 'k Wil hem gaen beluistren uit dees haegh.

ADELAERT. HAGEROOS.

ADELAERT.

O schoone zon, ghy rijst wel schoon
En heerlijck uit den oostertroon,
En treckt tot u al 's weerelts oogen;
Maer met een krachtiger vermogen
Verrijst mijn zon, die opgeweckt,
Zoo vele harten tot zich treckt,
En waerdiger is aengebeden
Van al wat ademt hier beneden.
'k Verwachtze nu, schier afgepijnt:
Hoewelze slechts voor andren schijnt,

271 *ick ben mijn hoop ten ende:* mijn hoop is vernietigd.
273 *staet:* toestand.
275 *my schrikt:* ik schrik.
276 *in zoo veel jammers:* bij zoo veel droefheid.
277 *vlaegh:* uitdrukking.
280 *oostertroon:* Oostelijke hemel.
282 *krachtiger vermogen:* grootere kracht.
283 *opgeweckt:* opgerezen.
285 *waerdiger is aengebeden:* meer waard is (dan de zon nl.) om aangebeden te worden.
286 *van:* door.
287 *afgepijnt:* afgemat, vermoeid.

En niet voor my, wanneerze uit jagen,
In niemant minder schept behagen
Dan in een' minnaer, die zoo trouw,
Zijn zinnen hing aen zulck een vrouw,
En in een' doolhof van gedachten
Om haer verdwaelt geheele nachten,
Geheele dagen, op het spoor,
Daer hyze vont, en stracks verloor:
Gelijck een hart, dat, niet te vangen,
Den jager pijnight met verlangen.
Ick zie ze, en wilze aen dezen kant
Al stil verwachten. Zy houdt stant,
Voor ons kappelle, als jagers plegen,
En groet den Godt, op hoop van zegen;
Dewijl, zoo vroegh voor zonneschijn,
De deuren noch gesloten zijn.
Zie Hazepoot van blyschap springen.
Zy heft haer stem op om te zingen,
En zal gewis den voglezangk
Ontsteken aen dien zoeten klanck.

290 *minder:* behoort bij *behagen.* Bij het jagen verlangt ze naar niemand zoo weinig als naar een minnaar.
292 *zijn zinnen hing aan:* zijn zinnen heeft gezet op.
294 *om haer:* om harentwil.
295 *op het spoor:* het spoor volgend.
296 *stracks:* kort daarna.
297 *hart:* hert.
299 *wilze:* zal haar.
300 *houdt stant:* houdt stil, blijft staan.
301 *ons:* dialectische vorm (thans nog in het Vlaamsch) voor: onze. *plegen:* gewoon zijn.
303 *dewijl:* zoo lang.
305 *Hazepoot:* naam van den jachthond, misschien hazewind, van Hageroos.
306 *heft op:* verheft.
307 *voglezangk:* gezang der vogels.
308 *ontsteken aen:* opwekken door.

HAGEROOS.

Nu ren de hazepooten,
Mijn trouwe hazewint,
Door duin en over slooten
Voorby, en grijp gezwint
Dees hinde, die geen honden
Grijpen konden.

ADELAERT.

Mijn nuchtre Hageroos, die met den dageraet,
Belust op koelen dauw, zoo geurigh open gaet,
En 't velt een' geur verleent, die alles kan verquicken;
Hoe wensche ick u ten dienst iet oirbaers te beschikken.
Behaeght het u, dat ick den hont bij 't leizeel ley,
Of hazen onderscheppe, of 't vlugge wilt verbey,
En keere in zijnen loop, of uwen boogh help' dragen?
Gewaerdigh my die gunst, dat ick u onder 't jagen

309 *ren... voorbij:* loop snel voorbij.
hazepooten; dichterlijk uitgedrukt voor: hardloopende hazen.
315 *nuchtere:* matineus. „Nuchter" beteekent oorspronkelijk: „in den ochtend" (uchtend of uchten), en heeft van daar de beteekenissen ontwikkeld zoowel van „uitgeslapen" (vgl. „wees nuchteren en waakt!") als van „nog niets gebruikt hebbend", en in deze laatste beteekenis is het in gebruik gekomen voor „niet dronken", d. i. „niet gedronken hebbend."
met den dageraet: gelijk met den dageraad.
316 *belust op:* verlangend naar.
geurigh open gaet kan eigenlijk alleen van een bloem gezegd worden, maar Vondel gebruikt het hier dubbel overdrachtelijk: van Hageroos en van den dageraad.
317 *verleent:* geeft.
318 *iet oirbaers:* iets nuttigs.
beschicken: volbrengen.
319 *leizeel:* leidsel. Zeel (Duitsch: Seil) beteekent: touw.
320 *onderscheppe:* in hun vlucht tegenhoud.
't vlugge wilt: het vluchtende wild.
verbey: opwacht.
322 *gewaerdigh:* sta toe.

Magh dienen, of daer ghy wat adems schept in 't groen.

HAGEROOS.

Een minder dienaer kan het Hageroos wel doen.
Neen Adelaert, ick ben om niemants dienst verlegen,
En minst met u gedient. Ick ken genoegh de wegen,
En holen, daer de haes zich heimelijck onthoudt.

ADELAERT.

Alleen en onverzelt te jagen, is 't niet stout?
Wie weet wat Saters, hier en daer, in duin en kuilen,
In heggen, ruighte, en riet, zich bergen, en verschuilen?
Wat schoonheit blijft in velt en wouden onbeloert?
Hoe dickwils wort een maeght van Boschgoôn aangesnoert,
Mishandelt, en gesleurt in duistere speloncken?
Wie 't vier te dicht genaeckt, verzengt zich aen de voncken,
Of brandt zich in de vlam: men koom' het niet te na.

323 *of daer enz.* versta: onder het jagen of wanneer gij van het jagen uitrust.
327 *zich onthoudt:* zich ophoudt, zich bevindt.
328 *stout:* vermetel. Vgl. uit de vaderlandsche geschiedenis Karel de Stoute, vertaling van Fransch Charles le Téméraire, d. i. de Vermetele.
329 *Saters:* wilde boschbewoners voorgesteld meestal in de gestalte van mannen met bokspooten.
330 *ruighte:* struikgewas.
zich bergen: zich verbergen.
331 *wat schoonheid:* welke schoonheid.
onbeloerd: onbedreigd.
332 *aengesnoert:* aangerand.
334 *genaeckt:* nadert.

HAGEROOS.

Ick leedt in 't jagen noit de minste schimp, of scha:
't Is veiliger dan oit: en quaem my iet t' ont-
moeten,
Mistrouwen blijft mijn borgh: 'k verlaet my op
mijn voeten.

ADELAERT.

Maer d'eerbaerheit vereischt gezelschap op de
jaght.

HAGEROOS.

Dat vinde ick aen mijn' hont, mijn troost, mijn
trouwe wacht.

ADELAERT.

Een hont, die redenloos slechts bijten kan, en
bassen?

HAGEROOS.

Twee eigenschappen, die ons dienen, honden passen.

ADELAERT.

Geluckigh dier, hebt ghy met haer de jaght gemeen!

HAGEROOS.

Indien u 't jagen lust, sla voort, en jaech alleen.

336 *schimp:* schade.
337 *quaem my iet t' ontmoeten:* mocht iets mij ontmoeten.
338 *mistrouwen:* wantrouwen.
blijft mijn borgh: blijft mij beschermen.
340 *troost:* steun.
341 *redenloos:* zonder verstand.
bassen: blaffen.
342 versta: Bijten en blaffen zijn twee eigenschappen die ons dienstig zijn en die honden betamen.
343 *hebt gemeen:* beoefent met haar samen.
344 *sla voort:* ga weg.

ADELAERT.

Helaes! ick jaegh vergeefs, en vang alleen de schimmen.

HAGEROOS.

Ghy raeskalt, als ghy plaght. De zon is reede aen 't klimmen.
Zie daer hoe zy den top van bosch en boom vegult.
De tijt verbiet dien kout. Ghy leertme vast gedult,
Met eenen dezen hont. Ay, zie hem 't leizeel trecken.
Hy janckt van vierigheit, en wenscht zijn padt te recken.

ADELAERT.

Ick hoop niet dat u reede een luttel kouts verveelt.

HAGEROOS.

't Is wonder dat een zoon, gewonnen en geteelt
Van Godtheên, zoo verblint lafhartig blijve, en teder,
Zich zelve tegens my zoo klein kenne, en verneder',

345 *schimmen:* schaduwen.
346 *als ghy plaght:* zooals gij eerst ook deed.
reede: alreeds.
348 *kout:* gesprek.
vast: voortdurend.
349 *met eenen:* en tevens.
leizeel: leidsel. Vgl. noot bij vs. 319.
350 *vierigheit*: vurigheid, ahrtstocht.
zijn padt te recken: zijn weg te vervolgen. De oorspronkelijke beteekenis van de uitdrukking is: hij wenscht den door hem afgelegden weg („zijn padt") langer te maken („te recken").
351 *reede:* alreeds.
een luttel kouts: een kort gesprek.
352 *gewonnen en geteelt:* geboren.
353 *Godtheên:* Adelaert is de kleinzoon van den Woudgod; vgl. Inhoudt regel...
lafhartig: slap, kinderachtig.
teeder: sentimenteel.
354 *kenne:* doet kennen.

En najancke eene maeght, die maegh noch moeder kent;
Een maeght, die dagelicks door woudt en weide rent,
En meer behagen schept in hazen, en konijnen,
In dootsche wildernisse, en zandige woestijnen,
Dan in de tronien van al de jonge jeught,
Die zich ten reie schickt, en noemt de min een deught
Van 's levens lentebloem, en schept vermaeck in verven
Van lip en wang, die ras verbleecken, en versterven.
Ay Adelaert, my deert uw dwaes en blint bejagh.
Verander van beraet, zoo raet u helpen magh.
Bestee den tijt voortaen in nutter oeffeningen,
Of zie naer uws gelijck: of zoeck by jongelingen
Gezelschap hier en daer. Beschry een brieschend paert,
Dat geene weerga hebbe in snelheit, vlught, en vaert,
En ren om strijt door 't velt: of win den prijs met schieten:

355 *najancke:* huilend achterna loopt.
maegh: bloedverwant.
358 *dootsche:* onbewoonde.
359 *tronien:* gezichten; zonder eenige bijbedoeling.
360 *zich ter rei schickt:* zich voor den dans gereedmaakt.
de min: de liefde.
deught: genoegen. Vgl. de Vlaamsche uitdrukking: het doet mij deugd.
361 *verven:* kleur.
362 *versterven:* hetzelfde als: verbleeken.
363 *bejagh:* streven.
364 *beraet:* plan, besluit.
magh: kan.
365 *nutter:* nuttiger.
367 *beschrij:* bestijg.
368 *snelheit, vlught en vaert:* synonyme woorden, die alle beweging aanduiden.
369 *ren om strijt:* houd een hardloopwedstrijd.

Of kaets en kolf om prijs: of zwem door breede vlieten:
Of luchtigh met een pols gesprongen over hegh
En slooten: of den kloot geschoten by den wegh.
Dit past een' helt, een' borst, die vroom is, en rechtschapen.
Dit voeght een' man, als ghy, en welgebore knapen.
Een vrijster achteraen te loopen door het stof,
En noch zoo laegh te zien, verdient geen krans van lof.
Verschoon uw fiere jeught: betoom uw bijstre zinnen:
My deert uw tijtverlies, daer niet en valt te winnen.

ADELAERT.

Och, of ghy waerheit spraeckt, en deernis kreeght met my:

370 *kaets en kolf:* kaatsen en kolven zijn balspelen.
om prijs: om een prijs.
371 *lughtigh:* hoog.
372 *den kloot geschoten:* een balspel.
373 *borst:* jonge man Vgl. Duitsch: Bursch(e), en het huidige woord „adelborst", eig.: edelknaap.
vroom: dapper.
374 *voeght:* past.
welgebore: uit aanzienlijken stand geboren. Het weglaten van den slot-n is wel in overeenstemming met de hedendaagsche uitspraak, maar geschiedt ten onrechte. Het is geen verbogen vorm van een woord „welgeboor", maar de onverbogen vorm is „wel geboren".
376 *noch:* dan nog, bovendien.
zoo laegh tè zien: zich zoo te vernederen.
377 *verschoon:* spaar.
bijstre zinnen: zinnen, die het goede spoor bijster zijn.
378 *mij deert:* ik heb medelijden.
niet: niets.
en: een ontkenning, in het Middelnederlandsch nog zeer gewoon, maar ook is de zeventiende eeuw nog in gebruik. Het is te vergelijken met het Fransche „ne".
379 *of:* indien.

Ten minste zoude ick noch aen uwe slincke zy,
Of achter op uw spoor, langs heggen, boomen, vlieten,
Door duin en dal, uw' troost en schaduwe genieten:
Of lesschen uwen dorst met water, als kristal,
Geschept uit beeck, of bron, in een gezoncken dal:
Of, daer ghy nederhuckte, een bedt van bloemen spreien,
En decken, daerghe sliept, uw hooft met groene meien:
Of wiegen u in slaep, met mijne Duitsche fluit:
Of huwenze aen uw keel, een goddelijck geluit,
Dat duizenden verruckt, die in de boomen hangen,
Of luisteren in 't riet, van uw muzijck gevangen.
Veranderde 't geluck my heden in een' hont,
Patrijs, of snellen haes, ick vloogh u in den mont:
Ick woude u al het mijne, en lijf en ziel en leven
Ootmoedigh tot een buit en roof ten beste geven.

HAGEROOS.

Niet hooger, Adelaert, ghy houdt noch streeck noch maet
Wat is 'er, dat zich niet van vryers zeggen laet?

380 *slincke zij:* linker zij. Men laat zijn meerdere uit beleefdheid rechts gaan; Adelaert stelt zich dan ook bescheiden tevreden met links van Hageroos te gaan, of indien dat niet geoorloofd is, dan als een dienaar achter haar aan.
381 *op uw spoor:* uw voetstap volgend.
384 *gezoncken:* diep liggend.
385 *nederhuckte:* ging zitten. Vgl. het Duitsche „hocken", hurken.
386 *meien:* bebladerde takken.
387 *Duitsch:* Nederlandsche.
388 *huwenze aen uw keel:* doen paren aan uw gezang.
389 *hangen:* zich bevinden.
391 *'t geluck:* het lot.
394 *roof:* buit.
ten beste geven: ten geschenke geven.
395 *niet hooger:* niet meer.
streeck: maat.
396 *dat zich niet van vrijers zeggen laat:* dat niet door minnaars gezegd wordt.

Ay, spaer dien roof voor u, of liever voor een andere.
Gelijckheit paert zich best en vreedzaem by mal-
kandere.

ADELAERT.

Gelijckheit niet van goet en staet, maer van
gemoedt:
Gelijckheit van gemoedt best vrede en vrient-
schap voedt:
Waer deze ontbreeckt, moet vrede en vrientschap
oock ontbreken;
Waer buiten ick noch goet, noch bloet, noch
afkomst reken.
De vrede en vrientschap houdt de weerelt in den
bant.
De hemel drijft op haer: de bare kust het strant,
De zee omhelst de duin, de duiven treckebecken,
Het dartel klimop klimt, en hart en hinde lecken
Elckandere, op 't muzijck van een' gelijcken aert.
De hemel met zijn bruit, het aertrijck, dus gepaert

397 *spaer:* bewaar.
roof: buit.
398 *best:* het best.
399 *staet:* stand.
400 *voedt:* onderhoudt.
402 *reken:* waard acht.
403 *in den bant:* in haar samenhang.
404 *drijft op haer:* berust op hen, n.l. op vrede en vriendschap.
de bare: de golf.
405 *de duin:* thans: het duin.
399 *staet:* stand.
400 *voedt:* onderhoudt.
402 *reken:* waard acht.
403 *in den bant:* in haar samenhang.
404 *drijft op gaer:* berust op hen, n.l. op vrede en vriendschap.
de bare: de golf.
405 *de duin;* thans: het duin.
406 *dartel:* verliefd.
407 *een' gelijcken aert:* harmonie, eensgezindheid.
408 *het aertrijck* is de *bruit* van den hemel, een beeld dat bij Vondel vaker voorkomt.

In liefde en eendraght, wint ons maght van groente en telgen,
Terwijlze gratigh is met zon en dauw te zwelgen.
Mijn lieve Hageroos, mijn dauw, mijn lentevuur,
Woudt ghy u spiegelen aen d'edele natuur,
Gelijckghe met de zon u spiegelt in de beecken;
Ick zagh een zon van troost voor my de nevels breecken,
Die nu uw aengezicht beroeren, vlaegh op vlaegh,
Zoo menighmael ick u vergeefs om oorlof vraegh,
En aensta om wat gunst en voordeel te genieten,
Tot loon van trouwe min. Het zou u eens verdrieten;
Dat ick geketent sleip die zware minneboey,
Gedurigh quijne, en treure, en nimmer groey' noch bloey',
Gelijck vertreden groen, of gras op muur, en pannen.
De meit ontlast het vee zijn uiers, stijf gespannen
Van zoete melck en room, wel tweemael alle daegh:
En ick, die, dagh op dagh, u mijn ellende klaegh,
Wort nimmermeer ontlast van 't juck der minnezorgen.

409 *wint ons:* doet voor ons geboren worden.
maght van groente: overvloed van loover.
410 *gratigh:* begeerig, gretig.
412 *spiegelen:* een voorbeeld nemen.
414 *nevels:* wolken.
415 *vlaegh op vlaegh:* de wolken beroeren als het ware met windvlagen Hageroos' gezicht.
417 *aensta:* aandring.
gunst: liefde.
voordeel: genot.
418 *zou:* mocht.
419 *sleip:* meesleep.
420 *quijne:* verkwijn.
421 *pannen:* dakpannen.
422 Met allen eerbied voor Vondel kunnen wij deze vergelijking van het melken van een koe met de bevrediging van Adelaer's liefde niet zeer geslaagd vinden.
425 *nimmermeer:* nooit.

HAGEROOS.

Het zy ghy s' avonts kermt, of opzingt met den morgen,
Ghy houdt al eenen toon, en gaet den zelven gangk.
Zoo schept de koeckoeck lust in zijnen ouden zangk,
Men leitme, dagh op dagh, en kermt en klaeght aen d'ooren.
Ga zoeck een, die het lust uw jammerklaght te hooren.
Ick houde u niet, noch acht my zulcke diensten waert,
Noch reken het voor dienst, dat ghy u zelf bezwaert.
Ick zoeck geen bloem of roos te plucken op uw' doren.

ADELAERT.

Ghy noopt met weigeren mijn liefde noch met sporen.

426 *opzingt;* begint te zingen.
427 *houdt al eenen toon:* blijft steeds eentonig.
428 *zynen ouden zangk:* zijn telkens terugkeerend geroep.
429 *men leitme en klaeght aen d'ooren:* merkbaardige constructie die in de plaats is gekomen van het andere: men ligt en kermt mij aan de ooren. Thans zouden wij zeggen: men ligt mij aan de ooren te kermen, als deze uitdrukking tegenwoordig niet eenigszins plat klonk.
430 *ga zoeck een:* thans: ga en zoek iemand of: ga iemand zoeken. *die het lust;* versta: dien het lust. Ook in de middeleeuwen komt „die" als verbogen naamvoor voor; eigenlijk is het een oude instrumentalis, die later als derde of vierde naamval in gebruik is gebleven.
431 *ick houde enz.:* versta: ik houd u niet zulke diensten waardig, noch acht ik mij die waard.
432 *reken het voor dienst:* beschouw het als een dienst.
433 *doren:* doornstruik.
434 *noopt:* eigenlijk: slaat, stoot. In dezen regel is het werkwoord nopen nog min of meer letterlijk gebruikt, daar er bij staat: *met sporen:* Thans nemen wij „nopen" alleen in de beteekenis: aansporen, noodzaken.

HAGEROOS.

Verzoeckme niets, op dat u niets geweigert wert.

ADELAERT.

'k Verzoeck slechts artseny tot troost van mijne smert.

HAGEROOS.

Ghy zoeckt verkeert een kruit, dat elders liefst wil spruiten.

ADELAERT.

De min beheerscht mijn hart : wie kan de minne stuiten,
In 't heetste van haer jaght? Ick ben my zelf geen vooght.

HAGEROOS.

En wat belet u toch te doen wat ghy vermooght,
En wilt, en wenscht?

ADELAERT.

Wat 's dat?

HAGEROOS.

Een andre te beminnen.

ADELAERT.

Verplant dien ouden boom : verzet mijn jonge zinnen.

435 *wert :* wordt.
436 *artseny :* geneesmiddel.
437 *verkeert :* op de verkeerde plaats.
kruit : (geneeskrachtige) plant.
liefst : het liefst.
439 *vooght :* meester. Versta : ik ben mij zelf niet meester.
440 *vermooght :* kunt.
442 Versta : even gemakkelijk als men dien ouden boom kan verplanten, kan men mijn jeugdig gemoed veranderen.

HAGEROOS.

Uw vader, door de kracht, die hem de hemel gaf,
Verwrickte en ruckte een eick van haren wortel af;
Vertilde een' molesteen; en dreef vol viers, vol torens,
Een gildos, dat hy plofte; en wrong een' stier de horens
Uit zijnen norssen kop, en won den naem van Helt,
Daer niemant voor de vuist hem wachten dorst in 't velt:
En zoudt ghy aen een maeght, een weeskint, u verhangen?
Om my, een slechte maeght, met bleecke en dootsche wangen
Gaen bucken naer het graf, in 't hartje van uw jeught?
Verkleinen uw geslacht, en 's vaders naem, en deught?

443 *uw vader:* Waerandier, blijkens den *Inhoudt*, een *Helt* (halfgod), zoon van den Woudgod.
444 *verwrickte:* losrukte.
445 *vol viers:* vurig.
vol torens: heftig (eig. toornig).
446 *gildos:* os, die moest dienen voor een gildemaaltijd.
plofte: viel.
447 *norss:* hard.
won: verkreeg.
448 *voor de vuist:* ongewapend.
449 *verhangen:* verslingeren. *Zich verhangen* beteekent eigenlijk: zich ophangen; wij gebruiken meest andere beelden als: zich verslingeren, zich vergooien, wier letterlijke beteekenis niet zoo sterk is als *zich verhangen*.
450 *om mij:* om mijnentwil.
slechte: onaanzienlijke.
dootsche: bleeke. Ons woord doodsbleek (juister ware de spelling: doodschbleek) is een samenstelling uit twee synonyme woorden: doodsch en bleek, die bij Vondel nog zelfstandig voorkomen.
451 *gaen bucken naer het graf:* door droefheid gebukt, als een oude man grafwaarts gaan.
452 *verkleinen uw geslacht:* door liefde beneden zijn stand nl.

Ay Adelaert, ghy zult zoo wijs zijn, en bedaren
Van deze razerny.

ADELAERT.

Wanneer de wilde baren
Niet langer tegens strant en hooge duinen slaen,
De leeuwrick zode en gras, de nachtegael de blaên,
De koe de klaver schuwe, en 't knijn de diepe holen;
Wanneer de Noortstar verre in 't Zuiden om ga dolen,
De winter sneeuw en ys, de zomer zaet ontbeer',
Dan neemt de min van my, mijn hart van u zijn' keer.

HAGEROOS.

Mijn Hazepoot wil voort: hy ruckt het zeel aan flarden.

ADELAERT.

Vergun my eerst een' kus.

HAGEROOS.

Hoe qualijck kunt gy 't harden!

ADELAERT.

Och Hageroos, een' geur van uwen rooden mont,
Een luchtje van uw ziel, mijn roos, mijn morgen-stont,

457 *schuwe:* schuwt.
knijn: volkstaal voor konijn.
459 *ontbeer:* niet heeft.
460 *neemt zijn' keer:* wendt zich af. De regels 454—460 vallen uit den levendigen en menschelijken toon, waarin het drama verder geheel gehouden is.
461 *zeel:* touw.
462 *qualijck:* moeilijk.
harden: uithouden.
464 *luchtje:* geur, adem.

Verquick' mijn flaeuwen geest, gelijck de wint de kruiden.

HAGEROOS.

Ick ga, en hope, eer 't licht ons toestrale uit den Zuiden,
Te keeren met een hinde, en vetten buit gelaên.

ADELAERT.

Zoo moet ick noch zoo lang in uwe stralen braên,
Oock daer het dichte loof, of dack van riete hutten
Het schaep, dat lommer zoeckt, kan decken, en beschutten,
Voor 't steken van de zon, die op den middagh schijnt,
En inzwelght al het nat, waer na de weide quijnt?
Neen zeker, Adelaert: het velt staet voor u open:
Het staet u vry op 't spoor van uw vriendin te loopen;

464 *luchtje:* geur, adem.
myn roos, myn morgenstont zijn bijstellingen bij *uw ziel.*
465 *verquick:* verkwikken.
flaeuwen: kwijnenden.
466 *eer 't licht: enz.* vóór de zon in het Zuiden staat, dus: voor den middag.
467 *keeren:* terugkeeren.
468 *uwe stralen:* de gloed van mijn liefde voor u.
braên: branden, eig. braden.
469 *daer:* terwijl.
470 *lommer:* schaduw. Dit is de oorspronkelijke beteekenis: het woord is uit het Fransche l'ombre ontleend, merkwaardigerwijze is het lidwoord mee ontleend.
471 *die op den middagh schijnt:* wanneer zij (de zon) het hoogst aan den hemel staat.
472 *inzwelght:* doet verdampen.
na: naar. De woorden *na* en *naar* zijn oorspronkelijk dialectische vormen, die beide zoowel de beteekenis van „naar toe," als „volgend op" hebben. *Na* is de Noordhollandsche, *naar* de Brabantsch en Vlaamsche vorm. Vondel gebruikt beide woorden door elkaar. De grammatici der 17e en 18e eeuw hebben opzettelijk het onderscheid gemaakt, dat wij in onze hedendaagsche taal nog kennen, en aan den vorm *na* een tijds-, en den vorm *naar* een richtingbepaling verbonden.

Te volgen hare vlught, als Hazepoot den haes;
Te wachten op haer leus, als zy den horen blaes'.
Dat gelt heur na: z'is nu al wijt vooruit gevlogen.

KOMMERYN. ADELAERT.

KOMMERYN.

Hou stant, o jonge helt, en dienme uit mededogen
Ten minste met een woort of twee, een enckel woort

ADELAERT.

Wel moeder, wat 's uw vraegh? wat zoeckt ghy,
ick moet voort.

KOMMERYN.

Ick koom hier vreemt gegaen, en hadt u wat te
vragen.
Wat dochter is het, die daer buiten loopt uit jagen?
Het schijnt of ghyze kent, en zomtijts onderhoudt.

ADELAERT.

Ick kenze maer te wel: ene kennis die my rouwt,
En eeuwigh rouwen zal, zoo d'onderlinge kunt-
schap
Niet verder ga, en zy verstockt geen nader
vruntschap

475 *vlught:* weg, waarlangs zij is weggesneld.
476 *leus:* signaal.
477 *dat gelt heur na:* het is noodig haar achterna te gaan.
478 *hou stant:* sta stil. Evenzoo komt bij Vondel de uitdrukking *hou stal* voor.
dienme: help mij.
481 *ick koom gegaen:* ik kom loopende.
vreemt: als vreemdeling.
482 *dochter:* meisje.
483 *onderhoudt:* spreekt.
484 *maer te wel:* maar al te goed.
die mij rouwt: waar ik spijt van heb.
485 *kuntschap:* kenis.
486 *verstockt:* hardvochtig, eig.: hard als een stok geworden.

Wil houden met een ziel, die haer zoo trouw bemint.
En woudtghe weten wie de vader van dit kint,
En moeder zy? Zy weet van vader noch van moeder.
De Groote Vrerick wert haer trooster en behoeder,
En voedeze eerlijck op: men noemtze Hageroos:
Hoe schoon de morgenstont, hoe schoon oock d'avont bloos',
Zy hoeft noch avontstont noch morgenstont te-wijcken.
Wanneerze in onze beeck zich toie, en ga bekijcken,
En spiegelen, dan zietze alleen heur wederga.

KOMMERYN.

Zoo hoor ick, z'is een wees.

ADELAERT.

Alle eere waerdigh, ja.
Ghy zoeckt met vragen slechts haer afkomst te beschamen,
Een zaeck vernoeght mijn' geest: zy paert twee gaven t'zamen:
De goelijckheit, en deught: ick schel het d'afkomst quijt:

Groote Vrerick: zie Inhoud.
eerlijck: fatsoenlijk. Vgl. De uitdrukking „een eerlijke begrafenis."
wijcken: onderdoen voor.
zich toie: zich aankleede.
dan ziet ze alleen: dan alleen ziet zij.
wederga: gelijke.
zoo hoor ick: naar ik hoor.
beschamen: vernederen.
vernoeght: verheugt.
goelijckheit: schoonheid.
ick schel het d'afkomst quijt moet beteekenen: ik schenk haar haar afstamming.

Het zy hier meê hoe 't wil: dies hou uw rust. De tijt
Ontdeckt het al.

KOMMERYN.

Ja wel, ick zie mij zelve bijster,
En blint en stom. Hoe vrijt ghy zulck een slechte vrijster,
Een onbekende wees? ghy schijnt te braef van aert.

ADELAERT.

Ay moeder, laeckze niet: z'is my zoo lief en waert,
Als eenige Vorstin in vorstelijcke hoven.
Ick hoefde een goude tong om al haer deught te loven.

KOMMERYN.

Het minnende oogh bedrieght, en schat ook 't leelijck schoon.

ADELAERT.

Ay, spreeck zoo reuckloos niet: dat gaet mijn eer, mijn kroon,
Ja Venus kroon te na, en Venus roozetacken.
Heur gaven zagh men noit door nijt of opspraeck vlacken.

hou uw rust: houdt u kalm.
ontdeckt: maakt zichtbaar.
het al: alles.
bijster: verbijsterd.
slechte: onaanzienlijke.
braef: flik.
hoefde: behoefde.
goude: gouden. Vondel pleegt stoffelijke bijvoeglijke naamwoorden op -e te doen uitgaan, waar wij, in overeenstemming met den oudsten vorm -en schrijven.
schat: acht.
reuckloos: roekeloos onnadenkend.
Venus kroon en Venus roozetakken: Venus' kroon en van rozetwijgen gevlochten.
nijt: afgunst.
vlacken: vuil worden.

Al wieze ziet, bemintze oock tegens zijnen danck.
Zy houdt met eenen wenck zoo menigh oogh in dwangk
Als haer belonckt. De felste en vreesselijckste stieren
Bedaeren in 't gevecht, waer zy voorby komt zwieren.
De boterbloem vergult de weide op haren tredt.
De stroom gevoelt een' gloet in 't koelste van zijn bedt.
Wat zou men van den mont al zeltzaemheên vertellen?
Een moerbay, rijp van pas, geen moerbay, twee morellen.
Wat zou men roemen van dat levendige git,
Of liever van de kool, die onder 't voorhooft zit,
En gloeit my al te heet? wat zou men van de vlechten,
Zoo geel en eêl, als gout en barrensteene hechten,

511 *tegens zijnen danck:* eig. tegen zijn overtuiging. Dit woord „dank" is verwant met „denken", en komt ook voor in de uitdrukkingen: tegen wil en dank, en: zijns ondanks.
512 *in dwangk:* in bedwang.
513 *belonckt:* aanziet, bespiedt.
514 *zwieren:* loopen, huppelen.
515 versta: de boterbloem, die de weide goud maakt, kleurt bij haar voetstappen nog sterker.
516 *beds:* bedding.
518 *rijp van pas:* juist geheel rijp.
geen moerbay: hier valt Adelaert zich zelf in de rede; nadat hij eerst Hageroos' mond een moerbei genoemd heeft, verbetert hij zich en zegt: neen! geen moerbei, maar twee morellen.
519 *roemen:* roem verkondigen.
levendige: schitterde.
520 *kool:* houtskool.
onder 't voorhoofd: blijkbaar heeft Hageroos, hoewel zij uit het Noorden afkomstig is, zwarte, d. i. donkerbruine oogen. Vondel ontleent dit beeld aan Italiaansche herderspoëzie, zonder er zich blijkbaar dieper in te denken. Twee regels verder blijkt zij blond haar te bezitten.
522 *eêl:* edel.
barrensteene: barnsteenen.
hechten: gespen.

Verhalen, daer mijn hert en ziel zich in verstrickt?

KOMMERYN.

Ick hoor, ghy hebt de bloem van 't lantschap uitgepickt.

ADELAERT.

Ja wel te recht de bloem; men praetme van geen tulpen,
Noch van Augustus zelf. Geen parlemoere schulpen
Zijn schooner dan dit vleesch. Zy hangt van melck en bloet
Te wonderlijck aen een. Maer zwijgh: de horen toet
Wat suf ick langer hier? men hoort den horen blazen.
Ick volgh mijn Hageroos, gelijck heur hont de hazen.

KOMMERYN.

Het heughtme, hoe weleer mijn Koeman, als een leeuw,
My nabrulde, in mijn jeught: nu treur ick, arme weeuw,
En ga met eenen voet, of liever met drie beenen

523 *hert:* hart.
526 *Augustus:* de Augustustulp, een beroemde en zeer kostbare tulp; dit vers is een herinnering aan den tulpenhandel, die omstreeks 1635 een vorm van speculatie vormde.
schulpen: schelpen. Schulp en schelp zijn woorden uit verschillende dialecten; wij gebruiken thans schelp in letterlijke beteekenis en schulp in de uitdrukking: in zijn schulp kruipen.
527 *hangt aen een:* is samengevoegd, gevormd.
528 *te wonderlijck:* zeer wonderlijk.
toet: weerklinkt.
529 *suf:* aarzel.
533 *ga;* wij zeggen: met een voet in het graf staan.
drie beenen: zinspeling op het raadsel van de Sphinx; 's morgens gaat het op vier, 's middags op twee, 's avonds op drie beenen. Het antwoord is, zooals ieder weet: de mensch.

In 't graf: zoo krimpt de tijt al lachende, of met steenen.
Hy gafme dwers bescheit, al vreaghde ick zonder ergh.
't Is beter dat men dit een oude kennis vergh,
En omzoeck', wie noch leef, wie doot zy, en begraven.
Hoe brengh ick noch dit schip behouden in de haven?
Waer blijft dit oude wijf? heur oogen vallen toe.
Van onlust: 't lichaem is van 't lange reizen moe.
Waer ga ick in een schure, of hoibergh, of in heggen
Best rusten dezen dagh? geen eten gaet voor 't leggen.
Hoe slaeptme 't hart in 't lijf! Nu went uw' tragen tret
Naer dezen huisman toe: de vaeck is 't zachtste bedt.

534 *krimpt:* eig. wordt korter, vandaar: gaat voorbij.
al lachende, of met steenen: met lachen en weenen. Steenen, thans geschreven „stenen", is een dialectische nevenvorm van ons „steunen" in de beteekenis: kermen, zuchten.
535 *dwers:* onbeleefd, bot.
zonder ergh: zonder kwade bedoeling.
536 *vergh':* vrage.
537 *omzoeck':* rondzoeke.
538 *dit schip;* dichterlijk voor: dit lichaam, anders gezegd: mijzelf.
539 *wijf:* vrouw, zonder beleedigende bijgedachten.
540 *onlust:* lusteloosheid.
542 *best:* het best.
geen eten gaet voor 't leggen: geen maaltijd gaat boven den slaap. *leggen* in plaats van *liggen* komt bij Vondel vaak voor. Oorspronkelijk is *leggen* het causativum van *liggen*, met de beteekenis dus van „doen liggen". Door echter veel vormen gelijk waren (*hij leit* beteekende zoowel „hij legt" als „hij ligt") heeft men de twee woorden steeds met elkaar verward, zooals thans in de spreektaal van veel personen nog altijd het geval is.
544 *huisman:* boer.
vaeck: slaap. Vergelijk de sprookjesgestalte Klaas Vaak.
keer en *tegenkeer* zijn de reien, waarvan de eene heen, de andere terug danst.

REY VAN LEEUWENDALERS.

KEER.

Wat sleipt een staertstar al allenden
En jammer na!
Als Goden zulck een' voorbo zenden,
Dan dient men dra
Dees springkaeêr naer te speuren,
Te mercken uit
Wat bron het spruit.
Dat vleck en volck zal treuren.

TEGENKEER.

Wy zagenze, als een roode roede,
Ten Westen staen
Van 't Oosten; als een zwaert, dat bloedde,
En halve maen,
Dit lantschap dreigen, uit ons teken,
Den Steenbok van
Den vader Pan,
Vergramt op deze streken.

545 *staertstar:* komeet, nog thans is de verbeelding van velen voorbode van onheil.
sleipt na: brengt met zich mee.
547 *voorbo:* voorteeken.
549 *springkaêr:* lett. springader, bron. Een nadere verklaring van de bedoeling van reg. 548-49 vindt men in de volgende regels.
552 *vleck:* dorp, plaats.
553 *roode roede:* beul.
554 *ten Westen staen:* het Westen aanvallen. Vergelijk de uitdrukking iemand naar het leven staan.
555 *van 't Oosten:* van het Oosten uit. Vondel zinspeelt hier op de aanvallen der Turken („halve maen") van de 15de tot de 17de eeuw.
zwaert dat bloedde: bloedig zwaard.
557 *dreigen:* bedreigen.
ons teken: de komeet begint haar loop in het sterrebeeld de Steenbok, die in het volgende vers wordt voorgesteld als de aan Pan gewijde, heilige bok.
560 *vergramt:* vertoornd; deze regel hoort bij Pan.

KEER.

De zee scheen mede ons ramp te voelen
En uit den bant
Gesprongen, 't voorspoock aen te spoelen.
Een walvisch strant.
De waterblazers, zijn gezellen,
Aen 't blazen luit,
Met open snuit,
Daer zanden hem bewellen.

561 *ons ramp:* Vlaamsche vorm, ook thans nog bij Vlaamsche schrijvers voorkomend.
562 *uit den bant gesprongen:* buiten de oevers getreden.
563 *voorspoock:* voorteeken.
565 *waterblazers:* andere walvisschen („zijn gezellen").
566 *aen 't blazen:* een uitdrukking zonder werkwoord, gelijk wij die ook nog kennen in uitdrukkingen als: en hij aan het loopen.
luit: luid.
568 *bewellen:* overmeesteren.
553–568 vermelden twee voorteekenen: een komeet en het aanspoelen van een walvisch. Deze twee gebeurtenissen hebben plaats gehad in het jaar 1577 en Vondel heeft ongetwijfeld de beschrijving daarvan voor oogen gehad, die P. C. Hooft (Nederlandsche Historien, boek XII; ed. 1703 dl. I blz. 546) er van geeft: „Des nachts voor den inval aldaar, quaamen, ter Heyde een zeedorp in Zuydthollandt, dertien oft veertien walvisschen zoo dicht onder 't landt gezwommen, dat er een aan strandt klemde. D'andere, om hem te verlossen, bliezen kraft van waater ter snuyt uit: en twee der voorbaarigsten bekoften hunne trouwhartigkeit met gelyk ongeluk. De grootste was lang luttel min dan vyftigh, hoogh by de veertien, breedt tien voeten ruym. Van de zelfste soort ongedierts, was, den tweeden van Hooymaant, in de Schelde tot Zaftinge, een aangekomen, lang achtenvyftigh, dik in de rondte drieënveertigh, breedt van staart oover de dertien voeten. Deeze zeldzaamheeden, als bediedtzels van genaakende ontsteltenissen, stonden den volke droeflijk voor: en noch het verschynen eener yslyke komeete oft staartstarre, die, geplant in den vyftienden graadt des Steenboks, haare roede uit het Westen naar 't Ooste strekte, en van den elfden in slaghtmaandt, bynaa ten eynde des Winters toe, 't aartsryk dreyghde,"

TEGENKEER.

Wy loopen vast naer vrouw Velleede
Om troost; zij spelt,
Maer geeft geen uitkomst op ons bede.
Ons vleck en velt
Blijft quijnen: vee, geboomte en menschen,
En ieder klaeght,
Een ieder vraeght,
Maer sterreft onder 't wenschen.

HET TWEEDE BEDRIJF.

HEEREMAN. VOLCKAERT. REY.

HEEREMAN.

De maen, na middernacht, een poos met eenen nevel
Betrocken, en vermomt, bescheen daer na den gevel
Van onze lantkappel, veel blijder danze plagh,
En schiep uit eenen nacht ('t is vreemt) een' klaren dagh.
De nachtuil, vledermuis, en nachtrave, uit hun nesten

569 *vast:* geregeld, voortdurend.
570 *spelt:* voorspelt.
572 *vleck:* plaats, dorp.
576 Versta: sterft zonder dat de wensch vervuld is.
578 *vermomt:* gesluierd.
579 *danze plagh:* dan zij vroeger deed. *Plag* is de regelmatige verleden tijd van het werkwoord *plegen*. Dat wij thans *placht* zeggen, komt door het veelvuldig gebruik van een onbepaalde wijs met *te* na dit werkwoord: „ik plag te loopen, te handelen, enz." Door verkeerd verstaan en daaruitvolgend verkeerd gebruiken, maakte men hiervan „ik placht te loopen, enz." zooals nu de eenige vorm is.
581 *nachtrave:* nachtvogel, uil.

Gevlogen, langh voor dagh, begaven zich ten westen,
En kozen piepende de zee, en 't zandigh strant.
Het vee rees t'effens op. Het dorre en drooge lant,
Dat eene wijl de lucht om regen scheen te prachen,
Zach groener, en begost de melckmeit aen te lachen
Wat dit bediet, versta een wijzer, die het hooft
Op zulcke tekens slijpt, en gaerne wort gelooft
In zijne wichelkunst : wij slaen' er naer in 't hondert
En eeren 't geen met recht de schrandersten verwondert.
Het zy dan wat het wil, het brenge ons heil in 't lant,
Byzonder dezen dagh ; nu Pan den wraeckboogh spant,
En daghvaert al het dorp om 't offer te bereiden

VOLKAERT.

Het volk vergaêrt, om hier den Heemraet te verbeiden.
Wat grimmelt 'er een drang van menschen onder een,
Zoo man, als wijf, en maeght, en knecht, en groot en kleen,
En oudt en jongk. Wat raet? Hoe stillenwe die zwarmen?

582 *ten westen:* westwaarts.
584 *t' effens:* tevens.
585 *prachen:* smeeken.
586 *begost:* begon.
587 *een wijzer:* een wijzere.
het hooft slijpt: het verstand scherpt.
589 *in 't hondert:* in het wilde.
592 *vergaêrt:* vergadert.
595 *grimmelt:* krioelt.
drang: gedrang, menigte.
596 *knecht:* jongeling.
597 *wat raet:* wat te doen.
stillen: kalmeeren.
zwarm: zwerm, massa.

De mannen morren vast : de vrouwen hoort men kermen.
O vader Pan, versterck den Heemraet met gedult :
D'onwetende gemeente ontzagh zich noit haer. schult
En misdaet op den hals der Heerschappen te laden.
Zy volght haer onbescheit, en laet zich naulijcks raden.
Dit buldrende onweêr, waeit hier jaerlijcks op de kust,
En steurt, een maent vooruit, de Raden in hun rust :
Maer gaenwe niettemin haer minnelijck gemoeten.
De burgery genaeckt, gereet om ons te groeten.

REY.

Welbore mannen, Pan behoede u lang gezont :
Wy wenschen 't uit ons harte, en uiten 't met den mont.

HEEREMAN.

Ghy vrome burgers, lang moet vader Pan u spaeren,
En haelen uw geluck in top met uwe jaeren :
Ons jammert u te zien zoo jammerlijck gestelt.
De koeien eten gras en klaver, langs het velt ;

598 *vast:* voortdurend.
600 *gemeente:* volk.
ontzagh zich noit: schroomde nooit.
602 *onbescheit:* onverstand.
604 *steurt:* stoort.
605 *gemoeten:* ontmoeten, tegemoet treden.
607 *Welbore mannen:* welgeboren mannen, de titel van Heemraden, dus van Heereman en Volckart.
Pan behoede u: gevormd naar de gewone uitdrukking „God behoede u." De heidenen in dit stuk kennen God niet en aanbidden Pan, wat Vondel hier aardig weet te gebruiken.
609 *moet:* moge.
610 *haelen in top:* vermeerderen.
611 *jammerlyck gestelt:* in jammerlijken toestand.

Ghy eet uw eigen hart, beknelt gelijck met hoepen
Van stael, zoo menighwerf de Zoendagh, uit-
geroepen,
Den Heemraet roept tehoop, op dat hy wijsheit
schaff',
En langkzaem zich berade, om d'opgeleide straf
Te schutten naer hun maght, of immers te ver-
minderen;
Het welck men noit voorheen kost keeren, noch
verhinderen.
Betrouw ons 't beste toe: men handelt hier ter steê
Niet ruw, en onbedacht: het kost ons kindren meê.
Hier gelt noch goet, noch bloet, noch haet, noch
gunst, noch voordeel
De hoofden staen gelijck: de blinde strijckt het
oordeel.

REY.

Welbore mannen, ghy spreeckt redelijck en wel.
Beschuldighden wy u, zoo most de lantkappel,
Waer uit men 't lot verwacht, met boosheit zich
besmetten,
Als ghy de lotbus laet voor vrouw Velleede zetten,
Die eenen naem uit twee beslote ceêlen treckt,

613 *eet:* verteert.
gelijck met hoepen: als het ware met hoepels, ringen. Hoepels werden gelegd om een ton, om de duigen bijeen te houden.
614 *Zoendagh:* dag van den zoen of boete.
615 *roept te hoop:* bijeenroept.
617 *schutten:* afwenden.
immers: althans.
618 *kost:* kon.
619 *betrouw:* vertrouw.
ter steê: ter plaatse.
620 *versta:* het kost ons ook onze kinderen.
622 *de blinde:* het blinde noodlot.
strijckt: velt.
625 *verwacht:* afwacht.
626 *Velleede:* ontleend aan de geschiedenis van Claudius Civilis.
627 *beslote ceêlen:* gesloten brieven.

En noemt hem, die ten zoen des grammen Vee-
godts streckt,
Voor 't Leeuwendaelsch gewest. Neen mannen,
wy betrouwen
U beter toe. Het volck, dat zich geneert met bouwen
En karnen, past een hart zoo rein, als melck en
room,
Geen erghwaen: neen by Pan, wy achten u te
vroom.
Daer schort het niet, dat wy van daegh u komen
moeien.
Wy gaen met koeien om, maer slaghten paert
noch koeien,
Die achteruit slaen, en hun voêr met voeten treên.
Wy zijn met Heemraets keur en loting wel te vreên.
En komen slechts geport door 't huilen, en het
schreeuwen
Van 't vrouwvolck, als ghy ziet, ons wyven, en
ons weeuwen,
En oude besten, elk voor ander dus belaên;
De vrijster om een' knecht, de moêr om 't kint
begaen,
De zuster om den broêr, de peten om haer neven.
Wy bidden, stelt de keur, en uwe stem te geven

628 *ten zoen streckt:* als offer dient.
630 *zich geneert:* zich onderhoudt.
bouwen: landbouw.
631 *past* enz.; versta: het volk betaamt een rein hart, geen arg-
waan.
633 *schort:* mankeert.
moeien: lastig vallen.
634 *slaghten:* gelijken.
636 *keur:* keuze.
637 *geport:* aangedreven, aangespoord.
639 *besten:* oude vrouwen.
elck voor ander: voor elkander.
belaên: bedroefd, bezwaard.
641 *neven:* peetkinderen.
642 *keur:* keuze.
stem: toestemming.

Tot loting, uit, tot dat de zon de middaghlijn
Vergulde, en loop' voorby, en uit den zuiden schijn.
Men heeft dan tijts genoegh om 't offer te bereien,
Te zuivren aan de beeck, te kranssen, te beschreien.
Ay mannen, doet zoo veel ons vrouwluy tot gerijf.
Al die hier huilen, rijt de doot van angst door 't lijf.

HEEREMAN.

't Is reden dat het bloet zijn eigen bloet beklage,
De moeder voor haer kint, haer vleesch, oock zorge drage,
Niet min dan eenigh dier, of vogel voor het jong.
De koe bemint het kalf, en lickt het met de tong:
De merrie, in de weide stal, het weeligh veulen.
De zwaluw aest het nest, en vaert 'er mede uit speulen:
En wat maeckt d'oievaêr van 't hooge nest al werck?
Toen over menigh jaer het oosteint van ons kerck
Verbrandde, zagh men zelf hoe d'ouden, zoo bewogen,
Dan uit, dan in den roock, rontom de jongen vlogen,
En troosten hun gebroet, het kale en naeckte kroost;
Dat piepte vast om hulp: maer als 'er langer troost

643 *middaghlijn:* lijn op den zonnewijzer, die 12 uur in den middag aanduidt.
644 *vergulde:* bestrale.
645 *bereien:* bereiden.
647 *tot gerijf:* ten gerieve, om der wille van.
648 *rijt de dood door 't lijf:* hebben den dood in het hart.
653 *weeligh:* vroolijk, dartel.
654 *aest:* spijzigt.
vaert: gaat.
656 *over:* voor.
657 *d'ouden:* nl. ooievaars.
659 *troosten:* troostten.
gebroet: broedsel, jongen.
660 *vast:* voortdurend.
langer: meer.

Noch redding quam, en 't stroo in lichten brant geraeckte,
Zoo vlogen vaêr en moêr op 't nest, dat brande, en kraeckte,
En lieten zich tot asch verbarnen met hun nest.
Natuurlijck doet het al, wat leven teelt, zijn best
Om d'afkomst ga te slaen, te helpen, te behoeden.
Al zweert ons niemant dit, wy kunnen 't wel bevroeden:
Een mensch is block noch steen; veel minder, vaêr, en moêr.

REY.

De Heemraet vat het recht, als mannen, wien het roer
Van deze Vryheit past te houden en te stuuren,
Zoo lang ghy Heereman en Volckaert elck zijn buuren
Verdadight, kan ons dorp noch overende staen.

VOLCKAERT.

Maer 't is geen noot, datze al zoo bijster zijn belaên:
Het lot gelt een' alleen, en nimmermeer ons allen.

REY.

Een ieder zorght dat dit zijn bloet te beurt moght vallen.
Eer 't lot bekent is, vreest een ieder wien het gelt.

663 *verbannen:* verbranden.
656–663 Een dergelijk voorval heeft te Delft in 1536 plaats gehad.
664 *natuurlijck:* van nature.
het al: alles.
bijster: buitengewoon.
belaên: bedroefd.
673 *nimmermeer:* geenszins.
674 *zorght:* vreest.

VOLCKAERT.

Waer toe de keur van 't lot dan langer uitgestelt?
Het lotrecht ga zijn' gangk, zoo raeckt men uit dit vreezen.

REY.

Geen huisman is zoo wijs, die weet wat dit magh wezen:
Ons vrouwvolck heeft te nacht vervaerelijck gedroomt.

HEEREMAN.

Het vrouwvolck is by nacht wel tienmael meer beschroomt
Dan over dagh. Des nachts verdubblen en verslimmen
De zorgen. D'avontzon verlengt de zwarte schimmen.
Maer laet ons hooren: waer komt dit gedroom op uit?

REY.

'k Geloof Velleede zou niet raên wat dit beduit.
Met oorlof, dat wy dus vrypostigh 't hart uitschudden.
Een groene weerwolf greep een lam uit al de kudden,
En sleipte 't by de keel al bloênde langs den wegh;

676 *keur:* beslissing.
677 *lotrecht:* beslissing door het lot.
679 *vervaerelijck:* verschrikkelijk.
680 *beschroomt:* bevreesd.
681 *verslimmen:* verergeren.
682 *schimmen:* schaduwen.
685 *met oorlof* met verlof.
vrijpostigh: vrijmoedig.
686 *weerwolf:* mythisch wezen, dat een mensch was die 's nachts een wolvengedaante aannam. Het woord beteekent eigenlijk: manwolf. („weer", oud-Germaansch woord voor „man", zoo bijv. ook nog in „weergeld.").

Dit droomde Duif, en hoe, ter zijde uit eene hegh,
Een bock, zoo root als vier, hem quam op 't lijf gesprongen.
Dat hy dien roof terstont most slaecken, en gedwongen,
Verandert scheen van aert, ja macker dan een lam.
Ons Maghtelt zagh den vloet noch hooger dan de Dam:
En toenze kreet, als of de zeesluis door wou breken,
Zoo viel het water kort, en hielt zijn oude streken.
Maer Elsbuur zagh ons dorp belanden op een wrack
Aen d'allernaeste duin. Een dorre tuineick sprack
Bescheidelijck en broght in 't licht geheimenissen
Van wonderlijck belang, die Godtschalck niet zou gissen,
Noch Waermont, die by nacht, gelijck de katten, ziet.
Twee stammen, versch geplant aen weêrzy van den vliet,
Vereenighden van zelf, voor Lutgers slapende oogen,
En werden met een schors bekleet, en overtogen.
Ick zwijgh van andren praet, het luide zot, of vroet;
De wyven zien wat nieuws uit droomen tegemoet.

688–701 *Duif, Maghtelt, Elsbuur, Lutger,* namen van enkelen van „ons vrouwvolck" uit reg. 679.
689 *vier:* vuur.
690 *slaecken:* loslaten.
692 *de Dam:* Leeuwendael wordt hier als Amsterdam voorgesteld.
693 *kreet:* riep.
694 *kort:* plotseling.
695 *belanden:* letterlijk: aan land komen.
696 *tuineick:* eik.
697 *bescheidelijck:* duidelijk.
broght in 't licht: openbaarde.
698 *Godtschalck en Waermont:* volgens hun namen blijkbaar wijze mannen met zienersgave.
701 *vereenighden:* vereenigden zich.
702 *overtoghen:* overtrokken.
703 *vroet:* wijs.

Zy hopen op geluck, en dat de kans kan keeren.

HEEREMAN.

Wy wenschen 't oock. De hoop op beter kan niet deeren.
Wy zullen met de keur heel langzaem gaen te werck.
Een ieder brenge vast geschenken naer de kerck,
En bidde dat het naer ons wenschen uit magh vallen.

REY.

Dat geef, dat gunne ons Pan, behoeder van de stallen.

VOLCKAERT.

Hier komen Lantskroon zelf en Groote Vrerick aen :
Die beide moeten eerst elckandere verstaen,
En polssen, eerwe noch op 't wichtigh stuck vergaren.

HEEREMAN.

't Valt mackelijcker vee dan menschen te bewaren :
Men stuur' het hoe men wil, wie stuurt het elck te pas?
Nu gaenwe, Volckert : 'k wou wel dat het avont was.

LANTSKROON. VRERICK.

LANTSKROON.

De noot verdaghvaert ons in 't jaer maer eens te zamen.

keur : keuze.
vast : voortdurend.
behoeder : beschermer.
Lantskroon : is de aanvoerder der Zuidzijde, *Groote Vrerick* van de Noordzijde.
't wichtigh stuck : de belangrijke zaak.
vergaren : vergaderen.
bewaren : bewaken, besturen.
elck te pas : baar ieders zin.
noot : noodzaak.
verdaghvaert : roept ter vergadering.

VRERICK.

Ick wensche, kost het zijn, iet heilzaems te beramen.

LANTSKROON.

Ick mede : ons onheil heeft nu lang genoeg geduurt,
En menigh jeughdigh borst dit met den hals bezuurt.
Het zaet van tweedraght teelt zoo wrange en bittre vruchten.

VRERICK.

Zoo gaet het, daer de buur zijn' buurman niet magh luchten.

LANTSKROON.

'k Vervloeck het al wat zaet van twist en tweedraght zaeit.

VRERICK.

Men heeft van wederzijde een' oegst van ramp gemaeit,
En meer dan eens in 't jaer ; men maeit het alle dage.

LANTSKROON.

Men kent den vrede best, na'et voelen van die plage.
Wat middel om aen rust te raecken onderling?

VRERICK.

Indien uw Zuidtzijde eerst ons Noortzijde onderging.

718 *iet:* iets.
719 *mede:* ook.
720 *borst:* jongeling. Zie de noot bij vs. 373.
722 *luchten:* eigenlijk ruiken. Wij zeggen ook : iemand niet kunnen luchten of zien.
721 *van van wederzijde:* aan beide zijden.
oegst: oogst.
726 *kent den vrede best:* leert den vrede het best kennen.
727 *onderling:* gemeenschappelijk.
728 *onderging:* zich onderwierp.

LANTSKROON.

Maer niemant weet van schult, en schuift het op ander.

VRERICK.

Zoo blijft men overhoop krackeelen met malkander.

LANTSKROON.

Van weêrzy wort vereischt een scheitsman van 't geschil.

VRERICK.

Het scheiden valt zeer licht, daer ieder luistren wil.

LANTSKROON.

Men most elckanderen al 't oude leet vergeven,
En reppen niet van 't gene aen weêrzy wert misdreven.
Wat eens gedaen is, kan men nimmermeer ontdoen.

VRERICK.

Verstont een ieder dit, wy raeckten aen den zoen.

LANTSKROON.

Noch staet ons echter scherp te luistren wat het lot zeit.

VRERICK.

Eerst onderling verzoent, en echter, met de Godtheit.

730 *overhoop:* op een hoop.
732 *scheiden:* beslissen door scheidsgerecht.
735 *ontdoen:* ongedaan maken.
736 *verstont:* begreep.
zoen: verzoening.
737 *staet ons:* past ons.
scherp: nauwkeurig.
738 *echter:* later.

LANTSKROON.

Ghy spreeckt zeer wel: de mensch verzoen' zich eerst met mensch.

VRERICK.

Mijn naem is rijck van vrê: 't is vrede al wat ick wensch.

LANTSKROON.

Mijn naem de kroon des lants: ick help den lant-vrê kroonen.

VRERICK.

Och, wenschtenze al om pais, en vrede, die hier woonen!

LANTSKROON.

Mijn Heemraet Heereman wenscht hartelijck om vree.

VRERICK.

Mijn Heemraet Volckert wenscht uit al zijn hart dit meê.

LANTSKROON.

De vroomsten onder ons zijn oock tot pais genegen.

VRERICK.

De slimsten onder ons versteuren zulck een' zegen.

LANTSKROON.

De slimsten onder ons zijn van geen beter aert.

740 *rijck van vrê:* omschrijving van zijn naam Vrerick.
741 *kroon des lants:* omschrijving van zijn naam Lantskroon.
742 *pais en vrede:* synonymen, die ook aan het slot van het drama voorkomen.
745 *vroomsten:* verstandigsten.
746 *slimsten:* slechtste.

VRERICK.

De baetzucht treckt genot uit 's anders qualijck-
vaert.

LANTSKROON.

Men banne d'eige liefde, om eenmael te beginnen.

VRERICK.

Zoo most men om 't genot zijn nabuur niet be-
minnen;
Maer koopen pais en vrede, oock met zijn eige scha.

LANTSKROON.

Wy mercken het gebreck: maer 't heelen komt
te spa.
't Gebreeckt aen vreedzaemheit: dit kruit wil
qualijck wassen,
Dewijl men sloft op 't wiên van 't onkruit wel
te passen.
Een ieder past met vlijt zijn nabuurs hof te wiên,
In 's anders wooning gaen, en t'huis niet naeu
te zien;
Dies leggen huizen wilt en woest, en zonder zeden.

VRERICK.

Het domme en stomme vee gehoorzaemt eer de
reden.

748 *baetzucht:* baatzuchtigheid.
qualijckvaert: tegenspoed.
749 *eige liefde:* eigenliefde.
750 *om 't genot:* om het voordeel.
753 *gebreeckt:* ontbreekt.
kruit: plant, n. l. de vreedzaamheid.
754 *sloft:* nalatig is.
passen: acht te slaan, er voor te zorgen.
755 *past:* zorgt er voor.
757 *leggen:* liggen.
zonder zeden: onbeschaafd.
758 *eer:* eerder dan menschen n.l.

Men leidt het zonder toom, en drijft het zonder stock.
Het vecht wel onderling, maer voedert geenen wrock:
Het nut gemeene weide, en zal geen' macker pramen:
Genaeckt de wreede wolf, het steeckt de hoorens t'zamen:
Zoo heeft het in 't gemeen te vyant, of te vrient.
Verstont dit Leeuwendael, het wert 'er van gedient.

LANTSKROON.

't Is kunst zijn eigen nut en nadeel recht te kennen.

VRERICK.

De schade leer' den mensch, die traegh tot deught kan wennen.
Een ezel stoot maer eens zich aen den zelven steen;
De mensch wel zevenmael, en denckt niet om zijn been.

LANTSKROON.

De reuckelooze voel' zijn jammer dan in 't ende.

VRERICK.

Zoo vaeren menighten ten grave in hun ellende.

LANTSKROON.

Zy wijten het zich zelfs, die niet te raden zijn.

760 *voedert:* koestert.
761 *nut:* benut, gebruikt.
pramen: kwellen, hinderen.
762 *genaeckt:* nadert.
763 *in 't gemeen:* gemeenschappelijk.
764 *wert gedient:* trok er nut van.
766 *traegh:* langzaam.
769 *reuckelooze:* roekelooze.
770 *vaeren:* gaan.
771 *die niet te rade zijn:* bijzin bij: *zij*.

VERICK.

Met reden, want zy zelfs zijn oirzaeck van hun pijn,
Oock dat onschuldigen om zulck een woestheit lijden,
Met recht beklagens waert, in onze ondanckbre tijden.

LANTSKROON.

Ondanckbaer wel te recht voor veel genoten goet,
In pais, die neering baerde, en weelde, en overvloet;
Die baerden hoovaerdy, verwaent, en trots, en smadigh:
Zoo quam de tweedraght voort, te byster en baldadigh,
In 't midden van het feest, geviert ten roem van Pan.
Men at'er, en verdronck de zinnen in de kan,
Zoo dat men tot gevecht en messen quam, van woorden.

VRERICK.

Hoe bulderde in dien storm het Zuiden tegens 't Noorden?

772 *zelfs:* zelfs.
773 *oock dat;* afhangend van *oorzaeck* in het vorige vers.
774 *ondanckbre:* onaangename.
775 *wel te recht:* is wel het echte woord.
776 *pais:* vrede.
baerde: voortbracht.
777 *smadigh:* hoovaardig, eig. smadend, verachtend op anderen neerziend.
778 *bijster:* overdadig.
baldadigh: misdadig.
775–778 vormen een bedekt verwijt aan de aanleggers van den opstand tegen Spanje.
779 *het feest:* vg. den Inhoudt.
780 *de zinnen:* het verstand.

LANTSKROON.

Den stercken Waerandier en Duinrijck stont dat dier.

VRERICK.

Geluckigh voeren zy uit dat krackeel van hier.

LANTSKROON.

Wel eerelijck, maer voor hun vrouwen ongeluckigh.

VRERICK.

De hemel zette om hen zijn aenzicht droef en druckigh,
En bleef veel dagen staen in die bedruckte ploy.
De koey vergat het gras : het paert zijn voêr en hoy.
Het bosch verschoot zijn groen : de boom vergat te groeien.
Hoe zagh 'er 't vleck toen uit, dat heerlijck plagh te bloeien,
Gelijck een wijngertranck, die langs den gevel klimt?
Hoe is de weerelt voort, gelijck de munt, verslimt?

783 *Waerandier en Duinrijck:* vgl. den Inhoudt.
stont dat dier: kwam dat duur te staan.
784 *krackeel:* strijd, twist.
van hier: van de aarde weg. Zij zijn n.l. reeds gestorven.
785 *eerelijck:* eervol.
786 *druckigh:* bedrukt, treurig.
787 *ploy:* plooi.
788 *koey;* dialectische vorm voor „koe", ontstaan door invloed van het meervoud „koeien".
789 *verschoot:* verloor.
790 *vleck:* dorp, plaats.
plagh te bloeien: vroeger bloeide.
792 *voort:* voortaan.
verslimt: slechter geworden.
gelijck de munt: muntverslechtering was in het laatst der middeleeuwen, en ook nog later een bron van inkomsten voor den vorst, zeer ten nadeele van den handeldrijvenden stand.

LANTSKROON.

Hoe wortze dagelijcks, van schalck en slim, noch slimmer?

VRERICK.

Ten zij een Godt dit keere, ons onheil redt zich nimmer.

LANTSKROON.

Wie zelf zijn handen rept, die wort van Godt geredt.

VRERICK.

Het slimste is, dat de twist al heeft zijn ploy gezet.

LANTSKROON.

Men wanhoop niet : de tijt verandert de gemoeden.

VRERICK.

't Waer lang geschiet, vergat de wrock de wraeck te voeden.

LANTSKROON.

Ick ra voor eerst, dat elck den andren williglı wijck',
En meerder minder niet om baet verongelijck',

793 *schalck :* misdadig.
slim : slecht.
794 *keere :* afwende.
795 *rept ;* eig. beweegt.
796 *zijn ploy gezet :* zijn aard gegeven.
797 *gemoeden :* gemoederen.
798 *lang :* reeds lang.
vergat de wrock : indien de wraakzucht naliet.
voeden : voedsel geven aan.
799 *ra :* raad.
voor eerst : in de eerste plaats.
willigh : vrijwillig.
800 *meerder :* de sterkere.
minder : de zwakkere.
om baet : uit winzucht.
verongelijck : te kort doe.

Zoo kost rechtvaerdigheit den vrede haest gemoeten.

VRERICK.

Och quaemze, en stroiden wy olijven voor haer voeten!
Ick zaegh dit oude vleck vergroot, en uitgeleit.

LANTSKROON.

Wat raet, nu ons de keur alreede is aengezeit?
Wou Pan zich met een' bock of witten ram vernoegen.

VRERICK.

Al eischte hy een kudde, ick riedt dat wyze sloegen.

LANTSKROON.

Zou 't oock geraden zijn te zien of 't kon volstaen?

VRERICK.

En quam dat avontuur dan avrechts te beslaen?

LANTSKROON.

Men gaf dan tijts genoegh het geen wy hem beloofden.

VRERICK.

En trof de wilde knodts dan 't volck, en al de hoofden?

801 *kost:* kon.
haest: weldra.
gemoeten: ontmoeten, te gemoet treden.
803 *vleck:* plaats, dorp.
uitgeleit: uitgelegd, vergroot.
804 *keur:* keuze.
aengezeit: bevolen.
806 *riedt dat wyze sloegen:* zou aanraden dat wij slachtten.
808 *avrechts:* verkeerd. Het woord is samengesteld uit *ave*, d. i. af, en *recht*, en beteekent dus: van het rechte af.
quam te beslaen: mocht afloopen.
809 *tijts genoegh:* bijtijds.
810 *wilde knodts:* knots van den wildeman.

LANTSKROON.

Het was om beters wil een stoute kans gewaeght.

VRERICK.

't Is haest gewaeght, dat lang en eeuwigh wordt beklaeght.

LANTSKROON.

Men moght zich liever eerst bevragen by Velleede.

VRERICK.

De Priesterin van Pan zou staen op d'oude zede.

LANTSKROON.

Vermagh een Godtheit niet te scheiden van haer recht?

VRERICK.

De meester laet zich niet bedillen van den knecht.

LANTSKROON.

De Godtheit kan en magh den schuldigen wel sparen.

VRERICK.

Wanneer haer dit behaegh', dan zal zy 't openbaren.

LANTSKROON.

Maer 't wachten valt te lang: men stort vast jeughdigh bloet.

811 *het was een stoute kans gewaeght:* het zou zijn een vermetel kansspel wagen.
812 *haest:* snel.
813 *zich bevragen:* uitsluitsel vragen. Het werkwoord komt bij ons alleen nog voor in de versteende uitdrukking: *te bevragen bij.*
814 *d'oude zede:* de oude gewoonte.
815 *scheiden:* afstand doen.
819 *vast:* voortdurend.

VRERICK.

Wat middel voor dit quaet, of liever noodigh goet?

LANTSKROON.

Ick raem 'er naer, en wensch dat wy een middel vonden.

VRERICK.

De tijt is kort : wy staen aen dezen dagh gebonden
Wel stip : de Roeper heeft ons lang te keur gedaeght,
En 't gansche lant rontom van 's volcks gekerm gewaeght.
Het volck verzuimt zijn vee, en heeft noch hart, noch zinnen.

LANTSKROON.

Wat baet gekerm, indien het kermen niet kan winnen?

VRERICK.

Gekerm heeft menighmael der Goden wrock verzacht.

LANTSKROON.

Maer in geen twintigh haer : zy luistren naer geen klaght :
Met deernis hoort de mensch het blaten van de-lammeren!

820 *noodigh goet:* noodzakelijk goed. Vrerick noemt de ramp die over Leeuwendael gekomen is, een noodzakelijk goed, omdat het 't eenige middel is, om het gepleegde onrecht goed te maken.
821 *raem:* gis.
822 *staen gebonden:* zijn gebonden.
823 *stip:* stipt, nauwkeurig.
Roeper: heraut.
te keur gedaeght: tot de keuze opgeroepen.
824 *gewaeght:* weerklinkt.
825 *verzuimt:* veronachtzaamt.
826 *winnen:* winst brengen.
828–829 De nadruk ligt op *zij*: de goden luisteren naar geen smeekbede, terwijl de mensch met deernis het blaten der lammeren aanhoort.

VRERICK.

Onnoosle dieren, och men moet zich uwer jammeren.

LANTSKROON.

Men vindt oock menschen, die niet min onnoosel zijn.

VRERICK.

Onnooslen in der daet, onnooselen in schijn.

LANTSKROON.

De schijn bedrieght 'er veel, en is gewoon te liegen.

VRERICK.

De schijn kan menigh mensch, doch nimmer Godt bedriegen.

LANTSKROON.

Hoe menigh zeilt den schijn en schaemte en eer voorby.

VRERICK.

Dat leert d'ervarenheit aen uwe en mijne zy.
De schapen laten zich van stof en vuilnis wassen;
Daer 't zwijn zich mest in slijck en modderige plassen.
De menschen aerden elck naer een byzonder dier.

830 *onnoosle:* onschuldige.
jammeren: erbarmen.
831 *min:* minder.
onnoosel: onschuldig.
832 *Vrerick* werkt de opmerking van Lantskroon nader uit: er zijn menschen die onschuldig zijn in werkelijkheid, en anderen die het alleen maar in schijn zijn.
835 *zeilt voorbij:* bekommert zich niet om.
836 *ervarentheit:* ervaring.
839 *bijzonder:* ander, afzonderlijk.

Wie op de troni merckt, bekent het aen den zwier,
Oock dickwils aen 't geluit, en zoo verscheide klancken.

LANTSKROON.

My dunckt ick hoor geluit : sta vast : het wil 'er wancken.
Hier komen Warenar en Govert naer ons toe.
't Zal best zijn datwe gaen : ick ben dit buldren moe.
De Heemraet komt met hun, die magh hun klaghten hooren

VRERICK.

Vergeefs de rust gezocht ; ick geef den moedt verloren.

VOLCKAERT. HEEREMAN. WARNER. GOVERT.

VOLCKAERT.

d'Een bouwt, en d'ander breeckt : wat hoop van vrede is hier?

HEEREMAN.

Wy lesschen vast den brant : een ander blaest in 't vier.

VOLCKAERT.

Men viert den offerdagh met buldren en met razen.

840 *troni :* gelaat.
merckt : het, acht slaat.
zwier : uitdrukking.
841 *geluit :* spraak.
verscheide klancken : verschillende manieren van spreken.
842 *het wil 'er wancken :* er zal wat te doen zijn.
844 *buldren :* geschreeuw.
847 *bouwt :* bouwt op.
breeckt : breekt af.
848 *lesschen :* blusschen.
vast : voortdurend.

WARNER.

De knechts verguizen nu de meesters, en de bazen :
Dat tuight dees arme haen, met zijn' gebroken poot.

GOVERT.

En wat getuight dit lam? ick vischte 't uit de sloot,
Daer Warnaers dogh het joegh. Wat kan een lam verbeuren?
Zoo 't niet verdroncken waer, ick zou het feest niet steuren
Om zulck een kleinicheit: maer ieder moeit zijn scha.
Die hont bast nacht en dagh zoo vee als menschen na :
Hy bijtze oock wel in 't been, en komtze al stil bestoken.

WARNER.

En had mijn haen zijn' poot bij ongeval gebroken,
Ick trooste 't my : maer nu komt Goverts knecht zoo wijt,
Dat hy moedtwillighlijck een' eicken kneppel smijt
In 't hondert, in den hoop, daer al de hoenders picken
De boeckweite op mijn werf. Zijn dit geen fraeie sticken?

verguizen : smaden.
tuight : getuigt.
verbeuren : misdoen.
steuren : verstoren.
ieder moeit zijn scha : zijn schade brengt ieder in actie. *Scha* is onderwerp, *ieder* lijdend voorwerp.
bast : blaft.
bestoken : bedreigen.
bij ongeval : door een ongeluk.
ick trooste 't mij : ik zou mij er overheen zetten.
komt zoo wijt : gaat zoo ver.
kneppel : knuppel.
in 't hondert : in het wilde weg.
werf : erf.
sticken : daden, eig. stukken.

De kneppel treft den haen, die tuimelt ginder heen.
Men loopt naer Rokam zien, en ziet' er hoe zijn been
By 't lyf, gelijck een slet, blijft hangen. Wie kan 't heelen?
Nu krijt al 't huisgezin, en steeckt wel vijftien keelen
En klocken 'teffens op. Op zulck een buurgerucht
Nam Goverts knecht by tijts, huis uit, huis in, de vlught.
Het was hem oock geraên.

HEEREMAN.

't Is lang genoegh gekeven.
Laet Govert hem een' haen gewilligh wedergeven.
Men vechte om geenen haen, om geen verdroncken lam.

WARNER.

O Rookam, och, hoe hangt uw dubble kroon en kam
Zoo slap, gelijck uw baert. Wie kan dess scha vergoeden?
Waer vindt men uws gelijck? Neen Govert, ghy zult bloeden:
Die moedtwil is te groot.

GOVERT.

En wie vergoedt mijn lam?

863 *tuimelt:* valt.
864 *loopt zien;* thans: loopt om te zien, of: gaat zien.
Rokam: Roodekam.
been: poot.
865 *slet:* vod, afgescheurde lap.
heelen: herstellen.
866 *huisgezin:* van den haan n.l.
867 *klocken op*: kakelen luid.
t' effens: tegelijk.
873 *baert:* lel van den haan.
874 *bloeden:* betalen.
875 *moedtwil:* misdaad.

WARNER.

Men wijte een' dollen dogh dat dit om 't leven quam.

VOLCKAERT.

De meester van den dogh moet zelf de schult vergelden.

WARNER.

Wie weigert hem een lam? Maer zelden, al te zelden
Zagh iemant zulck een' haen, als Rookam, in ons vleck.
Wat haen, hoe bits hy was, boot hem vergeefs den beck?
Wie was niet doof of blint, die zich in 't perck liet hooren?
Waer vocht ooit haen zoo trots, met slaghpen, beck, en sporen?
Al stack hy op zijn aêm, al quam langs 't lijf het bloet
Gedropen van het hooft, noch hielt de kamper moedt,
Dat 's vyants veder stoof: dan stont hy als een muurwerk.
Hoe trots was hy van gangk! Wat droegh die gast een uurwerck

879 *vleck:* corp.
880 *bits:* strijdlustig.
boot hem den beck: daagde hem uit tot den strijd.
vergeefs: zonder resultaat.
881 *wie was niet doof of blint;* versta: wie werd niet terstond doof of blind.
perck: strijdperk.
882 *slaghpen:* vleugel.
883 *stack hij op zijn aêm:* bleef hij in zijn adem steken.
884 *kamper:* strijder.
885 *veder:* veeren.
886 *die gast:* die knaap. Thans nog zeer gewoon in de volkstaal, o. a. te Amsterdam.
uurwerck: de verklaring hiervan ligt in de volgende regels.

In zijnen kop! Hoe ficks, hoe klaer en helder plagh
Hy lant en dorp rontom te wecken voor den dagh!
Bezie zijn pluimen vry, die roode en goude veeren.
O Rookam, wie dit ziet, die moet zich uwes deeren.

GOVERT.

Ghy zwijght nu wat al schade ons Zuidtzy heeft geleên.
Haer honinghkorven zijn de kappen afgesneên.
En om wat honinghs ging de gansche stock verloren.

WARNER.

Ghy liet uw' waterhont ons vogelkoien stooren
Om eenen teelingk, en verjoeght de gansche vlught.
Zoo wort de koy geschent : de vogel schuwt dees lucht.

GOVERT.

Ghy houwt van boven neêr, dat boom en stam verwatert,
En uitgaet : is 't niet fraey? dan lacht men, dat het schatert.

888 *voor den dagh:* voor het aanbreken van den dag.
889 *pluimen:* veeren.
vrij: gerust.
890 *uwes deeren;* deernis met u hebben.
891 *zwijght:* verzwijgt.
893 *stock:* bijenvolk. Vergelijk het Duitsch Bienenstock.
894 *waterhont:* soort jachthond.
stooren: verstoren.
895 *teelingk:* taling.
896 *geschent:* geschonden. Schenden was oorspronkelijk een zwak werkwoord.
dees lucht: deze landstreek.
897 *houwt van boven neêr:* kapt het hakhout maar raak.
verwatert: verrot.
898 *uitgaet:* sterft.

WARNER.

Ghy licht een anders fuick, en zinckt haer in de kil,
Of vischt in 's buurmans sloot en wateringe al stil.

GOVERT.

Ghy zet by schemering 't verlaet al heimlijck open,
En laet een' bracken vloet in velt en ackers loopen,
Die quijnen jaeren lang, vergeven door dien wrock.

WARNER.

Hoe dickwils tastte uw herck wel over in ons block?

GOVERT.

Ghy tast wel achter om naer iemants schaer, en kouter,
Of draeght ons koren van den molen: wie is stouter?

WARNER.

Ghy melckt een anders koe, by klaren lichten dagh:
Dat bleeck niet lang geleên, toen Melcker quam op slagh.

899 *zinckt:* laat zinken.
kil: diepte in het wzter.
900 *wateringe:* wetering.
901 *verlaet:* sluis.
902 *bracken vloet:* brak water (d. i. zeewater en zoetwater gemengd).
903 *vergeven:* vergiftigd.
wrock: daad van wraakzucht.
904 *herck:* hark.
block: afgesloten gedeelte grond. Wij spreken nog van een blok huizen.
905 *achter om:* heimelijk.
schaer: ploegschaar.
kouter: ploegmes.
906 *draeght:* neemt weg.
stouter: vermeteler.
907 *klaren lichten dagh;* thans: klaarlichten dag. De oudere uitdrukking is juister: *klaar* beteekent „helder".
908 *op slagh:* bij het feit zelve.

GOVERT.

Ick wist dien buit zoo stil by avont niet te morssen,
Als Grijp, die 's nachts wel durf op 't velt ons gerven dorssen.

WARNER.

Had Gijs den springhengst korts den staert niet afgeknipt
Om 't paertshair? evenwel is hy 't gevaer ontslipt.

GOVERT.

Wie stack den driescht in brant? wie queet zich lest zoo wacker,
En wierp by doncker nacht dat onkruit in den acker?

WARNER.

Wie groef ons knijnshol op? wie dorst ons watering
Vergeven, dat men niet dan doode visschen ving?

GOVERT.

Wie zagh ter middernacht, wanneer de menschen droomen,
Die nachtrave Eerijcks ooft afschudden van de boomen?

WARNER.

Waer vont men oit in 't lant een visschers maet zoo kloek,

909 *morssen:* verbergen.
910 *durf:* durft Zie noot bij vs. 105.
gerven: garven.
912 *paertshair:* paardenhaar.
evenwel: toch.
913 *driescht:* braak liggend land.
queet zich zoo wacker: deed zijn taak zoo flink.
915 *knijnshol:* konijnenhol.
watering: wetering.
916 *vergeven:* vergiftigen.
918 *nachtrave:* nachtelijke dief.
919 *kloek:* handig.
hoeck: vischhaak.

Dat hy op 't lant een' haen kon visschen met een hoeck?

GOVERT.

Niet waer? die, toen het sneeu, aen boom en tak bleef hangen,
De duiven op het voêr kon met zijn slaghnet vangen?

HEEREMAN.

Waer toe dit bits verwijt? de tweedraght groeit en wast
In top, terwijl men kijft, en bast en wederbast.
Dees droeve dagh gebiet den buretwist te staecken.
Door schelden zal men traegh tot eenigheit geraken.

VOLCKAERT.

Dat 's recht: oock is het hier geen tijt van lang te staen:
Men zal terstont te kercke, en dan te keure gaen.

WARNER. VOLCKAERT.

WARNER.

De Heemraet hoor' my eerst: ick heb een woord te spreken.

VOLCKAERT.

Wat zoecktghe: rust, of twist, en altijt wint te breken?

921 *het sneeu:* de sneeuw.
922 *op het voêr:* bij hun voer.
slaghnet: net om vogels te vangen.
923 *bits:* bitter.
924 *bast:* blaft.
wederbast: terugblaft.
926 *traegh:* langzaam.
eebigheit: eenheid.
927 *recht:* juist.
928 *te keure:* ter keure.
930 *wint te breken:* lawaai te maken. Versta dezen regel: Wat zoekt ge: rust? of zoekt ge twist en lawaaimaken?

Zoo raeckt men niet gelijck: zoo wort geen dorp geredt.

WARNER.

Dat onrecht dient hem eerst met techt betaelt gezet.
Hoe roept men dus om vrede? ick kan den vrede missen.
Het spreeckwoort zeit: in troebel water is 't goet visschen:
Want geen krackeel zoo klein, men haelt 'er voordeel uit.
Waer slagen vallen, valt gemeenelijck goê buit.

VOLCKAERT.

Zoo woudtghe om eige baet den pais wel eeuwigh derven,
Al zou 'er jaer op jaer een lantst of tien om sterven?

WARNER.

Men sterft maer eens. Wie sterft, dien is zijn kost gekocht.

VOLCKAERT.

O zotte Warner, zwijgh: wat spreeckt ghy onbedocht!

931 *gelijck:* eens.
935 *krackeel:* twist.
men; versta: of men.
936 *gemeenelijck:* gewoonlijk.
932–936 Deze verzen leggen Warner in den mond een onverdraagzaamheid en strijdlustigheid als Vondel elders aan de rechtzinnige predikanten toeschrijft. Wij vinden hier een geringe aanduiding van Vondel's partijdigheid, die hij in zijn Hekeldichten, in Palamedes, Maria Stuart, den vollen teugel laat.
937 *eige boet:* eigenbaat.
938 *lantst:* knaap. Het woord wordt meestal verklaard als verkorting van lansknecht, maar Verwijs geeft, naar onze meening met meer recht, een afleiding uit *lantsate*, d. i. landzaat.
939 *dien is zijn kost gekocht:* die is voorgoed bezorgd.
940 *onbedocht:* onbedachtzaam.

Zou een, om by 't verdriet van velen wel te varen,
En om een buick vol broots, zoo menigh man bezwaren?
Dat leert de reden niet: de domste koe van 't lant.
Indienze spreken kon, gebruickte meer verstant.
Zoo zal men langkzaem 't vier van ons krackeelen lessen.
Wat is 'er bloets gestort en vleisch gekerft met messen!
Hoe menigh bruicker lants vervochten by den dronck,
Verzopen in 't gelagh! Wat heeft dit out en jongk,
En man en wijf beklaeght! Hoe zag men zoo-veel hinders
Versterven jaer op jaer van d'oudren op hun kinders!
De mannen eerst, en dan de wijven hantgemeen,
Plokhairen vaêr en zoon, de vrienden onder een!
Wat hoorde 't een geslacht het ander niet verwijten,
En spuwen in 't gezicht, met krabben, slaen, en bijten!
En houdt ghy Warner noch dit kluwen in de war?
Zoo gaf men u te recht den naem van Warenar.

942 *bij:* door.
942 *bezwaren:* in ellende storten.
943 *reden:* rede, redelijkheid.
945 *'t vier:* het vuur.
krackeelen: twisten.
lessen: blusschen.
946 *gekerft:* gekorven, gesneden.
947 *bruicker:* pachthoeve.
vervochten: door vechten verloren.
949 *zooveel hinderen:* zooveel lasten.
950 *versterven:* overerven.
952 *plockhairen:* plukharen, vechten.
onder een: met elkaar.
955 *houdt ghy in de war:* houdt gij in verwarring.
956 *Warenar;* eig. ware gek, hoofdpersoon van een blijspel van Hooft. Hij heeft met Warner uit de Leeuwendalers echter niets meer dan den naam gemeen.

WARNER.

Men vindt 'er meer dan ick, die passen wat te hebben.
Een ieder vlamt op winst. De spinne spint haer webben
Om winst : om winning vlieght de by naer beemt en bosch.
Om loutre winning zit de vliegh op koey en ros.
Om winning zweetenze al, de kleinen, en de grooten.
Om winst pickt d'oevaer de kickers uit de sloten.
Om winning loopt de kat uit muizen in het velt.
Als ick 'er vet by wordt, wat roert my wien het gelt.

VOLCKAERT.

Ick rade u, hou gemack : men zal den haen vergoeden.
En zoo ghy ons bestaet een nieu krackeel te broeden,
Men stelt u lichtelijck ten spiegel van 't gemeen.

WARNER.

En breng ick Leeuwendael noch heden op de been,
Het wil de Heerschappen en al den Heemraet heugen.
Laet zien wat Warner kan : laet zien wat zy vermeugen.

957 *passen :* er voor zorgen.
959 *beemt :* weide.
960 *loutre :* zuivere.
961 *zweetenze :* werken ze.
963 *muizen :* muizen vangen.
964 *roert :* raakt.
965 *hou gemack :* houdt u rustig.
966 *bestaet :* saagt.
broeden : op touw zetten.
967 *lichtelijck :* allicht.
ten spiegel : tot voorbeeld.
969 *wil :* zal.

Daer gaet de pocher heen. ô Rookam, arme haen,
'k Wil Govert noch van daegh het been in stucken slaen.

REY VAN LEEUWENDALERS.

KEER.

Brengt vrolijck pijnloof, groene meien:
Brengt kaes, en boter, geel als gout:
Brengt room, en bloemen uit de weien,
Ter Lantkapelle, om Pan gebouwt.
Komt herwaert: komt hem nader:
Vereert nu zuivel, bloem, en tack,
En looft den goeden Vader:
Begroet hem, dien het heiligh dack
Beschut voor wint, en regen.
Hy gunne ons zijnen zegen.

TEGENKEER.

O bocksvoet, geitoor, fluitevinder,
Gesprickelt met uw lossevel;
Ghy wispelstaert dan hier, dan ginder;
Ghy langebaert, zoo zoet op spel
Van dunne rieten, zeven
Aen een gekleeft; uw horens staen

973 *pijnloof:* pijnboomtakken.
meien: meitakken.
976 *om Pan:* ter eere van Pan.
983 *bocksvoet*, enz.: bijnamen voor Pan.
fluitevinder: De Grieksche sage vertelt, dat de Pansfluit niet door Pan is uitgevonden, maar door hem gevonden is, nadat Athene haar verloren had.
984 *lossevel:* een los of lynx is een katachtig roofdier, dat in Europa reeds grootendeels uitgestorven is.
985 *wispelstaert:* kwispelstaart.
986 *langebaert:* langbaard, een bijnaam als in vs. 983.
zoet: verlekkerd.
988 *zeven aen een gekleeft:* De Pansfluit bestond zeven rieten fluiten van verschillende lengte naast elkaar; het spelen er op ging ongeveer als op onze mondharmonica.

Op 't voorhooft, spits en even,
Gelijck een boogh, of halve maen:
Root aenzicht, die uw hairen
Bevlecht met pijnboomblaren.

KEER.

Verdiende ghy by d'eerste Goden
Een achtste plaets, en most de Nijl
Zich buigen onder uw geboden;
Hielt out Athenen uwen stijl;
Most Rome uw feesten vieren;
Begrijptghe 't wezen van Natuur,
Zoo veel gestarnde dieren,
De lucht, het water, aerde en vuur;
En zijt ghy 't al in allen,
O Vooght van jaght en stallen!

989 *even:* gelijk.

993 *d'eerste Goden:* „Men zal de hier vermelde bijzonderheden te vergeefs zoeken bij de oude dichters, waaruit men veronderstellen zou dat Vondel zijne geleerdheid haalde. Het is alleen bij Herodotus (II: 145, 146) dat wij geboekt vinden, dat de Egyptenaren van Mendes Pan onder de gedaante van een bok vereerden en hem stelden onder de acht eerste godheden, die de twaalf latere waren voorafgegaan; en ook Eusebius verhaelt, dat Pan in Egypte 't eerst vereerd werd." (Van Lennep).

994 *de Nijl:* Egypte.

995 *out Athenen:* het oude Athene.
stijl: eeredienst.

998 *begryptghe:* omvat gij.

999 *gestarnde dieren:* sterrebeelden.

1000 *lucht, water, aerde, vuur,* waren volgens de classieke en middeleeuwsche scheikunde de vier elementen, waaruit alle dingen waren samengesteld. De middeleeuwen veronderstelden, dat deze vier elementen weer uitingen waren van één onbekend element, de *quinta essentia,* of „vijfde element."

1001 *'t al:* Pan zou volgens Vondel „al" beteekenen.

1002 *vooght:* heer, meester.

TEGENKEER.

Zoo blusch den brant der lantgeschillen:
Vereenigh Zuidt- en Noorderzy:
En zijtghe met een 'bock te stillen,
Ja heele kudden; eischt het vry.
Ontslaze, die u eeren,
Van 't heillooze offer, van dit bloet.
En is het lot te keeren,
Ontlast ons: eisch een zachter boet,
Ons vee, geen vleesch van menschen;
Het ooghmerck van ons wenschen.

HET DERDE BEDRIJF.

HAGEROOS. REY.

HAGEROOS.

Het diende nader niet: ick was alree beknipt,
Maer ben, ter goeder tijt, den schender nog ontslipt.

REY.

Wat zeghtghe, Hageroos? wie droegh zoo luttel kennis,
Dat hy een zuiverheit, zoo wit als sneeu, met schennis

1003 *lantgeschillen:* twisten in het land.
1005 *stillen:* kalmeeren.
1006 *vrij:* gerust.
1009 *keeren:* afwenden.
1010 *boet:* boete.
1011 *ons vee:* hierin zou dan deze boete moeten bestaan.
1013 *het diende nader niet:* het moest niet verder gekomen zijn.
alree: reeds.
beknipt: gevangen.
1014 *ter goeder tijd:* juist bijtijds.
1015 *droegh zoo luttel kennis:* was zoo onbeschaafd.

En schande smetten wou, zoo reuckloos, en ontzint?

HAGEROOS.

Ick weet niet wie het was, of wat hem had verblint.
Hy quam my stil aen boort, en speelde vast den stommen,
Om door stilzwijgentheit zijn boosheit te vermommen,
Een boosheit, die gewis haer straf gevoelen zal;
Want niemant schimp' met Pan: hy ziet ons overal,
In hol, en achter duin, in ruighte, en onder hagen.

REY.

Zoo gaet het haer, die op het zoenfeest loopt uit jagen,
Alleen, en onverzelt; nu alle de gemeent,
Bekommert en beducht, al hangends hoofts, beweent
D'onzekerheit der keure, en 't zekre lot van 't outer.

1017 *smetten:* bezoedelen.
reuckloos: roekeloos.
ontzint: krankzinnig.
1019 *kwam mij aen boort:* klampte mij aan.
vast: voortdurend.
1020 *boosheit:* misdadigheid. Vgl. onze uitdrukking „de Booze" voor den Duivel.
vermommen: maskeeren verbergen.
1022 *schimp:* spotte.
1023 *achter duin:* in de duinen.
ruighte: struikgewas.
1024 *zoenfeest:* feest der verzoening.
1025 *onverzelt:* zonder metgezel.
alle de gemeent: het geheele volk.
1026 *hangends hoofds:* met hangend hoofd. Vgl. blootsvoets.
1027 *keure:* keuze.
outer: altaar. Versta dezen regel aldus: op wien de keuze valt is nog onzeker, maar het lot dat den gekozene wacht, is zeker: hij moet namelijk geofferd worden.

De Heemraet gaet te keur, verdaeght van blinden Wouter:
En scheptghe noch vermaeck in jaght, en wilt, en duin?

HAGEROOS.

Ick zoeck mijn eige niet, maer Leeuwendaels fortuin,
En had een hinde op 't spoor, met meining, na het vangen,
Haer voor 't gemeene best in ons kappel te hangen;
Of Pan, hier door vermorwt, een vrolijcke uitkomst gaf!

REY.

Vergeefme dan dat ick onwetende u bestraff':
O deeghlijckheit, ghy zijt wel waerdigh, datze u dancken.
Een ander zit en slijt den dagh met ydel jancken:
Ghy slaet de hant aen 't werck: een ander kijft en tiert,
En steurt zijn buurmans rust; ghy draeght u vroom en viert

1028 *verdaeght:* opgeroepen.
van: door.
1030 *eige* nl. fortuin.
1031 *meining:* bedoeling.
't gemeene best: algemeen belang. Letterlijke vertaling van het latijnsche res publica, dat „algemeen belang", en vandaar „staat" beteekent. Ook het woord „gemeenebest", aaneengeschreven, komt bij ons in de beteekenis van staat of republiek voor.
1033 *of:* indien.
vermorwt: vermurt.
1034 *onwetende:* in mijn onwetendheid.
bestraffe: berisp.
1035 *deeghlijckheit:* braafheid.
1036 *zit en slijt den dagh:* zit den dag te verknoeien.
ijdel: nutteloos.
jancken: huilen.
1038 *steurt:* verstoort.
draeght: gedraagt.
vroom: flink.

Het feest in eenzaemheit, en zonder tijt te spillen,
Verzoeckt door offerhande en hinden Godt te stillen.
Vergeefme dat ick u bedilde, zonder slot.
'k Geloof geen sterflijck mensch behoedde u, maer een Godt,
Van wien ghy zekerlijck uw afkomst wel mooght rekenen,
Naerdienze zich ontdeckt door geen onwisse tekenen.
Dat hy u langer spaer', die boven zit aen 't roer.
Laet hooren hoe het ging, en wat u wedervoer.

HAGEROOS.

Ick wist het leger, daer een hagelwitte hinde,
In dichte ruighte en riet, dat 's jagers oogh verblinde,
Zich dagelijcks onthielt ; dies teegh ick derrewaert,
Maer vont het ledigh nest. Mijn winthont, heet van aert,

1040 *verzoeckt:* tracht.
offerhande: oofferande. De *h* is ingevoegd alsof het woord iets met *hand* (vgl. overhandigen) te maken had, maar het is uit het Fransch (offrande, d.i. offer, aanbieding) ontleend.
1041 *bedilde:* berispte, terechtwees.
zonder slot: ten onrechte. Wij spreken nog van: zonder slot of zin.
1043 *afkomst:* afstamming.
1044 *naerdien:* aangezien.
ontdeckt: toont.
geen onwisse: niet onzekere, dus: zeer zekere.
1045 *hij, die boven zit aen 't roer:* hij, die in den hemel regeert, d.i. Pan.
1046 *wedervoer:* overkwam.
1047 *leger:* slaapplaats van een hert of haas.
daer: waar.
1048 *ruighte:* struikgewas.
verblinde: belemmerde.
1049 *zich onthielt:* zich ophield.
teegh: toog. Vgl. de noot bij vs. 244.
derrewaerts: derwaarts.
1050 *heet:* vurig.

Was toghtigh om het wilt in 't wilde na te sporen,
En kreegh verlof, en stoof door zant, en hegh, en doren,
En kreupelbosch in duin, en snuffelde overal.
Zoo miste ick hem daer na, en hoorde geen geschal.
Mijn yver voerde my terwijl naer waterplassen,
Daer, aen den voet van duin, de beeck begint te wassen
En door de biezen ruischt. Hier viel ick plat ter neêr,
En zagh, na eene poos, de hinde, die van veer
Allengs genaeckte, en scheen heur hart te willen laven.
Ick loofde flucks aen Pan dat puick der offergaven
En had den pijl al ficks op mijne pees gezet,
Zoo dra de hinde quam, en lobberde in dit wedt.
Maer onder 't micken komt een onverlaet, een schenner.
O Godtheit van de jaght, alweter, hartekenner,
Bescherm mijn zuiverheit, en geef getuighenis
Hoe Hageroos zich droegh, hoe zy 't ontworstelt is.

1051 *toghtigh:* begeerig.
in 't wilde: in het bosch.
1054 *geschal:* geluid, geblaf.
1055 *terwijl:* onderwijl.
1056 *daer:* waar.
wassen: dieper en breeder worden.
1058 *van vier:* van verre.
1059 *genaeckte:* naderde.
1060 *loofde:* beloofde.
puick: beste.
1061 *ficks:* vast, stevig.
pees: de pees van den boog.
1062 *lobberde:* slobberde, dronk.
wedt: water, vijver.
1063 *onverlaet:* boet.
schenner: verleider.
1065 *geef getuighenis:* wees getuige.
1066 *droegh:* gedroeg.

REY.

Ontstel u niet : hy zal den Rechter niet ontsluipen.
Nu wisch de tranen af, die langs uw kaecken druipen.
'k Verlang hoe dit verging, 'k Geloof ghy bleeft beschut
Door uw onnozelheit, uw toeverlaet, en stut.
De deught behoeft geweer, noch boogh, noch pijl, noch wachter.

HAGEROOS.

Hoe beeft mijn hart van angst! hy quam my op van achter,
Gelijck een looze vos een velthoen grijpt, wel stijf.
Hy sloegh met alle maght zijn armen om mijn lijf,
Noch vaster dan het veil een eicke kan omvatten ;
En ick om 't allereêlste en waertste van mijn schatten,
Mijn eerbaerheit, in noot te bergen, nam al heel
Mijn toevlught tot mijn stem, en stack een klock, en keel
Zoo luide en schricklijck op, datze over hegh, en tuinen
Ging wentelen in zee, door d'omgelegen' duinen.

1067 *ontsluipen :* heimelijk ontkomen.
1068 *kaecken :* wangen.
1069 *verlang :* ben nieuwsgierig.
1070 *onnozelheit :* onschuld.
1071 *geweer :* verdedigingswapenen.
wachter : bewaker.
1072 *quam mij op :* viel mij aan.
1073 *wel stijf :* zeer stevig.
1075 *veil :* klimop.
1076 *allereêlste :* edelste.
1077 *bergen :* redden.
al heel : enkel en alleen.
1078 *klock :* luide stem.
1079 *tuinen :* heiningen.
1080 *ging wentelen :* zich verspreidde ; het geroep van Hageroos nl.

Op zulck een' luiden kreet liep Adelaert hem in,
En greep dien onverlaet by 't hair, by kop, en kin,
Dat hy gedwongen wiert my bange maeght te slaecken:
En ick zoo dootsch en wit om 't hooft, gelijck een laken,
Begafme herwaert aen, al omziende, en beducht
Hoe 't Adelaert vergingk, na mijn verbaesde vlught.

REY.

O eerbre jongelingk, men zal u eeuwigh roemen,
En vlechten, krans op krans van bladeren, en ,bloemen,
Met maeghdevingeren gelezen, en gepluckt.
Ghy lijdt niet dat de deught en schoonheit wort verdruckt.
Een Godtheit heeft van daegh u heerlijck begenadight,
Beschoncken met dien prijs, dat ghy een Maeght verdadight.
Hoe voeght u zulck een lof, gelijck een pijnloofkrans
Onze Opperpriesterin! De roos verliest haer glans
En geuren, maer uw lof zal nimmermeer versterven.

HAGEROOS.

Hy moet' verdienden loon naer zijne deught verwerven.

1081 *liep hem in:* viel hem aan.
1083 *slaecken:* loslaten.
1084 *dootsch:* bleek.
1085 *beducht:* bevreesd.
1086 *verbaesde:* angstige.
1087 *eerbre:* edele.
1089 *gelezen:* verzameld.
1090 *lijdt:* duldt.
1092 *verdadight:* redt.
1093 *voeght:* past.
1095 *versterven:* afsterven.

REY.

Dat loonen staet aen u : dat hebt ghy in uw maght.

HAGEROOS.

Mijn maght is wonder kleen. Die heusche vryer acht
Geen loon : hy volght de deught van zelf, alleen uit reden.

REY.

Hy volght oock Hageroos met zuchten, en gebeden
Gelijck de schaduw 't lijf. Hy volght u waerghe gaet,
Des middaeghs, 's avonts spade, en met den dageraet.
Dat weten zon en maen, en oock de morgenstarre.
Hy volght u in het dorp, en by de straet, en verre
Van honck, wanneerghe jaeght, en stuift door 't gulle zant.
Vergelt nu eens zijn deught, en biê hem mont, en hant.

HAGEROOS.

Ghy paert den zomertijt met onze winterbuien,
De lely met het sneeu, ons Noorden met dat Zuien.
't Verdrietme dat hy my dus naloopt, vroeg en spa.

1098 *heusch :* edel.
vrijer : jongeling.
1099 *acht geen loon :* geeft niet om loon.
uit reden : uit overtuiging.
1102 *spade :* laat.
1105 *honck :* huis.
gulle zant : zachte zand.
1106 *biê :* bied.
mont : voor een kus ; *hant :* voor een huwelijk.
1107 *paert :* vereenigt.
1107–1108 Versta : gij wilt het zonnige Zuiden, waar de lelie bloeit, vereenigen met het wintersche Noorden, waar de sneeuw ligt. Adelaert was nl. uit het Zuiden, Hageroos uit het Noorden.

REY.

Hoe qualijck quam het u van dezen dagh te sta!

HAGEROOS.

Het quam te stade of niet, ick achtme des onwaerdigh.
Hy houde zich gerust, en voor een rijcker vaerdigh.
Hy zoecke een van bekent en overout geslacht.
Zoo lang als d'overbuur zijn' overbuur veracht,
En dwers vall', kan geen min en liefde op beide kleven.

REY.

Hy vrijde u voor de doot: misgunt ghy hem het leven?

HAGEROOS.

Neen zeker: dat hy leve, en bloeie hondert jaer.

REY.

Misloonde knaep, hoe valt u 't minnejuck zoo zwaer,
Gelijck het ros den ploegh door vetten klay te trecken!
Ghy ziet vol hartewee de duiven treckebecken,
En elcke wederga genegen tot heur ga.

1110 *qualijck:* slecht, ironisch gezegd.
quam het u te sta: was het u van dienst.
1111 *versta:* of het mij van dienst was of niet.
1112 *gerust:* kalm.
rijcker: aanzienlijker.
vaerdigh: gereed.
1115 *dwers vall':* hindert, schade berokkent.
1116 *vrijde:* vrijwaarde.
1117 *bloeie:* jong blijve.
1118 *misloonde:* slecht beloonde.
zoo zwaar gelijck: even zwaar als.
1120 *hartewee:* liefde.
1121 *ga en wederga:* de twee echtgenooten.

De beeckzwaen bruist vol viers het witte wijfke na,
En strengelt hals om hals : zy weet van wederkussen
Daer 't kille water zelf haer' gloet niet te weet blussen ;
En ghy, getrouwe knecht, beschermer van haer eer,
Verwacht van Hageroos geen' troost noch vrientschap weêr,
O winterroos, te scherp gewapent met uw' doren.

HAGEROOS.

Hy schuw' den dorenstruick.

REY.

Hou op zijn min met sporen
Te noopen, dagh op dagh, door 't afslaen van een beê.
Ick zie hem van een duin noch plompen steil in zee,
Of worgen aen een pees, of van een eicke ploffen,
Of van zijn' eigen pijl, en eigen hant getroffen.
Ay Hageroos, ay, schut zijn ongeval, gelijck
Hy u beschutte, eer ghy te vallen quaemt in 't slijck.

HAGEROOS.

Ick ga in ons kappel my zelve danckbaer toonen,
En zal het Adelaert, zoo dra hy koom', beloonen

1122 *beeckzwaen :* zwaan.
viers : liefdevuur.
1123 *wederkussen :* terugkussen.
1124 *zelf :* zelfs.
1127 *te scherp :* zeer (zoo) scherp.
1129 *noopen :* aansporen.
beê : aanzoek.
1130 *plompen :* vallen.
1131 *worgen :* stikken.
pees : touw.
1131 *ploffen :* vallen.
1132 Voeg hier aan toe het *ploffen* uit den vorigen regel.
1133 *schut :* stuit, verhinder.
ongeval : ondergang.
1134 *beschutte :* beschermde.

Met danckbaerheit, gelijck een eerbaer hart betaemt,
En een van kleine maght.

REY.

Zy vint zich zelf beschaemt
Om zijn getrouwicheit. Ick zagh haer wangen blozen.
My docht de minne doock in lommer van die roozen.
Hoe kan een edel hart, tot alle deught bereit,
Vergelden zulk een trou met wederwaerdigheit?
Z'ontveinst haer minne, en weet zich wonderlijck te wachten;
Maer 't mist ons, zienwe niet het pit van haer gedachten.

ADELAERT. REY.

ADELAERT.

Wie joegh ter weerelt oit gelucklger dan ick?

REY.

O jongelingk, ghy zijt nu wonder in uw schick.
Ick heb 't verslagh al wech.

ADELAERT.

Van wie?

een, versta: een hart.
vint: gevoeld.
doock: verschuilde zich.
lommer: schaduw.
wederwaerdigheit: afkeerigheid.
ontveinst: verbergt.
wonderlijck: merkwaardig.
zich wachten: zich beheerschen.
't mist ons: wij ozuden ons vergissen.
pit: kern.
joegh: was op de jacht.
heb al wech: heb reeds vernomen.

REY.

Van uw vriendinne.

ADELAERT.

Och waerze mijn vriendin! Hoe gloeit mijn hart van minne,
Noch vieriger dan oit!

REY.

Waerom?

ADELAERT.

Ick hoorde, en zagh
Haer eerbaerheit, en deught, daer zy ter aerde lagh,
En kreet, en spoogh, en beet dien schender, dien schoffeerder
In 't aenzicht; maer vergeefs, had Pan haer geen verweerder
Gezonden; had ick haer niet daetelijck ontzet.
Waer is zy?

REY.

Ter kappelle, en stort 'er haer gebedt
Voor Pan, en heeft belooft uw trouwe daet te kroonen.

ADELAERT.

Zoo hoop ick in het hart, dat edel hart, te woonen.
Wat tijding brengtghe my, zoo snel op 't ongezienst
'k Geloof het geen ghy zeght. Hoe kan in 't ende een dienst

1148 *waerze:* ware zij.
1149 *vieriger:* vuriger.
1150 *daer:* toen.
1152 *verweerder:* beschermer.
1153 *daetelijck:* metterdaad.
1155 *kroonen:* beloonen.
1157 *ongezienst:* onverwachtst.
1158 *een dienst:* lees: één dienst, in tegenstelling met *vele diensten* in den volgenden regel.

Na vele diensten eens een vrijsters hart bewegen!
Ach Adelaert, ghy liept, door hagel, sneeu, en regen,
Niet ydel noch vergeefs uw Venus achter aen:
Een uur betaelt het al.

REY.

Nu blijf een luttel staen:
Versteur haer aendacht niet: verwachtze hier ter stede.

ADELAERT.

Hoe springt dit dier: sta stil. Ick breng haer' jachthont mede.
Hy kanckt om zijn bazin, en misteze al een wijl.
Ay lieve, hou hem wat: 'k wil achter eenen stijl
Aen ons kappeldeur gaen verschuilen in het duister,
Op dat ick heimelijck 'd aendachtige beluister',
En mercke op heur gelaet: de minne maecktme stout.

REY.

Ga heen; maer geen kappel noch outer wert gebouwt
Op dat een vryer daer zijn vrijster zou beloncken.
'k Vergeef het hem nochtans: hy is van liefde droncken,

1159 *vrijster:* maagd.
1161 *ijdel:* nutteloos.
uw Venus: uw geliefde schoone. Venus was bij de Romeinen de godin der liefde.
1162 *betaelt:* beloont.
het al: alles.
1163 *versteur:* verstoor.
aendacht: gebed.
1165 *bazin:* meesteres.
1166 *stijl:* deurpost.
1167 *verschuilen:* mij verschuilen.
1168 *d'aendachtige:* de biddende.
1169 *mercke:* lette.
stout: vermetel.

En raeskalt in dien droom: men naem het anders vremt,
Dat hy, terwijl het dorp de namen telt, en stemt
Tot loting, op de jaght zijn harteblat ging vinden,
Wiens ooghmerck hoogher ziet, en liever Pan met hinden
Dan menschenbloet verzoent. Bezie hem eens: hoe stijf
Hoe stockstijf gaept de knecht! Kan niemant aen een wijf
Geraecken, zonder dus door 't velt te loopen brullen,
Gelijck een wilde bors? het hair met spogh te krullen?
Te huilen als een hont? ick nam 'er liever geen,
Al schonck men my de keur uit al het boereveen.
Zy hoeven 't jawoord niet zoo byster t'overloven.
Mijn min is vier, noch kool: men hoeftze niet te dooven;
Al pratenze dat Pan, in Oostlant, by een' vliet,
Zijn mallicheden zocht, en naerpeurde, in het riet:
Dat hy, om d'oude maen by avont te begorden,

1173 *raeskalt:* weet niet wat hij doet.
naem het vreemt: achtte het vreemd.
1175 *harteblat:* geliefde.
1176 *wiens:* wier.
1177 *stijf:* bewegingloos.
1178 *gaept:* kijkt. Wij spreken nog van: iemand aangapen.
aen een wijf geraecken: aan een vrouw komen. De volgende regels zijn wel zeer weinig verheven, maar wij moeten bedenken dat Vondel opzettelijk de (uit boeren bestaande) rei boersche denkbeelden over de liefde laat uiten.
1180 *bors:* beer.
met spogh: men spreekt thans, zij het in niet zeer hoogen stijl, nog van een „spuuglok".
1182 *de keur:* de beste, het puikje.
1183 *overloven:* op prijs houden, duur maken.
1185 *Oostlant:* Duitschland.
1186 *mallicheden:* avontuurtjes.
naerpuerde: naliep.
1187 *d'oude maen:* de maangodin Luna.
begorden: omhelzen, bevruchten.

Ging mommen, als een bock, ja zelf een bock most worden;
Indien men 't zeggen magh, daer 't niemant ziet, en hoort.
Wel vryer, wel hoe dus? heeft zy uw oogh bekoort?

ADELAERT.

Bekoort? ja wel te recht: nu worde ick eerst gevoelijck.
Al smolt menze al in een, geen schoonheit is zoo goelijck,
Zoo degelijck als zy. Wat heb ick daer gezien!
Een beelt van zuiver sneeu, met neêrgeboge knien,
Noch witter dan het vel, waer meê zich Pan bekleedde.

REY.

En schepte ghy geen' troost uit haer oprechte bede?

ADELAERT.

Ja honingh, want zy badt: o Pan, beloon het hem,
Die my te hulpe quam op mijne heesche stem.
Hoe kan zoo groot een deught by my haer' geur vergeten!
Bescherm hem, nu de Raet te keure is neêrgezeten.

1188 *mommen:* zich vermommen.
zelf: zelfs.
1189 Versta: dergelijke verhalen moet men niet te hard rondvertellen.
1190 *vrijer:* jonge man.
wel hoe dus: hoe is het?
1191 *gevoelijck:* onder den indruk.
1192 *al smolt menze al in een:* al vereenigde men alle schoonheid in een maagd.
goelijck: schoon.
1193 *degelijck:* grondig.
1197 *honigh:* versta: hij schepte niet alleen troost, maar zelfs honing (lafenis) uit haar gebed.
1198 *heesche:* door het roepen heesch geworden.
1199 *deught:* dappere daad.
geur: waarde.
1200 *te keure:* voor de keuze.

REY.

Zoo gaet het vast, ghy spant alleen de kroon in 't hart?

ADELAERT.

Alleen, en anders geen. De bruit is mijn. Ick tart
Zoo menigh jongman, als by dochters oit verkeerde.
Geen dochter vieriger oit Godt en d'ouders eerde
Als zy, gewis een spruit van goddelijck geslacht.
Och wist men eens wie haer ter weerelt heeft gebracht;
Al schijnenze uit het kroost haer moeders aert te gissen.

REY.

Een dochter, zoo als zy, kan licht de moeder missen.

ADELAERT.

By vlagen met gedult, tot dat d'onkundigheit
Van haer geboorterecht, dat noch verholen leit,
Allengs haer in den krop en in het hooft koom' schieten:
Dan zitze, en smilt, als sneeu: dan gietze heele vlieten
Langs haere wangen neêr: dan berstze in klaghten uit:
Dan slaet de wedergalm in duin en dal geluit,

1201 *zoo gaet het vast:* zoo is het zeker, dat.
1202 *tart:* trotseer, overtref.
1203 *doghters:* meisjes.
1204 *vieriger:* vuriger.
1207 *kroost:* gelaatstrekken.
1208 *missen:* ongelijk zijn.
1209 *bij vlagen:* tijdelijk.
onkundigheit: onbekendheid.
1210 *verholen leit:* verboegen ligt, onbekend is.
1211 *krop:* keel. Versta: zij de onbekendheid met haar afstamming niet meer kan verkroppen.
1212 *smilt:* kwijnt.
vlieten: stroomen.
1214 *slaet geluit:* geeft geluid.
wedergalm: echo.

En helpt konijn, en haes, en jaght, en wilt op hollen:
Dan huilze d'oogen uit, wel root en dick gezwollen.
Dan duncktme schijnt die zon door eenen regenboogh.
En ick, in ruighte en riet gedoken, schroom om hoogh
Te zien, en d'eenzaemheit van mijn Princes te steuren.
O moeder, roeptze dan, ick zie uw lijf verscheuren
Van eenen wreeden wolf; u uitgaen, zonder troost;
Of verre van uw vrucht, om hulp noch uitzien, Oost
En West; of in een graft verdrincken, en versmooren.
Dan smijtze uitzinnigh uit al wat haer komt te voren.
Dan denck ick: zagh de zon wel oit zoo vroom een kint,
Een weeskint, dat zoo teêr zijn moeder noch bemint,
En niet vergeten kan?

REY.

Wat noot is't? Groote Vrerijck,
Een Heerschap zoo geacht, zoo lantrijck, en zoo veerijck,
Bemintze zoo, gelijck den appel van zijn oogh.

1215 *helpt op hollen:* jaagt op de vlucht.
jaght: wild.
1217 *die zon:* haar oogen.
regenboogh: haar tranen.
1218 *ruighte:* struikgewas.
schroom: aarzel.
om hoogh te zien: op te zien.
1219 *steuren:* verstoren.
1221 *uitgaen:* begraven worden.
1222 *vrucht:* kind.
noch: nog.
1224 *smijt ze uit:* schreeuwt ze uit.
komt te voren: in de gedachte komt.

ADELAERT.

Ja wie bemintze niet? wie zet haer deught te hoog?
Zy verfde noit haer wang met moerbay, of morellen
Zy looght noch bleikt geen hair. Zy zoeckt geen jonggezellen.
Zy schuwt de ledigheit, al even kloeck, en kuisch,
Hetzy ze jaege in duin, of neerzitt' binnen 's huis,
En overpeinze al stil wie alles kan besturen.
Dat tuight het huisgezin: dat tuigen al de buren.
O Hageroos, uw vier ontvonckt mijn ziel, als stroo.

REY.

Vat aen, daer is de hont, haer jaghtknaep, die zoo noo
Gebonden gaet, als ghy wel gaerne gingt gebonden
Aen 't hairsnoer van een wijf. Zy heele uw zoete wonden:
Ick ga vernemen, wiende keur hebbe uitgepickt.

ADELAERT.

Ick volg, zoo ras als hier mijn zaecken zijn beschickt.

HAGEROOS. ADELAERT.

HAGEROOS.

Zijt ghy dat, Adelaert? o Koning van de helden,
Hoe kan ick uwe deught, uw vromicheit vergelden,
Die minder ben van staet, en slecht, en min gezien?

zet te hoog: stelt te hoog.
looght: bleeken met loog.
tuight: getuigt.
ontvonckt: det ontbranden.
noo: noode, ongaarne.
hairsnoer: van haar gevlochten koord.
beschickt: in orde gemaakt.
vromicheit: dapperheid.
slecht: onaanzienlijk.
gezien: in aanzien.

't Is billijck dat ick dit naer mijne maght verdien'.
Gebruicktme 'tuwen dienst, uw leven langh, in eere.

ADELAERT.

Ghy Schoonste, bietme meer dan ick op u begeere,
Of oit verdienen kost. Wie zou een maeght in noot
Verraden? dat waer schande. Ick breng u Hazepoot:
Hy springt en janckt om u, van blyschap en ver-
langen.

HAGEROOS.

K oom hier, mijn toeverlaet: koom herwaert: kus
mijn wangen,
Mijn lippen, mont, en hant: dat ick u strijcke,
en streel'.
En afwissch' stof, en zweet. Geen molsvel, geen
fluweel
Is zachter dan dit vel. Hebt ghy uw vrou gevonden?
Waer staecktghe, toen ick riep?

ADELAERT.

Geluckigh zijn de honden:
Zy worden zelfs gevrijt, gelickt, gestreelt, gekust.

HAGEROOS.

Wat zeght ghy, Adelaert?

ADELAERT.

Ick zegh, het is een lust
Te zien met welck een gunst en liefde oock stomme
dieren

1246 *verdien:* vergeld.
1248 *op:* van.
1249 *kost:* kon.
1255 *vrou:* meesteres.
staecktge: waart gij.
1257 *gevrijt:* geliefkoosd.

Den mensch bejegenen, en, die hun weldoen, vieren :
Noch schelt de domme mensch de dieren redeloos.

HAGEROOS.

De dieren zijn getrou, de menschen overboos :
Dat zaeghtghe, daer ick lagh verlegen, en verlaten.
Wat dochter wandelt vry op vrye heerestraten,
Zoo zulck een boosheit, niet gestraft wort naer den eisch.
Wy wachtten u een wijl, en keecken reis op reis
Bekommert om. Hoe zijt ghy eindelijck gevaren?
Een schrickelijcke kreet quam dringen door de blaren,
En baerde een nieuwe vrees : mijn voeten werden vlugh.

ADELAERT.

Ick vleugelde dien gast de handen op den rugh,
En trapte hem op 't hart. Uw hont quam aengesprongen
Op dat benaut geschrey. Had ick hem niet bedwongen,
Hy had den booswicht voort verscheurt, gelijck een wilt.

HAGEROOS.

Mijn toeverlaet, mijn troost, mijn boogh, mijn pijl, mijn schilt,
Mijn Hazepoot, hebt ghy mijn ongelijck gewroken?

vieren : eeren.
schelt : noemt.
verlegen : in moeite.
dochter : meisje.
heerestraten : heerwegen.
baerde een nieuwe vrees : gaf mij een nieuwen schrik.
vlugh : vluchtend.
vleugelde : knevelde.
voort : aanstonds.
een wilt : een stuk wild.
ongelijck : smadelijke behandeling.

ADELAERT.

Het scheen als of de hont uw tranen had geroken,
Uw kuischeit, en gekerm. Hy beet met zijnen mont
In 't zant, in dezen boogh, dien hy'er liggen vont.
De booswicht zong gena. Ick dreef hem voor my henen,
En ondervreaeghde vast: waer op hy zich met weenen
Ontschuldighde, hoe min den mensch zoo wijt vervoert.
Hy had aen 't Braessemmeir uw schoonheit korts beloert,
Toen ghy met Zwaentje, daer ter jaght, u wiescht en baedde;
Hy juist van 't spoor gedwaelt, hier aenquam, tot zijn schade,
En door de biezen zagh, by klare middaghzon,
Uw schoonheit, die de zon in top verletten kon,
En sedert in zijn brein zoo diep een voetstap plantte,
Dat zich zijn achterdocht vergeefs hier tegens kantte,
En uitgebórsten was tot zulck een onbescheit.

HAGEROOS.

Heel fraey.

ADELAERT.

Hy kermde, en kreet: de min heeft my verleit:
Beschaem mijn ouders niet, verdien ick dit te boeten

1277 *mont:* bek
1279 *zong gena:* smeekte genade.
1280 *vast:* voortdurend.
1281 *ontschuldighde:* verontschuldigde.
min: liefde.
1282 *korts:* onlangs.
1286 *verletten:* overtreffen.
1288 *achterdocht:* verstand, oordeel.
1289 *onbescheit:* misdaad.
1291 *beschaem:* maak tot schande.

Verschoon een' mensch: een paert met alle vier zijn voeten
Kan struickelen. Zoo kreegh ick deernis met zijn smart,
En bont hem d'armen los.

HAGEROOS.

Wel edel is uw hart.
'k Vergeef het hem, zoo rein als of het noit geschiedde.

ADELAERT.

Dien ouden kluitboogh nam ick hem, en brenge en biede
U dien, op datghe my hier eeuwigh by gedenckt.

HAGEROOS.

Ick ben te vrede, dat ghy dit een ander schenckt.

ADELAERT.

Ick bidde u, laet dien boogh in uw slaepkamer hangen.

HAGEROOS.

't Was mijn gewoonte noit van iemant iet 'tontfangen.

ADELAERT.

Ick bidde u, weiger my zoo klein een vrientschap niet.

HAGEROOS.

Ghy zijt een grooter waert. Het oogh, dat alles ziet.
Grondeert mijn hart, en weet hoe zeer ick u bezinne.

1295 *zoo rein:* precies.
1296 *kluitboogh:* catapult.
biede: bied aan.
1303 *grondeert:* doorgrondt.
bezinne: waardeer.

ADELAERT.

Zoo toon ten minste blijck van ongeveinsde minne
Te mywaert ; bleeck mijn trou, zoo trou als gout, in noot.

HAGEROOS.

Al lengde ick uwen tijt door mijn verhaeste doot,
Noch bleef uw goude deught en weldaet onvergouden.

ADELAERT.

Ick zie men zoecktme slechts aen 't lange touw te houden.

HAGEROOS.

O borst, ghy houdt u zelf : ga hene, waer 't u lust.

ADELAERT.

Dat lijtghe niet. Helaes, ter weerelt wort geen rust.
Noch troost, noch laefenis voor mijne quael gevonden.
Des avonts rust het wilt in nest, en hol : de honden
Gaen rusten, na de jaght, in 't hock ; het vee op stal ;
De vogels in geboomte en heggen over al
Maer Adelaert, ocharm, magh rust noch lust gebeuren.

HAGEROOS.

'k Heb lust by wijlen 't wilt zijn rust in duin te steuren,
Met brack, en hazewint ; by wijlen met een' valck

1307 *onvergouden :* onvergolden.
1308 *aen 't lange touwe :* op sleeptouw.
1309 *borst :* knaap .
1310 *lijtghe :* staat ge toe.
1315 *gebeuren :* te beurt vallen.
1317 *brack :* jachthond.

Te vliegen over 't velt; daer hy, doortrapt en schalck,
De vogels in haer vlught versteure, en weet te grijpen:
Maer reê ten dans te staen, op al wat vryers pijpen,
Vermaecktme niet. Hebt ghy wat stemmighs in den zin,
Zoo breng wat stemmighs voort: ick luister naer geen min.

ADELAERT.

Een molock houdt de kars voor musschen onbedorven:
Een honinghbie verjaeght de snoepers uit de korven
Een neske koeckoeck broet een anders eiers uit:
Zoo vinde ick 't ledigh nest: een ander strijckt den buit.
Zoo heb ick deze roos vergeefs in 't bijster weder
Beschut. Wat baet het hoe zich Adelaert verneder',
Haer diene, dagh en nacht, en gaslae, en behoê?
Zy luickt voor andren op, en sluit den boezem toe.
Voor zijn gedienstigheit. Ick wil die grijnzen schuwen,
En eenzaem, diep in duin, van 't wijvenaenzicht gruwen;

1318 *vliegen:* jagen.
doortrapt: schrander.
schalck: slim.
1319 *versteure:* verstoort.
1320 *reê:* bereidwillig.
pijpen: fluiten.
1321 *stemmighs:* ernstigs.
1323 *molock:* vogelverschrikker.
kars: kers.
1324 *bie:* bij.
1225 *neske:* dwaze. Vondel dwaalt hier: immers niet de koekoek broeit eieren van andere vogels uit, maar laat in tegendeel deze vogels het doen.
1327 *bijster weder:* tegenspoed.
1330 *luickt op:* opent.
1331 *grijnzen:* leelijke gezichten.

Vermijdenze, als een slang, vergult en glat van vel.
't Verdriet my in den gloet van zulck een schoone hel
Te jammeren van pijne; of 't water op de lippen
Te vangen, daer het eb de tonge ga ontglippen;
Of bleeck en afgevast te zien den leckren disch,
Dewijl het nuttigen den tant verboden is;
Of zulck een boômloos vat met water op te vullen.
Ick wil, gelijck een stier, door woudt en weide brullen.
Maer raeze ick oock van minne? o al te wulpsche jeucht,
Betrouw geen vrouwvolck meer: zy loonen niemants deught.

WOUTER. ADELAERT.

WOUTER.

Waer vint men Adelaert? my dunckt ick hoor hem spreken.

ADELAERT.

Wel Wouter, hebtghe blint in mijn fortuin gekeken?
Wat brengtghe goets? Hoe na is 't vonnis nu gevelt?

WOUTER.

Ja wel, hoe praet ick dit? De namen zijn getelt.

1336 *het eb:* het wegstroomende water.
1335–1338 doelen op Tantalus, die honger en dorst moest lijden te midden van overvloed.
1339 *boomloos vat:* vat zonder bodem. Dit slaat op de Danaïden, die met bodemlooze vaten water moesten scheppen.
1341 *raeze ick:* ben ik gek.
wulpsche: overmoedige.
1342 *betrouw:* vertrouw.
1344 *blint:* hoewel ge blind zijt.
1345 *hoe na:* in hoeverre.

ADELAERT.

Zegh op, hoe ging het toe? 'k Verlang het lot te weten.
Hoe nu? hoe dus? my dunckt, ghy ziet alree bekreten.
Nu huil niet, slechte bloet: het sterven is ons lot.
Een mensch is stof, en breeckt, gelijck een aerde pot.

WOUTER.

Men kan een broke pot noch wel te zamen smeeren,
Maer menschen niet. Ay my, kost ick dit jammer keeren.

ADELAERT.

Laet hooren hoe het ging: of viel het lot op u?

WOUTER.

Wat zal ick praten? angst maeckt blinden Wouter schuw.
De Heemraet had een wijl gekeven, dat het roockte,
En 't bloet van wederzy, gelijck een ketel, koockte,
Wanneer men ging te keur: het was oock tijt te gaen;
En Lantskroon zette zich met Vrerijck boven aen.
De stemmen gingen om by beurte, en broghten t'zamen
Van weêrzy twalef uit, dat 's vierentwintigh namen.
Men tekende de rol, al was 't met wederzin
Van elcke zy: toen riep men blinden Wouter in,
Die most uit al den hoop twee cyferletters noemen.
Ick wreef mijn handen vast, en morde al stil: gansch bloemen,

bekreten: beweend.
broke: gebroken.
smeeren: plakken.
gekeven: getwist.
te keur: ter keuze.
gingen om by beurte: beurtelings noemde men een naam.
vast: voortdurend.
gansch bloemen: een vloeck.

Dit kost geen koe, noch kalf: het kost 'er menschevleisch.
Het Heerschap graeude vast, en porde reis op reis.
Wat zou men doen? Ghy weet ick ben gezworen bode,
En roeper van ons dorp. In zulck een versche zode
Van vierentwintigh maets te grabbelen zoo los,
Zoo reuckloos naer een paer: het is geen bot of pos.

ADELAERT.

Laet hooren wien ghy koost, het zy dan pos, of snoecken:
Wie 't wezen magh of niet: ick ben niet veer te zoecken.

WOUTER.

Met oorlof, brave borst, ick noemde drie en tien,
En badt terstont gena. Daer kost een blinde zien
Wie om zijn hooft bestorf. Hoe mompelden de monden,
De mannen om de banck? Ick wert terstont gezonden
Om Hartman, daer hy zat, en praette by zijn moêr.
Daer lagh een huis, gelijck een hoischuur; al de vloer
Bezet van 't naeste bloet, van vrienden, volck, buren.
Op 't huilen loeiden stracks de stallen, en de schuren,
En weiden om het huis. De zuster hallef doot,
Viel Hartman om den hals, die kreet: het doet geen noot:

1366 *graeude:* snauwde.
1368 *zode:* groep.
1370 *bot of pos:* vischsoorten.
1372 *veer:* ver.
1375 *vestorf:* bleek werd.
1377 *zat en praette:* zat te praten.
1378 Versta: daar stortte alles in elkaar.

Geen Hartman is zoo weeck, dat hy om 't lot zou zwijmen.
Toen quam 'er Maetelief, en Kees, en lange Tymen
Zijn oude vryster Baers die keeck onaertigh bang,
De tranen biggelden, als knickers, op de wang.
Hy zoendeze eens, en riep : ghy blijft geen weduw zitten.
O schoonheid, zoo ick sterf, verklaerme met de gitten,
Die in uw aenzicht staen : „ick min u, by mijn ziel".

ADELAERT.

'k Verlangme doot : maer zegh waer 't ander lot op viel.

WOUTER

Verlang zoo niet : het wil u tijts genoegh bedroeven.

ADELAERT.

Nu blinde knecht, zegh op : waer toe dit lange toeven?

WOUTER.

De naem, daer 't lot op viel is u te lief en waert,
Misschien uw beste vrient.

ADELAERT.

Al was het Adelaert,
Ick ben het lot getroost, en kan het leven missen.

WOUTER.

Wat noot is 't dat men 't noemt'? ghy kunt het zellef gissen.

1385 *oude vryster :* vroegere verloofde.
onaertig : vreeselijk.
1388 *gitten :* oogen.
1390 *'k verlangme doot :* ik sterf van ongeduld.
1391 *wil :* zal.
1395 *het lot getroost :* met het lot verzoend.

ADELAERT.

Zoo hoop ick dezen dagh te sterven met den krans.

WOUTER.

Ghy moet met Hartman voort gaen loten om de kans.
Ick daegh u uit den naem des Heemraets en hun allen.
De Zuidt- en Noortzy vreest op wien het lot wil vallen.

ADELAERT.

Geluckige Adelaert, schep moedt: ghy zult altoos
Niet zuchten, onbeloont van fiere Hageroos,
Die uwen dienst versmaet, en zultze nochtans minnen,
Veel meer dan eenigh haen het puick van al zijn hinnen,
Beschut door zijnen beck, en pen, en spore, en poot.
De waere liefde is taey, en overduurt de doot.
Behaeghde 't haer uit gunst mijn' krans te helpen strengelen,
En onder elcke bloem een' druppel daeuws te mengelen,
Die langs haer wangen druipe; ick storref waert benijt.
Nu 't lot des doots getart: zy wachten: het is tijt.
Een ander trille, en beve, en hoor' van 't sterven noode:
Ick hoor geen blijder maere, en volgh van zelf den bode.

1397 *krans:* de krans waarmee offerdieren werden getooid.
1399 *daegh u:* roep u op.
1401 *altoos niet:* niet altijd.
1404 *hinnen:* hennen.
1405 *pen:* vleugel.
1409 *waeert benijt:* waardig om benijd te worden.

REY VAN LEEUWENDALERS.

KEER.

O zorghelijcke lotery,
Wie van die beide treckt zich vry?
Hier schuilen doot en leven
In eene zelve bus al stil.
Het lot magh vallen hoe het wil;
Een karel moet 'er kleven.
De Zuidtzy bidt voor Adelaert:
De Noordtzijde acht haer' Hartman waert.
Hoe 't valle, 't valt oneven.

TEGENKEER.

Het bloet van beide is ongelijck:
Maer 't blinde lot zal arm noch rijck,
Noch hoog noch laegh verschoonen.
Het bloet der Goden sneuvelde oock,
Toen al ons vreught verdween, als roock.
O Wout- en Veegodts zonen,
Uw deught blijft eeuwigh buiten 't graf:
Uw naem neemt toe, en nimmer af:
Geen winter schent uw kroonen.

TOEKEER.

De nederlaegh van Waerandier,
En Duinrijcks jammer hebben 't vier
Van 's hemels wraeck ontsteken.
Hoe maecktze 't Leeuwendael zoo bang?
Och Ackergoden, och, hoe lang
Zult ghy uw zonen wreken?

1418 *karel:* man
kleven: blijven.
1420 *acht waert:* schat hoog.
1421 *oneven:* onbillijk.
1425 *bloet der Goden:* vgl. Inhoudt.
1427 *blijft buiten het graf:* gaat niet ten onder.
1431 *nederlaegh:* dood.

HET VIERDE BEDRIJF.

WOUTER. VELLEEDE. VRERICK. ADELAERT. VOLCKAERT.

WOUTER.

Ghy lotgebroeders, die de lotbus elck bij 't oor
Gevat hebt, Adelaert en Hartman, ick ga voor,
Dies volght: de Heemreat volge; en, na den Heemraet, beide
De Heerschappen, ter steê, daer 't bittre lot u scheide.
Nu staet gelijck, en zet de goude lotbus zacht
Op dezen drievoet neêr, voor ons kappelle, en wacht
Op uwe knien de komst van Priesterin Velleede,
Die altijt spreeckt met Pan: hy waert in deze stede.
Als zy de derde reis den offerhoren hoort,
Zult ghy haer zien in 't wit verschijnen in de poort,
En flucks, na d'uitspraeck, stil en stom naer binnen deizen.
Verbeitze een' oogenblick met zuivere gepeizen,
En steurt d'orakels niet door woorden, of gebaer:
Zy neemt niet slof en traegh het out kappelampt waer,
En zal, gelijckze plagh, verschenen, ons ontdecken
Des Veegodts wil en eisch, en 't lot rechtvaerdigh trecken.

VELLEEDE.

Het lot eischt Adelaert: men offre hem aen Pan.

1437 *lotgebroeders:* die beiden moeten loten.
1440 *ter steê:* naar de plaats.
u scheide: over u beslisse.
1444 *waert:* dwaalt.
1447 *deizen:* teruggaan.
1450 *kappelampt:* kerkdienst.

VRERICK.

Vertreck niet, Lantskroon, blijf: vertreck niet, Heereman.
Gehoorzaemt 't heiligh lot: verdraeght het lot geduldigh.
Waer looptghe zoo verbaest? O jongeling, beschuldigh,
Bezwaer geen sterflijck mensch: de Godtheit kiest u uit,
En wil datghe op uw borst dit jaerlijcks onweêr stuit.
Rijs op: ontschuldigh ons: het lot heeft u gekoren.

ADELAERT.

Ick achtme heden eerst ter goeder tijt geboren,
En schatte zulck een doot wel duizent dooden waert.
Wie in de bloem der jeught aldus ten grave vaert,
Bestulpt met geenen zerck t'effens zijn gebeente,
En naem, die op de tong des lants, by zijn gemeente,
Gedurigh leeft en zweeft, ja t'elkens weder groent,
Gelijck een jonge telgh. Wat wacht men dan? verzoent
Den hemel door mijn bloet, dat keere uw ongelucken.
Zoo zal ick zelf mijn borst en boezem openrucken,
En pal staen, als een pael; mijn aengezicht geen verf,
De lindeboom zijn kleur verschieten, daer ick sterf.

1456 *verbaest:* verschrikt.
1458 *jaerlijcks onweer:* jaarlijksche ramp.
1459 *ontschuldigh ons:* geef ons niet de schuld.
1463 *bestulpt:* begraaft.
t'effens: tegelijk.
1464 *naem:* zijn naam (roem) wordt niet begraven, maar blijft leven.
1465 *gedurigh:* voortdurend.
1467 *keere:* afwende.
1469 *verf:* kleur.
1470 Versta: evenmin als de lindeboom zijn kleur zal veranderen.
daer: waar.

VOLCKAERT.

Van twintigh daelde geen zoo welgemoedt ter zielen.
De Doot joech andren voor : ghy volght haer op de hielen,
Zoo vrolijck, ofze u leidde op eene bruiloftsfeest.
Men twijfelt wie van bey het meeste schrickt en vreest.
De Doot is stout, en trots ; ghy tartze, en zijt noch stouter.

VRERICK.

Welaen, volgh, 't is tijt, het spoor van blinden Wouter,
En voegh u tusschen beide, als 't immers wezen moet.
Hoe raeckt onze offerwijze op eenen betren voet?

HEEREMAN. LANTSKROON.

HEEREMAN.

Helaes! wat ongeluck, wat rampspoet komt u over?

LANTSKROON.

Zoo treft de blixemstraal de leste telgh en lover
Van onzen lauwerboom, den stercken Waerandier,
Uit 's Woutgodts struick geteelt, gesproten. Nu is hier
Geen tack noch telgh van Wout- en Veegodt meer voorhanden,
By alle ons wetenschap : want geen der omme-landen

1472 *joech voort :* dreef op de vlucht.
1475 *stout :* vermetel.
1477 *immers :* toch.
1478 Versta : hoe kunnen wij onze gewoonte van menschenoffers te brengen, verbeteren?
1482 *struick :* stam.
1484 *bij alle ons wetenschap :* voor zoover wij weten.

Oit tael of teken broght, waer Duinrijcks weduw bleef,
Die zwanger van een vrucht, haer huis met hope steef,
Dat 's Veegodts afkomst noch in hare vrucht zou bloeien,
Gelijck een williglı plagh aen onze beeck te groeien.
Zoo gaet in 't endt de boom met zijnen wortel uit.
Wat raet? dees loting is geen menschelijck besluit.
Wie durf zich tegens Godt en zijn kappelampt zetten?

HEEREMAN.

Het ga zoo 't wil, zoo 't kan: ghy moet dien scheut beletten.

LANTSKROON.

Wat middel om dien ree gespannen boogh t'ontgaen?

HEEREMAN.

Ick hoop ons Zuidtzy zal tot uitstel noch verstaen.

LANTSKROON.

De Noortzy nimmermeer: oock heeft de Godt der wouden,
Noch Pan, noch Wildeman noit boete quijtgeschouden.
Al stilde men het dorp, ghy stilt den Wilden niet.

HEEREMAN.

Ghy weet wel hoe hy lacht, wanneer hy maegden ziet.

1486 *steef:* versterkte.
1488 *williglı:* wilg.
1489 *kappelampt:* kerkdienst, plechtigheid.
1492 *scheut:* schot.
1493 *ree:* reeds.
1494 *verstaen:* te bewegen zijn.
1495 *nimmermeer:* in geen geval.
1496 *geschouden:* gescholden.

LANTSKROON.

Wat vordert dit? hier heeft geen dochter in te zeggen.
Die schutter zal den boogh en knods niet neder-leggen.
Om 't loncken van een maeght: hy is te woest en wilt.

HEEREMAN.

Hy zal 't verzeker doen.

LANTSKROON.

Ghy spreeckt te rijck en milt.

HEEREMAN.

Ay Heerschap, laet mij slechts al heimelijck betyen.

LANTSKROON.

Ga hene, neem een proef. Het schijnen razeryen.
Mijn hoop verdwijnt in roock. O edelaerdigh bloet,
Heb ick u voor een pijl zorghvuldigh opgevoedt,
Gelijck mijn' eigen zoon? Wat baten al mijn zorgen.
Ontzincktghe 's avonts my in 't schoonste van uw' morgen?

HAGEROOS. HEEREMAN.

HAGEROOS.

Ellendige Adelaert, hoe treft het lot uw hooft!
Beschermer van mijn eer, wat avontuur berooft

1499 *vordert:* helpt.
dochter: maagd.
1502 *verzeker:* voor zeker.
rijck en milt: overmoedig, eig. goedgeefsch.
1503 *betijen:* begaan.
1508 *'s avonts — morgen:* in den levensavond en levensmorgen.
1509 *ellendige:* ongelukkige.
1510 *avontuur:* noodlot.

My heden van uwe hulpe, en trouwe, versch gebleken?
Het lot schelt suffers quijt. De deugden en gebreken
Zijn even waert by Pan, die geene kennis draeght:
Al roept men dat de deught den Goden zoo behaeght.
O vryers, houdt uw rust, al hoortghe maeghden schreien,
In duin, op 't eenzaem velt, of wilde woeste heien;
En werpt u om geen maeght in 't uiterste gevaer:
Men loont u averechts. Nu zult ghy op een baer
Den dooden Adelaert, te jammerlijck doorschoten,
Zien dragen naer zijn huis, en alle lijckgenooten
Zien kermen, zonder maet, op dat ontijdigh lijck,
Daer Lantskroon zit en treurt, bemorst van stof en slijck.
Zoo treft een Noortsche buy den roem van alle hoven,
Den bloessem, die den boom een' rijckdom dorst beloven.
Zoo bijt een ongedierte een wijnranck, datze quijnt:
Zoo stickt de mist een bloem, dat al haer geur verdwijnt.

HEEREMAN.

O Hageroos, 't is waer, ghy toont uw gunst met klagen,

1511 *versch:* pas, voor kort.
1512 *suffers:* lafaards.
1513 *geene kennis draeght:* onverschillig is.
1515 *houdt uw rust:* houdt u kalm.
1518 *averechts:* verkeerd.
1520 *lijckgenooten:* familieleden, die den doode volgen.
1521 *zonder maet:* bovenmatig.
ontijdigh lijck: te vroeg gestorvene.
1523 *Noortsche buy:* Noorderstorm.
1526 *stickt:* verstikt.
1527 *gunst:* liefde.

Maer ydel. Had men 't hart een schoone kans te wagen,
Ick zaegh hem ongequetst en scheutvry voor dat punt.
Genees den vromen helt: beproef eens wat ghy kunt.

HAGEROOS.

Ghy raest: hoe kan ick hem in zulck een' schijn genezen?
My dunckt ghy schimpt met my: ook schijnt het aen uw wezen.
Doch 't is geen schimpens tijt: men neem' geen tijtverdrijf
Uit 's anders ongeluck: dit nootlot eischt zijn lijf.

HEEREMAN.

Geloof me zonder schimp, ick wenschte hem t'ontzetten.

HAGEROOS.

Al quam hier Herkules, hy kost dit niet beletten.

HEEREMAN.

Hier hoeft geen Herkules, maer eer een Circe toe.

HAGEROOS.

De Wildeman is schalck: hoe zou dit toegaen? hoe?

1528 *ijdel:* te vergeefs.
1529 *punt:* pijlspits.
1530 *genees:* help.
vromen: dapperen.
1531 *in zulck een' schijn:* in zoo een toestand.
1532 *schimpt:* spot.
wezen: gelaat.
1534 *lijf:* leven.
1537 *Circe:* in de Grieksche mythologie een verleidelijke vrouw, die Odysseus jaren gevangen hield.
1538 *schalck:* slim.

HEEREMAN.

De schoonheit nam wel eer een schalcker gast gevangen.

HAGEROOS.

Ay Heemraet, zwijgh: ghy zoeckt my slechts met roode wangen
Van hier te jagen: zwijgh: ick hoor u met verdriet.

HEEREMAN.

Ick bidde u luister eerst: ghy vat mijn meining niet.
Men wil uw eerbaerheit bevlecken, noch beschamen
Met zaecken, die noch maeght noch eerbre vrou, betamen.
Betrou ons beter toe, en neem den voorslagh in:
Mishaeght het u, zoo volgh dan vry uw' eigen zin.

HAGEROOS.

Laet hooren hoe ghy meent een' wolf in slaep te wiegen.

HEEREMAN.

Ulysses kost wel eer den Grieckschen Reus bedriegen,
En aen den ramsbuick vast, ontsloop dat bloedigh hol.
De blinde tastte slechts den rugge, ruigh van wol,
En docht niet om den gast, die hangende aen de vlocken
Uit 's menschevreters muil behendigh wert getrocken.

1539 *gast:* man.
1540 *met roode wangen:* met schaamte.
1542 *meining:* bedoeling.
1545 *beter:* iets beters.
neem in: overweeg.
1548 *Reus:* Polyphemus, een Cycloop, door Odysseus blind gemaakt; Odysseus ontsnapte hem door zich onder aan een schaap van Polyphemus' kudde vast te grijpen.

HAGEROOS.

Gelijck den Wildeman by geenen blindeman.

HEEREMAN.

Te loozer is de vont, die hem beguighlen kan,
Die scherp en helder ziet uit alle bey zijn oogen.
De boschgalm heeft zelf Pan met haer geluit bedrogen.
Ga hene, ga verschalck dien onbesuisden gast.

HAGEROOS.

Indien het mooghlijck zy, vooral oock buiten last
Van eere en zuiverheit, my waerder dan mijn leven.
Zegh op, 'k verlang wat list ghy listigh weet te weven
In dees verlegenheit.

HEEREMAN.

De list gaet boven maght.
Het vrouwvolck ringeloort en knevelt mannekracht
Een schoonheit, opgepronckt met aengename treken,
Bleef zelden in 't begin van haren aenslagh steecken.
Verzuim niet, zeven sterck, zoo daetlijck heen te gaen
En treck uw bruiloftkleet en beste rocken aen,

gelijck: vergelijk.
vont: list.
beguighlen: misleiden.
boschgalm: echo.
zelf: zelfs.
gast: kerel.
verlang: ben nieuwsgierig.
verlegenheit: moeilijkheid.
ringeloort: bedwingt.
treken: handigheden.
zeven sterck: sterk als zeven mannen.

D'een geel, en d'ander root, of goutgeel, als de doiers,
Of blaeuw als korenblaeuw, of paers, of noch wat moiers.
Dan bint de vlechten op met lint, dat gout verdooft.
Een zilvre riem om 't lijf: een roozekrans om 't hooft:
De kralen om den hals: een verschgepluckte ruicker
Van bloemen in de hant: een doos met lecker suicker
Beveel een andre maeght: een flesch met Rijnschen wijn,
Een korf met glazen, rein en klaer van kristallijn,
Een lietboeck en een fluit aen anderen te dragen.
Gemoet hem dus in 't bosch. Ghy zoudt een Godt behagen,
Bekooren onverziens, in 't heetste van zijn jaght.
My dunckt ick zie hem staen: hy huilt van pijne, en lacht.
De knods, de boogh, de pijl begint den Reus t'ontzijgen.
Hy noodight u in 't groen. Ghy zult hem binnen krijgen,
Rontom belegeren, verovren met een' lonck,
En brengen glas op glas; daer zoete dronck op dronck,
En fluit en boschgezang zijn zinnen zoo betover',
Dat hy in uwen schoot, of slaeprigh achter over,
Zich zelf in 't gras vergete, en zijn gety verslaep'.
Hy rijze 's morgens vry, en rispe, en geeuwe, en gaep',

1569 *verdooft:* overtreft.
1573 *beveel:* vertrouw toe.
1755 *anderen:* andere maagden.
1576 *gemoet:* ontmoet.
dus: aldus.
1578 *pijne:* liefdessmart.
1579 *ontzijgen:* ontvallen.

Maer verge ons niemants bloet, als 't zoenfeest zy verstreken,
En d'eischer van dien eisch het gantsche jaer versteken.
Zoo berght ghy Adelaert, dat Lantskroon zelf u verght.
Ay, bergh den helt zijn lijf: hy heeft uw eer geberght:
Zoo zal het groene woudt, de vogel in de hagen,
Gansch Leeuwendael, en elck van uw deught gewagen.

HAGEROOS.

Ick kocht dien jongen helt zijn leven met mijn doot.
Maer wacht u, zoo my dit, gelijck het kost, ontschoot:
De helt bleef ongeredt, en ick, in smaet, en schande
Zou ongeacht by elck, geschonden achter lande
Gaen dolen: neen, ick ben den schender pas ontgaen,
En wil zoo reuckeloos my zelve niet verraên.
Die raet is vol gevaers: ick zie geen' troost voorhanden.

HEEREMAN.

Zy belght zich des: ick bijt van boosheit op mijn handen.
De vryers zijn te heet: de vrysters veel te koel.
Hy liep zich doot, en zy blijft zitten op haer' stoel.

1586 *rispe:* een wel wat onsmakelijke voorstelling.
1588 *versteken:* verborgen is.
1589 *berght:* redt.
verght: vraagt.
1594 *wacht u:* bedenk eens.
ontschoot: mislukte.
1596 *achter lande:* door het land.
1598 *reukeloos:* roekeloos.
verraên: in het verderf storten.
1600 *belght zich des:* is vertoornd daarover.

VOLCKAERT. VRERICK.

VOLCKAERT.

Wat raet met Lantskroon nu? dat Heerschap
valt ons tegen.

VRERICK.

Wy zyn gewisselijck om zijn fortuin verlegen.
Indien ons Hageroos dit lot te beurte viel,
My dunckt, de wilde boogh zou eer mijn eige ziel
Doorschieten, en mijn hart dat scherpe punt
gevoelen.

VOLCKAERT.

De mensch is stock noch block: maer kan dit
tegenwoelen
Iet vorderen? ghy weet het vonnis leit gevelt.

VRERICK.

Zy weten 't oock, en best de vader, wien het gelt.

VOLCKAERT.

Geen vader, maer een vooght, en slechts een
voestervader.

VRERICK.

Geloofme vry, geen kint, ging oit zijn oudren nader
Aen 't hart, als my dees spruit, mijn lieve Hageroos.
Het opvoên wortelt diep van langer hant. Ick koos
Geen eigen kint voor dit: zoo treft my 't mede-
doogen.
Ick houze ruim zoo waert als d'appels van mijn
oogen,

1604 *om zijn fortuin verlegen:* met zijn lot begaan.
1607 *punt:* pijlspits.
1608 *stock noch block:* niet van hout of steen.
tegenwoelen: tegenspartelen.
1609 *vorderen:* baten.
1610 *best:* het best.
1614 *wortelt:* schiet wortel.
van langer hand: van liever lede.
1616 *hou:* schat.

En voel by my hoe 't hart van Lantskroon zy gestelt;
Het hart, een naeuw begrijp, en al te klein een velt
Voor zulcke vyanden: de noot aen d'eene zijde,
De liefde aen d'andre zy. Hier gaet een sterck getijde.

VOLCKAERT.

De liefde moet in 't endt toch luistren naer den noot.

VRERICK.

Zoo licht niet: neen zy lijdt en waeght eerst stoot op stoot.

VOLCKAERT.

Dan hobbelt het gemoet te langer hene en weder.

VRERICK.

Een boom valt nimmermeer met eenen slagh ter neder.

VOLCKAERT.

Hoe gaet men hem dan best met klem van woorden aen?

VRERICK.

Men moet hem minnelijck met reden ondergaen.

VOLCKAERT.

Heeft reden oock de maght hem over stach te werpen?

VRERICK.

Zoo dra niet: neen, men dientze allengs wat meer te scherpen.

begrijp: ruimte.
getijde: strijd.
lijdt: ondergaat.
hobbelt: dobbert.
gaet men aen: pakt men aan.
ondergaen: overtuigen.
over stach te werpen: van zijn stuk brengen.
allengs: langzamerhand.

VOLCKAERT.

Hy voert zijn tegenreên, het loop' dan hoogh of leegh.

VRERICK.

Men wicke in redens schael wiens reden zwaerder weegh'.

VOLCKAERT.

Indien hy, als de tong van deze schael, wou luisteren.

VRERICK.

Hoe zou, hoe kan hy 't recht van 't billijck lot verduisteren?

VOLCKAERT.

Maer een benevelt brein en luistert nergens na.

VRERICK.

In 't eerste niet: het hoort nochtans, al hoort het spa.

VOLCKAERT.

Wel Heerschap, het wort tijt: wy dienen werck te spoeden.

VRERICK.

Laet my begaen, en schuw hardtneckigheit te voeden
Door eenigh dreigement, of scheltwoort, fel en bits.
Wie zacht een duin beklimt, genaeckt allengs het spits.

1629 *leegh:* laag.
1630 *schael:* weegschaal.
1633 *benevelt:* bevooroordeeld.
1635 *werck te spoeden:* het werk te bespoedigen.
1636 *voeden:* voedsel geven.
1638 *het spits:* de top.

VRERICK. LANTSKROON. VOLCKART. HEEREMAN.

VRERICK.

Velleedes uitspraeck klonck zoo luidt, gelijck een donder
In d'ooren van het volck : het geef dan niemant wonder,
Dat ghy verslagen zit om uwen Adelaert :
Want voesterkinders zijn den voestervadren waert :
Te meer, zoo deught en geest en gunst, hun aengeboren
En ingeschapen, oogh en hart en zin bekooren :
Dit leert d'ervaerenheit den mensch, van hant tot hant.
De huisman mint veel meer zijn opgequeeckte plant,
En die hy meste en snoeide om weeligh op te komen,
Dan aengekochten gront, bezet met oude boomen ;
Byzonder, als zy tiere en voortbreng' zuclk een ooft,
Dat alle boomgaerts tart, en strijckt de kroon van 't hooft.
Zoo hangen wij ons hart aen 't geen wy zellefs bouwen.
En zou een woeste bijl dien stam ter neder houwen ;
Zy ging eerst door ons hart dan door dien jongen stam.

geef wonder : verwondert.
gunst : bevalligheid.
ervaerenheit : ervaring.
van hant tot hant : van geslacht tot geslacht.
huisman : boer.
weeligh : weelderig.
tiere : groeie.
tart : voertreft.
zellefs : zelf.
bouwen : opbouwen, verbouwen.

LANTSKROON.

Indien uw Hageroos dit onheil overquaem,
Ghy zout dit hartewee wel levendigh gevoelen.
't Valt mackelijck zijn vlack in 's anders bloet te spoelen.
Men voelt zijn eigen eerst, een anders weedom lest.
Een vreemden oordeelt vreemt, een vader allerbest.

VRERICK.

Wy strijden niet: ick heb mijn sterckheit niet te roemen.
Mijn dochter en uw zoon zijn uitgeleze bloemen;
Hoewel men zijn geslacht, en niet haer ouders kent,
Al schijntze ons ongemeen. Ick hoopte uw abele ent
Te zetten op mijn hout: nu schijnt my dit t'ontschieten.
Zoo loopt ons hoop in 't riet: en wy, ocharm, genieten
Den bloesem, niet de vrucht, van 't lang gehoopte goet.

LANTSKROON.

Ick vat dit vonnis niet: dees bloedige uitspraeck moet
Wat naders in den zin dan in den klanck beduiden.

VOLCKAERT.

Wel Heerschap, vat ghy niet de woorden zoo die luiden?

1656 *vlack:* schandvlek.
spoelen: afspoelen.
1657 *sweedom:* smart.
1658 *vreemden:* vreemde. De *n* is achteergevoegd wegens den volgenden klinker; dit verschijnsel is thans nog zeer gewoon in veel Nederlandsche dialecten.
1659 Versta: ik hoef mij op mijn sterkte niet te beroemen.
1661 Versta: wel zijn familie, maar niet de hare.
1662 *ongemeen:* aanzienlijk.
abele ent: schoone tak.
1668 *zoo:* zooals.

HEEREMAN.

Leert ghy het Heerschap dan der Goden spraeck verstaen?

VRERICK.

Nu Heemraên, luistert toe, en hoort ons reden aen.

VOLCKAERT.

Zal Heereman my nu der Goden spraeck vertolcken?

VRERICK.

De Godtheit schuilt in bosch, in wateren, en wolcken:
Indien het anders waer' men had geen tolck van doen.
Velleede weet en leert hoe iemant Godt verzoen'.

LANTSKROON.

Velleede leert het ons, indienwe dit begrijpen.

VRERICK.

Men hoeft, daer kaerheit is, de herssens niet te slijpen.
De woorden brengen 't meê: de woorden leggen klaer.
Doch zoo ghy middel ziet, hem (zonder lantgevaer
En plagen op den hals van 't arme volck te halen)
Te redden; wijs het aan. Men kan maer eens verdwalen
In zulck een wightigh stuk. Ghy hoort den eisch van 't lot.

1673 *van doen:* noodig.
1675 *indienwe dit begrijpen:* als we het althans goed verstaan.
1676 *slijpen:* scherpen. Wij spreken nog van een „geslepen man."
1677 *brengen 't mee:* houden het in.
1680 *verdwalen:* dwalen.

LANTSKROON.

Ick hoor den eisch of niet. Is Godt nu tegens Godt?

VRERICK.

Geenszins: geen Godtheit sprack noch oit zich zelve tegen.

LANTSKROON.

't Is dan noodzaeckelijck hier naders meê gelegen.

VRERICK.

Geef reden van dat woort, indien ick 't vatten zal.

LANTSKROON.

Eischt Pan een' ram, of bock, of stier uit onzen stal?

VRERICK.

Hy eischt ons Adelaert, dat bitter valt te zwelgen.

LANTSKROON.

Hy eischt dan 't bloet van Helt, die schoot geen andre telgen.

VRERICK.

Wat raet? wie verreght Pan een andere offerboet?

LANTSKROON.

Hy eischt dan 's Woudtsgodts neef, ten zoen van vaders bloet?

1682 *Godt:* ook Adelaert was van goddelijke afkomst.
1687 *bitter:* moeilijk.
verzwelgen: verkroppen.
1688 *Helt:* Waerandier.
schoot telgen: had afstammelingen.
1689 *verreght:* eischt.
offerboet: zoenoffer.
1690 *neef:* nakomeling, kleinzoon.

VRERICK.

Wat sterflijck mensch kan Gode of durf hem wetten stellen?

LANTSKROON.

Een ongevoelijck mensch kan licht een oordeel vellen.

VRERICK.

Ick oordeel niet, maer spreeck Velleedes oordeel na.

LANTSKROON.

Zoo schut men met mijn ramp een algemeene scha.

VRERICK.

't Gemeen heeft deze scha nu twintigh jaer gedragen.

LANTSKROON.

De bloessem van ons zijde is zevenmael geslagen.

VRERICK.

Het lot viel twalefmael de Noortzy fel te beurt.

LANTSKROON.

Dit achtste weeght veel meer dan al wat ghy betreurt.

VRERICK.

Men houde ons buiten schult: dat lot was hem beschoren.

LANTSKROON.

Ick heb hem hierom niet tot mijnen zoon verkoren.

VRERICK.

Al sneuvelt hy, wy staen in tal noch ongelijck.

1692 *ongevoelijck:* verstokt.
1694 *schut:* verhindert.
1697 *fel:* wreedelijk.
1699 *houde ons buiten schult:* schuive den schuld niet op ons.
1701 *sneuvelt:* sterft.

LANTSKROON.

Het scheelt slechts vier: uw zijde is ruim zoo volleckrijck.
Dees eenige overtreft alle anderen in waerde.

VRERICK.

Hier gelt geen waerde of bloet, of wie hem won, en baerde.

LANTSKROON.

Hervat de keur nog eens.

VRERICK.

Beschimp het recht van Godt.
Dat lijdt de Noortzy niet: zy houdt zich vast aen 't lot.

HEEREMAN.

Het dient haer nu: zy dorst het eertijts tegenstreven.

VOLCKAERT.

Toen viel het ongelijck: zy most het nochtans geven.

HEEREMAN.

Zy keeck oock bang genoegh.

VOLCKAERT.

Maer banger niet dan ghy.

1702 *volleckrijck:* rijk aan inwoners. Noord-Nederland was in 1648 dichter bewoond dan Zuid-Nederland, dat niet alleen den geheelen tegenwoordigen staat België, maar ook de thans Fransche provincie Artois omvatte. Thans zijn de verhoudingen, naar men weet, anders: België is dichter bevolkt dan Nederland.
1704 *won of baerde:* vader of moeder was.
1705 *hervat:* begin.
1707 *dient:* is gunstig.
1708 *geven:* afstaan.

VRERICK.

Nu Heemraet, houdt gemack, en rust van wederzy.

LANTSKROON.

Men zal de Godtheit eer door zulck een offer tergen.

VRERICK.

Zoo most de Godtheit zelf ons niet dit offer vergen.

LANTSKROON.

Zoo most men godlijck bloet niet hangen aen de keur.

VRERICK.

Uit keurkrackeel ontstont dan licht een erger scheur.

LANTSKROON.

Het ga zoo 't kan, zoo 't wil : men moet zich noch beraden.

VRERICK.

Hoe lang beraên? men moet het offer niet verspaden.

LANTSKROON.

Men stelle een' onverlaet of booswicht in zijn steê.

VRERICK.

Dat brengt het lantgebruick noch zoenrecht geensins meê.

eer : veeleer.
tergen : vertoornen.
vergen : eischen.
hangen aen de keur : aan de keuze onderwerpen.
keurkrakeel : twist om de keuze.
scheur : scheuring, partijschap.
verspaden : uitstellen.
onverlaet : misdadiger.

LANTSKROON.

Verander het gebruick : de noot verkeert de zeden.

VRERICK.

Men is uit hoogen noot tot dit altaer getreden.

LANTSKROON.

Wanneer geneest ons Pan van zulck een lange smert?

VRERICK

Zoo dra de wilde boogh hem micke naer zijn hart.

LANTSKROON.

Velleede spelde dit vergeefs een ry van jaren.

VRERICK.

Te zijner tijt zal Pan verzachten, en bedaren.

LANTSKROON.

En ondertusschen komt dees lantplaegh om mijn zoon.

VRERICK.

En om meer anderen. Zoo wort men ramp gewoon.

VOLCKAERT.

Ja, Heerschap, recht! zoo leert een lantheer meê gevoelen
Hoe dit een lantman smert.

1719 *verkeert :* verandert.
1721–22 *:* Zie vs. 201 vlg.
1723 *spelde :* voorspelde.
1724 *verzachten :* zachter worden.
1725 *lantplaegh :* ramp.
1728 *lantman :* onderdaan.
moet : toorn.

HEEREMAN.

Ghy zoeckt uw moet te koelen
Met schimpen op den Heer. Wat quelt ons
Volckert nu!

VOLCKAERT.

Wat quelt ons Heereman! Hoe na zal 't recht, om u
Of 't Heerschap hier van daegh zijn' gang niet
konnen krijgen?

VRERICK.

Terwijl men handelt, laet, ay laet den Heemraet
zwijgen,
Of spreken met bescheit: men geef de reden plaets.
Ghy waert, voor 't lantgeschil, van outs ge-
trouwe maets.
Al ging de vreê van honck, zy kan noch weder
komen·
Zy groeit wel weder aen, als afgehouwe boomen.
Wat my belangt, ick zie de vruchten van den twist,
En hoe men in den twist van weêrzy zich vergist,
En door 't vergissen elck om eige schult moet
bloeden.
Nu dient men noch by tijts het quaetste te ver-
hoeden,
Op dat geen boozer lucht zich in dees pleitkoorts
meng',
En Zuidt- en Noortzy beide om hals en have
breng';
Dies laet ons elck met raet en daet den oirbaer
ramen.

quelt: hindert.
hoe na: hoe moeilijk. *Na* of *nauw* beteekenen: nauwelijks.
gang krijgen: loop hebben.
bescheit: overleg.
honck: huis.
belangt: betreft.
pleitkoorts: driftig, twistgeding.
om hals en have breng': van leven en goed berooft.
den oirbaer: het noodzakelijke.
ramen: beramen.

LANTSKROON.

Verschoont mijn' zoon, en brengt van wederzy te zamen
Wat voort tot pais, en vrede, en rust gedyen kan.
Ick geef mijn stem aen u.

VRERICK.

Gehoorzaem vader Pan:
Wy zullen morgen vroegh van 't ander gaen beginnen.
Wie andren winnen wil, moet eerst zich zelf verwinnen.
De kudde volght den ram gewilligh op zijn spoor.
Getroost u Adelaert, en geef het recht gehoor.

LANTSKROON.

Wat baet nu al mijn zorgh, zoo menigh jaer gedragen?
Ik rechte een' winthont af, en worgh hem voor het jagen.
Ick vockte een veulen aen, en jaegh het in zijn doot.
Ick leerde een' schoonen valck, en drenck hem in de sloot.
Neen Adelaert, mijn zoon, ick geef u zoo niet over.
Ick ly niet, dat men my beguichele, en betover'.
Hack beucken af tot brant: legh rijsbosch op het vier:
Hou eick en elzen om: — verschoon den lauwerier:
Verschoon het eeuwigh groen: laet ander loof verwelcken!

gedijen: groeien.
van 't ander: op nieuwe wijze.
getroost u: schik u in het verlies van.
rechte: richtte.
voor het jagen: voor hij kan gaan jagen.
drenck: verdrink.
beguichele: bedriege.
brant: brandstof.

Ick voedde hem niet op om koe of schaep te melcken;
Een kudde of ossendrift te drijven langs den egh;
Of braem en bes om loon te lezen op een hegh;
Maer naer den eisch des struicks, waeruit hy is gesproten;
Geensins om zulck een' schat te hangen aen dit loten.
Indien de boogh hem trof, wie heelde oit zulck een smart?
My dunckt die droefheit viel my, als een steen, op 't hart.
Men sla wat anders voor: men kreuck dit bloedigh oordeel.
Geen vonnis leit zoo vlack, of godlijck bloet heeft voordeel.

WOUTER. LANTSKROON. VRERICK.

WOUTER.

Och Heerschappen, staet by: och Heemraet, staet ons by:
De Zuidtzijde is in roer, en al de Noorder zy.
Men graeft de paden op: de huisman raept vast steenen.
De meester, en de knecht, het dorp is op de beenen.
De wijven huilen vast. De koe, het kalf, al 't vee
Dat bulckt en blaetze na. Ick huil mijn hart in twee.

1761 *ossendrift:* troep ossen.
1762 *lezen:* verzamelen.
1763 *struick:* stam.
1764 *hangen:* wagen.
1767 *kreuck:* vernietige, als het ware als een papier dat men verkreukelt en verfrommelt.
1768 *leit zoo vlack:* is zoo onherroepelijk geveld.
voordeel: voorkeur.
1771 *vast:* voortdurend.

De jongers komen voort met vorcken, schup, en haecken,
Met zeissen, stock en tang: een ieder past te raecken.
De zonnewagen hangt en helt al steil en schuin
Voor over in de zee, geen hantbreet boven duin.

LANTSKROON.

Wat vraeght ghy naer de zon? laet ros en wagen rollen.

WOUTER.

Och Heerschap, zinkt de zon, zoo raeckt het lant aen 't hollen.
Men wacht den Wildeman: hy stapt al brullende aen:
Hy weet van dit krackeel. Wie kan hem tegenstaan?
Hy ruckt de boomen uit met aerde, en stronck, en wortel.
Verrascht hy Leeuwendael, hy trapt het vleck te mortel,
Of zet het al in brant wat heint is of ontrent.
Och, komt de Wildeman, zoo loopt het op een endt.
De maeghden staen gereet om Adelaert te leien,
Te wasschen in de beek, te kranssen, te beschreien:
Zy wachten slechts op 't woord: och mannen, geef het woort.

1775 *jongers:* jongelingen.
komen voort: komen voor den dag.
schup: schop.
haecken: hak (landbouwwerktuig).
1778 *zeissen:* zeis.
past: doet zijn best.
1781 *wacht:* verwacht.
1784 *vleck:* dorp, plaats.
mortel: gruis.
1785 *heint:* in de buurt; thans alleen in de uitdrukking: heinde en ver
ontrent: in den omtrek.
1787 *leien:* geleiden.

VRERICK.

Nu Heerschap, kort beraet: men wil ons fel aen boort.
Ay, geef u zelven toch, om beters wil, gevangen.

LANTSKROON.

Och Adelaert, mijn zoon. Zoo ga het lot zijn gangen.

REY VAN LEEUWENDALERS.

KEER.

Nu volgh ons volgens 't lantgebruick,
Helaes! een hardt gelagh:
Wy gaen met becken, krans en kruick
U naer de zuiverplaets geleien,
En zuivren, kranssen en beschreien.
Toen Oostwey, ouder dan de dagh,
Gestarrent, zon en maen,
De zon zagh ondergaen,
En d'eerste reis voor over rollen,
Geraeckte al 't lantschap aen het hollen:
Het klonck met schup en tang
Op beckens, en keeck bang:
Het huilde en kermde: o smart,
O keer dien gouden kloot.
Hoe valt ons d'oude nacht op 't hart
Voor eeuwigh! schut den noot.
Die lamp te derven, is een doot.

1790 *wil ons aen boort:* bedreight ons.
1794 *gelag:* toestand.
1795 *becken:* bekken (muziekinstrument).
1798 *Oostwey:* Oostland vgl. vs. 1185.
ouder dan: het land was ouder dan de dag, de sterren, zon en maan. Vondel denkt hier aan de Arcadiërs, die zichzelf een dergelijken ouderdom toeschreven.
1801 *voor over rollen:* in de zee verzinken.
1806 *keer:* zend terug.
gouden kloot: de zon.
1808 *schut:* stuit.
1809 *die lamp:* het zonnelicht.

TEGENKEER.

Out Oostwey, droef in slaep geschreit,
Onttwaeckte 's morgens vroegh
Met vreught uit zijn onnozelheit;
Toen d'uchtend, voor den zonnewagen,
Die naere grijnzen quam verjagen,
De lucht allengs wat blijder loegh,
En 't volleck uit de wey,

Den doier van het ey
Der weerelt, of de schijf der schijven
Zoo schoon vergult zagh boven drijven,
Gelijckze 's avonts zonck.
Maer och, dees heldre vonck
Voor eeuwigh uitgedooft,
Met een kouden steen,
Ons van die hope en troost berooft.
Het graf verwacht het been:
De geest zal waren hier beneên.

HET VIJFDE BEDRIJF.

LANTSKROON. ADELAERT. VRERICK.

LANTSKROON.

Wy naecken d'offerplaets: helaes, men kan niet spader.
Mijn waerde zoon, vergeef, vergeef het uwen vader,
Die, als zijn eigen kint, u opvoedde in zijn huis,

onnozelheit: dwaasheid.
grijnzen: schaduwen.
loegh: lachte.
doier van het ey: middelpunt van het heelal.
zoo: even.
been: gebeente.
waren: blijven.
naecken: naderen.
spader: later.

Dat hy, geperst door noot, en schricklijck lant-
gedruis,
Het onverzoenbaer recht des Zoendaghs niet kan
schorten.
Godtvruchtigheit verbiet de Godtheit te verkorten :
Medoogenheit gebiet dat ick uw leven spaer'.
Wat voelt mijn geest een' strijt! o wreet verzoen-
altaer,
O zode, durftghe wel het bloet der Goden lecken,
Daer lindeschaduwen oock spin en padden decken?
En zal dit heiligh root besprengklen 't groene bedt,
Dat noit met zulck een bloet gevlackt wert, en
besmet?
Wat raet, mijn kint? De zon van uwe jeught aen
't blincken,
En naulix opgegaen, begint in 't gras te zincken,
Als d'andre zon in duin : maer dees keert morgen
weêr ;
Het licht van uwe jeught en jongkheit nimmer-
meer.

ADELAERT.

Mijn vader, langer niet mijn vader in dit leven,
Ghy hebt uw eigendom de Godtheit zelf gegeven,
En ick my zelven gansch vereert aen 't algemeen ;
Benijme niet dien krans, een lot, dat iedereen
Niet toevalt. Laetme gaen den schutter zelf
verrassen.
Rechtschapen karel past op dootshooft noch
grimmassen

1830 *geperst :* gedrongen.
lantgedruis : twist, rumoer.
1831 *schorten :* ophouden.
1832 *verkorten :* te kort doen.
1835 *zode :* graszode.
1839 *aen 't blincken :* die begint te schitteren.
1845 *vereert :* gegeven.
1847 *toevalt :* te beurt valt.
1848 *karel :* kaerel.
past op : geeft om.
grimassen : grijnzen.

Van grijns of schors des doots, die kinders hier vervaert.
Geluckigh sterft hy, die zijn doot met eere paert.

VRERICK.

Nu hoor ick Waerandier noch leven in den zone,
En ken hem in zijn kroost. Dat vader Pan u kroone,
Die uwen vader volght in moedigheit en deught.
'k Geloof zijn assche springt en huppelt nu van vreught;
Indien de beenders noch, in hun geruste stoelen,
Zich moeien met ons lot, en iet van 't weereltsch voelen.
Hy scheidde met dit woort, van Koenraets arm gestut:
„Ick leefde minst voor my, en sterf om 's anders nut."
Ga hene, groet dien helt: vertel hem d'ongelucken,
Die, na zijn ongeluck, niet lieten ons te drucken.

LANTSKROON.

Mijn zoon, indien u noch iet weereltsch quelt, en smart,
Ontdeck my voor het leste al wat 'er leit op 't hart.
De Hemel blijve op ons in eeuwigheit verbolgen,
Indien wy uw verzoeck en jongsten wil niet volgen.

schors: uiterlijk.
in den zone: in zijn zoon.
ken: herken.
kroost: nakomeling.
geruste stoelen: rustige verblijfplaats.
moeien: bekommeren.
gestut: gesteund.
drucken: kwellen.
ontdeck mij: deel mij mee.
jongsten wil: laatsten wil.
volgen: gehoorzamen.

ADELAERT.

Ick heb een bede op u, en twijfel 'er niet aen
Zy wort gewilligh van u beide toegestaen
Aen een', die gaerne sterft, en vrolijcker zal sterven,
Indien hy na zijn doot 't beloofde magh verwerven.

VRERICK.

De lantkappel, de beeck, de lindeboom, de lucht,
Het velt, het stomme vee, de vogel in zijn vlught
Getuigen van uw bede, en 't geen wy u beloven.

LANTSKROON.

De donder sla het ooft met vlaegh op vlaegh van boven;
De hagel sla met kracht den bloessem op den boom,
Houdt elck van ons u dit niet eerelijck en vroom.

VRERICK.

De koe ga grazeloos en dor en mager quijnen;
De vogel schuwe ons lucht; de duin verjaegh de knijnen;
De visscher vange en visch' gedurigh achter 't net;
Indien men dezen eedt niet nakome, als een wet.

ADELAERT.

Houdt op, ick ben gerust, en zonder eedt te vrede.
Uw woort is my genoegh: ook wil ick met geen bede,
Die hooger dan de maght, en boven reden ga,
Belasten eenig mensch, noch moeien tot zijn scha.

1865 *op u:* aan u.
1866 *van:* door.
1872 *sla:* treffe.
1875 *grazeloos:* zonder gras.
1877 *gedurigh:* voortdurend.
1881 *boven reden:* tegen het gezond verstand in.
1882 *moeien:* kwellen.

Ghy, vader, weet het wel, en d'omgelege dorpen
En duinen, hoe ick 't oogh zoo vierigh had geworpen
Op schoone Hageroos; hoe d'ongelegen tijt
En twist my dit geluck misgunt hebbe en benijt.
Zy blijve niettemin onschuldigh, onbesproken.
De min is keur, geen dwang. Het werde niet gewroken
Aen iemant, die mijn woort ter quader trouwe hiel.
'k Verzoeck alleen op u, indien het zoo geviel,
Dat deze schoone bloem, oock maeght quaem t'overlijden,
(Zy leve na mijn doot) ghy woudt mijn grafsteê wijden
Met zulck een zuiver lijck, en onder eenen zerck
Haer zincken in mijn graf, met dit gedicht, en merck:
„Hier sluimert Hageroos, by Adelaert gezoncken:
Haer koudt gebeente kan zijn assche noch ontvoncken."

LANTSKROON.

Ick zweer, zoo dat gebeure, en hou het voor gewis,
Een staetsi zal haer lijck, gelijckze waerdigh is,
Gebeuren, langs den wegh, bestroit met groene meien,
En palm en lauwerier; ick zelf de baer geleien,

vierig: vurig.
ongelegen: ongunstige omstandigheden.
keur: keuze.
werde: worde.
te quader trouwe hiel: te kwader trouw opnam.
op u: aan u.
maeght: ongehuwd.
zincken: doen zinken, neerleggen.
merck: opschrift.
gezoncken: neergelegd.
ontvoncken: in liefde doen ontbranden.
gebeuren: te beurt vallen.
meien: kransen, takken van den meiboom.

En volgen hangends hoofts, en storten overluit
Mijn' zegen over uwe en hare beenders uit.

VRERICK.

Een ieder wil zijn gunst aen zulck een staetsi schenken;
Geen huisman dan zijn vee in sloot of beke drencken;
Geen koe zal haren mont eens zetten aen het gras;
Dat treure, als of zijn groen verflenst verstorven was.
Men zal uw' zerck rontom beplanten met cypressen,
En wenschen datze in 't graf uw minnevier magh lesschen.

ADELAERT.

Mijn vader, laet ick u omhelzen met een' kus.

LANTSKROON.

Mijn zoon, dat geene doot d'oprechte liefde blussch',
Waermede ick u, een wees, uit vaderlijck ontfarmen,
Ontfing in mijnen schoot, en druckte met deze armen
Zoo hartlijck aen mijn hart, het welck benauwt, alree
Dien wilden pijl gevoelt. O smert! o hartewee!

1901 *hangends hoofts;* gevormd als het door ons nog gebruikte blootvoets.
1903 *wil:* zal.
1904 *huisman:* boer.
1905 *mont:* bek.
1909 *lesschen:* blusschen. Blusschen is eigenlijk een samenstelling: be-lesschen. De afwisseling van *e* en *u* komt ook in het Duitsch voor: *erliescht* naast *erlöscht.*
1912 *in mijnen schoot;* overdrachtelijk, evenals wij steeds spreken van „met op armen ontvangen", welke uitdrukking wij ook meest overdrachtelijk bedoelen.

ADELAERT.

De goden loonen u al 't goet, aen my bewezen;
Schep moedt: rechtschapenheit behoort geen' pijl te vreezen.

VRERICK.

Dat ick u mede omarme, o roem van Leeuwendael!
Ga rustigh hene: sta zoo pal, gelijck een pael.
Uw vromicheit zal doot, en boogh, en pijl vervaren.

ADELAERT.

Dat u de Goden lang tot nut der menschen sparen.
Ontslame: laet ick my vernedren op mijn knien,
En voor de lantkappel noch d'uiterste eere biên
De Godtheit, die my wacht ten offer, haer beschoren.
O vader Pan, ben ick uit 's Woudtgodts stam geboren,
En eerde ick altijt vroom de Godtheên van de jaght,
Van acker, bosch, en vee, en wat men heiligh acht,
Zoo laet u door mijn doot voor 't lest genadigh stillen:
Verbie zulck offeren, dit jaerlijcks menschespillen;
Een bloetwet al te zwaer. Vermorwt u 's volcks geklagh,
Zoo geef, dat Leeuwendael eens adem scheppen magh.
Hier op neem 't offer aen, dat wy u heden schencken.

1919 *vromicheit:* moed.
vervaren: verschrikken, overtreffen.
1921 *ontslame:* laat mij los.
vernedren: verootmoedigen.
1922 *uiterste:* laatste, gelijk men thans nog zegt: op het uiterste liggen.
1923 *haer beschoren:* haar toegevallen door het lot.
1927 *stillen:* verzoenen.
1928 *menschespillen:* menschen vernietigen.
1929 *bloetwet:* bloedige wet.

VRERICK.

't Gaet wel, de Godtheit schijnt u gunstigh toe te wencken.

ADELAERT.

Nu entlijck ree gestaen voor 't outer van den boom.
Waer blijft de Wildeman? ick wacht hem dat hy koom'.
Ay, vader Lantskroon, ay, wat keert gy 't hooft ter zijde?
Wat schroomt ghy het geluck, dat my fortuin benijdde,
En weigerde al te lang, t'aenschouwen? Keer u om.
Zoo tart mijn hart den pijl, en heet hem wellekom.
De Wildeman genaeckt: zijn schreden zijn niet verre.
Ick zaegh mijn heil voltoit, zoo nu mijn morgenstarre,
Mijn lieve Hageroos hier tegenwoordigh stont,
En my gewaerdighde mijn' geest met haeren mont
Te vangen, als de ziel ter hartwonde uit zal vaeren,
Noch root en warm van bloet, van bloet, hetwelck ick gaeren
Ten besten geve, indien ick in haer gunste sterf.

WILDEMAN.

Hier is de Wildeman, de Lantplaegh, het bederf
Der wrevelmoedigen, die d'Ackergoôn onteeren.
Hy liet zich van geen' Reus noch Herkules braveeren,

1933 *entlijck:* ten slotte.
outer: altaar.
1936 *dat mij fortuin benijdde:* dat het noodlot mij misgunde.
1940 *morgenstarre:* Venus.
1942 *gewaerdighde:* waard achtte.
1945 *ten beste gave:* opgeef.
1946 *bederf:* ondergang.
1947 *wrevelmoedige:* misdadigen.
1948 *braveeren:* trotseeren.

Van Moor, noch Polyfeem, noch hallef man en paert,
Noch menschevreters, die afgrijslijk wilt ean aert,
Gebogen voor zijn' boogh en knodts, zich laten binden.
Hy groeit in menschejaght, en rooven, en verslinden,
En stapt waer hem de wraeck der Goden henedrijft.
Het gelt nu Leeuwendael, dat noch krackeelen blijft.
Waerachtigh dat 's het wit, het welck ons past te raecken.
Sta vast, dit horenpunt zal door de ribben kraecken.
Daer leit het quastigh hout, ons knodts, zoo lang in 't gras.
Nu stijgh dien heuvel op, en mick, en schiet hem ras.
Welaen, mijn fixe boogh, ghy hebtme noit bezweeken;
Mijn wollefspees, te taey in 't recken om te breecken
Gedoogh dat ick u spann' veel stijver dan voorheen.
Nu op den nagel eerst de scherpheit van het been
Des pijls aldus geproeft: het noodighste moet voorgaen.
Nu aengeleit: sta vast: sta vast, dat zal' erdoor gaen.

1949 *hallef man en paert:* Centaur, monster uit de Grieksche mythologie.
1951 *zijn':* van den wildeman.
1952 *groeit:* verheugt zich.
1954 *krackeelen:* twisten.
1955 *wit:* doel. Eigenlijk de witte punt in het midden van de schietschijf.
1956 *horenpunt:* pijl met hoornen spits.
1957 *quastigh:* met kwasten en knoesten.
1959 *bezweecken:* begeven.
1960 *wollefspees:* de boog wordt bijeen gebonden met een pees, in dit geval blijkbaar de pees van een wolf.
1962 *het been:* de beenen pijlspits.
1963 *geproeft:* beproefd.
1964 *aengeleit:* aangelegd.

HAGEROOS. ADELAERT. VRERICK. WILDEMAN.

HAGEROOS.

Maer allereerst door my. De Wilde treff' mijn hart,
Dat uwenthalve koen den strengen moortboogh tart.
Mijn lief, mijn Adelaert, omhels my eens voor 't leste:
Uw trouw verplichtte my: nu geef ick 't lijf ten beste,
En trede in uwe plaets. Wat toeft de Wildeman?
Geen schooner wit dan dit. Dat hy den moortboogh spann'
En aenlegge op mijn borst. Schiet toe, schiet toe, ghy rover.

ADELAERT.

Och Hageroos, mijn bloem, mijn troost, wat komt u over?

VRERICK.

Wat razerny is dit? wat dolheit komt u aen?
Vertreck, ick ly het niet.

HAGEROOS.

Hoe kan ick schooner staen?
Zoo moet een lief haer lief beschutten, en beschermen.
Zoo sterfze, wel getroost en vrolijck, in liefs armen.

1966 *uwent halve:* om uwent wil.
1972 *wat komt u over?* wat overkomt u?
1973 *dolheit:* dwaasheid.
komt u aen: overkomt u.
1974 *lij:* gedoog.
1976 *sterfze:* sterve zij.

ADELAERT.

Ghy sterven? neen gewis. Dat ghy uw leven spilt
Voor 't mijn, en uwe borst my diene voor een' schilt;
Ick ly het niet: vertreck, vertreck, mijn uitverkoren.
De Goden eischen my, ten zoen van hunnen toren.

HAGEROOS.

De Goden wraecken my, zoo 't offer hun mishaeght.

VRERICK.

Hier wort een jongelingk vereischt, en geene maeght.

HAGEROOS.

Welaen, zoo laet een pijl dan twee gelieven paren,
En recht door mijne borst in 's minners boezem varen,
En hechten hart aen hart, en lijf aen lijf te hoop.
Zoo paren minnaers best: men leit geen' vaster knoop.

WILDEMAN.

Dat gelt dan man en wyf: ick zweer het by den Vader.

VRERICK.

Vertreck, mijn kint, hy schiet, hy schiet u bey te gader.

HAGEROOS.

Schiet toe, ghy Wildeman, schiet toe: schiet toe: geen noot.
Al wie uit liefde sterft, die sterft de zoetste doot.

1977 *spilt:* verspilt.
1980 *toren:* toorn.
1981 *wraecken:* verwerpen, versmaden.
1985 *te hoop:* te samen, bijeen.
1986 *leit:* legt.
1987 *gelt:* geldt.
1989 *geen noot:* er is geen bezwaar.

ADELAERT.

Hou op, o Wildeman, O Hageroos, mijn leven.

HAGEROOS.

Doorschiet mijn' boezem eerst.

WILDEMAN.

Ghy zult 'er beide kleven.
Ick ken noch maeght, noch knecht, wie achter staet, of voor.
De boogh en pijl zijn blint. Dat kost, dat gaet' er door.

PAN.

Hou op, o Wildeman: gehoorzaem ons geboden:
Ontspan den wilden boogh; nu mickt ghy naer ons hart.
Het huwelijck van een paer, geteelt uit Ackergoden,
Vereenigh' Leeuwendael, na zoo veel twist en smert.

VRERICK. LANTSKROON.

VRERICK.

Gelooft zy vader Pan, bezorger van ons allen.
Hoe staet de Wildeman? de moedt begint te vallen:
Hy treckt de schouders op, en schudt zijn hooft, noch warm
Van toren. Hy bedaert, en schort met zijnen arm
En ocksel vast de knodts, en deist, niet zonder stenen.

1992 *kleven:* vast blijven.
1994 *kost:* gaat goed.
1996 *nu mickt ghij naer ons hart:* de vervulling van het in vs. 201-202 meededeelde orakel.
1999 *bezorger:* behoeder.
2002 *schort:* leunt.
2003 *vast:* voortdurend.
deist: gaat achteruit.
stenen: jammeren.

Zoo druipt een suffert af, die tusschen zijne beenen
Den staert vast intreckt, als een dogh, hem veel te sterck,
By d'ooren heeft geschudt, gebeten uit het perck.

LANTSKROON.

Gelooft zy vader Pan, bezorger van ons allen.
Men offre hem geen koe, noch kalf, maer heele stallen.
Hy toomt den Wildeman, verschoont het vrome bloet,
Uit 's Woudtgodts struick geteelt. O Leeuwendael, schep moedt.

VRERICK.

Maer zie dit vrolijck paer elckandere nu kussen,
En vryen, mont aen mont: wy hangen ondertusschen
Om d'uitspraeck van Godt Pan in twijfel. Hoe? wat is
Het hart van Pan? wie melt ons dees geheimenis?
Wat paer, uit Ackergoôn, en goddelijcken bloede,
Vereenight Leeuwendael? naerdien men noit bevroedde
Waer Vredeegunt belandde, of van een kint gelagh:
Het eenigh, daer de hoop van Duinrijcks stam op zagh.
'k Geloof Velleede zou 't Orakel niet ontvouwen.

2004 *suffert:* lafaard.
2005 *vast uitreckt:* steeds houdt.
2006 Het *hem* uit den vorigen zin moet hier worden herhaald.
2004–06 Deze spot van Vrerick is niet erg op zijn plaats: het was niet zijn verdienste, dat de Wildeman wegging; immers deze was fatsoenlijk genoeg om het gebod van Pan te gehoorzamen.
2007 *bezorger:* beschermer.
2009 *toomt:* bedwingt.
2012 *hangen:* blijven.
2014 *geheimenis:* geheimzinnige mededeeling.
2018 *gelagh:* beviel.
2019 *ontvouwen:* uitleggen.

KOMMERYN. VOLCKAERT. VRERICK. LANTSKROON.

KOMMERYN.

Ick koom ter goeder tijt uit andere landouwen,
Naerdien ick spreken hoor van onze Vredegunt.

VOLCKAERT.

Wat zeghtghe bestemoêr?

KOMMERYN.

Met oorlof, Heemraet, kunt
Ghy my berichten of de vondeling mag leven?
Is Volckaert niet uw naem?

VOLCKAERT.

Het zy zoo: dat 's om 't even
Wat leit u aen mijn' naem? men noemtme zoo van outs.

KOMMERYN.

My dunckt ick kende u eer, en ken u noch, Godt woud's.
Berichtme toch van 't kint, dat iemant in de heggen
Op uwe hofstede, eer te vondeling liet leggen.

VRERICK.

Hoe moeder? kent ghy dat? en zijn gelegenheit,
Of schort het u in 't hooft?

KOMMERYN.

Geen mensch kan u bescheit
Van zijn geboortelot, en staet, en oudren geven
Als ick.

2020 *landouwen:* landstreken.
2024 *dat 's om 't even:* het doet er niet toe.
2026 *God woud's:* waarachtig.
2028 *eer:* vroeger.
2029 *gelegenheit:* omstandigheden, waaronder het geboren is.
2030 *bescheit:* bericht.
2031 *staet:* stand.

VRERICK.

Hoe komtghe hier?

KOMMERYN.

Den Rijnstroom afgedreven,
Uit eenen hoeck, daer oock de tweedracht op de been,
De rust versteurt; en 's nachts my Vredegunt verscheen,
En riep: vertreck, eer u hier nieuwe ellenden drucken.
Bezoeck ons out gewest, het zal u daer gelucken.
Hoe heeft my d'ouderdom verandert, en mijn buurt?

VOLCKAERT.

'k Vertrou de hemel heeft haer herwaert aen gestuurt.
Ick ken dit aengezicht: ick bidde u, hoortze spreken.

LANTSKROON.

Heeft iemant van ons vleck arglistigh dit besteken?
Zie voor u, bestemoêr, en stel ons niet te leur
Met logentael, of droom: ghy staet hier voorde deur
Der lantkappelle, en kunt de Godtheit niet bedriegen.

KOMMERYN.

Laet andren vry haer tong verhuren om te liegen,
Te beuzelen by 't volck, dat gaerne wordt gestreelt:

2033 *op de been:* werkzaam.
2034 *versteurt:* verstoort.
2036 *gewest:* gebied.
2038 *herwaert aen:* hierheen.
2040 *besteken:* bekonkeld.
2041 *zie voor u:* pas op, wees voorzichtig.
2045 *beuzelen:* kletspraatjes maken.

't Is mijn gewoonte niet; hoezeer ick ben misdeelt
Van 't avontuur, dat my, van have en man versteken,
Zoo lang heeft omgesolt, in onbekende streken.

VRERICK.

Ghy geeft uw zeggen schijn van waerheit, en van reên:
Maer komt uw rede niet in alles overeen,
Zoo wil het haperen: men zal uw woorden wegen.
Hoe is uw naem? Hoe is 't met uw fortuin gelegen?

KOMMERYN.

Mijn eigen rechte naem is Kommerijn, en stemt
Geheel met mijn fortuin. Ick ben hier niet zoo vremt,
Of wiert 'er opgevoedt, gewonnen en geboren.
'k Heb bey mijn ouders vroegh, ocharm te vroegh! verloren.
Het Leeuwendaelsch krackeel stont my te bijster duur,
Het kostte goet en bloet, en leerde een weeu hoe zuur
Men aen zijn' nootdruft raeckt, daer luttel valt te winnen.
Ick zworf in ballingschap rontom, en kloeck aen 't spinnen,
Beholpme in eerbaerheit, alleen en onhertrouwt.

2047 *avontuur:* lot.
versteken: vertoken, beroofd.
2048 *omgesolt:* heen en weer gedreven.
2051 *zoo wil het haperen:* dan zal het slecht afloopen.
2053 *stemt:* komt overeen.
2053 *fortuin:* lot.
2057 *krackeel:* twist.
stont mij te bijster duur: kwam mij zeer duur te staan.
2058 *zuur:* moeilijk.
2059 *nootdruft:* noodzakelijk levensonderhoud.
2060 *kloeck aen:* bekwaam in.
2061 *onhertrouwt:* niet hertrouwd.

VRERICK.

Zy zworf van deur tot deur, en komt hier arm en out,
En brouwt, om wat genots, de waerheit met de de leugen.
Heugt u van ons krackeel?

KOMMERYN.

Wie kan dit beter heugen
Dan my, die 't eeuwigh smert, dat dit krackeel ontstack,
Gelijck een vuile pest, en sloegh van dack in dack,
Noch feller dan een brant, onmogelijck te blus- schen?
Men raeckte hantgemeen: de vroomste schoot 'er tusschen,
Die stercke Waerandier; (hy kreegh den naem van Helt
Niet ydel, noch vergeefs) en Duinrijck zocht gewelt
Te schutten, aen zijn zijde, en misverstant te scheiden;
Maer lieten 'er den hals, dat menighten beschreiden.
D'oprechte Godelief verscheidde op dit gerucht,
En Lantskroon nam het kint: maer Duinrijcks weeu bevrucht,

2063 *brouwt:* vermengt.
genot: voordeel.
2064 *krackeel:* twist.
2065 *smert:* smart.
ontstack: ontbrandde.
2066 *dack:* huis.
2068 *schoot:* sprong.
2070 *ijdel:* voor niets.
2071 *schutten:* stuiten.
2072 *maer lieten:* maar zij verloren.
dat menighten beschreiden: waarover velen hebben moeten treuren.
2078 *verscheidde:* stierf.
op dit gerucht: toen men haar dit vertelde.

Ontvloot benaeuwt dien moort, en quam uit noot, in heggen
En duin, van eene vrucht, een dochter, te geleggen.
Ick vlughtte aen hare zijde, en tuige u waerze bleef.

VRERICK.

Hoe hietze?

KOMMERYN.

Vredegunt.

VRERICK.

Dat Pan het u vergeef:
Getuightghe nu een zaeck, wel twintigh jaer geleden?

KOMMERYN.

Ay Heerschap, steur u niet: dit heeft al meê zijn reden.

VOLCKAERT.

Zijt ghy met Vredegunt uit Leeuwendael gevlught?

KOMMERYN.

Zoo waerlijck helpme Pan. Ick berghde zelf haer vrucht,
Toen zy in duin beviel, en storf met deze woorden:
„O minnemoêr, de haet zal zoecken te vermoorden
Door lagen of vergift de hoop van Duinrijcks struick,
Dit arm onnozel wicht; dies wil ick dat het duick',

2075 *benaeuwt:* angstig.
2076 *geleggen:* bevallen.
2077 *tuige:* vertel.
2078 *hiet:* heette.
2080 *steur u:* wordt niet vertoornd.
2082 *berghde:* redde.
2084 *minnemoêr:* min, voedster.
zoecken: trachten.
2085 *struick:* stam.
2086 *duick':* verborgen blijve

En schuile twintigh jaer, bedeckt voor vrient en mage."
Dit zwoer ick haer, en ley het kint in uw hage
Te vondeling, heel vroegh, op eenen morgenstont.

VRERICK.

Ghy zorghde voor de vrucht, en niet voor Vredegont?

KOMMERYN.

Die storf: ick hebze in duin en onder 't zant begraven,
En vliedende den twist, verkoos een stille haven.
Wat zou men doen? Ick schuwde ons lantplaegh, volgevaers,
En 't vleck, daer Koeman, och mijn man, gelijck een baers,
Gekerft wiert met een mes, van Vechter, die smoordroncken,
Hem neêrley, daer hy zat, zoo stil, en niet beschoncken.
Och Koeman, och, hoe dick heb ik een' man ontzeit,
Mijn schorteldoecken nat, mijn oogen uitgeschreit!
Waer vont men oit een weeu, zoo stil, en droef van harte,
Als uwe Kommerijn, vol kommer, en vol smerte?

LANTSKROON.

Maer wat verzekert ons van zulck een vondeling?

2092 *vliedende:* ontvluchtend.
2094 *vleck:* plaats, dorp.
gelijck een baers: Vondel gebruikt in dit stuk sommige zeer plastische beelden, die wij minder fraai vinden.
2096 *neêrley:* doodde.
2097 *ontzeit:* afgewezen.
2098 *schorteldoecken:* schorten, voorschoten. Het woord schorteldoek komt o.a. in Noord-Holland nog voor.
2101 *verzekert:* geeft ons zekerheid.

KOMMERYN.

De bloetroos op den arm, en Duinrijcks merrekring,
Die Vredgunt my schonck, om eeuwigh te bewaren :
Nu komt hy wel te pas.

VRERICK.

Laet zien dien ring.

KOMERYN.

Zeer garen.

VOLCKAERT.

Wat zienwe? Duinrijks merck, een knijn in duin,
een knijn.
Dit komt op waerheit uit : hier lieft geen valsche
schijn :
't Verhael hangt hecht aen een : hier mangelt
niet een schakel.

VRERICK.

Nu kan ick Pan verstaen, en zie door zijn orakel
Den klaren dagh. Dit paer, uit Woudt- en Vee-
godts bloet,
Ontslaet ons Leeuwendael van jaerlijksche offer-
boet.
Dees Maeght is *'t hart van Pan,* haer grootvaêr
en behoeder.

LANTSKROON.

Koom herwaert, dochter, koom, omhels uw tweede
moeder,
Omhels nu Kommerijn, en onderstutze in noot.

2102 *bloetroos :* wijnvlek.
merrekring : zegelring.
2105 *knijn :* konijn.
2107 *mangelt :* ontbreekt.
2108 *verstaen :* begrijpen.
2109 *dagh :* licht.
2110 *offerboet :* verplicht offer.

Z'ontvouwt ons uw geboorte, en berghde u in
in haer' schoot.
Men hylicke Adelaert en Hageroos te gader.
Ick stel my heden in, gelijck een Vredevader,
Op dat men haet en nijt, als in een graf, bedelf.
De Noortzy blijf voortaen een VRYHEIT op zich zelf
Zijn' Heemraet onderdaen. Dat Volckaert daer
regeere
Ten beste van het volck, en twist en onheil keere.
Malkandren nu omhelst, en tot een vredepant
Gezegent, en begroet, verwelkomt, hant aen hant:
Dit paer geluck gewenscht, het bruiloftsliet ge-
zongen,
En met een rondendans eens in de boght gesprongen
Ter eere van den Vrede, en onzen vader Pan,
Die in verlegenheit zijn kinders redden kan,
Hen zegent, na den vloeck, en op der vromen bede,
Door lanttwist baent den weg tot rust, en PAIS,
en VREDE.

REY VAN LEEUWENDALERS.

't Is bruiloft in de weide:
't Is bruiloft op het lant.
Nu danst om deze beide,
En huppelt hant aen hant,
Om Hageroos en Adelaert,
Door ongeveinsde min gepaert,

2114 *ontvouwt:* vertelt.
berghde: koesterde.
2115 *hijlicke:* huwe.
2116 *stel mij in:* ga voor.
2118 *Vrijheit:* vrije staat, republiek.
2119 *onderdaen:* onderdanig.
2121 *vredepant:* pand voor den vrede.
2124 *in de bogh:* in een kring.
2126 *verlegenheit:* ellende.
2128 *Pais Vrede:* Zie noot bij vs. 742.
2134 *ongeveinsde:* echte, ware.

Door reine liefde en trouw vergaert.
O zoete zachte bant.

De Zuidt- en Noortzy paren
Zich in dit paer te hoop.
De tweedracht is vervaren:
Men leit een' vasten knoop.
Men weet van lantkrackeel, noch nijt,
Van wederwaerdigheit noch spijt:
Men zoent, omarmt, bemint en vrijt,
De Twist is op de loop.

Wy zien de luisliên blijde,
En vrolijck, nu alree
Vol hoops van wederzijde
Krioelen onder 't vee.
De Heemraet leit den Haet aen toom.
De koeien geven melck en room.
Het is al boter tot den boôm.
Men zingt al PAIS en VRE.

PAIS EN VRE.

2135 *vergaêrt:* vereenigd.
2138 *te hoop:* te zamen.
2139 *verwarren:* weggegaan.
2141 *lantkrackeel:* inwendige strijd.
nijt: afgunst.
2142 *wederwaerdigheit:* vijandschap.
2145 *huisliên:* boeren.
2146 *alree:* weldra.
2149 *leit:* ligt.
2151 *boom:* bodem. De uitdrukking beteekent letterlijk: de kan is gevuld met melk, die boter bevat tot op den bodem.
2152 *Pais en Vre:* Zie noot bij vs. 742.
De herhaling van de woorden Pais en Vre duiden er waarschijnlijk op, dat aan het slot een tableau vivant, den vrede voorstellende, vertoond werd.